

มูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย

เอกสารประกอบการสัมมนาโครงการตลาดวิชา

เรื่อง

“ผู้คน แผ่นดินและผืนน้ำ ในอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง”

วันศุกร์ที่ 28 มกราคม 2548

ณ มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงราย

จัดโดย

มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง ร่วมกับ มูลนิธิโตโยต้าแห่งประเทศไทย

และ

มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

กำหนดการสัมมนาโครงการตลาดวิชา
เรื่อง “ผู้คน แผ่นดิน และผืนน้ำ ในอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง”

(People, Land and Water in Mekong Sub-region)

วันศุกร์ที่ 28 มกราคม 2548

ณ ห้อง 301 อาคารกิจกรรม (D1) มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงราย

- 08.00 - 09.00 น. ลงทะเบียน
- 09.00 - 09.10 น. “กล่าวรายงาน” โดย รศ.ดร.วันชัย ศิริชนะ อธิการบดีมหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง
- 09.10 - 09.15 น. “เปิดการสัมมนาวิชาการ”
โดย พล.ต.อ.เกา สารสิน ประธานมูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย
- 09.15 - 10.00 น. ปาฐกถาเรื่อง “จีน : การค้า การลงทุน”
โดย ดร.พิสิฐ ภัคเกษม กรรมการมูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย
- 10.00 - 10.15 น. รับประทานอาหารว่าง
- 10.15 - 12.00 น. อภิปราย เรื่อง “ผู้คน แผ่นดิน และผืนน้ำ ในอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง” ผู้อภิปราย
- รศ.ดร.สมิตร ปิติพัฒน์ สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- รศ.ดร.ปรีชา อุปโยคิน มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง
- อ.กำจร หลุยยะพงศ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- คุณอำนาจวิชัย ธิติบดินทร์ ปริญญาโท ประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
* ผู้ดำเนินรายการ อ.ทรงยศ แวหงษ์ มหาวิทยาลัยศิลปากร
- 12.00 - 13.00 น. รับประทานอาหารกลางวัน
- 13.00 - 14.15 น. อภิปรายเรื่อง “อนาคตแม่น้ำโขง?”
โดย ดร.ชาญวิทย์ เกษตรศิริ อดีตอธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
วิจารณ์โดย ดร.ชยันต์ วรรณะภูดี มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
* ผู้ดำเนินการอภิปราย ผศ.ดร.สุนันทา ฟาเบร
- 14.15 - 14.30 น. รับประทานอาหารว่าง
- 14.30 - 16.30 น. อภิปรายเรื่อง “เส้นทางเชื่อมร้อยสุขภาพ ไทย-จีน-ลาว-เวียดนาม-เขมร”
ผู้อภิปราย
- เส้นทางจีน โดย คุณวิโรจน์ ตั้งวาณิชย์
- เส้นทางลาว โดย คุณปารวี ไพบูลย์ยิ่ง
- เส้นทางเวียดนาม โดย คุณศรัณย์ บุญประเสริฐ
- เส้นทางเขมร โดย คุณสัจจภูมิ ลอ
และมุมมองของนักธุรกิจ โดย คุณเสริมชัย กิตติรัตนไพบูลย์
และมุมมองของนักวิชาการ โดย อ.ยุทธพงศ์ จันทรวรินทร์ มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง
* ผู้ดำเนินการอภิปราย อ.สมฤทธิ์ ลือชัย นักวิชาการอิสระ
- 16.30 - 16.45 น. “สรุปการสัมมนา” โดย รศ.ดร.เทอด เทศประทีป
รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการและวิจัย มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง

.....

ผู้คนบนผืนโขงในแผ่นดิน¹

กำจร หลุยยะพงศ์²

25 มกราคม 2548

นำชม

นักวิชาการด้านรัฐศาสตร์ Robert W. Gregg (1998) ได้เสนอแง่คิดที่น่าสนใจระหว่างภาพยนตร์กับสังคมไว้ว่า “ภาพยนตร์ที่เราได้ชมกันไม่ว่าจะตามโรงภาพยนตร์หรือภายในบ้านสามารถสร้างความตระหนักในด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศได้อย่างดีเยี่ยม” แต่เป็นสิ่งที่น่าฉงนยิ่งนักที่ “ภาพยนตร์กลับมิได้เป็นสิ่งที่ได้รับการศึกษาในหมู่นักวิชาการด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ” ทั้ง ๆ ที่ การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศเป็นสิ่งที่ต้องอาศัยศาสตร์ที่หลากหลาย หรือที่นักวิชาการเรียกว่า สหวิทยาการ (interdisciplinary) ดังเช่น การเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม แต่ศาสตร์ทางการสื่อสารดูเหมือนจะตกสำรวจอย่างน่าเสียดาย ประกอบทั้งเมื่อผู้เขียนลองมองย้อนกลับมาที่การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับประเทศในอนุภาคลุ่มแม่น้ำโขงก็เกิดปรากฏการณ์ในทำนองเดียวกัน

ผู้เขียนในฐานะผู้สนใจความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับลุ่มแม่น้ำโขงและศาสตร์แห่งสื่อจึงรับอาสาที่จะเจริญรอยตามรอยเท้าของนักวิชาการรุ่นพี่เพื่อจะสืบค้นให้เห็นบทบาทหน้าที่ของภาพยนตร์กับการนำเสนอเรื่องราวและเนื้อหาของความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับผู้คนในผืนโขงว่าจะมีลักษณะเช่นไร (1) ในลำดับแรกจะแนะนำตัวละครภาพยนตร์ให้ผู้อ่านได้รู้จัก เพื่อทำความเข้าใจจุดเด่นและจุดอ่อนของภาพยนตร์ (2) ในลำดับที่สองจะเสนอแนวทางการศึกษาภาพยนตร์กับความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ หลังจากนั้น (3) จะย้อนรอยงานการศึกษาของนักวิชาการที่ผ่านมาว่า เมื่อภาพยนตร์นำเสนอประเด็นความสัมพันธ์

¹ ร่างเอกสารประกอบการสัมมนา “ผู้คน แผ่นดิน และผืนน้ำในอนุภาคลุ่มแม่น้ำโขง” ในวันศุกร์ที่ 28 มกราคม 2548 ณ มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงราย

² อาจารย์ประจำโครงการเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ระหว่างประเทศจะนำเสนอในลักษณะใดได้บ้าง เพื่อเป็นการนำเข้าสู่ (4) การวิเคราะห์การนำเสนอความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับอนุภาคลุ่มแม่น้ำโขงในลำดับสุดท้าย

ทั้งนี้ ผู้เขียนหวังว่า บทความชิ้นนี้จะช่วยแหวกม่านมายาของภาพยนตร์และขยายมิติมุมมองการศึกษาภาพยนตร์กับความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับลุ่มแม่น้ำโขงไม่มากนักน้อย

1

แหวกม่านมายาแห่งหนึ่ง

ก่อนที่จะแสดงให้เห็นว่า ภาพยนตร์ได้ทำหน้าที่นำเสนอภาพของความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับประเทศเพื่อนบ้านในมหาอาณาจักรลุ่มแม่น้ำโขงอย่างไรนั้น ผู้เขียนขอลงทำความเข้าใจเรื่องภาพยนตร์พอเป็นสังเขปก่อน เพื่อแสดงให้เห็นว่า ไยเราจึงควรให้ความสนใจศาสตร์แห่งหนึ่ง

คนทั่วไปอาจมองภาพยนตร์เพียงความบันเทิงราคาถูก นักวิชาการบางท่านถึงกับมองว่า ภาพยนตร์เป็นเพียงเครื่องมือขายความฝันชั่วคราวให้กับผู้ชม แต่นักวิชาการด้านภาพยนตร์และนักวิชาการด้านอื่น ๆ กลับชี้ถึงคุณูปการแห่งภาพยนตร์ ดังนี้

(1) กลุ่มนักวิชาการด้านภาพยนตร์มองว่า ฤทธาณภาพแห่งหนึ่งได้สำแดงพลังเหนือกว่าสื่อแขนงใด ๆ สืบเนื่องจากภาพยนตร์มีทั้ง “ภาพและเสียง” ตลอดจนมี “ความก้ำกึ่งระหว่างสื่อเก่าและสื่อใหม่” กล่าวคือ ใช้เทคนิคการเล่าเรื่อง การแสดง และเนื้อหาจากสื่อเดิม ๆ เช่น ลิเก การเล่านิทาน ละคร ผสมกับของใหม่คือ การใช้เทคนิคของกล้องการตัดต่อภาพ ด้วยคุณสมบัติของภาพยนตร์เบื้องต้น ภาพยนตร์จึงมีกลุ่มคนดูที่มากมายและกินอาณานิคมกว้างไกลมากกว่าสื่อประเภทอื่น ๆ ไม่จำกัดเพศ วัย ชนชั้น เชื้อชาติ พื้นที่ และแม้แต่คนที่อ่านไม่ออกเขียนไม่ได้ก็สามารถชมภาพยนตร์และเข้าใจได้โดยง่าย

(2) นักวิชาการด้านภาพยนตร์สำนักมาร์กซิส ไม่ปฏิเสธความคิดว่าหนังเป็นสื่อบันเทิงเสียทีเดียวแต่ก็เสนอเพิ่มเติมว่า ความบันเทิงเช่นฟิล์มอาจจะเคลือบแฝงด้วยเนื้อหาและแนวคิดต่าง ๆ ได้เช่นกัน และเมื่อผู้ชมได้ยลแผ่นหนังก็ย่อมคล้อยตามอุดมการณ์ที่สอดแทรกในความบันเทิงดังกล่าว

ทั้งนี้ก็สืบเนื่องจากเทคนิคของภาพยนตร์ที่ใช้การผสมระหว่าง “ความจริงกับจินตนาการ” ในชั้นการผลิต หนังใช้ตัวละครที่เป็นคนจริง (บางครั้งใช้ตัวละครที่มีอยู่จริง)

ใช้จากจริง ใช้เหตุการณ์จริง และผสมกับจินตนาการหรือความคิดหรือทัศนคติของผู้สร้าง (ทั้งโดยตั้งใจและไม่ตั้งใจ) ที่จะสอดแทรกลงไปในเรื่อง เช่น การแทรกทัศนคติเรื่องชายหญิง ชนชั้น หรือความรักชาติ จนทำให้เนื้อหาในหนังประหนึ่งเรื่องจริงบนความฝันหรือความฝันบนเรื่องจริง และในขั้นการบริโภค เมื่อหนังได้ถูกถ่ายทอดเป็นแผ่นฟิล์มบันทึก อุดมการณ์ที่สอดแทรกในหนังก็สิ้นไหลเข้าสู่ความคิดของผู้ชมได้ง่าย ๆ เพราะคนดูมักแต่คิดว่าสิ่งที่เห็นเป็นความบันเทิง จึงไม่ได้มีนัยยะต่อต้าน และเฉลอ ๆ บางครั้งก็กลับคิดไปว่า ภาพที่เห็นเป็นความจริงเสียทั้งหมดเพราะมันคมชัดยิ่งกว่าต้นฉบับเสียอีก

ด้วยเหตุนี้ ในหลายยุคหลายสมัยหนังจึงถูกใช้เป็นเครื่องมือของภาครัฐที่จะเผยแพร่แนวคิดด้านการเมืองบนแผ่นฟิล์ม (สนใจโปรดดูบุญรักษ์ บุญยะเขตมาลา, 2533 และ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, 2542) และสำหรับนักสตรีนิยมก็จะมองว่า หนังได้ผลิตซ้ำอุดมการณ์เรื่องเพศชายที่เหนือกว่าเพศหญิง (สนใจโปรดดูกาญจนา แก้วเทพ, 2543)

(3) นักวิชาการด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ เช่น R. W. Gregg (1998) ก็เห็นสอดคล้องกับทัศนะในกลุ่มที่หนึ่งและสอง และขยายความเพิ่มเติมว่า “ภาพยนตร์เป็นแหล่งข้อมูลเบื้องต้นอันดีสำหรับการมองเห็นความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ” ด้วยเหตุผลต่าง ๆ ดังนี้

ประการแรก ภาพยนตร์เป็นสื่อที่ง่ายที่สุดแม้คนที่อ่านไม่ออกเขียนไม่ได้และง่ายกว่าการอ่านงานเขียนเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างประเทศของนักวิชาการที่มีชื่อเสียงโด่งดัง (เพราะเป็นนามธรรมจนอ่านแล้วไม่เข้าใจ)

ประการถัดมา ภาพยนตร์เป็นสื่อด้วย “ภาพ” ที่มีความหมายมากกว่า “คำพูด” หรือ “ตัวอักษร” และมันก็ช่วยแปลงแนวคิด “นามธรรม” เข้าสู่ “รูปธรรม” หรือทำให้กลายเป็น “ภาพ” (visualisation) อันช่วยให้เข้าใจง่ายขึ้น ดังเช่น การอธิบายการใช้อาวุธในสงครามเวียดนามอาจจะยากกว่าการได้ชมจากภาพยนตร์

ประการที่สาม แม้หนังจะเล่าเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ แต่หนังจะสอดใส่ความบันเทิงด้วยการสร้างอารมณ์ความรู้สึกให้ผู้ชมติดตามผ่านการสร้าง “บุคลิก” ของตัวละคร เพราะแนวคิดความสัมพันธ์ระหว่างประเทศต่าง ๆ เช่น อำนาจอธิปไตย ชาตินิยม

อำนาจ การต่อรองอำนาจ เหล่านี้ ล้วนเป็น “นามธรรม” ที่จับต้องไม่ได้และไม่เกี่ยวข้องกับชีวิตส่วนตัวของผู้คนทั่วไปที่ชมภาพยนตร์ ตัวอย่างเช่น หนังสือสงครามจะผูกเรื่องเกี่ยวกับบุคคลที่เข้าร่วมสงครามหรือเกี่ยวข้องกับสงคราม เพื่อให้ผู้ชมรู้สึกเอาใจช่วยหรือเป็นส่วนหนึ่งของสงคราม โดยที่ตัวละครดังกล่าวจะแสดงออกถึงความคิดอุดมการณ์ต่าง ๆ เช่น ความรักชาติ ความขัดแย้งระหว่างเชื้อชาติ

ประการที่สี่ ภาพยนตร์เป็นสื่อที่ข้าม “กาละ” และ “เทศะ” (Time and Space) กล่าวคือ ภาพยนตร์สามารถเชื่อมคนที่อยู่คนละเวลาและคนละสถานที่เข้าด้วยกันเพื่อให้รู้สึกและเข้าใจเนื้อหาของหนังที่ได้ดู เช่น เมื่อฉายภาพยนตร์เกี่ยวกับสงครามเวียดนามให้กับนักศึกษาในชั้นเรียนในปัจจุบัน เขาเหล่านั้นก็จะเชื่อมเวลาและพื้นที่กับตัวละครในภาพยนตร์และทำให้เขาและเธอรู้สึกถึงเนื้อหาในจอประหนึ่งคนในเวลาและพื้นที่เดียวกัน

และประการสุดท้าย ภาพยนตร์ที่น่าเสนอประเด็นความสัมพันธ์ระหว่างประเทศมักจะนำเสนอเนื้อหาข้อถกเถียงเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างประเทศได้อย่างน่าสนใจ และเป็นพื้นฐานอันดีต่อการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในอนาคต

ถึงแม้ว่า ภาพยนตร์จะมีคุณูปการต่อแวดวงการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศก็ตามที ทว่า ในอีกแง่มุมหนึ่ง R. W. Gregg (1998) ก็ชี้ให้เห็นในมุขกลับว่า ภาพยนตร์มักจะถูกมองว่า “เป็นเรื่องของความหลง” มากกว่า “ความจริง” และไม่ใช่ว่างานของ Gregg เท่านั้น ยังมีงานของนักวิชาการสายประวัติศาสตร์ เช่น R. Rosenstone (1995) และนักวิชาการสายสื่อกับสุขภาพ เช่น K. K. Kline (2003) ก็เห็นพ้องว่า ในบางครั้งภาพยนตร์จะเสนอภาพประวัติศาสตร์หรือเนื้อหาสุขภาพที่อาจผิดเพี้ยนไปได้ และทั้งหมดก็ลงความเห็นตรงกันถึงสาเหตุของการนำเสนอภาพที่บิดเบือน อันเป็นผลจากธรรมชาติของภาพยนตร์

ประเด็นแรก คือ ข้อจำกัดด้านเวลาที่หนังต้องนำเสนอในระยะเวลาอันสั้น ๆ คือ ไม่เกินสองชั่วโมง อันอาจทำให้เรื่องราวและเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริงจำเป็นต้อง “ตัด” ให้สั้นและ “ย่นย่อ” เวลาให้กระชับขึ้น เนื้อหาบางส่วนจึงหายไป

ประการถัดไป เมื่อแผ่นหนังใช้ “การเล่าเรื่อง” ผ่านบุคคลหรือตัวละคร จึงมักจะเป็นแนวคิดหรือ “มุมมอง” ของคนเพียงคนเดียว ประกอบทั้ง “มุมมอง” ที่ใช้ถ่ายทำก็ย่อมผ่านสายตาหรือวิถีคิดของตัวละครตัวนั้น ภาพเหตุการณ์บางเหตุการณ์จึงไม่ปรากฏขึ้นในหนัง และอาจถูกมองข้าม เช่น เมื่อได้ชมหนังเรื่อง “Pearl Harbour” (2001) ก็จะได้พบเห็นมิติของความเคียดแค้นชิงชังประเทศญี่ปุ่นที่รุกรานประเทศสหรัฐฯ อันเนื่องมาจากมุมมองผ่านสายตาของคนอเมริกัน แต่มิได้มองจากคนญี่ปุ่น

ประเด็นที่สาม ภาพยนตร์ย่อมเล่าเรื่องผ่านผู้กำกับ ดังนั้น แนวคิดหรือเนื้อหาส่วนใหญ่จึงอาจมาจากมุมมองของผู้กำกับ เหตุเช่นนี้ได้สร้างความเคลือบแคลงแก่นักวิชาการด้านรัฐศาสตร์และประวัติศาสตร์หลายคนที่มีมองว่า “ผู้กำกับ” มิได้มี “อำนาจ” ในการสร้างความรู้ที่เกี่ยวข้องกับศาสตร์แห่งความสัมพันธ์ระหว่างประเทศหรือประวัติศาสตร์ให้แก่คนดู และบางทีอาจสร้างความรู้ที่ผิดอันก่อให้เกิดความเข้าใจไขว้เขวแก่คนดูได้ เช่น การสร้างภาพยนตร์เรื่อง JFK (1991) ของผู้กำกับ Oliver Stone ที่พลิกการมองอาชญากรรมของอดีตประธานาธิบดีสหรัฐอเมริกาด้วยความเชื่อของตนเอง และสิ่งนี้เองถือเป็น “ความหลง” ของภาพยนตร์ก็ว่าได้

เหตุผลทั้งสามประการ มิใช่การระงับการศึกษาแผ่นฟิล์มกับความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ แต่เป็นการเตือนสติให้เห็นธรรมชาติอีกด้านหนึ่งหรือข้อควรระวังเมื่อจะศึกษาภาพยนตร์ เพื่อมิให้เกิดความเข้าใจว่า “สิ่งที่เห็นในจอ” คือ ภาพความจริงเสียทั้งหมด แต่มีเงื่อนไขบางอย่างที่กำหนดเนื้อหาในหนังได้เช่นกัน³ ซึ่งหากย้อนกลับไปพินิจตามกรอบ

³ และหากเราลองย้อนกลับไปพิจารณาถึงการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศบนสื่อประเภทอื่น ๆ เช่น หนังสือหรือตำราเรียน ด้วยแนวทางของ R. W. Gregg ก็อาจพบปัญหาในทำนองเดียวกัน ตัวอย่างเช่น เมื่อหนังเป็นการเล่าเรื่องผ่านผู้กำกับ หนังสือหรือตำราเรียน(ที่เป็นเรื่องวิชาการ)ก็อาจเขียนผ่าน “มุมมอง” หรือ “ทัศนะ” ของผู้เขียนด้วย เมื่อหนังสือเรียนเล่าเรื่องราวของความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับอุษาคเนย์ก็ย่อมนำเสนอภาพแง่มุมตามทัศนะของผู้เขียนและอิทธิพลการเมืองในยุค นั้น ๆ ด้วย (สนใจโปรดดูวราวุธ โสธารมย์, 2545) นั่นก็หมายความว่า การศึกษาเรื่องราวหรือเนื้อหาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศผ่านสื่อใด ๆ ก็อาจต้องตระหนักถึงข้อจำกัดของแต่ละสื่อ

ความคิดของนักวิชาการด้านภาพยนตร์สำนักมาร์กซิสในกลุ่มที่สองก็จะเห็นสอดคล้องกันว่า ภาพยนตร์จะสร้างทั้งเรื่องจริงปนเรื่องลวง

แม้หนึ่งจะไม่ใช้ความจริงทั้งหมด แต่การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในจอเงินก็ช่วยให้เราได้เห็นวิธีคิดหรือทัศนคติของเราที่ปรากฏในภาพยนตร์ได้เช่นกัน เช่น เมื่อพิจารณาหนังฮอลลีวูดที่เล่าเรื่องประเทศอาหรับก็ย่อมเห็นวิธีคิดของคนสหรัฐที่มีต่อโลกมุสลิม หรือเมื่อวิเคราะห์หนังไทยที่กล่าวถึงคนลุ่มแม่น้ำโขงก็ย่อมเห็นจินตนาภาพที่คนไทยได้สร้างภาพของคนลุ่มแม่น้ำโขงผ่านภาพยนตร์ และที่น่าสนใจยิ่งกว่านั้น คือ นักวิชาการกลุ่มนี้สนใจมิติคนดู โดยชี้ให้เห็นว่า ภาพดังกล่าวเป็นภาพที่คนไทยหลายล้านคนได้ชมมากกว่าการอ่านหนังสือ

2 แนวทางการวิเคราะห์หนังกับความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ

ในเบื้องต้น ผู้เขียนได้แหวกม่านมายาแห่งหนังให้เห็นข้อเด่นและข้อด้อยของภาพยนตร์ตามทัศนะของนักวิชาการด้านต่าง ๆ พอสังเขปแล้ว ณ บัดนี้ ผู้เขียนจะลงเสนอให้เห็นในตอนต่อไปถึง แนวทางการวิเคราะห์หนังกับความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ

นักวิชาการด้านหนังเชื่อว่า เมื่อวิเคราะห์เนื้อหาหรือภาพที่ปรากฏบนจอสามารถวิเคราะห์ได้สองแนวทางคือ กลุ่มแรก แนวคิดภาพสะท้อน (reflectionism) จะเชื่อว่า “หนังจะทำหน้าที่สะท้อนภาพความเป็นไปของสังคมออกมาให้ได้ยล” และในทางตรงกันข้าม กลุ่มที่สอง การสร้างความเป็นจริง (constructionism) ซึ่งได้รับอิทธิพลจากทฤษฎีของมาร์กซิส กลับมองว่า “หนังอาจสร้างความเป็นจริงขึ้นมาใหม่ โดยขึ้นอยู่กับใครเป็นผู้กำหนดเงื่อนไขความจริงดังกล่าว”

(1) ในกรณีของกลุ่มภาพสะท้อน คำถามสำคัญจะมีอยู่สองข้อคือ ภาพที่สะท้อนในหนังคือภาพอะไร และภาพที่เห็นในหนังเป็นภาพจริงหรือไม่

กล่าวเฉพาะข้อแรก นักวิชาการกลุ่มนี้เชื่อว่า ภาพยนตร์จะสะท้อนภาพอะไรออกมาให้ผู้ชมได้เห็น ดังเช่น ในงานของ R. W. Gregg (1998) ได้ลองจัดกลุ่มหนังที่กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างประเทศอาจแบ่งได้เป็น 10 หัวข้อ อันได้แก่ (1) หนังที่พูดถึงอำนาจอธิปไตย (2) หนังที่พูดถึงชาตินิยม (3) หนังที่พูดถึงการแทรกแซงทางการเมือง (4) หนังที่

พูดถึงสายลับหรือการโจรกรรม (5) หนังสือพูดถึงการจัดการในภาวะวิกฤติ (6) หนังสือพูดถึง ไศกนาฏกรรมจากสงคราม (7) หนังสือพูดถึงกฎหมายระหว่างประเทศ (8) หนังสือพูดถึงการพัฒนาด้านเศรษฐกิจระหว่างประเทศ (9) หนังสือพูดถึงวัฒนธรรม และ (10) หนังสือพูดถึงปัญหาภายใน และเมื่อลองพิจารณาในเชิงปริมาณจะพบว่า หนังสือส่วนใหญ่ที่กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างประเทศมักจะนิยมเสนอภาพของความขัดแย้ง เช่น สงคราม การสู้รบ การต่อสู้ ทั้งในกรณีระหว่างบุคคล กลุ่ม และรัฐต่อรัฐ อันเนื่องมาจาก ความขัดแย้งเป็นสิ่งที่ขายได้ ในทางตรงกันข้าม มีหนังสือเพียงส่วนน้อยเท่านั้นที่เล่าเรื่องที่เกี่ยวกับการลงทุน หรือการค้าระหว่างประเทศ เพราะค่อนข้างเป็นเรื่องไกลตัวและห่างความสนใจของผู้ชม

คำถามข้อที่สองที่นักวิชาการกลุ่มนี้ให้ความสนใจคือ การตรวจสอบว่า “ภาพที่เห็นในหนังสือ” สะท้อนความจริงได้คมชัดลึกมากเท่าไร และบ่อยครั้งผลที่ได้ก็คือ ภาพที่เห็นมักจะบิดเบี้ยวไม่ตรงกันกับความเป็นจริงเท่าไรนัก เช่น เมื่อหนังสือ JFK (1991) และ Nixon (1995) เล่าเรื่องของประธานาธิบดีของสหรัฐฯ ก็มีได้เล่าให้หมดจดทุกกระบวนการ (ดูกรณีดังกล่าวได้จากงานของรังสรรค์ ธนะพรพันธุ์, 2546)

(2) ในขณะที่นักวิชาการกลุ่มแรกพุ่งเป้าไปที่ความจริงในหนังสือ นักวิชาการกลุ่มที่สองกลุ่มการสร้างความเป็นจริง กลับมองหนังสือข้ามไปจากความจริงคืออะไร โดยตั้งคำถามเพิ่มเติมว่า ในการวิเคราะห์หนังสืออาจต้องมองลึกลงไปในมิติว่า “ใครเป็นผู้ประกอบสร้างความจริงในหนังสือ” หรือในอีกนัยยะหนึ่งคือ หนังสือดูเป็นหนังสือที่สร้างขึ้นบนเงื่อนไขหรืออุดมการณ์ของใคร เพราะแนวคิดของกลุ่มนี้เชื่อว่า “หนังสือก็คือเครื่องมืออย่างหนึ่งของอุดมการณ์”

ในช่วงแรก นักวิชาการกลุ่มนี้ได้ยึดแนวทางของกลุ่มมาร์กซิส และแสดงให้เห็นว่า “หนังสือถูกสร้างขึ้นภายใต้ความต้องการหรืออุดมการณ์ทางการเมือง” เห็นได้เด่นชัดในยุคของสงคราม เช่น การวาดภาพสงครามนิยมในแง่ร้าย และในช่วงหลัง แนวทางดังกล่าวก็ขยายสู่นักวิชาการในสายอื่น ๆ เช่น สตรีนิยมและวัฒนธรรมศึกษา โดยมองว่า ไม่เพียงแต่อุดมการณ์ทางการเมืองเท่านั้น หนังสือจะแฝงด้วยอุดมการณ์เรื่องเพศ เช่น เพศชายเป็นผู้

กตซึ่งเพศหญิง อุดมการณ์เรื่องชาติ เช่น ชาติตะวันตกจะเหนือกว่าชาติตะวันออก อุดมการณ์เรื่องชนชั้น เช่น ชนชั้นล่างอยู่ใต้อำนาจชนชั้นผู้ปกครอง เป็นต้น

บุญรักษ์ บุญยะเขตมาลา (2533) ได้ลงสถิติให้เห็นอุดมการณ์การเมืองในหนังที่กล่าวถึงประเทศเวียดนามว่า หนังเวียดนามที่สร้างขึ้นโดยฮอลลีวูดจะมีอุดมการณ์ทางการเมืองสอดแทรกเป็นยาขมอยู่และอุดมการณ์ที่ว่าก็จะแปรเปลี่ยนไปตามกาลเวลาและบริบทสังคม ในระยะแรก ในยุคของการต่อต้านเวียดนาม หนังจะอยู่ข้างอุดมการณ์ประชาธิปไตยของสหรัฐฯ พร้อมทั้งโฆษณาชวนเชื่อให้คนอเมริกันเกลียดเวียดนามและอกรบ เช่น "The Green Berets" (1968) ทว่า ในยุคต่อมา หนังอเมริกันกลับนำเสนอภาพสงครามเวียดนามและวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาล โดยตั้งคำถามว่า ไฉนเราจึงต้องมารบกันที่นี่ อันเนื่องจากผลของสงคราม เช่น "The Deer Hunter" (1978) และต่อมา ครั้นหมดยุคสงครามเวียดนาม หนังฮอลลีวูดก็นำเสนอให้เห็นว่า ผลการทำสงครามที่พ่ายแพ้ของสหรัฐฯ อาจมาจากความผิดพลาดของผู้นำ ดังหนังเรื่อง "First Blood" (1982)

นอกจากนั้น M. Berstien (1997) และ R. W. Gregg (1998)⁴ ได้เสนอเพิ่มเติมว่า หนังตะวันตกที่เล่าเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างประเทศจะมีแนวโน้มตกอยู่ภายใต้อุดมการณ์ที่เรียกว่า "ยุโรปนิยม" (Eurocentrism) หรือการมองยุโรปเป็นศูนย์กลาง และอุดมการณ์เรื่อง "บูรพาคตินิยม" (Orientalism) ของ E.Said หรือการมองตะวันออกในฐานะคนอื่นและด้อยกว่าตน และควรอย่างยิ่งที่ตะวันตกจะเป็นผู้ช่วยเหลือให้ตะวันออกได้บรรลุความศิวิไลซ์ อันเป็นที่มาของลัทธิล่าอาณานิคมอย่างชอบธรรม

จากแนวคิดทั้งสองประการนี้ หนังจะทำหน้าที่เล่าเรื่องผ่านมุมมองของคนผิวขาว และมองว่าวัฒนธรรมยุโรปของคนผิวขาวคือศูนย์กลางทุกอย่าง ส่วนตะวันออกเป็นเพียงดินแดนที่แปลกประหลาด ป่าเถื่อน แต่บริสุทธิ์ (virgin land) จึงนำค้นหา (นำยึดครอง) อุดมการณ์แบบนี้ฝังลึกอยู่ได้จิตสำนึกจนทำให้เมื่อสร้างหนัง เนื้อหาที่ปรากฏออกมาจึง

⁴ R. W. Gregg (1998) มิได้ปฏิเสธวิธีคิดชุดสะท้อนสังคม โดยนำการจัดกลุ่มหนัง 10 กลุ่ม ที่กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างประเทศมาอธิบายต่อโดยวางอยู่บนกรอบแนวคิดเรื่อง "ยุโรปนิยม" และ "บูรพาคตินิยม" ตลอดจนแนวคิดย่อย ๆ อื่น ๆ เช่น ชาตินิยม และความแตกต่างของวัฒนธรรม เป็นต้น

มองวัฒนธรรมของตะวันตกในฐานะ "เหนือกว่า" หรือ "ศิวิไลซ์" กว่าวัฒนธรรมอื่น ๆ ตัวอย่างเช่น หนังสือ "Raiders of the Lost Ark" (1981) สะท้อนให้เห็นจักรวรรดินิยมยุคใหม่ที่พยายามยึดครองโลกที่สามทั้งในจอและนอกจอ

เมื่อนำแนวทางดังกล่าวของนักวิชาการตะวันตกประยุกต์เข้ากับการศึกษาหนังตะวันตกที่กล่าวถึงประเทศในอุษาคเนย์ก็จะพบปรากฏการณ์ซ้ำรอยเดิม กล่าวคือ หนังตะวันตกที่เล่าถึงประเทศในอุษาคเนย์ เช่น ไทย พม่า เวียดนาม ลาว กัมพูชา มาเลเซีย อินโดนีเซีย (ยกเว้นประเทศสิงคโปร์และฟิลิปปินส์ ซึ่งตะวันตกมักจะมองว่า มีความทันสมัยใกล้เคียงกับตะวันตกจนไม่ค่อยมีหนังที่กล่าวถึง) หนังแทบทุกเรื่องล้วนแล้วแต่เสนอแง่มุมในเชิงลบมากกว่าบวก ตัวอย่างเช่น หนังสือ "Anna and The King" (1999) "The Beach" (2000) ที่เล่าถึงประเทศไทย จะมองไทยทั้งในฐานะประเทศที่มีความเจริญทางวัฒนธรรม และไทยก็มีปัญหา เช่น ค้าทาส ความไม่สงบ ปัญหายาเสพติด และปัญหาเรื่องเพศสภาพ นอกจากนี้ หนังยังนำเสนอในมิติที่ว่าด้วยตะวันตกอยู่ในฐานะผู้เข้ามาช่วยเหลือตะวันออก เช่น ในกรณีหนังเรื่อง "The Killing Field" (1984) และ "The Year of Living Dangerously" (1982) เป็นต้น

แม้หนังจะชี้ให้เห็นแง่มุมในเชิงลบต่ออุษาคเนย์ ทว่า ในช่วงหลัง ๆ หนังตะวันตกหลายเรื่องเริ่มหลุดกรอบจากวาทกรรมบูรพาภินิยมและการมองยุโรปเป็นศูนย์กลาง จึงเริ่มมีการวิพากษ์ตะวันตกด้วยตนเองถึงคำถามที่ว่า เหตุใดเราจึงต้องมาเยือนดินแดนแห่งนี้ และเมื่อใด ๆ ดินแดนเหล่านั้นอาจเป็นอู่อารยธรรมและเป็นพื้นที่ที่มีความแข็งแกร่งทางจิตวิญญาณไว้คอยเยี่ยวยารักษาใจของชาวตะวันตกที่หมกหมุ่นกับการพัฒนาไปข้างหน้าอย่างเดียว ดังเช่น หนังสือ "Beyond Rangoon" (1995) และ "Indochine" (1992) (สนใจรายละเอียดโปรดดู กำจร หลุยยะพงศ์, 2547)

3

ย้อนรอยการศึกษาสื่อไทยกับการนำเสนอผู้คนบนผืนโขง

งานของนักวิชาการด้านสื่อข้างต้นช่วยปูทางให้เกิดความเข้าใจในการนำเสนอภาพยนตร์กับความสัมพันธ์ระหว่างประเทศอย่างน้อยสองด้าน ด้านแรก ทำให้เห็นว่ามี การนำเสนอภาพความสัมพันธ์ตามกรอบแนวคิดแบบภาพสะท้อน และในด้านที่สองคือ การตั้ง

คำถามว่า หนังสือที่สร้างนั้นสร้างผ่านอุดมการณ์เช่นไร แนวคิดทั้งสองนี้ต่างมีข้อดีและข้อด้อยแตกต่างกันไป ขณะที่แนวคิดแรกอาจมองข้ามวิธีคิดชุดการสร้างความเป็นจริงแต่ก็ให้ภาพคร่าว ๆ ของความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ และแนวคิดชุดที่สองก็จะหมกหมุ่นอยู่กับแนวทางที่สื่อสร้างความเป็นจริงจนละเลยการมองเห็นภาพสะท้อน ดังนั้น วิธีที่ดีที่สุดคือการพิจารณาทั้งสองควบคู่กันไป

ในด้านแรก อาจมองในภาพรวมเพื่อพิจารณาว่า สื่อได้สะท้อนภาพหรือปรากฏการณ์อะไรในความสัมพันธ์ของคนผิวดำในบาง และในด้านที่สอง ก็อาจเริ่มตั้งคำถามตามมาว่า ภาพดังกล่าวนั้นได้ถูกสร้างขึ้นตามอุดมการณ์อะไรของสังคม

(1) หากลองสำรวจการนำเสนอภาพผู้คนในผิวดำผ่านสื่อด้วยแนวคิดกรอบแรกคือการสะท้อนภาพ โดยลองมองย้อนหลังสู่เหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์เพื่อวินิจการตลอดอิทธิพลทางด้านสังคมและการเมืองที่จะมีต่อสื่อก็จะพบประเด็นที่น่าสนใจของความสัมพันธ์ในภูมิภาคแห่งนี้ จากเดิมที่เราคิดว่า ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศอาจเป็นเพียงเรื่องใหม่ ๆ และมองว่า ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศของกลุ่มแม่น้ำโขงตกอยู่ภายใต้ความขัดแย้ง การรบราฆ่าฟัน โดยเฉพาะในหลังสงครามโลกครั้งที่สองเป็นต้นมา ทว่า ในแวดวงวิชาการศาสตร์ด้านมานุษยวิทยาก็ช่วยสร้างมโนทัศน์แห่งปัญญาต่อการมองภูมิภาคแห่งนี้ในฐานะความสัมพันธ์อันเป็นหนึ่งในเดียวของเชื้อชาติและผู้คนผ่านสื่อได้อย่างน่าอัศจรรย์ใจ

นักวิชาการด้านมานุษยวิทยา เช่น สุจิตต์ วงษ์เทศ (2547) เป็นผู้หนึ่งที่ศึกษาสื่อกับความสัมพันธ์ในภูมิภาคอุษาคเนย์โดยผ่านสื่อประเภท “ภาพเขียนสีในถ้ำ” ตลอดจน “เรื่องเล่า” และ “ตำนาน”

จากการศึกษาแสดงให้เห็นว่า ภาพเขียนสีและตำนานเรื่องเล่าในแถบภูมิภาคแห่งนี้มีความสอดคล้องกันอย่างยิ่ง ตัวอย่างเช่น การค้นพบภาพกบ ทั้งในเขตไทย ลาว มาเลเซีย ฟิลิปปินส์ และมณฑลกว๋างสีในจีน อันถือเป็นส่วนหนึ่งแห่งความเชื่อเรื่องการบูชาน้ำซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์อันเป็นหนึ่งในของคนไทยกับภูมิภาคแห่งนี้ในอดีต ในส่วนของตำนานเรื่องเล่า เมื่อสาวย้อนสู่อดีตกาลก่อนที่จะได้รับอิทธิพลของศาสนาพุทธ อิสลาม

และคริสต์ ก็จะมีตำนานที่อธิบายการกำเนิดของคนในภูมิภาคแห่งนี้ว่ามาจากแหล่งเดียวกัน ตัวอย่างเช่น ตำนานของคนสองฝั่งโขงจะมีนิทานเรื่องเล่าเรื่อง "น้ำเต้าป๋ง" ซึ่งเป็นเรื่องของความเป็นมาของเผ่าพันธุ์ คนที่ออกมาก่อนจะมีตัวที่ดำและคนที่ออกตามมาทีหลังจะตัวขาว และทุกคนจะเป็นพี่น้องกัน

(2) สำหรับแนวคิดการสร้างความจริง แม้เราจะได้อิทธิพลจากนักวิชาการรุ่นพี่จากตะวันตกที่วิเคราะห์ว่า หนังสือสร้างชุดความจริงเรื่องตะวันออกขึ้นตามกรอบแนวคิดเรื่อง "บูรพาคตินิยม" และ "ยุโรปนิยม" แต่ก็เกิดข้อสงสัยว่า หนังสือที่จะวาดภาพของความสัมพันธ์ของผู้คนในผืนโขงจะวางอยู่ในลักษณะเดียวกันไม่

สำหรับในกรณีไทยนั้น นักวิชาการส่วนใหญ่มองว่า อุดมการณ์สำคัญของการสร้างความแตกต่างระหว่างไทยกับประเทศเพื่อนบ้านคือ แนวคิดเรื่อง "ชาตินิยม" B.Anderson (1996) มองว่า "ชาติเป็นชุมชนในจินตนาการที่ถูกรังสรรค์ขึ้นมา" และเพิ่งเกิดขึ้นประมาณ 200 ปี จากสังคมตะวันตกและรุกคืบสู่ประเทศไทยภายใต้บริบทของลัทธิอาณานิคมที่แผ่ไพศาลเข้ามา ด้วยเหตุนี้ ชาติไทยจึงจำเป็นต้องเร่ง "สร้างความเป็นชาติ" และ "สร้างความเป็นคนอื่น" (other) ทั้งนี้ กระบวนการสร้างความเป็นชาติที่สำคัญก็คือ การสร้างผ่านการสื่อสารต่าง ๆ เช่น การทำแผนที่ การทำพิพิธภัณฑ์ ศิลปะการละคร⁵ รวมถึง ระบบการศึกษาผ่านแบบเรียนไทย โดยรัฐจะทำหน้าที่สร้างจินตนาการแห่งชาติไทยขึ้นมา

นอกจากนั้น วารุณี โสถารมย์ (2545) ได้ชี้ให้เห็นเพิ่มเติมว่า บริบททางประวัติศาสตร์ของสังคมไทยทั้งการเมืองและเศรษฐกิจ จะส่งผลต่อวิถีคิดชาตินิยมที่แปรเปลี่ยน ทั้งนี้ อาจสามารถไล่เลียงตามลำดับเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ ตั้งแต่ยุคแรกก่อนได้รับอิทธิพลวิถีคิดชาตินิยม ยุคชาตินิยม และยุคปัจจุบัน

⁵ สนใจการศึกษาการสร้างชาติผ่านแผนที่โปรดดูได้ในธงชัย วินิจกุล (2530) การสร้างชาติและความศิวิไลซ์ผ่านพิพิธภัณฑ์ ในงานของธงชัย วินิจกุล (2546) การสร้างชาติผ่านละครเวที ในงานของประจักษ์นัย บุณยมาตร์ (2528)

- ยุคสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ในระยะแรก ๆ จะมองว่า วัฒนธรรมของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นวัฒนธรรมชั้นสูง แต่ก็ยังมองไทยในฐานะศูนย์กลางและแวดล้อมไปด้วยชาติใกล้เคียง แต่ต่อมา วิธีคิดดังกล่าวก็แปรไปพร้อมกับแนวคิดอาณานิคม และชาตินิยมก้าวเท้าเข้าสู่เมืองไทย ไทยเริ่มหันมองฝรั่งและเกรงอิทธิพลจากภายนอก ส่งผลให้ไทยเริ่มสร้างความเป็นปึกแผ่นในรัชกาลที่ 6 และเจริญรอยตามโครงเรื่องจากพงศาวดารเรื่องการรบของไทยกับประเทศเพื่อนบ้าน โดยสร้างภาพ “พม่า” ในฐานะศัตรูของไทย อีกทั้ง ประเทศ “ลาว” และ “เขมร” ในฐานะประเทศราชของไทย และผู้นำไทยจะเป็นผู้มีความสามารถในการขยายขอบเขตและการกอบกู้เอกราช

- เมื่อกาลเวลาผ่านสู่ยุคของการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นประชาธิปไตยในยุคเชื้อผู้นำของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ก็ยังตอกย้ำอุดมการณ์ชาติพันธุ์ของไทย โดยรวมชาติของไทยให้เป็นปึกแผ่น อีกทั้ง การมองว่า ไทยเป็นประเทศเดียวที่มีเอกราช

- ส่วนในยุคหลัง 2500 อันเป็นยุคสมัยของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และจอมพลถนอม กิตติขจร ซึ่งรัฐบาลไทยในสองยุคได้รับการสนับสนุนจากสหรัฐฯ ประกอบทั้ง ชัยชนะของลัทธิคอมมิวนิสต์ที่มีต่ออินโดจีนทำให้รัฐบาลไม่ไว้วางใจประเทศเวียดนาม ลาว ภาพของประเทศเพื่อนบ้านจึงถูกมองในเชิงลบ แม้กระทั่ง ผู้อพยพหนีจากประเทศคอมมิวนิสต์สู่ไทยก็ถูกมองอย่าง “ไม่น่าไว้วางใจ” “แย่งงาน” และ “อาจสร้างภัยคุกคาม” ต่อสังคมด้วย

- สำหรับในยุคปัจจุบัน ภายหลังการยุติเหตุการณ์สงครามเย็น การล่มลงของสหภาพโซเวียต (1989) และการเติบโตของอาเซียนในทศวรรษที่ผ่านมา (1990) ส่งผลให้วิธีการมองประเทศเพื่อนบ้านพลิกผันจากศัตรูแห่งอุดมการณ์การเมืองเข้าสู่การร่วมมือทางด้านเศรษฐกิจของคนในแถบนี้ จุลชีพ ชินวรรณ (2544) กล่าวย่ำว่า ยุคนี้เป็นยุคแห่งการขยายความร่วมมือทางเศรษฐกิจของภูมิภาค (Enhanced Economic Cooperation) นอกจากนั้น ยังมีการขยายความร่วมมือทางเศรษฐกิจในอนุภูมิภาคแห่งนี้ ทั้ง สี่เหลี่ยมเศรษฐกิจ (ระหว่างไทย พม่า จีน (ยูนนาน) และลาว) และหกเหลี่ยมเศรษฐกิจ

(ไทย พม่า ลาว กัมพูชา เวียดนาม และไทย หรือ Greater Mekong Sub region) ในด้านการคมนาคม พลังงาน สื่อสารโทรคมนาคม การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ การท่องเที่ยว สิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติ การค้า และการลงทุน

แม้ว่า การร่วมมือด้านเศรษฐกิจจะก้าวเข้าสู่วิธีการมองประเทศเพื่อนบ้านของไทยในแง่ความร่วมมือ ทว่า ในอีกด้านหนึ่ง ก็ยังมีได้หมายความว่า ปัญหาความขัดแย้งระหว่างไทยและประเทศเพื่อนบ้านลุ่มแม่น้ำโขงจะหมดสิ้นลง เราคงได้พบความขัดแย้งระหว่างคนในประเทศพม่าและชายแดนไทยพม่า ความขัดแย้งระหว่างดินแดนไทยและกัมพูชา อีกทั้ง ปัญหาเรื่องการอพยพของคนในประเทศเพื่อนบ้านสู่ไทย เช่น คนพม่า คนลาว คนเขมร และคนจีน

จากการวิเคราะห์ชาตินิยมของ B.Anderson และการวิเคราะห์บริบทของสังคมตามแนวการศึกษาของวาร์นีย์ ช่วยเป็นพื้นฐานสำคัญของการศึกษาสื่อที่จะประกอบสร้างชาติและสร้างความเป็นคนอื่นให้แก่คนลุ่มแม่น้ำโขง ซึ่งอาจมีความแตกต่างกันภายใต้บริบทที่เปลี่ยนไป จึงอาจมีอุดมการณ์บางส่วนผสมปนเปกับอุดมการณ์ชาตินิยม เช่น อุดมการณ์ประชาธิปไตย-คอมมิวนิสต์ และอุดมการณ์ความร่วมมือเศรษฐกิจ เป็นต้น แต่ทั้งนี้ก็มีจุดมุ่งหมายสู่หนทางการนำไทยเพื่อก้าวไกลสู่อนาคต

ดังนั้น ลำดับต่อไปนี้ ผู้เขียนได้รวบรวมงานที่ศึกษาเรื่องสื่อกับการสร้างความเป็นชาติและคนอื่น โดยไล่เรียงตามลำดับประวัติศาสตร์ ดังนี้ การศึกษาจารึกในวัดโพธิ์ (ในงานของทวีศักดิ์ เผือกสม, 2544) บทความในอดีต (ในงานของธงชัย วินิจกุล อ้างถึงในจามะรี เชียงทอง, 2547) แบบเรียนไทย (ในงานของวาร์นีย์ โอสถารมย์, 2545) และสื่อมวลชน (ในงานของกำจร หลุยยะพงศ์, 2547) รายละเอียดดังนี้

- งานของทวีศักดิ์ เผือกสม (2544) ศึกษาโคลงต่างภาษาในจารึกวัดโพธิ์ในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ ซึ่งได้เรียงร้อยเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับคนชาติต่าง ๆ ในทัศนะของคนไทย อันถือเป็นงานเขียนเชิงชาติพันธุ์วรรณา (ethnography) และอาจเป็นชาตินิยมแรกเริ่มในแบบของไทย งานเขียนดังกล่าวแสดงให้เห็นระบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจว่า “ใครใหญ่กว่าใคร” รวมถึง การหาพวกและสร้างความแตกต่างไปจากพวกตน โดยสยาม

สร้างความแตกต่างระหว่างตนกับคนอื่น (other) ดังเช่น ลักษณะภายนอก เช่น การใช้ภาษา การแต่งกาย รูปร่างภายนอก ภูมิลำเนา ลักษณะภายใน เช่น ความเชื่อ โดยมีมาตรฐานทางพุทธศาสนากำหนด ทำให้คนคริสต์และมุสลิมถูกมองในฐานะเชิงลบ (ปรากฏการณ์ดังกล่าวแทบจะไม่แตกต่างจากวิธีคิดที่ตะวันตกใช้มองตะวันออก)

ทวีศักดิ์ ยังตั้งข้อสังเกตสามประการต่อโคลงต่างภาษาว่า ประการแรก โคลงดังกล่าวเกิดจากเงื่อนไขที่ “ผู้มีอำนาจ” ในสมัยนั้น เช่น ขุนนางเป็นผู้จารึก จึงส่งผลให้วิธีการมองต่างชาติจะมีแนวโน้มมาจากชนชั้นสูงมากกว่าชนชั้นล่าง กรณีดังกล่าวยืนยันได้จากการใช้วิธีการพรรณนาผู้คนผ่านการแต่งกายด้วยเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มอันถือเป็นเครื่องหมายของคนชั้นสูงหรือใส่เวลาออกงานในอดีตคนธรรมดาเขาไม่ใส่กัน และประการที่สอง ในโลกความจริงคนไทยติดต่อกับต่างชาติอย่างมาก แต่เนื้อหาในโคลงกลับกล่าวเฉพาะ 12 ชาตินั้น จึงเท่ากับเป็นเพียงภาพตัวแทนที่คนไทยสร้างขึ้นเพื่อเรียกแทน “ความเป็นอื่น” และประการที่สามที่สำคัญคือ โคลงต่างภาษานี้ยังไม่ได้มองว่า ชาติดตะวันตกเป็นชาติที่ยิ่งใหญ่แต่อย่างไร ยังเป็นคนอื่นเฉกเช่นเดียวกันกับตะวันออก

- งานของธงชัย วินิจจะกุล (อ้างถึงในจามะรี เชียงทอง, 2547) ได้ศึกษาบทความสั้น ๆ ของขุนประจักษ์คดีกิจ ที่ตีพิมพ์ในหนังสือ “วิชรญาณวิเศษ” ที่กล่าวถึง ผู้คนในประเทศไทย โดยมีการจัดลำดับคนบนพื้นที่ที่ห่างไกลและเวลาที่ไม่เจริญ ซึ่งก็ไม่แตกต่างไปจากการที่ฝรั่งจำแนกแยกแยะคนตะวันออกในฐานะบ้านเมืองที่ไร้อารยธรรม ดังเช่น การมองว่า ละว้า (ลัวะ) ยาง “กะเหรี่ยง” “ขมุ” “ข่า” “แม้ว” “มูเซอ” และ “ผีตองเหลือง” ไม่เจริญ อีกทั้ง เฉลยให้เห็นวิธีคิดการจำแนกคนด้วยการมอง “กายภาพ” “ภาษาพูด” และ “การนับถือศาสนา” (ผี)

- งานของวราณี ไสธารมย์ (2545) นอกจากจะชี้ให้เห็นว่า แบบเรียนไทยทำหน้าที่สร้างความเป็นอื่นระหว่างไทยกับประเทศเพื่อนบ้านแล้ว ยังชี้ให้เห็นเพิ่มเติมอีกว่า อุดมการณ์ของชาติไทยจะมีลักษณะไม่หยุดนิ่งและมีการแปรเปลี่ยนไปขึ้นอยู่กับนโยบายของการเมืองระดับภูมิภาคและระดับโลก อันส่งผลให้ไทยจะมองประเทศอุษาคเนย์ทั้งในลักษณะบวกและลบระคนกันไป ตัวอย่างเช่น เมื่อเป็นแบบเรียนยุคการรวม

ชาติของจอมพล ป. ประเทศไทยจะอยู่ในฐานะประเทศเอกราชและมีความยิ่งใหญ่เหนือดินแดนอื่น แต่หากเป็นในยุคของสงครามเย็น ภาพของประเทศเพื่อนบ้านที่ปรากฏในแบบเรียนไทยจะอยู่ในฐานะศัตรูคอมมิวนิสต์ที่ไม่น่าไว้วางใจ รวมถึง แบบเรียนกลายเป็นเครื่องมือต่อต้านคอมมิวนิสต์ ผลการวิจัยยังชี้ให้เห็นว่า ในยุคปัจจุบัน แม้จะเริ่มมีบทเรียนที่พูดถึงความสัมพันธ์กันในแง่ของพื้นที่(ภูมิศาสตร์)และวัฒนธรรมร่วมกัน ทว่า แบบเรียนไทยก็ยังคงผลิตความซ้ำซากของประเทศในภูมิภาคแห่งนี้ในฐานะคนอื่นมากกว่า

- วิธีการศึกษาดังกล่าว ไม่แตกต่างจากงานของกำจร หลุยยะพงศ์ (2547) ซึ่งแสดงให้เห็นว่า สื่อมวลชนได้นำเสนอภาพของอุษาคเนย์แตกต่างกันไปสามรูปแบบ คือ ภาพของคู่รัก ภาพของคู่แค้น และภาพของคู่รักคู่แค้น และหากนับในเชิงปริมาณก็จะพบว่า สื่อมวลชนส่วนใหญ่จะนำเสนอภาพของความสัมพันธ์แบบคู่แค้นกันอย่างมาก อันสืบเนื่องจากบริบทของสังคมไทยที่เกลียดและกลัวประเทศเพื่อนบ้าน ในทางกลับกัน สื่อในยุคเดิม ๆ เช่น เพลง ความเชื่อ นิทานตำนาน จะเสนอภาพของความสัมพันธ์อันดีระหว่างเพื่อนบ้านจะมีระดับน้อย และที่น่าสังเกตคือ สื่อปัจจุบันในทศวรรษที่ 1990 เริ่มเสนอภาพของไทยกับอุษาคเนย์ในรูปแบบของสัมพันธ์ที่รักถึงซึ่ง เพื่อตอบสนองต่ออุดมการณ์ความร่วมมือทางเศรษฐกิจในสมัยใหม่

กล่าวโดยสรุป สื่อไทยมองคนผิวงาช้างสองลักษณะคือ ลักษณะแรก “ความเป็นอื่น” อันมาจากวิธีคิดชาตินิยมที่ทำให้รวมไทยและมองคนอื่นเป็นพวกอื่น ซึ่งไม่แตกต่างไปจากการที่ตะวันตกมองคนไทยตามแนวทางบูรพานิยมและยุโรปนิยม และลักษณะที่สอง “ความเป็นมิตร” กล่าวคือ สื่อไทยบางส่วน เริ่มมองความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับประเทศเพื่อนบ้านเป็นมิตร เมื่อยามสังคมเริ่มตอบสนองต่อแนวคิดการรวมเศรษฐกิจและสังคม ประเทศเพื่อนบ้านก็เริ่มจับมือกันที่สุดในที่สุด แต่ปรากฏการณ์ดังกล่าวยังเป็นเพียงน้ำน้อยเท่านั้น

4. หนังสือกับการนำเสนอผู้คนบนผืนโขง

ในเบื้องต้นผู้เขียนได้ย่อนรอยอดีตของการศึกษาสื่อกับผู้คนบนผืนโขงตามกรอบแนวคิดภาพสะท้อนและการสร้างภาพความจริง ขณะที่แนวคิดภาพสะท้อนชี้ให้เห็นการมีส่วนร่วมของดินแดนแห่งนี้ผ่านความเชื่อตำนาน ในมุขกลับกัน แนวคิดการสร้างภาพความจริง ได้วางอยู่บนแนวคิดเรื่องชาตินิยมที่สร้างชาติไทยและสร้างความเป็นอื่นให้กับประเทศเพื่อนบ้าน อันเนื่องจากการรวมชาติและความเกรงกลัวอุดมการณ์คอมมิวนิสต์ ต่อจากนี้ จะนำเสนอให้เห็นว่า “ภาพยนตร์นำเสนอภาพของผู้คนบนผืนโขงอย่างไร”

หากมองในมิติเชิงปริมาณ⁶ จะพบว่า มีหนังที่พูดถึงคนในลุ่มแม่น้ำโขงอยู่จำนวนมากกว่า 10 เรื่อง และหนังส่วนใหญ่จะกล่าวถึงประเทศ “พม่า” มากกว่าประเทศอื่น ๆ ตัวอย่างเช่น ภาพยนตร์ที่กล่าวถึงประเทศพม่า เช่น “พระเจ้าช้างเผือก” (2484) “ขุนศึก” (2517 และ 2546) “มหาราชดำ” (2522) “เลือดสุพรรณ” (2524) “มือปืนสองสาละวิน” (2536) “บางระจัน” (2544) “สุริโยไท” (2544) “สาบเสือ” (2545) “พรางชมพู” (2546) “สุดเสนหา” (2546) และ “แจ้ว” (2547) ภาพยนตร์ที่กล่าวถึงประเทศลาว เช่น “14 ตุลา สงครามประชาชน” (2543) “15 ค่ำเดือน 11” (2545) ภาพยนตร์ที่กล่าวถึงประเทศกัมพูชา เช่น “บุปผาราตรี” (2546) “ตำนานกระสือ” (2546) ภาพยนตร์ที่กล่าวถึงประเทศเวียดนาม “แหกค่ายนรกเดียนเบียนฟู” (2520) และภาพยนตร์ที่กล่าวถึงมณฑลยูนนาน ประเทศจีน เช่น “สตรีเหล็กสอง” (2545) ปริมาณการผลิตภาพยนตร์ที่กล่าวถึงคนในภูมิภาคแห่งนี้อาจเป็นเสมือนเครื่องหมายหนึ่งที่แสดงให้เห็นว่า อย่างน้อยแวดวงภาพยนตร์ก็ให้ความสนใจประเด็นภูมิภาคแห่งนี้ไม่มากนักน้อย⁷

⁶ เนื่องจากระยะเวลาอันจำกัดผู้เขียนจึงขอมองภาพหนังไทยที่กล่าวถึงประเทศเพื่อนบ้านเพียงคร่าว ๆ และยังคิดว่า น่าจะมีหนังไทยที่กล่าวถึงอีกมากมาย ซึ่งรอคอยการค้นหาคืบไปในอนาคต

⁷ แต่ในอีกด้านหนึ่ง ก็พบว่า มีหนังที่กล่าวถึงผู้คนลุ่มโขงแต่ยังไม่ได้ผลิตอีกหลายเรื่อง เช่น ในปี 2544 หนังเรื่อง “ยาโม” ก็ถูกระงับเพราะเกรงจะกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับลาว ปรากฏการณ์ดังกล่าวมิใช่เรื่องใหม่ เพราะได้เกิดขึ้นแล้วในอดีตเช่นกันในช่วง 2520 เมื่อ วิจิตร คุณาวุฒิ ได้ตั้งใจผลิตหนังที่เกี่ยวข้องกับกะเหรี่ยงของนายพลโบ เมียะ รวมถึง หนังที่เกี่ยวข้องกับสิบสองปันนา เรื่อง “บ้านพี่เมืองน้องสิบสองปันนา” (อ้างถึงใน พน, 2548)

เมื่อลองนำหนังที่กล่าวถึงผู้คนในลุ่มแม่น้ำโขงมาพิจารณาในเชิงคุณภาพ ตามกรอบแนวทางสะท้อนสังคมและการสร้างความเป็นจริงก็จะพบว่า หนังทั้งหมดได้กล่าวถึงผืนดินและแม่น้ำอยู่ทั้งหมด 3 ประเด็นด้วยกัน ประเด็นแรก คือ การสร้างชาตินิยมของไทย ประเด็นที่สอง ปัญหาของประเทศเพื่อนบ้าน และประเด็นที่สามคือ วัฒนธรรม ทั้งวัฒนธรรมดั้งเดิมและการรับวัฒนธรรมใหม่ เช่น การท่องเที่ยว และวัฒนธรรมโลกาภิวัตน์ รายละเอียดดังนี้

(1) หนังไทยกับชาตินิยม

หนังไทยเป็นสื่อสมัยใหม่อายุอานามไม่น้อยกว่า 100 ปี ซึ่งอยู่ในช่วงราวคราวเดียวกันกับการผลิตและเผยแพร่อุดมการณ์ของชาตินิยมตั้งแต่ยุคสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ยุคผู้นำเผด็จการทหาร และยุคปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม ยังไม่ค่อยมีการศึกษาให้เห็นว่า หนังในยุคแรก(ในยุคเดียวกันกับสมบูรณาญาสิทธิราชย์) ได้ผลิตซ้ำอุดมการณ์ของชาตินิยมอย่างไรบ้าง ส่วนหนึ่งอาจจะมาจากเหตุผลที่ว่ากว่าที่คนไทยจะผลิตหนังเรื่องได้สำเร็จก็ใช้ระยะเวลานานจนถึงปี 2470 ซึ่งมีการผลิตหนังไทยเรื่องแรกของคนไทยคือ “โชดสองชั้น” แต่มีการสันนิษฐานเพิ่มเติมด้วยว่า ในยุคดังกล่าว มักจะใช้การละคอน ตลอดจนวรรณกรรมเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างความเป็นชาติ

สำหรับในยุคของผู้นำเผด็จการทางทหาร เช่น จอม ป. พิบูลสงคราม จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และจอมพลถนอม กิตติขจร นั้น เริ่มให้ความสนใจต่อการใช้ภาพยนตร์เป็นเครื่องมือในการผลิตอุดมการณ์ทางการเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งหนังของจอมพล ป. ที่เน้นการสนับสนุนนโยบายของตนและทหาร (สนใจโปรดดูชาญวิทย์ เกษตรศิริ, 2542) และในยุคหลังของแรงแห่งอุดมการณ์ต่อต้านคอมมิวนิสต์ก็เกิดการผลิตหนังเพื่อต่อต้านคอมมิวนิสต์และพัฒนาหนังเร่ขึ้นเพื่อเร่ขายให้กับประชาชน

ด้วยเหตุนี้ หนังไทยหลากหลายเรื่องในยุคนี้จนถึงปัจจุบันจึงนำเสนอให้เห็นประเด็นชาตินิยมและมองประเทศเพื่อนบ้านในฐานะ “คนอื่น” (other) โดยเฉพาะหนังที่กล่าวถึงประเทศพม่าได้วาดภาพ “พม่า” ในฐานะ “ศัตรูคู่อาฆาต” ภาพดังกล่าวไม่แตกต่างจากงานการสร้างชาตินิยมในงานแบบเรียนหรือในบทละครไทยที่มักจะนำเสนอภาพของพม่าใน

ฐานะศัตรูที่เข้ามารุกรานไทยตามตำนานและพงศาวดารไทยเกี่ยวกับการเสียกรุงครั้งที่หนึ่ง และครั้งที่สอง อีกทั้งชี้ให้เห็นว่า การแพ้สงครามนั้นมีได้มาจากความอ่อนแอของคนไทย แต่หากมาจากคนไทยที่คิดคดทรยศ

เราสามารถพิจารณาหนังไทยที่จำเรีอรรอยตามอุดมการณ์ดังกล่าวได้ 4 มิติ จากโครงเรื่อง ตัวละครเอก-ตัวร้าย ฉาก ดังนี้

- โครงเรื่องของหนังเริ่มเรื่องด้วยความขัดแย้งภายในประเทศและส่งผลให้พม่าสามารถเข้ามารุกรานได้โดยง่าย ตัวอย่างเช่น หนังเรื่อง “บางระจัน” “สุริโยไท” ให้ความสำคัญคนไทยด้วยกันในฐานะคนใจดีซื่อที่คิดคดต่อประเทศชาติไทย ด้วยการเป็นไส้ศึก แก่กองกำลังของพม่า จนทำให้ประเทศต้องประสบวิบากกรรม

- ในส่วนของตัวเอก หนังไทยเกือบทุกเรื่องระบายภาพวีรบุรุษของไทยที่ช่วยต่อสู้เอกราชกับการย่ำยีของพม่า โดยไม่คำนึงถึงความแตกต่างระหว่างเพศและบุคคล ทั้งในระดับบุคคล เช่น บุคคลธรรมดาในเรื่อง “ขุนศึก” ราชวงศ์ใน “มหาราชดำ” และ “สุริโยไท” กลุ่มบุคคล เช่น ชาวบ้านบางระจัน ชาวบ้านสุพรรณบุรี ใน “บางระจัน” และ “เลือดสุพรรณ”

- ส่วนตัวร้ายของเรื่องคงหนีไม่พ้นพม่าที่มีหน้าตาที่แปลกประหลาด ทั้งรูปร่างหน้าตา การแต่งกาย และยิ่งกว่านั้น ในหนังเรื่อง “สุริโยไท” วาดภาพผู้นำพม่าที่ออกรบโดยแต่งหน้าตาประหนึ่งผู้หญิง อย่างไรก็ตาม มีหนังไทยบางเรื่องที่แหกขนบตัวร้าย โดยนำเสนอให้เห็นว่า คนพม่าบางคนก็มีความดีและเป็นตัวเอกของเรื่องเช่นกัน เช่น กรณีของหนังเรื่อง “เลือดสุพรรณ” ที่ตัวเอกคือพม่าได้แอบช่วยหญิงไทยและคนไทยให้รอดพ้นจากคนพม่า ภาพเช่นนี้ชี้ให้เห็นว่า ไม่ว่าจะอยู่ในชนชาติใดก็ตามก็ย่อมมีคนดีและชั่วปนเปกัน แต่ก็ดูเหมือนว่า ภาพดังกล่าวไม่ค่อยปรากฏบ่อยนักในหนังไทย

- ในด้านของฉาก หนังแทบทุกเรื่องให้ความสำคัญแก่ฉากสู้รบระหว่างคน การใช้ดาบ การใช้ช้างม้า ฯลฯ และส่วนใหญ่ฉากดังกล่าวจะปรากฏอยู่บนผืนแผ่นดินไทย ประหนึ่งศัตรูนามพม่าบังอาจรุกรานเอกราชจนทำให้คนไทยจำเป็นต้องต่อสู้ด้วยเลือดเนื้อและหยาดน้ำตา ฉากทหารพม่า “ฆ่าฟัน” คนไทยส่งผลให้คนไทยเกลียดและกลัวคนพม่า

ในทางกลับกัน จากที่คนไทยแก้แค้นและ “ฆ่าฟัน” พม่าเป็นเพียงการตอบสนองนัยแห่ง “ตาต่อตา ฟันต่อฟัน” และ “การปกป้องเอกราช” ของไทยให้รอดพ้นจากคนชั่ว

จากการผลิตซ้ำและตอกย้ำภาพความเป็นศัตรูของพม่านี้ ผู้เขียนมีข้อสังเกตที่น่าสนใจอย่างน้อยสี่ประการคือ

ประการแรก การนำเสนอภาพของการบรรเทาไทยกับพม่ามีความต่อเนื่องอย่างน้อยตั้งแต่ทศวรรษที่ 2480 จนถึงปัจจุบัน และเมื่อมองย้อนกลับไปในอดีตก็เห็นได้ หากพิจารณาโดยผิวเผินนั้นก็ย่อมแสดงให้เห็นว่า วิธีคิดระหว่างไทยกับพม่า มีแนวทางของความขมขื่นมากกว่าความรักระหว่างกัน และหากพิจารณาในมิติของชาตินิยมก็จะพบว่า สังคมไทยมักจะต้องการรวมเลือดเนื้อชาติเชื้อไทยอยู่แทบจะทุกยุคทุกสมัย ไม่ว่าจะเป็นช่วงของสงครามเย็น เศรษฐกิจตกสะเก็ด ดังเช่น ยุคของ IMF (2540) เหตุการณ์พม่ารุกรานไทย กรณีของการรุกรานดินแดนในพื้นที่ราชบุรี (2543) ก็เกิดการผลิตหนังเรื่อง บางระจัน และสุริโยไท เพื่อธำรงรักษาเอกราชแห่งชาติ

ประการที่สอง เมื่อปัญหาของการรุกรานของคนงานในพม่าตั้งแต่ต้นทศวรรษที่ 2530 ส่งผลให้หนังเริ่มผลิตภาพ “พม่า” แบบใหม่แทนที่สงครามแห่งความเกลียดชังในยุคอดีต กลายเป็นภาพของการทำสงครามของคนพม่าในสังคมไทยยุคใหม่ แทนที่พวกเขาจะเป็นผู้ชนะเช่นเดิม แต่ในครั้งนี้ พวกเขากลับทำงานในไทยและตกอยู่ในสายนตาถูกดูแคลน ตัวอย่างเช่น หนังเรื่อง “สุดเสนหา” และ “แจ้ว” หนังทั้งสองเรื่องมีตัวเอกที่เป็นคนพม่าหรือคนกะเหรี่ยงที่อพยพเข้ามาทำงานในประเทศไทย คนแรกเป็นชายที่หางานทำไม่ได้ และส่วนคนที่สองเป็นหญิงที่มาทำงานเป็นคนใช้หรือแจ้ว ตัวละครทั้งสองถูกวาดภาพในฐานะอ่อนด้อย ทั้งในฐานะคนที่เป็นโรคผิวหนัง พุดไทยไม่ได้หรือพุดไม่ชัด และยิ่งกว่านั้น ตัวละครที่เป็นคนใช้จะดูตลกและเป็น

การสร้างความดูถูกดูแคลนเป็นทั้งการธำรงความเป็นคนอื่นให้กับคนพม่า อีกทั้ง ยังเป็นการสร้างชาติไทยให้ตระหนักถึงปัญหาของการก้าวเข้ามาของคนงานอพยพเข้าสู่ประเทศไทยอีกมากมาย เช่น การแย่งงานกันทำ การขาดกรรม ฯลฯ อันถือเป็นอุดมการณ์ชาตินิยมแบบใหม่

ประการที่สาม หนังสือจะไม่ค่อยนำเสนอให้เห็นประเทศอื่น ๆ ในฐานะศัตรู เช่น เวียดนาม ลาว และกัมพูชา แม้ว่าในช่วงปี 2544 หนังสือพยายามจะใช้ “เจ้าอนุวงศ์” ในฐานะผู้คิดกบฏต่อราชวงศ์ไทยเป็นผู้ร้ายในหนังสือ “ย่าโม” และให้ย่าโมเป็นวีรสตรีที่แก้ปัญหานั่น ทว่า หนังสือกลับถูกระงับการสร้างเพราะเกรงต่อผลกระทบต่อนโยบายกับลาว แต่ในทางกลับกัน หนังสือที่มองพม่าแบบศัตรูกับดำเนินต่อเนื่องถาวร แม้ในปัจจุบัน (2546) ก็ยังเริ่มสร้างหนังสือ “นเรศวร” ซึ่งมีเค้าโครงจากพงศาวดารการรบระหว่างไทยกับพม่า และเป็นการรบที่ไทยสามารถกอบกู้เอกราชได้ นั่นก็หมายความว่า “ศัตรูในนามพม่า” เป็นศัตรูที่ใช้การได้ดี

ประการที่สี่ การตอกย้ำภาพความชั่วร้ายดังกล่าว ส่งผลให้คนไทยมีทัศนคติที่เลวร้ายต่อคนพม่า และมองคนพม่าในฐานะคนน่ากลัว ไร้เหตุผล ไร้ความเมตตา กล่าวหาคนได้อย่างง่ายดาย วิธีคิดชุดนี้ก็ขยายข้ามสู่ชาวที่ถือเป็นสาระก็ยังไม่เสนอภาพของพม่าในข่าวในฐานะคนร้าย การฆ่า นายจ้าง การฆ่าข่มขืน ฯลฯ ทั้ง ๆ ที่ในโลกความจริง คนไทยก็ฆ่าและทำร้ายชาวพม่าอย่างไม่ไยดี (ดูเพิ่มเติมได้จากงานของพุทธณี กางกัน, 2544) แต่กลายเป็นว่า การฆ่าและทำลายคนพม่าเพื่อนบ้านของเราดูเสมือนการแก้แค้นมากกว่า คำนึงถึงบาปกรรม

(2) หนังสือกับปัญหาประเทศเพื่อนบ้าน

นอกจากการพยายามสร้างความเป็นชาติไทยแล้ว หนังสือยังนำเสนอให้เห็นประเด็นปัญหาของประเทศเพื่อนบ้าน โดยเฉพาะความขัดแย้งของคนกลุ่มน้อยในพม่า และความขัดแย้งของอุดมการณ์ประชาธิปไตยและคอมมิวนิสต์

โครงเรื่องของหนังสือกลุ่มที่สอง (ไม่ค่อยแตกต่างจากกลุ่มแรกเท่าไรนัก) หนังสือกล่าวถึงคนไทยที่เกี่ยวข้องหรือในฐานะพยานแห่งปัญหาความขัดแย้งในประเทศเพื่อนบ้าน หนังสือกลุ่มนี้จะวางภาพพระเอกคือคนไทยที่เข้าไปพบเห็นปัญหาในประเทศเพื่อนบ้าน โดยมีผู้ช่วยคือ ฝรั่งและอุดมการณ์ประชาธิปไตย ส่วนศัตรูคือ รัฐบาลเผด็จการของพม่าและชาวคอมมิวนิสต์ แต่จุดที่แตกต่างกันคือ ฉากในหนังสือจะแปรเปลี่ยนจากฉากรบในประเทศไทยไปสู่ดินแดนแห่งความขัดแย้งในลุ่มแม่น้ำโขง และจะนำมาสู่จุดจบของการ

เปรียบเทียบไทยในฐานะประเทศแห่ง “ความสุข” และประเทศเพื่อนบ้านในลุ่มแม่น้ำโขงในฐานะ “ความเศร้า” และทั้งคนไทย คนกลุ่มน้อย ตลอดจน ผู้ไม่นิยมในอุดมการณ์คอมมิวนิสต์ที่อยู่ในดินแดนแห่งนั้นก็เลือกที่จะโอบรับสู่อ้อมกอดอันอบอุ่นของเมืองไทย

อย่างไรก็ดี เพื่อความกระจ่างแจ้งและการวิเคราะห์การนำเสนอประเด็นปัญหาของประเทศเพื่อนบ้าน ผู้เขียนขอจำแนกหน้าที่พูดถึงปัญหาประเทศเพื่อนบ้านออกเป็นสองกลุ่ม คือ หนึ่งที่นำเสนอปัญหาความขัดแย้งของคนกลุ่มน้อยในพม่า และหนึ่งที่นำเสนอความขัดแย้งของอุดมการณ์ประชาธิปไตยและคอมมิวนิสต์ รายละเอียดมีดังนี้

(2.1) ความขัดแย้งของคนกลุ่มน้อยในพม่า

หากย้อนหลังกลับไปสู่ประวัติศาสตร์การเมืองของพม่าจะพบว่าประเทศพม่ามีความขัดแย้งในประเทศค่อนข้างมาก ตั้งแต่ยุคอาณานิคมของอังกฤษ ประเทศพม่าก็พยายามรวมคนในประเทศที่มีความแตกต่างหลากหลายของเชื้อชาติให้จับมือเพื่อต่อต้านอังกฤษ การจับมือดังกล่าวเป็นเพียงชั่วคราวคราวเท่านั้น เพราะภายหลังที่หลุดพ้นจากอาณานิคมอังกฤษ คนพม่าที่มีเชื้อชาติแตกต่างกันก็เริ่มเรียกร้องเอกราชของตน เช่น กะเหรี่ยง ไทยใหญ่ เป็นต้น ทว่า ประเทศพม่าก็พยายามใช้กำลังในการปราบปรามตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน (สนใจเรื่องความขัดแย้งของกะเหรี่ยงกับพม่าโปรดดูได้จากสมโชค สวัสดิรักษ์, 2540)

เหตุการณ์ความไม่สงบของพม่าที่สำคัญอีกประการคือ ในช่วงปี 1988 บรรดานิสิตนักศึกษาชาวพม่าพยายามต่อสู้รัฐบาลเผด็จการของนายพลเนวิน ในที่สุด รัฐบาลทหารพม่าก็กลับฟื้นขึ้นมาใหม่ในนามของ SLOC (State Law and Order Restoration Council) แม้รัฐบาลใหม่นี้จะตั้งเป้าการเลือกตั้งใหม่ในปี 1990 แต่พรรคสันนิบาตแห่งชาติเพื่อประชาชน (National League for Democracy, NLD) โดยการนำของนางอองซาน ซูจี กลับชนะการเลือกตั้ง รัฐบาลเผด็จการจึงไม่ยินยอมและจำกัดบริเวณของนางอองซานจวบจนปัจจุบัน

ปัญหาทั้งสองประการส่งผลให้รัฐบาลชีกโลกตะวันตกตลอดจนประเทศในภูมิภาค
ลุ่มแม่น้ำโขงมองประเทศพม่าในแง่ลบการลิดรอนสิทธิมนุษยชนทั้งคนกลุ่มน้อยและ
การเมือง⁸

ด้วยเหตุแห่งกลืนคาวของปัญหานี้ หนังสือเริ่มทำหน้าที่นำเสนอปัญหาดังกล่าวให้
เห็น สำหรับในต่างประเทศ หนังสือ “Beyond Rangoon” (1995, 2538) ได้หยิบยก
ปัญหาของการเรียกร้องสิทธิของนักศึกษาในปี 1988 ให้ชาวโลกได้เห็น แต่สำหรับหนังสือไทย
กลับเลือกหยิบเหตุการณ์ความขัดแย้งของกลุ่มน้อยในพม่ามากกว่า ทั้งนี้ อาจเนื่องมาจาก
ความขัดแย้งดังกล่าวส่งผลกระทบต่อชายแดนไทยอย่างมาก ทั้งด้านเศรษฐกิจ การเมือง
และความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ตัวอย่างเช่น เช่น ภาพยนตร์เรื่อง “มือปืนสองสาละวิน”
(2536) นำเสนอความขัดแย้งของชาวกะเหรี่ยง และ “พรางชมพู” (2546) กับความขัดแย้ง
ของชาวไทยใหญ่ในพม่า

หนังสือเรื่อง “มือปืนสองสาละวิน” (2536) เสนอภาพความขัดแย้งบริเวณชายแดน
ของพม่ากับไทยระหว่างคนไทยกับคนพม่าและคนกะเหรี่ยง ซึ่งยึดเยื้อตั้งแต่หลัง
สงครามโลกครั้งที่สองจวบจนปัจจุบัน หนังสือเรื่องความขัดแย้งผ่านตัวละครตำรวจไทยที่
ตามล่าพ่อเลี้ยงค้าไม้ชาวไทยเข้าไปในดินแดนพม่า และพ่อเลี้ยงคนดังกล่าวได้รับความ
ช่วยเหลือจากกลุ่มกะเหรี่ยงติดอาวุธ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือกองกำลังปลดปล่อยกะเหรี่ยง
แห่งชาติที่ตั้งมั่นอยู่บริเวณชายแดนไทยและพม่า และในท้ายที่สุด ทหารพม่าศัตรูของทั้ง
ไทยและกะเหรี่ยงก็เข้าชิงตัวพ่อค้าไม้ และพยายามฆ่าทหารและชนกลุ่มน้อยชาวกะเหรี่ยง
ให้หมดไปจากแผ่นดินนี้

ในเวลาให้หลังเกือบสิบปีต่อมา ภาพของความขัดแย้งระหว่างคนกลุ่มน้อย พม่า
และไทยก็ถูกผลิตซ้ำในหนังสือ “พรางชมพู” (2546) หนังสือได้ขยายปัญหาการเรียกร้องเอกราช

⁸ อย่างไรก็ตาม พรพิมล ตรีโชติ (2541) กลับมองว่า เนื่องจากประเทศพม่าเป็นประเทศที่มี
ความสำคัญในแง่ภูมิศาสตร์เพราะเป็นทั้งประตูสู่ประเทศจีนและอินเดีย อันเป็นประโยชน์สำคัญยิ่งใน
ธุรกิจไร้พรมแดน ยังผลให้ประเทศในภูมิภาคแห่งนี้ต้องหวาดหวั่นหรือมองไม่เห็นปัญหาสิทธิมนุษยชนทั้ง
คนกลุ่มน้อยและการกดขี่ของรัฐบาลพม่า และสร้างความสัมพันธ์กับประเทศในอาเซียนตั้งแต่ปี 1997

ราชของคนกลุ่มน้อยในพม่า จากปัญหาชาวกะเหรี่ยงสู่ปัญหาของคนไทยใหญ่ แม้หนังสือ “พรางชมพู” จะเป็นหนังสือที่พยายามเสียดสีสังคมและวิพากษ์วิจารณ์เพศที่สามในฐานะคนกลุ่มน้อยที่บังเอิญเครื่องบินตกลงไปในดินแดนพม่าในพื้นที่ไทยใหญ่ แต่นั่นกลับทำหน้าที่วิพากษ์วิจารณ์ความสัมพันธ์ไทย พม่า และชาวไทยใหญ่ได้อย่างน่าสนใจยิ่งนัก เมื่อลองเพ่งพินิจหนังสือทั้งสองเรื่องก็จะพบจุดเหมือน 4 ประการ ดังนี้

ประการแรก คือ การแสดงให้เห็นถึงความขัดแย้งระหว่างพม่ากับคนกลุ่มน้อยที่เกิดขึ้นจากการพยายามตั้งตนเป็นอิสระตั้งแต่ยุคหลังสงครามโลกครั้งที่สอง กระนั้นก็ตาม หนังสือทั้งคู่ก็ไม่ได้ชี้ชัดให้เห็นว่า ปัญหาดังกล่าวเกิดขึ้นมาจากอะไร อันอาจทำให้ผู้ชมอนุมานเองว่า ชนกลุ่มน้อยต่อต้านรัฐบาลมากกว่าจะมองถึงเนื้อหาความเป็นจริงที่ว่า รัฐบาลพม่าได้ล้มเลิกสนธิสัญญาปางโหลงที่ลงนามปลดปล่อยให้ชนกลุ่มน้อยมีอิสระภายหลังจากการประกาศอิสรภาพหลังสงครามโลกครั้งที่สอง

ประการที่สอง หนังสือทำหน้าที่วิจารณ์คนไทยที่หรีดตาและเมินเฉยความสนใจต่อปัญหาภายใน(คนกลุ่มน้อยทั้งคนกะเหรี่ยงและไทยใหญ่) ตัวละครจากหนังสือทั้งสองเรื่อง ไม่ว่าจะเป็นหมวดหนุ่มสายตาสั้นใน “มือปืนสองสาละวิน” หรือ เกย์สาวใน “พรางชมพู” ทั้งสองตัวละครแทนสายตาของคนไทยที่ไม่รู้จักคนกลุ่มน้อยและไม่ทราบปัญหาของคนที่อยู่ริมชายแดน ตัวละครเกย์ในเรื่องถึงกับเอ่ยมาว่า “ทำไมมีคนกลุ่มน้อยเยอะจัง”

ประการที่สาม หนังสือทั้งคู่ให้ภาพอันคลุมเครือของนโยบายการต่างประเทศของไทยกับพม่าต่อกรณีของชนกลุ่มน้อยว่าจะมีลักษณะอย่างไร

ในด้านหนึ่งดูเหมือนประเทศไทยก็ไม่สนใจคนกลุ่มน้อยและผลักดันให้ออกนอกประเทศ แต่ในอีกด้านหนึ่ง คนไทยก็ติดต่อกับคนกลุ่มน้อย เช่น ตัวละครพ่อเลี้ยงติดต่อกับคนกลุ่มน้อยในพม่า หรือการให้ความช่วยเหลือชนกลุ่มน้อยเข้ามาลี้ภัยผ่านจากการพยายามหนีข้ามแม่น้ำของคนกลุ่มน้อยสู่เมืองไทย ภาพที่ปรากฏให้เห็นในหนังสือคือ คนเฒ่าคนแก่ เด็กเล็ก ผู้หญิงชนกลุ่มน้อย ต่างพากันหนีตายจากกระสุนปืนที่สาดเข้ามา ภาพดังกล่าวไม่แตกต่างจากหน้าข่าวในหนังสือพิมพ์ที่ปรากฏอยู่บ่อยครั้งในยามที่รัฐบาลทหารพม่ากวาดล้างชนกลุ่มน้อย

ในทางกลับกัน รัฐบาลพม่าและชนกลุ่มน้อยเองก็มองไทยสองด้านเช่นกัน กล่าวคือ ทั้งไว้ใจและไม่ไว้ใจในเวลาเดียวกัน เพราะมองว่า คนไทยและรัฐบาลไทยอาจให้ความช่วยเหลือชนกลุ่มน้อยในการต่อต้านรัฐบาลทหารพม่า โดยเฉพาะด้านอาวุธ และสร้างให้รัฐของชนกลุ่มน้อยเป็นรัฐกันกระหน่ำระหว่างไทยกับพม่า

ประการสุดท้าย ขณะที่หนังสือส่วนใหญ่จะนิยมจบเรื่องด้วยการแก้ไขปัญหามาแล้วเสร็จ ทว่า หนังสือสองเรื่องกลับค้างคาปัญหาความขัดแย้งของชนกลุ่มน้อยในประเทศพม่าประหนึ่งโลกความเป็นจริงที่ปัญหายังหาข้อยุติลงไม่ได้เช่นกัน และการผลิตซ้ำของหนังสือในช่วงสิบปีกับปัญหาเดิม ๆ ก็เท่ากับตอกย้ำให้เห็นว่า ปัญหาชนกลุ่มน้อยเป็นปัญหาที่ไม่มีวันแก้ไขได้

(2.2) ความขัดแย้งระหว่างอุดมการณ์ประชาธิปไตยและคอมมิวนิสต์

หนังสือที่กล่าวถึงความแตกต่างระหว่างอุดมการณ์ของประชาธิปไตยไทยกับคอมมิวนิสต์ของประเทศลุ่มแม่น้ำโขงมีอยู่ด้วยกันสองเรื่อง คือ “แหกค่ายนรกเดียนเบียนฟู” (2520) และหนังสือ “14 ตุลา สงครามประชาชน” (2544)

หนังสือทั้งสองเรื่องดำเนินเรื่องในยุคที่ประเทศไทยอยู่ภายใต้ทัศนะแบบอเมริกันนิยม ตั้งแต่ในปี 2500 เป็นต้นมา ประกอบทั้งในช่วงปี 2520 ภายหลังเหตุการณ์ตุลาคม 2519 กับความเกรงกลัวอิทธิพลของคอมมิวนิสต์ หนังสือจึงกลายเป็นเครื่องมือการสร้างอุดมการณ์ความแตกต่างทางการเมือง และส่งผลต่อการมองประเทศลุ่มแม่น้ำโขงที่ดำเนินนโยบายคอมมิวนิสต์ในแง่ลบด้วย

หนังสือ “แหกค่ายนรกเดียนเบียนฟู” เป็นหนังสือเรื่องแรกที่กล่าวถึงคอมมิวนิสต์ในแง่ลบ ผ่านการมองพื้นที่เวียดนาม ณ “เดียนเบียนฟู” ช่วงหลังปี 1954 ที่ซึ่งเป็นพื้นที่แห่งการนิยามอันหลากหลาย สำหรับประเทศฝรั่งเศสและประเทศค่ายโลกเสรี เช่น สหรัฐฯ และไทย “สมรภูมิ” แห่งนี้ เป็นเสมือนการปิดฉากความพ่ายแพ้ของลัทธิอาณานิคม การยุติของ

ประชาธิปไตยในเวียดนาม อีกทั้ง เป็นยุคเริ่มต้นของสงครามเย็น ทว่า สำหรับคนเวียดนาม ผืนดินแห่งนี้ถือเป็นชัยชนะแห่งเสรีภาพของการตกอยู่ภายใต้การกดขี่ของคนนอก⁹

หนังสือเล่มนี้เล่าเรื่องราวรับจ้างชาวไทยที่ช่วย(ฝรั่งเศสและสหรัฐฯ)รบในสงคราม อินเดียเบียร์ฟู และท้ายสุดบรรดาทหารทั้งหมดก็ถูกจับกุมจากทหารเวียดนามในค่ายกักกัน อันทรหด พวกเขาถูกใช้ให้ทำงานอย่างหนัก เกือบทุกฉากแสดงให้เห็นถึงการทรมานคนไทย เช่น การใช้โซ่ล่ามคอ การถูกจับขังลิ้ม การยิงจ่อหัว ทั้งหมดทั้งปวง เพื่อตอกย้ำให้เห็นว่า “คนเวียดนาม” (และคอมมิวนิสต์) เป็นคนน่ากลัว ไร้ศีลธรรม ไร้ความปราณี ยิ่งกว่านั้น ผู้คุมชาวเวียดนามบางคนก็มีลักษณะผิดเพี้ยนอีกด้วย

ขณะที่พื้นที่เวียดนามเป็นพื้นที่รပ်พุงในช่วงระยะเวลาสงครามเวียดนาม หนังสือเรื่อง “14 ตุลา สงครามประชาชน” ที่มีเนื้อหาในช่วงเหตุการณ์ตุลาคม 2516 และ 2519 อันเป็นช่วงระยะเวลาแห่งสงครามเย็นในภูมิภาคแห่งนี้ ก็ได้นำเสนอให้เห็นภาพของประเทศ ลาว เขมร เวียดนาม และจีนตอนใต้ ในฐานะ “พื้นที่สีแดง” หรือ “พื้นที่คอมมิวนิสต์” ที่บรรดานักเรียนนักศึกษาไทยอพยพหนีเหตุการณ์เข้าไปในประเทศเหล่านี้ และเป็นแหล่งพุ่ม พักอุดมการณ์คอมมิวนิสต์แก่เยาวชนคนรุ่นตุลาคม ในทางกลับกัน พื้นที่ดังกล่าว ก็ยังถูกมองในฐานะ “พื้นที่ที่ห่างไกล” “ไม่ทันสมัย”

หนังสือ “14 ตุลา สงครามประชาชน” ยังชี้ให้เห็นปัญหาของลัทธิคอมมิวนิสต์ว่า แม้แต่ในพรรคคอมมิวนิสต์ก็มีความขัดแย้ง ทั้งในแง่ของเชื้อชาติ ภาษา ชนชั้น ตลอดจนความขัดแย้งระหว่างคอมมิวนิสต์ของเวียดนามที่รุกรานพม่า ในปี 2522 อันทำให้คอมมิวนิสต์ลาวไม่ไว้วางใจคอมมิวนิสต์ไทยและส่งผลให้ต้องอพยพจากลาวสู่จีนตอนใต้ และปัญหาทั้งสองก็เป็นบ่อเกิดให้พรรคคอมมิวนิสต์ต้องล่มลงไปเอง

ประเด็นที่น่าสนใจของการนำเสนออุดมการณ์คอมมิวนิสต์ในหนังสือเรื่องก็คือ

ประการแรก หนังสือเล่าเรื่องผ่านมุมมองด้านเดียวของคนไทย แต่มิได้เล่าผ่านสายตาคนในกลุ่มแม่น้ำโขง เช่น หนังสือ “แหกค่ายนรกอินเดียเบียร์ฟู” ขาดมุมมองของคนเวียดนาม จึงส่งผลให้ค่ายนรกแห่งนี้ มีเพียงคนสองชาติคือ ไทยในฐานะเชลยศึก และคน

⁹ ในปีที่ผ่านมา (2004) ประเทศเวียดนามก็เฉลิมฉลองเหตุการณ์ชัยชนะที่ยิ่งใหญ่นี้ครบรอบ 50 ปี

เวียดนามในฐานะผู้คุมเท่านั้น ทั้ง ๆ ที่ในโลกความเป็นจริงในค่ายดังกล่าวยังมีเชลยจากประเทศต่าง ๆ อีกมากมาย เช่น ฝรั่งเศส ลาว กัมพูชา อีกทั้ง หนังสือผ่านช่วงเวลาหลังจากการรบบผ่านไปแล้ว จึงทำให้ผู้ชมมิได้รู้สึกว่าคุณไทยได้รุกร้าอาณาเขตและถูกจับ แต่กลับคิดว่า คนไทยถูกทรมานอย่างไม่เป็นธรรมจากคนเวียดนาม

ประการที่สอง หนังสือยังให้ภาพของอุดมการณ์ประชาธิปไตยเป็นฝ่ายชนะ เช่น ในท้ายที่สุด “บิกแมน” ตัวละครใน “แหกค่ายนรกเดียนเบียนฟู” ก็ได้รับความช่วยเหลือจากคนฝรั่งเศสติดะวันตก และ “เสกสรร” ตัวละครใน “14 ตุลา สงครามประชาชน” ก็หนีจากอุดมการณ์คอมมิวนิสต์เพราะมองไม่เห็นว่าจะได้ประโยชน์แต่อย่างไร

ประการที่สาม หนังสือได้ “คัด” “เลือก” “ตัด” “ต่อ” ภาพความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับประเทศอินโดจีน เฉพาะในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สองถึงสงครามเย็น เหตุผลสำคัญคือ การที่หนังสือผลิตอยู่ ณ จังหวัดเวลาของสงครามเย็น จึงได้ผลิตภาพผู้คนในลุ่มเชิงในฐานะผู้ที่ไม่น่าไว้วางใจ¹⁰ การผลิตซ้ำภาพเช่นนี้ย่อมส่งผลต่อการมองประเทศเพื่อนบ้านในแง่ลบในทัศนะคนไทยอย่างไม่เสื่อมคลาย

(3) หนังสือกับวัฒนธรรมประเทศเพื่อนบ้าน

ขณะที่หนังสือได้ระบายภาพของประเทศลุ่มแม่น้ำโขงในแง่ลบมาโดยตลอด ตั้งแต่การสร้างชาตินิยมผ่านหนังสือ รวมถึงการเสนอปัญหาของประเทศเพื่อนบ้าน และเมื่อเพ่งพินิจให้ถี่ถ้วนจะพบว่า ประเด็นทั้งสองนั้นมาจากมิติสมัยใหม่หลังยุคอาณานิคมที่เกิดจากความแตกต่างด้านการเมือง ผลสรุปของภาพผู้คนลุ่มแม่น้ำโขงในหนังสือจะถูกมองในเชิงศัตรูปัญหา และความแตกต่างเชิงอุดมการณ์ ซึ่งไม่แตกต่างจากการค้นคว้าการผลิตภาพผู้คนที่ปรากฏในแบบเรียนตามงานของวารุณี ไสธการมย์ (2545)

¹⁰ ภาพดังกล่าวแตกต่างจากละครโทรทัศน์ไทยในยุคปัจจุบัน (2547-2548) ที่เริ่มคัดเลือกภาพความสัมพันธ์ไทยกับคนลุ่มแม่น้ำโขงในแง่บวกเพิ่มขึ้น เช่น “ภูแสนดาว” และ “ฮอยอันฉันรักเธอ” อันเป็นผลจากนโยบายการ “เปลี่ยนสนาามรบเป็นสนาามการค้า” ในช่วงปี 1989 ของรัฐบาลพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ

ทว่า หากย้อนกลับไปพิจารณาถึงมิติด้านวัฒนธรรมอันเป็นมิตีสัมยอดีที่ปรากฏในหนังสือ ก็น่าจะเห็นความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับประเทศเพื่อนบ้านที่อาจเหมือนหรือแตกต่างกัน

ในเชิงปริมาณ เมื่อลองสำรวจหนังสือไทยที่กล่าวถึงด้านวัฒนธรรมของผู้คนในกลุ่มแม่น้ำโขงค่อนข้างมากถึง 5 เรื่อง และหนังสือทั้งหมดก็ค่อนข้างครอบคลุมประเทศในแถบดินแดนลุ่มแม่น้ำโขง ยกเว้นแต่ประเทศเวียดนาม ดังเช่น “15 คำเดือน 11” (ลาว) “สาบเสือ” (พม่า) “บุบผาราตรี” (เขมร) “กระสือ” (เขมร) และ “สตรีเหล็ก 2” (จีนตอนใต้)

หากมองในเชิงคุณภาพคร่าว ๆ จะพบว่า หนังสือทั้งห้าเรื่องกล่าวถึงความเชื่อมโยงของภูมิภาคแห่งนี้ในอดีตผ่านวัฒนธรรมที่เป็นหนึ่งเดียวกัน โดยเฉพาะความเชื่อเรื่อง “ผี” และความเชื่อเรื่อง “วัฒนธรรมร่วมกันของคนไทยกับคนไทยในต่างแดน” (ไทยในญวน) ในหนังสือ “สตรีเหล็ก 2” ทั้งนี้ ก็เนื่องจาก มิติต่างวัฒนธรรมได้ลบลอยเส้นแบ่งดินแดนระหว่างประเทศไทยกับประเทศลุ่มแม่น้ำโขงออกไป จึงทำให้เห็นการถักร้อยความสัมพันธ์ที่เป็นมาในอดีต นอกจากนั้น หนังสือกลุ่มนี้ยังแสดงให้เห็นว่า มิติใหม่แห่งวัฒนธรรมยุคโลกาภิวัตน์กำลังเข้ามากระทบวัฒนธรรม เช่น ในหนังสือ “15 คำเดือน 11” และ “สตรีเหล็ก 2”

(3.1) มิติกำทางวัฒนธรรมในผืนหนัง

หนังสือหยิบความเชื่อเรื่องผีและความเป็นวัฒนธรรมร่วมกันของคนไทยกับคนไทยในต่างแดนออกมาเล่าใหม่ หากพิจารณาตามแนวคิดภาพสะท้อนก็จะแสดงให้เห็นว่า ประเทศไทยมีความสัมพันธ์กันกับประเทศในลุ่มแม่น้ำโขง เราจึงเห็นวัฒนธรรมไทยร่วมกันกับคนไทยจีนในญวน (สตรีเหล็ก 2) และเห็นความเชื่อเรื่องผีที่ปรากฏในหนังสือเกือบทุกเรื่อง เช่น ผีพม่าที่อยู่ในเสือในหนังสือ “สาบเสือ” ผีกระสือที่อ้างว่ามีต้นกำเนิดจากประเทศกัมพูชาในหนังสือ “ตำนานกระสือ” ความเชื่อเรื่อง “นาค” ที่อยู่ในคนสองฝั่งโขงในหนังสือ “15 คำเดือน 11” ตลอดจน ความเชื่อที่ว่าด้วยคาถาอาคมและการปราบผีจะมีอยู่ในคนเขมรในหนังสือตลกเรื่อง “บุบผาราตรี”

แต่เมื่อลองกลับแนวทางการวิเคราะห์ตามแนวคิดการสร้างความเป็นจริงก็จะพบว่า แม้นหนังสือจะเล่าเรื่องผี ความเชื่อ หรือความสัมพันธ์ของวัฒนธรรมไทยกับคนไทย

ในยูนิอันเพื่อแสดงให้เห็นความเป็นหนึ่งเดียวของวัฒนธรรม แต่ดูเหมือนว่า มิติหรือแง่มุมที่เล่าอาจจะมิอะไรเคลือบแฝงอยู่บ้าง นัยหนึ่งที่ปรากฏคือ การมองประเทศเพื่อนบ้านลุ่มแม่น้ำโขง (และเผละ ๗ ก็คือมองคนไทยหรือประเทศไทย) ในฐานะ “ไม่เจริญ” “ไม่พัฒนา” จึงยังมีความเชื่อทางด้านไสยศาสตร์ ถูผี และบางครั้งก็แอบดูแคลนด้วย เช่น ในหนังสือตลกเสียดสีเรื่อง “บุบผาราตรี” ซึ่งให้เห็นว่า แม้แต่หมอผีเขมรก็ไม่สามารถปราบผี หรือ หนังสือ “สตรีเหล็ก 2” ก็แอบมองคนไทยในจีนด้วยสายตาแปลก ๆ เพราะไม่รู้จักความทันสมัยและไม่รู้จักแม้แต่กะเทย??

เหตุผลส่วนหนึ่งก็เนื่องมาจากการที่ไทยมองตนเองอิงกับประเทศโลกตะวันตก(แบบสหรัฐฯ) ในฐานะประเทศที่กำลังพัฒนาและเชื่อถือในวิทยาศาสตร์ ด้วยเหตุนี้ แนวคิดเรื่องผี ความเชื่อ ความไม่ทันสมัย จึงเป็นเชื้อโรคอย่างหนึ่งที่สังคมไทยควรปฏิเสธ การโยนผีกระสือให้กลายชาติเขมรเป็นผู้ให้กำเนิดจึงเป็นทางเลือกหนึ่งที่พยายามปิดเชื้อโรคความไม่เจริญให้พ้นออกจากประเทศไทย

(3.2) การกระทบของวัฒนธรรมโลกาภิวัตน์

หนังสือ “15 คำเตือน 11” และ “สตรีเหล็ก 2” เป็นตัวอย่างหนังสือที่แสดงให้เห็นถึงผลกระทบจากระบบโลกาภิวัตน์ต่อประเทศในลุ่มแม่น้ำโขง ขณะที่หนังสือแรกแสดงให้เห็นว่า ความเชื่อเรื่อง “นาค” กลับถูกมองว่าเป็นเรื่อง “ล้าหลังและงมงาย” เมื่อยุคมือถือและดาวเทียมครองเมืองไทย(และลาว) หนังสือที่สองก็ชี้ให้เห็นผลทางอ้อมของการรุกรานของคณະนักท่องเที่ยวยุคใหม่ของไทยและทั่วโลกที่บุกเยือนดินแดนห่างไกลเช่น มณฑลยูนนานของจีน ตามวัฒนธรรมการท่องเที่ยวแบบโลกาภิวัตน์ ถึงแม้หนังสือไม่ได้วิจารณ์ผลกระทบที่เกิดจากการท่องเที่ยว แต่ก็แสดงให้เห็นการเจริญเติบโตของการบริการนักท่องเที่ยวมากขึ้น เช่น การมีสนามบิน โรงแรม

จากประเด็นทั้งสองนี้จะพบว่า หนังสือไทยเริ่มมองเห็นหายนะที่กำลังเข้ามกระทบต่อประเทศในลุ่มแม่น้ำโขง ด้านหนึ่ง เนื่องจากประเทศในแถบลุ่มแม่น้ำโขงก็เริ่มเปิดประเทศคล้ายคลึงกับไทยตั้งแต่ในทศวรรษที่ 1990 ตามนโยบายการค้าของอาเซียน อันทำให้ม่านไม้ไผ่และม่านเหล็กค่อย ๆ คลี่ตัวและโอบรับกับเศรษฐกิจแบบโลกาภิวัตน์ นักลงทุนไม่ว่า

จะมาจากกลุ่มประเทศในโลกตะวันตก ประเทศเจ้าอาณานิคมเดิม และแม้แต่ประเทศใน
อุษาคเนย์ เช่น ไทย และสิงคโปร์ ก็กลายเป็นหมากที่จะเข้าไปล่าเนื้อในดินแดนดังกล่าว

และในอีกด้านหนึ่งอาจมาจากการที่ไทยเองก็ได้รับผลกระทบดังกล่าวก่อนหน้านี้
แล้ว สืบเนื่องจากการอำนาจอธิปไตยอันสมบูรณ์และ(คิดว่า)พัฒนาดังแต่ในยุศ 2500 การ
มองปัญหาตนเองด้วยการเปรียบเทียบกับประเทศเพื่อนบ้านย่อมทำให้สังคมไทยตระหนัก
ถึงปัญหาของตนและพยายามหาทางแก้ไข

ปิดม่าน

ตลอดศตวรรษแห่งหนึ่งไทย หนังสือทำหน้าที่นำเสนอภาพผู้คนในกลุ่มแม่น้ำโขง
อย่างน้อยสามด้านด้วยกัน ด้านแรก การผลิตซ้ำภาพศัตรูคู่แค้น ในหนังสือเกี่ยวข้องกับ
ประเทศพม่า ด้านที่สองคือ การนำเสนอปัญหาการบ้านการเมืองของประเทศลุ่ม
แม่น้ำโขง ทั้งปัญหาชนกลุ่มน้อยในพม่า และปัญหาของอุดมการณ์คอมมิวนิสต์ และด้าน
สุดท้าย คือ การนำเสนอความเชื่อมโยงในมิติทางวัฒนธรรม ดังเช่น ความเชื่อเรื่องผี
ความร่วมมือกันของวัฒนธรรมไทยในดินแดนภายนอกประเทศ และการรุกรานของวัฒนธรรม
โลกาภิวัตน์สู่โลกลุ่มแม่น้ำโขง

หากวิจิจในด้านบวกจะพบว่า หนังสือไทยให้ความสนใจต่อความสัมพันธ์ระหว่าง
ประเทศและการมองเห็นความสัมพันธ์ด้านวัฒนธรรมร่วมกัน ทว่า หากวิเคราะห์ตามแนว
ทางการสร้างความเป็นจริงก็จะพบว่า หนังสือสามประเภทกลับ “คัด เลือก ตัด แต่ง” และ
นำเสนอภาพของผู้คนในกลุ่มแม่น้ำโขง ภายใต้อุดมการณ์อย่างน้อยสามอุดมการณ์คือ (1)
อุดมการณ์ชาตินิยม คือ การรวมชาติด้วยการสร้างศัตรูของชาติคือพม่า รวมถึง การมอง
ไทยในฐานะศูนย์กลางและอยู่เหนือผู้คนแถบอื่น (2) อุดมการณ์ประชาธิปไตยและ
คอมมิวนิสต์ การมองชาติไทยในฐานะประเทศประชาธิปไตย ยังผลให้เกิดการมองข้ามและ
เหยียดหยามประเทศที่ไม่ได้มีอุดมการณ์เดียวกัน และ (3) อุดมการณ์ความเชื่อและการ
พัฒนา การมองตนในฐานะประเทศที่พัฒนา ส่งผลให้หนังสือไทยกตวัณธรรมความเชื่อเรื่อง
ผีในบริเวณเพื่อนบ้าน (และบางส่วนของสังคมไทยที่ล้าหลังเช่น ชนบท) ตลอดจน นิยาม
ประเทศเพื่อนบ้านว่า “ไม่ทันสมัย” และ “ไม่พัฒนา”

ด้วยเหตุนี้ ภาพของผู้คนที่ปรากฏในหนังไทยจึงอาจมิใช่ภาพที่ครบถ้วนและสมบูรณ์เท่าไร (และไม่แตกต่างกับภาพที่คนตะวันตกสร้างภาพคนในลุ่มแม่น้ำโขงในมิติเชิงลบ) เรายังไม่ค่อยเห็นภาพความร่วมมือร่วมใจของคนในลุ่มแม่น้ำโขงในด้านอื่น ๆ ทั้งความร่วมมือด้านเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรม¹¹ ทั้ง ๆ ที่ในโลกความเป็นจริง ภายหลังการยุติของสงครามเย็นและการเติบโตของการร่วมมือทางเศรษฐกิจ ส่งผลให้ประเทศในลุ่มแม่น้ำโขงมีความสัมพันธ์กันดีขึ้น แต่กลับเป็นมิติที่ไม่ได้รับการกล่าวถึงในหนังเลยแม้แต่บ่อย ผู้ชมจึงเห็นแต่ภาพปัญหา ความขัดแย้ง หรือความเชื่อที่มลายในภูมิภาคแห่งนี้เท่านั้น ภาพดังกล่าวได้อ้างความร้ายฉิบหายและไม่เอื้อต่อความเข้าใจประเทศเพื่อนบ้านอันจะนำสู่ความรักซึ่งกันและกันได้เลย

นอกจากนั้น ในเมื่อหนังไทยได้ผลิตซ้ำภาพความสัมพันธ์เชิงลบและร้ายฉิบหายระหว่างไทยกับผู้คนลุ่มแม่น้ำโขง ในเวลาเดียวกัน ผู้เขียนก็เกิดคำถามตามมาเช่นกันว่า **หนังของประเทศในภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขงจะผลิตภาพผู้คนในลุ่มแม่น้ำโขงอย่างไร** โดยเฉพาะอย่างยิ่งภาพของคนไทยที่ปรากฏในหนัง ดังตัวอย่างเช่น ประเทศกัมพูชาสร้างหนัง “ขอมดำดิน” หรือการสร้างหนังเรื่อง “เจ้าอนุวงศ์” ของลาว หากเราสามารถวิเคราะห์เนื้อหาในหนังของลาวและกัมพูชาและประเทศแถบลุ่มแม่น้ำโขงมาเปรียบเทียบก็จะเห็นวิธีการแลประเทศเพื่อนบ้านของกันและกันในทำนองรู้เขารู้เรา และหากจะคาดเดาล่วงหน้าจากการศึกษาของนักวิชาการรุ่นพี่ที่ศึกษาการนำเสนอสื่อในลุ่มแม่น้ำโขงที่กล่าวถึงไทยก็จะมีส่วนหนึ่งที่กล่าวถึงในแง่ลบ เช่น งานของसानติ ภักดีคำ (2548) ที่กล่าวถึงบทกวีของนักกวีซีไรต์ของกัมพูชาที่ให้ภาพคนไทยในมิติเชิงลบ ดังนี้

“พระบาทองค์ด้วงทรงเล็งยล

กลัวสยามทำกลเอาธรณี

รวมทั้งอันนัมญวนอัปรีย์

จึงทรงสอดดักส่องฟังฝรั่ง”

¹¹ หากย้อนพิจารณาถึงคุณสมบัติของแผ่นฟิล์มก็จะพบว่า ความขัดแย้งเป็นสิ่งที่ขายได้ในหนังแต่ความร่วมมือนั้นไม่ใช่

สุดท้าย ขณะที่บทความชิ้นนี้เจริญรอยตามการศึกษาเฉพาะเนื้อหาและบริบทของสังคมตามแนวทางของสำนักภาพสะท้อนและการสร้างความเป็นจริง ทว่า สำหรับนักวิชาการด้านภาพยนตร์แนววัฒนธรรมศึกษา ซึ่งสนใจการศึกษามิติคนดูควบคู่กันอาจช่วยขยายประเด็นการศึกษาออกไป โดยตั้งคำถามเพิ่มเติมว่า คนดูหนังไทยจะมีทัศนะตามที่ผู้เขียนวิเคราะห์หรือไม่อย่างไร รวมถึง เมื่อคนไทยที่มีความแตกต่างกัน เช่น คนไทยในพื้นที่ชายแดนประเทศลุ่มแม่น้ำโขงและผู้ศึกษาเรื่องประเทศเพื่อนบ้านจะมีความเข้าใจในเนื้อหาเช่นไร อีกทั้ง การศึกษาผู้คนลุ่มแม่น้ำโขงเมื่อได้ยลภาพตัวแทนของตนในหนังแล้วจะมีทัศนะอย่างไร สิ่งนี้เป็นคำถามที่รอคอยผู้สนใจศึกษาต่อไป

บรรณานุกรม

- กาญจนา แก้วเทพ. 2543. **ความเรียงว่าด้วยสตรีกับสื่อมวลชน**. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- กัจจกร หลุยยะพงศ์. 2547. **หนังสือภาคเนย์ : การศึกษาภาพยนตร์แนววัฒนธรรมศึกษา**. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- จามะรี เชียงทอง. 2547. การเมืองเรื่องชาติพันธุ์ วัฒนธรรม และความรู้พื้นถิ่นในไทย เวียดนาม และลาว. ใน **ว่าด้วยแนวทางการศึกษาชาติพันธุ์**. บรรณาธิการโดย วิภาส ปรัชญาภรณ์. หน้า 127-190. กรุงเทพฯ : โอ.เอส. พรีนติ้งเฮ้าส์.
- จุลชีพ ชินวรรณ. 2544. **สู่สหัสวรรษที่ 3**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์.
- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. 2542. **ภาพยนตร์กับการเมือง**. กรุงเทพฯ : ภูมิปัญญา.
- ทวีศักดิ์ เผือกสม. 2544. ชาติพันธุ์วรรณนาในจารึกวัดพระเชตุพนฯ : บุรพาคดีศึกษา, ภาพตัวแทนของความรู้และการเขียนตะวันตกของไทย. ใน **รัฐศาสตร์สาร ปีที่ 22 ฉบับที่ 2**. หน้า 28-92.
- ธงชัย วินิจจะกุล. 2546. ภาพยนตร์อย่างไรหนอที่เรียกว่าคิวไลซ์ เมื่อชนชั้นนำสยามสมัยรัชกาลที่ 5 แสวงหาสถานะของตนเองผ่านการเดินทางและพิพิธภัณฑสถานทั้งในและนอกประเทศ. ใน **รัฐศาสตร์สาร ปีที่ 24 ฉบับที่ 2** หน้า 1-66.
- ธีรยุทธ บุญมี. 2546. **ชาตินิยมและหลังชาตินิยม**. กรุงเทพฯ : สายธาร.
- บุญรักษ์ บุญญะเขตมาลา. 2533. **ศิลปะแขนงที่เจ็ด**. กรุงเทพฯ : นำอักษรการพิมพ์.
- ประจักษ์ วรรณมาตร. 2528. **หลวงวิจิตรวาทการกับบทละครประวัติศาสตร์**. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- พน. (นามแฝง) 2548. แลหนังสือไทย ใน **มติชนสุดสัปดาห์**. ปีที่ 25 ฉบับที่ 1274 (14-20 มกราคม) หน้า 90.

- พุทธณี กางกัน. 2544. พม่า : รากอันหยั่งรากลึกของการไม่เป็นชาว. ใน **ชาวที่ไม่เป็นชาว** บรรณาธิการโดย ธนาพล อิวสกุล. หน้า 99-118. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ เดือนตุลา.
- รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์. 2546. **ทุนวัฒนธรรม**. กรุงเทพฯ : มติชน.
- วารุณี ไอสถารมย์. 2545. แบบเรียนไทยกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ “เพื่อนบ้านของเรา” ภาพสะท้อนเจตคติอุดมการณ์ชาตินิยมไทย. ใน **รัฐศาสตร์สาร** ปีที่ 22 ฉ. 3 หน้า 1-83
- ศานติ ภักดีคำ. 2548. **ข้าวจี๋เขมร คำกาพย์ : โรคของชาวเขมรในทัศนะของ คงค์ บุนเณียง กวีซีไรต์เขมร**. เอกสารประกอบการสอนนิชาวรรณกรรมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้. อัดสำเนา.
- สมโชค สวัสดิรักษ์. 2540. **ความสัมพันธ์ระหว่างไทยพม่าและกะเหรี่ยง**. กรุงเทพฯ : สกว.
- ลีดา สอนศรี. 2544. **เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ การเมืองการปกครองหลังสิ้นสุดสงครามเย็น**. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. 2547. **ประวัติศาสตร์สังคม-วัฒนธรรมของภาษาและวรรณคดีในสยามประเทศ**. กรุงเทพฯ : มติชน.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. 2547. **ชาติสุวรรณภูมิ บรรพชนคนไทยในอุษาคเนย์**. กรุงเทพฯ : มติชน.
- อุกฤษฏ์ ปัทมานันท์. 2541. **อาเซียนใหม่**. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- Anderson, Benedict. 1996. *Imagined Communities*. London: Verso.
- Bernstein, Matthew and Studlar, Gaylyn. 1997. *Vision of the East*. London: I.B. Tauris Publishers.
- Gregg, Robert W. 1998. *International Relations on Film*. London: Lynne Rienner.
- Kline, Kimberly K. 2003. *Popular Media and Health : Images, Effects, and Institutions*. in *Handbook of Health Communication*. Eds. by

Teresa L. Thompson et al. pp.557-581. Mahwah, New Jersey :
Lawrence Erlbaum Associates.

Rosenstone, Robert A. 1995. *Vision of the Past*. Cambridge: Harvard.

Will the Mekong Survive Globalization??

Charnvit Kasetvirat

The Mystery of the Mekong River

During the cool and dry season of 2001, I sailed down the Mekong River on a 200-kilometer journey beginning in southern China, passing through Burmese and Lao territory on my right and left – a designated economic quadrangle “which has not yet succeeded in becoming a hub of economic activities” – eventually reaching the Golden Triangle in Chiang Saen district of Chiang Rai province, Thailand.

The journey began with a flight from Bangkok to Kunming and on to Yunnan’s Chiang Rung (Jinghong), the “city of dawn” (not “rainbow city” as many Thais have it). There, at Sipsongpanna (Xixuangbanna), home of the Tai ethnies – Tai without the “h” of the nationalistic Thai – we encountered Tai and Tai Lue people who were becoming somewhat Sinicized. The next day, we boarded a bus at three a.m. and one hour later were riding uphill through the mountains to the border of the Chinese Empire. Fog was so thick that the road was invisible, sparing us the fright of watching the cliff that dropped off beside us! An 11-hour ferry ride still lay ahead before we reached Chiang Saen at 8 p.m. I must confess this to be one of the most memorable journeys of my life.

In the past few years, the Mekong River has become a very popular academic seminar topic. Both western and Japanese researchers flock to university meetings in Chiang Mai, Khon Kaen, and Ubon, and at Chulalongkorn and Thammasat universities, scrambling in a search of competent counterparts to join in multi-million baht research projects.

This climate of excitement led me to peruse many books on the Mekong before I began my own exploratory voyage from Chiang Rung to Chiang Saen. One that caught my attention was “The Mekong River Handbook” (in Thai), published by the Office of the Supreme Command of the Armed Forces of Thailand in 1973. Probably written under the guidance of American intelligence, which was actively fighting the “thirty years war” in Indochina, the book originated in the context of Cold War security concerns and was classified “for official use only.” It contains pictures and information about Thai provinces along the river as well as rare information about

the other bank in Laos. Because it was published prior to Thailand's tumultuous revolt of October 14, 1973, and before the US was defeated in Indochina in 1975, the book's greatest relevance was probably to the Thai military's crackdown on Communists.

Interestingly, the opening chapter of the book refers to the Mekong as "mysterious." Was the river deemed mysterious because its source was in Tibet, a high plateau at the top of the world but under the rule of Communist China? During the Cold War, matters relating to any subject behind the "bamboo curtain" tended to be shrouded in mystery, darkness, and fear. The book concluded, partly in error, that there had never been an exploration that sought to map the river completely.

Prior to American hegemony, this area was under the influence of the Chinese, the French, and the British. To them, the river would not have been "mysterious." It might have been so for the Americans, however, and perhaps for their Thai ally, both of whom who came to the area much later. When the United States followed the European path of imperialism, it went only so far as to colonize the periphery of Southeast Asia – the Philippines. The Mekong was still beyond America's reach.

The same observation could be made of Siam. It is probable that those in the central region (Bangkok) knew very little about the Mekong area. To the central Thai, the Mekong was culturally and linguistically Lao. But the mighty Mekong did not seem so alien to those in the north and northeast such as in Lanna (Chiang Mai) and Lan Xang (Luang Phrabang and Wiangchan) or for those further south and east, such as the Khmer and Vietnamese.

New Information on the Mekong River

We can identify three special characteristics of the Mekong River: its size and length; its rich natural resources; and the ethnic diversity found along its banks.

Cartographically, one can see that the Mekong flows from the Tibetan high plateau north of Dali, a town near what was once the Nanchao Empire. (Incidentally, many Thais used to believe that Nanchao was an original Tai kingdom, supporting the idea that before Sukhothai-Ayutthaya-Bangkok, we must have come from southern China.)

According to old statistics, the Mekong River is 4,809 kilometers long, or the 12th longest river in the world. However, recent Chinese claims make it 100 kilometers longer. One of the latest findings, using remote-sensing technology, by Liu Shao Chuang of the Institute of Remote Sensing Application, in collaboration with the Chinese Academy of Science, has determined that the source of the Mekong (in common with the Yangtze River) is in the Jifu mountain range in Yushu Autonomous Region, 5,200 meters above sea level. Mr. Liu calculates that 2,198 kilometers of Mekong's 4,909 kilometers is inside the Chinese border, where it is called the Lan Xang (Lancangjiang).

At any rate, the Mekong is clearly enormous and by far the longest river in Southeast Asia. It is an international river, flowing through the six nation-states of China, Burma, Laos, Thailand, Cambodia, and Vietnam. Its basin covers an area of 810,000 sq. km., or almost double the size of Thailand. This explains why the Mekong is a favorite of natural scientists and geographers, not to mention those fond of a well-known whisky that shares its name. (A Google search of the keyword "Mekong River" yields 83,000 listings.) Geographers say the Songkhla Lake (Thalesap Songkhla) in Southern Thailand is in fact a child of the Mekong. Mud sediment from the Tibetan plateau swept down through Vietnam and crossed to the Gulf of Thailand to form a mud wall, creating the lovely lake of Songkhla. This is something only short of a miracle!

Turning to the second point – natural resources – we need only note the keenness of economists, capitalists, developers, and others touting "mega-projects" to register the Mekong's richness. The Mekong river basin hosts rich forests along both banks, and in Laos gold ore is being mined. It is a home to rare aquatic and non-aquatic animals such as the giant catfish, the world's largest freshwater fish, as well as the river dolphin. In this it is second only to the Amazon River. For its rich natural resources, the Mekong has attracted European "colonializers" in the past and American "globalizers" and their colleagues in the present.

The third characteristic of the Mekong is the ethnic diversity that makes it a "heaven" as well as a "haven" for anthropologists. With 100 million people along its banks – 200 million if one stretches the definition of a riverbank – an anthropologist can spend a whole life immersed in any number of traditional (or tribal) societies. Historians, naturalists, ecologists, and NGOs are also attracted by the Mekong as a

subject of study, a target for aid and assistance, or a source of quick profits.

All three characteristics – the Mekong's reach, resources, and people – explain why the Chinese government has expressed interest in developing the river after several historical attempts by France failed. China set up an office for the development of the Lan Xang (Lancangjiang)/Mekong River in 1994. In April 2000, an agreement of free passage along the river was signed by China, Laos, Burma, and Thailand. Ferry service was inaugurated two years ago, which prompted the blasting of many of the Mekong's rapids that block the route. This development has led to conflict over the use of natural resources.

What's in a Name?

Let us for a minute pretend that we are not government officials or academics but rural villagers. Now, the river to us would be a source of livelihood and we may not be aware that the very same river we use daily originates in Tibet and flows out to the sea in Vietnam.

Before the river was called the "Mekong" all the way from its source to its end, people in China called it the Lan Xang (Lancangjiang) River. In Tibet (if you consider Tibet a separate socio-political entity from China), the name was Dzachu, which means "River of Rocks." I'm not sure if the term Lan Xang is broadly used. It may be an old name that eventually became the name of a kingdom in Laos – perhaps like York in England, which gave birth to New York in the United States.

In old Lao-Tai languages (not modern Thailand's Thai), the name "Nam Khong" (น้ำโขง) for the mighty Mekong is commonly used. It happens to be the name of the district called Chiang Khong (เชียงโขง) in Chiang Rai province. Somehow the "h" in Khong disappeared, just as it did in the name of the whisky Mekong (เมกโขง). Therefore, it is possible that the word Khong (โขง) is the oldest name for the river as far as the Lao-Tai are concerned.

We do not know the origin of the word "khong" or "kong," but when considering folk culture, one may liken its sound to that of "khe" (ai khe, ai khong), meaning some kind of crocodile. From the point of view of royal culture, however, the word "khong" suggests a creolized form of Ganga or Ganges, the holy river in India, known as

Khongkha (คงคา) in Thai.

Once the Mekong enters Cambodia it becomes the "Tonle Thom," literally large river, and as it flows into Vietnam it acquires yet another name, "Gao Long" or nine dragons, giving Vietnam one of the world's most fertile deltas for rice cultivation. Despite all this diversity, there is but one spelling of the river's name in English.

Henri Mouhot and the Mekong "Craze" under French Colonialism

Any real traveler in the region cannot fail to have come across the name of Henri Mouhot, the French naturalist-cum-explorer, who between 1858 and 1861 obtained the support of the British to explore Siam, Laos, and Cambodia. This period was in the reign of King Mongkut, Rama IV, when Cambodia was a tributary state of Siam. (The Cambodians also sent tribute to the Vietnamese Emperor in Hue.)

Mouhot explored the central Mekong region – he was dubbed "the discoverer of Angkor" – and eventually came to Bangkok via Singapore (see his *Travel in Siam, Cambodia, and Laos 1858-1860*). Although Mouhot died at the age of 35, inspiring the phrase "see Angkor and die," the success of his explorations led to Angkor Wat and Angkor Thom being named "great wonders of the East" (the term "Southeast Asia" having yet to be coined). It also led to great interest in the region among the French, who eventually colonized Indochina. Coming late to the Far East as a colonial power, they took the southern part of present-day Vietnam only in 1862. France later convinced King Narodom (the great-grandfather of the present Cambodian king) to end his country's tributary status under Siam to become a French protectorate instead.

In this colonial milieu, France's unhidden agenda was to use the Mekong as a "backdoor" into China. In fact, the French and British differed little from their present-day counterparts – led now by American corporations – in their mission to expand markets for their industrial products. The huge Chinese population buying their goods is what they dreamt about. How much profit could be made if every Chinese person bought one pen, one pair of shoes, or one hamburger?

In 1866, after colonizing Cambodia, Paris sent a full survey team up the Mekong to China. The British, who sought China's "backdoor" via the Irrawaddy, satirically tagged the French survey team *la monomanie du Mekong*, or crazy about the

Mekong. The expedition was led by the famous naval commander Dudart de Lagree.

This French expedition was very important. Dudart de Lagree was himself the French representative in South Vietnam, had visited Angkor, and was quite familiar with the region. His expedition consisted of 10 French officers, including Francis Garnier. Garnier's name is known in Southeast Asian history as someone who was truly "mad" to defeat his British rivals. (He was later killed in Hanoi by Vietnamese nationalists.) Apart from militarists, botanists, and geologists, the expedition also included a photographer and the artist Louis Delaporte, who produced excellent photos and sketches during the trip.

The expedition set off from Saigon. It stopped to explore and photograph Angkor before passing through Vientiane, which had been abandoned and reclaimed by the jungle since the 1826 war against Siam. In Luang Phrabang the explorers were warmly welcomed by Laotian monarch King Chantharacha. Here they were warned not to proceed to China because of a looming peasant rebellion. But the warning did not stop them from continuing their trip up the river through the borderlands of Burma, Laos, and Siam, a region known today by the touristy name Golden Triangle. By the time the expedition reached southern China, Dudart de Lagree had died of illness. He was replaced by Garnier, who led the expedition to Dali where he ended its two-year journey.

All in all, the expedition from Saigon to Dali convinced the French that the plan to access China's "backdoor" via the Mekong was impossible. The difficulties of navigating the Mekong's rapids were immense, the distance of 3,000 kilometers too long. The plan was eventually dropped. Now we will see if the current scheme of China and Thailand to navigate the Mekong will be any more successful.

The Mekong for Navigation and Tourism

The Mekong can be roughly divided into three parts: the upper stretch, from the Tibetan headwaters to the Golden Triangle; the middle stretch, which runs through the flat terrain from Ubon province, Thailand, to Champasak, Laos; and the lower reaches, which begin where the Khone Falls plunge into Cambodia and end in the Vietnamese delta. The upper stretch of the river surveyed by the French expedition more than a century ago and revisited by us in December 2001 flows through steep

gorges and is studded with rapids. We saw about 70 Chinese flat-bottom boats made of iron, mostly carrying pears and apples and cheap Chinese goods ready for "dumping" into Southeast Asian markets. It is an open question how the smaller riparian countries – Laos, Cambodia, Vietnam, even Thailand – will fare from this ambitious navigation and trade in comparison with China.

Aside from trade, tourism seems to form the core economic plan of the Mekong countries. "Cultural" and "eco" are popular prefixes that make the industry sound friendly, and the countries involved anticipate quick money. However, I wonder how many tourists, especially those accustomed to the leisure-oriented style of mass tourism, would enjoy such a tough and highly adventurous trip. Our expedition in 2001 took five days. We spent about Bt 31,000 or US\$ 670 per person. And I'm not sure we'd want to do it again.

At the other extreme, we heard about a grand tour organized by Diethelm Travel under the nostalgic theme "Expedition Mekong: River of Dreams." Travel is on the Shanghai-made Hoover Craft, notorious for its noise pollution. The 17-day trip covers 2,620 kilometers, from Jinghong (Chiang Rung) to Saigon – over half the entire length of the Mekong – at a cost of US\$ 4,700 (Bt 200,000). At the height of Thailand's bubble economy in the early- and mid-1990s, a number of Thai businessmen invested heavily in Chiang Saen and Mae Sai. However, many shopping centers and other buildings erected then have been more or less abandoned since the bubble burst in 1997. Who still dreams Bt 200,000 river dreams?

Back in 2001, I brought back as a souvenir a Chinese poster advertising a Lancangjiang-Mekong River Youth Friendship Voyage on a three-storey flat-bottom boat. Chiang Rung, a major city in that area and a stop on the voyage itinerary, had in the old days selectively absorbed interesting outside influences. However, the charming traditional Tai houses there are now giving way to ugly concrete shophouses of urban Chinese style. Han Chinese culture is fast creeping into the city and replacing what was once a bastion of Tai civilization. Kids absorb the latest international fashions, not unlike kids in Bangkok's Siam Square or Tokyo's Shinjuku district.

A prime tourist attraction boasted by Chiang Rung are the traditional dances performed by beautiful local maidens. These dances were spectacularly "exotic" to

my eyes – a kind of belly-dancing – not unlike a Hollywood farang performing a Thai dance in *The King and I*, the film banned in Thailand. I must be frank, however. A variation of these spectacular events is already offered in Thailand by our own tourism industry.

The Mekong in the Era of Dam Building and Rapids Blasting

A growing number of academics and NGOs are convinced that conflict over natural resources is one of the most serious problems facing the world. Technology and political power allow some to gain advantage over others in accessing those resources. At one time, Cold War fears of Communism gave the United States the opportunity to become a superpower in this region, replacing French and British imperialists. Development plans on the Mekong River were created in the name of poverty reduction with a simultaneous agenda of eradicating the influence of China and the USSR.

More recently, global “development” giants – the World Bank, International Monetary Fund, and Asian Development Bank – have poured some US\$ 40 billion in loans into infrastructure projects such as roads, dams, and power plants in the Mekong region. However, several separate researches and studies undertaken by state agencies and independent organizations confirm the negative social and environmental consequences of these projects, especially the hydro-dams. Communities which depend on the fertility of the Mekong and its tributaries have suffered due to the diminishing bio-diversity of food plants and fish stocks.

Currently, the Mekong is facing two major threats: the blasting away of river rapids for ease of navigation and the construction of massive dams on the Mekong in China. To state planners and project developers, the ongoing “development” is for the well-being of the people in the region (and perhaps also their pockets), but to NGOs and those seeking smaller and more sustainable alternatives, these mega-infrastructure projects mean “damage,” “destruction,” even the “rape” of nature.

In 2000, four Mekong riparian countries – China, Thailand, Laos, and Burma – signed an agreement liberalizing navigation on the Mekong River from Si Mou in China to Luang Phrabang in Laos. Between the Burma-China border demarcation point and Huay Sai in Laos, however, more than 100 rapids were identified as “dangerous” for

navigation. The current plan is to eliminate them. But will the economic benefit gained be equal in value to the massive loss in ecology and biodiversity? These rapids are home to hundreds of fish varieties and bird species. Almost all riparian Mekong communities survive by small-scale fishing. The elimination of the rapids may result in changes in the river current and soil erosion. Border lines between Thailand and Laos may even change.

If the rapids are not blasted, would it still be possible for boats to travel up and down the river? The answer is "yes," if the type and size of boat is matched to river conditions. It is possible for 80-100 ton boats to navigate from China to Chiang Saen and Chiang Khong in Thailand. To reach Luang Phrabang the boats should be reduced to 60 tons. Moreover, roads currently under construction can connect Thailand to Laos and Yunnan as an alternative route. Would such a transport scheme be as "competitive" as a smooth-running, rapids-free Mekong? Probably not, but a narrow calculation of economic costs is not an honest calculation. The alternative approach seeks to factor ecological and economic diversity and sustainability into the equation.

The origin of China's hydroelectric dam projects on the Mekong lie in the policy shift toward capitalism since the era of Deng Xiao Ping. The first mainstream dam, Man Wan, was completed in 1993. For the 1,500 megawatts of electricity produced by Man Wan, some 25,000 people in ninety-six communities were resettled with no right to debate or dissent. Since the completion of the dam, fishing communities downstream have reported reduced catches. It is the reality of current Chinese politics that none of the concerned communities have the right to participate in decisions made about their future lives and livelihoods.

The third of the ten dams planned, Xiao Wan, is now under construction. Estimated to be as high as a 100-storey building, it is scheduled for completion in 2012. This dam will surely have an effect on the middle 800 kilometers of the Mekong, which flow through the flat Thai-Lao borderlands, and the lower reaches, where the river first forms a delta in Phnom Penh, although it is not yet close to the sea, and in Vietnam, where the vast delta feeds almost the entire population of the southern region of this once war-torn country. What will happen to the water level of the Mekong in the next decade from Chiang Rai to Khong Chiam (Ubon)? In Champasak

in southern Laos? In Phnom Penh's delta and Vietnam's rice land?

The ultimate question is this – is China destroying the Mekong in the same manner it destroyed the Yangtze River, or Europe destroyed the Danube, or the US destroyed the Mississippi? Moreover, as the Mekong is an international river cutting through six countries, has China consulted the countries downstream before building its dams? The answer is “No.” China seems too mighty to seek consultation with smaller countries. (Or could it be that governments of these countries have been “co-opted” by the Chinese leaders?)

The Mekong in the current era of globalization is facing conflict over natural resources and water. These conflicts may not be as acute as the war for oil we have recently witnessed, but they are like cancers slowly eating into the bones of underprivileged people in the small riparian countries. The new world emerging features not only the United States as global supercop, but China as our neighborhood superpower. And China's power is likely to spread to mainland Southeast Asia through the Mekong River.

The author is senior adviser to the Southeast Asian Studies Program of Thammasat University, Bangkok. He can be reached at charnvitkasettsiri@yahoo.com

ข้อมูลจำเพาะ

ชื่อประเทศ **Cộng Hòa Xã Hội Chủ Nghĩa Việt Nam** หรือ สาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม

คำขวัญ **Độc lập, Tự do, Hạnh phúc** (อิสระภาพ, เสรีภาพ, ความสุข)

จำนวนประชากร 82,689,518 คน (July 2004 est.) เพิ่มขึ้นจาก จำนวน 76,324,753 ในปี ค.ศ. 1999 และเพิ่มขึ้นปีละ 1.3% (2004 est.)

อัตราการเกิด 19.58 /1,000 คน (2004 est.)

อัตราการตาย 6.14 /1,000 คน (2004 est.)

การอพยพ -0.45 migrant(s)/1,000 คน (2004 est.)

สัดส่วนทางเพศของประชากร

เด็กแรกเกิด : 1.08 ชาย/หญิง

ต่ำกว่า 15 ปี : 1.06 ชาย/หญิง

15-64 ปี : 0.97 ชาย/หญิง

65 ปีขึ้นไป : 0.71 ชาย/หญิง

จำนวนประชากรทั้งหมด : 0.98 ชาย/หญิง (2004 est.)

อัตราการเสียชีวิตของทารก เสียชีวิต 29.88 /1,000 คน แบ่งเป็นเพศชาย 33.71 /1,000 คน

เพศหญิง 25.77 /1,000 คน

ค่าเฉลี่ยอายุประชากร 70.35 ปี แบ่งเป็น ชาย 67.86 ปี หญิง 73.02 ปี (2004 est.)

อัตราการเจริญพันธุ์ ผู้หญิง 1 คน มีบุตร 2.22 คน (2004 est.)

ชาติพันธุ์: เวียดนาม 85%-90%, จีน 3%, ชนกลุ่มน้อย 7-8 %

ศาสนา: พุทธ 88%

คริสต์- 10%

-โรมัน คาทอลิก- 7%

-โปรเตสแตนต์- 3%

อิสลาม-0.7%

กาว ด่าย- 7-8 ล้านคน

ฮัว ฮ่าว (รวมอยู่ในศาสนาพุทธ)

อัตราส่วนการรู้หนังสือ: ทั้งหมด 90.3% แบ่งเป็น ชาย 93.9% หญิง 86.9% (2002)

เวียดนามหลังจากการรวมประเทศ

ชัยชนะที่เวียดนามเหนือมีต่อเวียดนามใต้ รวมทั้งภาพของรถถังที่บุกเข้าไปในบ้านพักประธานาธิบดีเวียดนามใต้ ในวันที่ 30 เมษายน ค.ศ. 1975 ทำให้รัฐบาลเวียดนามเหนือและเวียดนามใต้ รวมไปถึงสหรัฐอเมริกาเกิดความประหลาดใจ เนื่องจากความเชื่อที่ว่า เวียดนามใต้จะแพ้สงครามในปีค.ศ. 1978 การชนะสงครามอย่างรวดเร็วทำให้แผนที่เวียดนามเหนือวางไว้จำเป็นต้องเปลี่ยนแปลง

ความเปลี่ยนแปลงเริ่มต้นจากการผนวกดินแดนและเปลี่ยนชื่อประเทศเป็น "สาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม" การเริ่มต้นประเทศเวียดนามหนึ่งเดียว เป็นประเทศที่ปกครองแบบสังคมนิยม มีพรรคคอมมิวนิสต์เป็นพรรคการเมืองเดียวในประเทศ นโยบายสำคัญของพรรคคอมมิวนิสต์เวียดนาม คือ การเร่งสร้างรัฐสังคมนิยมในเขตเวียดนามใต้ให้รวดเร็วที่สุด แต่ทว่าเวียดนามเหนือกับเวียดนามใต้นั้นมีความแตกต่างกันเป็นอย่างมาก ไม่ว่าจะเป็นความแตกต่างทางภูมิศาสตร์และสภาพแวดล้อม รวมทั้งพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ที่ต่างกันของสองภาคนับตั้งแต่การอยู่ภายใต้การปกครองของฝรั่งเศส เขตภาคใต้ของเวียดนามเป็นเขตที่ฝรั่งเศสปกครองโดยตรงในช่วงอาณานิคม ในขณะที่ภาคเหนือเป็นเพียงรัฐในอารักขา ความแตกต่างนี้ทำให้เขตภาคใต้เป็นศูนย์กลางทางธุรกิจของเวียดนาม โดยเฉพาะที่ไซ่ง่อน (Sài Gòn) เป็นศูนย์กลางทางการค้าสำคัญของฝรั่งเศสในอาณานิคมอินโดจีน ลักษณะดังกล่าวยังคงดำรงอยู่แม้กระทั่งหลังการถอนตัวของฝรั่งเศส และการเข้ามาของทหารอเมริกันได้ตอกย้ำลักษณะดังกล่าวมากยิ่งขึ้น เพราะทำให้เงินจำนวนมหาศาลเข้ามาในเขตเวียดนามใต้

ลักษณะดังกล่าวของเขตภาคใต้ ทำให้เจ้าหน้าที่ระดับสูงของพรรคคอมมิวนิสต์ในฮานอย (Hà Nội) เห็นว่ามีความจำเป็นอย่างเร่งด่วนในการสร้างรัฐสังคมนิยมในภาคใต้ โดยให้โอนปัจจัยการผลิตบางอย่างให้เป็นของรัฐและให้ชาวนามีกรรมสิทธิ์เหนือที่ดินของตนเอง นโยบายเดิมที่ค่อนข้างผ่อนปรนจึงเริ่มรุนแรงขึ้นหลังจากการประชุมสมัชชาพรรคครั้งที่ 4 ในเดือนธันวาคมปี ค.ศ. 1976 พรรคคอมมิวนิสต์ได้ลงมติให้เร่งสร้างรัฐสังคมนิยมในภาคใต้ มีการโอนกิจการของเอกชนไปจนถึงปี ค.ศ. 1978 รวมมีกิจการทั้งสิ้นจำนวน 11,266 แห่ง ข้าราชการและผู้คนจำนวนหนึ่งถูกส่งเข้าไปรับการศึกษาใหม่ "re-education camps" ในขณะที่ภาคเกษตรกรรม ชาวนาถูกยึดที่ดินเพื่อนำมาสร้างระบบนารวม-นารัฐ ภายใต้การควบคุมของสหกรณ์

การเร่งสร้างรัฐสังคมนิยมในภาคใต้ในระยะแรก แทบจะกล่าวได้ว่าล้มเหลวอย่างสิ้นเชิง การโอนกิจการของเอกชนเป็นเหตุผลหนึ่งที่ทำให้ชาวเวียดนามใต้อพยพหนีออกนอกประเทศเป็นจำนวนมาก ในขณะที่ภาคเกษตรกรรมก็เกิดปัญหาเช่นเดียวกัน โดยชาวนาจำนวนมากเมื่อต้องตกอยู่ภายใต้ระบบสหกรณ์ ชาวนามีหน้าที่เพียงส่งผลผลิตทางการเกษตรตามที่รัฐกำหนด และใน

บางพื้นที่ชาวนาต่อต้านการยึดทรัพย์สินเข้าสหกรณ์ด้วยการฆ่าสัตว์เลี้ยงและเผาทำลายพืชผลทางการเกษตร

นอกจากนโยบายเศรษฐกิจที่ผิดพลาด ประกอบกับกระแสต่อต้านจากชนชั้นกลางและเกษตรกรในภาคใต้ รวมถึงสภาพที่ทรุดโทรมของโรงงานอุตสาหกรรมในเขตภาคเหนือแล้ว ยังมีปัจจัยสำคัญ คือ การส่งกองทัพเข้ายึดครองกัมพูชาในปี ค.ศ.1978 ทำให้เวียดนามจำเป็นต้องใช้ทรัพยากรจำนวนมากเพื่อเลี้ยงดูกองทัพ การกระทำเช่นนี้ถือว่าการซ้ำเติมปัญหาที่มีอยู่แล้ว เพราะเวียดนามเป็นประเทศที่ต้องอาศัยความช่วยเหลือจำนวนมากจากต่างประเทศ ทำให้ประเทศและองค์กรที่เคยให้ความช่วยเหลือยกเลิกความช่วยเหลือที่ให้กับเวียดนาม เหลือเพียงประเทศในกลุ่มสหภาพโซเวียตเท่านั้นที่ยังคงช่วยเหลือเวียดนามอยู่ ท่ามกลางวิกฤตการณ์ดังกล่าว จีนโจมตีเวียดนาม โดยทำ "สงครามสังขออน" ในปี ค.ศ.1979 เพื่อทำลายโรงงานอุตสาหกรรมในเขตภาคเหนือ

ปัญหาเศรษฐกิจและความขัดแย้งทางความคิดของผู้มีระดับสูงเปลี่ยนไปอีกครั้ง ในการประชุมสมัชชาพรรค ครั้งที่ 5 ในปี ค.ศ.1982 จากการเน้นอุตสาหกรรมหนักมาเป็นการพัฒนาภาคเกษตรและภาคอุตสาหกรรมอย่างสมดุลกัน ผลคือภาคการเกษตรถูกลดการควบคุมจากส่วนกลาง เกษตรกรสามารถเลือกทำการผลิตเอง โดยนำเอาระบบสัญญา (contract-system) มาใช้ ซึ่งเกษตรกรจะเช่าที่นาและทำสัญญาว่าจะขายผลผลิตให้สหกรณ์ตามที่กำหนดไว้ในสัญญา ขณะที่ผลผลิตส่วนเกินอนุญาตให้นำไปขายในตลาดเสรี แต่ระบบสัญญาเริ่มหมดความนิยมไปในระยะเวลาสามถึงสี่ปีต่อมา เนื่องจากเจ้าหน้าที่สหกรณ์พยายามนำเอาส่วนเกินจากการผลิตเข้าสหกรณ์ด้วยวิธีต่างๆ ในภาคธุรกิจ พรรคเริ่มโอนกรรมสิทธิ์ของเอกชนจากกลุ่มธุรกิจขนาดเล็กและธุรกิจแบบครอบครัว

อย่างไรก็ตาม ความพยายามแก้ปัญหาไม่ประสบผลสำเร็จเพราะปัจจัยหลายอย่าง จนในปี ค.ศ.1985 เวียดนามต้องเผชิญกับปัญหาเงินเฟ้ออย่างรุนแรง จนต้องมีการประเมินปัญหาที่เกิดขึ้นนับตั้งแต่การรวมประเทศ ข้อสรุปที่ได้คือ ตั้งแต่ปี ค.ศ.1975 ไม่มีการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเลย รายรับไม่เพียงพอต่อรายจ่าย ความสามารถในการผลิตและการลงทุนอยู่ในระดับต่ำ สินค้าประเภทบริโภคและอุปโภคมีไม่เพียงพอ การกระจายผลผลิตไม่มีระเบียบและไม่เท่าเทียมกัน ซึ่งส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชาวเวียดนามทุกระดับ

การปฏิรูป “โด้ย เม้ย” (Đổi mới)

ในปี ค.ศ.1986 ปัญหาที่สะสมมายาวนานได้สร้างปัญหาทางเศรษฐกิจ อัตราเงินเฟ้อสูงขึ้นถึง 774.7 % ทำให้ต้องเปลี่ยนระบบเงินตราใหม่ ปัญหาเครื่องอุปโภคและบริโภคไม่เพียงพอ ดังนั้นการประชุมสมัชชาแห่งชาติครั้งที่ 6 ในปี ค.ศ.1986 เลขาธิการพรรคคนใหม่ นาย เหงวียนวัน ลินห์ (Nguyễn Văn Linh) ได้รับการแต่งตั้งแทนเลขาธิการคนเดิม คือ นาย เล ดวน (Lê Duan) ซึ่งขึ้นชื่อว่าเป็นผู้เคร่งครัดในอุดมการณ์สังคมนิยม และเสียชีวิตไปในเดือนกรกฎาคม ปีเดียวกัน

การที่เวียดนามมีผู้นำคนใหม่ที่มีแนวคิดแบบปฏิรูป ประกอบกับปัญหาเศรษฐกิจที่มีแนวโน้มส่งผลต่อเสถียรภาพทางการเมือง ที่ประชุมพรรคจึงอนุมัติแผนการปฏิรูป “โด้ย เม้ย” ซึ่งมีความหมายใกล้เคียงกับคำว่า “ปฏิรูป” ในภาษาไทย แต่ถ้าแปลตรงตัวจะแปลว่า “ทำใหม่” แผนนี้เน้นปฏิรูปเศรษฐกิจเป็นหลัก เพราะเชื่อว่าเมื่อใดที่เศรษฐกิจมั่นคง จะทำให้การเมืองและสังคมมีความมั่นคงตามมา แผนการปฏิรูปมีเนื้อหาสามข้อ ได้แก่

1. เปลี่ยนระบบความสัมพันธ์ทางการผลิต โดยลดการควบคุมจากส่วนกลาง อาศัยกลไกการตลาดมากขึ้น
2. ปรับปรุงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการผลิต
3. ปรับปรุงความคิดและอุดมการณ์ของคนในสังคม

ในขณะที่นโยบายโด้ย เม้ย เป็นแนวทางหลักหรือแผนแม่บท แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมระยะห้าปี ฉบับที่ 4 (ค.ศ. 1986-1990) ที่เป็นแนวทางในการปฏิบัติจริงจึงมีความแตกต่างจากแผนพัฒนาก่อนหน้านี้ เพราะในแผนพัฒนาฉบับนี้ มีสาระสำคัญ คือ

1. ให้ความสำคัญกับภาคการเกษตรมากกว่าภาคอุตสาหกรรม เพื่อสนองความต้องการอาหารภายในประเทศ
2. ให้อิสระกับเอกชนรายย่อยในการผลิต
3. ขยายความสัมพันธ์กับต่างประเทศ โดยเฉพาะประเทศกลุ่มเสรีนิยม

หลังปี ค.ศ.1986 พรรคได้จัดประชุมคณะกรรมการกลางของพรรคอีกหลายครั้งเพื่อออกกฎหมายในการควบคุมและส่งเสริมการปฏิรูป เช่น ในต้นปี ค.ศ. 1987 พรรคได้นำเอาตลาดเสรีมาใช้ในเมืองใหญ่ ยกเลิกการกำหนดราคาดินค้าจากส่วนกลางฯ ผลของการปฏิรูปทำให้เศรษฐกิจของเวียดนามก้าวหน้าไปอย่างรวดเร็ว

ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นหลังจากปี ค.ศ. 1986 ไม่ได้เกิดจากปัจจัยทางเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียวเท่านั้น แต่เกิดจากสถานการณ์การเมืองโลกที่เกิดขึ้นในขณะนั้นด้วย ปัจจัยแรกที่สำคัญที่สุดและส่งผลดีต่อเวียดนาม คือ เวียดนามถอนทหารออกจากกัมพูชาในปี ค.ศ.1989 ทำให้

ต่างประเทศยกเลิกการคว่ำบาตรและให้ความช่วยเหลือเวียดนาม อย่างไรก็ตามก็ติดสถานการณ์โลกไม่ได้ เป็นปัจจัยบวกเสมอไป เพราะในปีเดียวกันได้เกิดเหตุการณ์ที่นำไปสู่การสิ้นสุดยุคสงครามเย็นนั้น คือการพังทลายเบอร์ลิน และในปี ค.ศ.1991 สหภาพโซเวียตได้ล่มสลาย ส่งผลให้เวียดนามสูญเสียความช่วยเหลือจากสหภาพโซเวียตที่มากเป็นอันดับหนึ่งไป และรัสเซียยังต้องการให้เวียดนามลดใช้น้ำมันที่มีอยู่ ส่งผลให้ระบบเศรษฐกิจและความสัมพันธ์ระหว่างประเทศของเวียดนามต้องเปลี่ยนแปลงไป เวียดนามจึงเข้าไปเปิดความสัมพันธ์กับประเทศในกลุ่มเสรีมากขึ้น จุดเริ่มต้นสำคัญคือปี ค.ศ.1991 เวียดนามสถาปนาความสัมพันธ์กับ “อาเซียน” ปีค.ศ. 1994 สหรัฐอเมริกายกเลิกการคว่ำบาตรเวียดนาม ปี ค.ศ.1995 เข้าเป็นสมาชิกกลุ่มอาเซียน ปี ค.ศ. 1998 เข้าเป็นสมาชิกของ “เอเปค” และในปีค.ศ. 2000 เห็นสัญญาทางการค้ากับอเมริกา ฯลฯ ตัวอย่างข้างต้นชี้ให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงตนเองในเวทีโลกได้อย่างชัดเจน และส่งผลต่อวิถีชีวิตของคนเวียดนามในปัจจุบัน

คนเวียดนามในปัจจุบัน

เวียดนามปัจจุบันสามารถพบกลุ่มคนได้สามกลุ่ม (จำแนกตามอายุ) ได้แก่ คนที่เคยมีชีวิตอยู่ในระยะที่เวียดนามเป็นอาณานิคมฝรั่งเศส หรือปี ค.ศ.1954 ส่วนมากมักจะเป็นผู้สูงอายุ

กลุ่มที่สองส่วนมากมักจะเป็นกลุ่มวัยกลางคน เป็นคนที่เคยใช้ชีวิตอยู่ในระหว่างสงคราม คือช่วงปี ค.ศ.1954 ถึงค.ศ.1975

กลุ่มที่สามเป็นกลุ่มของคนรุ่นใหม่ที่เกิดภายใต้อำนาจของระบบสังคมนิยมของประเทศเวียดนามที่เป็นหนึ่งเดียว ซึ่งคนกลุ่มนี้เป็นกลุ่มคนของประเทศเวียดนามที่เข้าสู่ระบบเศรษฐกิจแบบตลาดหรือเศรษฐกิจแบบทุนนิยมนั่นเอง

ความแตกต่างของคนทั้งสามกลุ่มไม่ได้ต่างกันเฉพาะเรื่องของตัวเลข แต่เป็นความแตกต่างของโลกทัศน์ที่ส่งผลต่อรูปแบบการดำรงชีวิต อย่างไรก็ตามเราไม่สามารถใช้มาตรฐานนี้อธิบายคนเวียดนามได้ทั้งหมด

คนเวียดนามส่วนใหญ่ที่ชาวต่างชาติหรือนักท่องเที่ยวจะได้พบเจอมักจะเป็นกลุ่มที่สาม เนื่องจากคนกลุ่มนี้ ส่วนหนึ่งไม่นิยมรับราชการและค่อนข้างเบื่อหน่ายกับระบบสังคมนิยม (ซึ่งในกลุ่มที่สองก็พบเช่นกัน) ทำให้คนกลุ่มนี้ออกมาประกอบอาชีพที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว ไม่ว่าจะเป็น ธุรกิจโรงแรม ธุรกิจนำเที่ยว ร้านอาหาร ร้านขายของที่ระลึก ฯลฯ ซึ่งให้ผลตอบแทนที่สูงกว่าและดีกว่า อีกทั้งคนกลุ่มนี้ยังเป็นคนที่เติบโตในช่วงของการเปิดประเทศอย่างเป็นทางการ ทำให้มีความรู้ทางด้านภาษาอังกฤษและความรู้อื่นๆ ที่จำเป็นต่อการติดต่อสื่อสารและการจ้างงานใน

ปัจจุบันมากกว่าคนกลุ่มอื่น ทำให้กลายเป็นกลุ่มคนที่ผู้ไปเยือนมีโอกาสได้พูดคุยมากที่สุด (ในกรณีที่ไม่รู้ภาษาเวียดนาม)

อย่างไรก็ตามความแตกต่างทางด้านบุคลิกภาพไม่ได้เกิดจากปัจจัยในเรื่องของอายุเท่านั้น แต่ยังขึ้นอยู่กับปัจจัยที่สำคัญอีกหนึ่งอย่าง คือ ภูมิลำเนา ซึ่งแบ่งได้กว้างๆเป็น สองภาค คือ ภาคเหนือและภาคใต้ ภาคเหนือคือเขตที่ราบลุ่มแม่น้ำแดง มีเมืองศูนย์กลางคือเมืองฮานอย ส่วนภาคใต้ครอบคลุมอาณาเขตที่ราบลุ่มแม่น้ำโขง มีเมืองศูนย์กลางคือ โฮ จิ มินห์ ซิตี้ หรือเมืองไฮองเดิม ความแตกต่างนี้เกิดขึ้นอย่างน้อยที่สุดตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 19

ความแตกต่างทางด้านบุคลิกภาพและวัฒนธรรมของคนในสองภูมิภาคเกิดจากปัจจัยต่างๆมากมาย แต่ลักษณะที่แตกต่างของคนในสองภูมิภาคที่สำคัญคือ คนภาคเหนือเป็นคนที่เก็บอารมณ์ ขยัน มักจะไม่คุ้นเคยกับชาวต่างชาติ แต่คนในภาคใต้กลับเป็นคนที่มีลักษณะตรงกันข้าม คือ เป็นคนที่สนุกสนาน เข้ากับคนได้ง่าย ไม่ว่าจะเป็นชาวต่างชาติหรือชาวเวียดนาม และที่สำคัญที่สุดคือมีความคุ้นเคยกับระบบทุนนิยม แต่คำอธิบายถึงลักษณะนิสัยของคนในเขตภาคเหนือและเขตภาคใต้นั้น แม้จะเป็นการอธิบายจากชาวต่างชาติหรือจากชาวเวียดนามเองก็ไม่สามารถใช้อธิบายได้กับคนทุกคน เพราะในปัจจุบันหลังจากการปฏิรูปเศรษฐกิจและการเปิดประเทศ ชาวเวียดนามจำนวนหนึ่ง โดยเฉพาะที่อาศัยอยู่ในเขตเมืองใหญ่หรือแหล่งท่องเที่ยวมีความคุ้นเคยกับชาวต่างชาติเป็นอย่างดี กลุ่มคนที่มีทัศนคติเปลี่ยนแปลงไปมากที่สุดคือกลุ่มวัยรุ่นและกลุ่มคนหนุ่มสาว ซึ่งเห็นว่สังคมนิยมเป็นเรื่องล้าหลัง วิชาต่างๆ เช่น วิชา “ความคิดของโฮ จิ มินห์” เป็นวิชาที่น่าเบื่อ การสำรวจและการศึกษาได้ข้อสรุปที่ตรงกัน คือ กลุ่มคนที่อยู่ในวัยรุ่นและกลุ่มคนหนุ่มสาวถือว่าวิชาที่มีความสำคัญมากคือภาษาอังกฤษและคอมพิวเตอร์ ทำให้มีโรงเรียนสอนภาษาและคอมพิวเตอร์อยู่เป็นจำนวนมาก และเป็นกลุ่มหนังสือที่มีจำนวนมากที่สุดในร้านหนังสือ และคนกลุ่มเดียวกันนี้ไม่สนใจที่จะเข้าร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์

วิถีชีวิตของชาวเวียดนามในปัจจุบันโดยเฉพาะคนรุ่นหลังนโยบาย โดย แม้ว่าจะมีโลกทัศน์และวิถีชีวิตต่างไปจากคนรุ่นพ่อแม่ที่มีเพียงสงคราม แต่สิ่งหนึ่งที่ยังฝังแน่นในชีวิตของชาวเวียดนามจำนวนมากคือ การแต่งงาน จากข้อมูลทางประวัติศาสตร์พบว่า ก่อนอาณานิคมฝรั่งเศสหรือสมัยจารีตของเวียดนาม ผู้ชายควรแต่งงานเมื่ออายุ 15-18 ปี ในขณะที่ผู้หญิงเกณฑ์ที่เหมาะสมคือ 13 ปี แต่ไม่ควรเกิน 15 ปี ปัจจุบัน (จากประสบการณ์ส่วนตัว) พบว่าหากไม่ได้อยู่ในระบบการศึกษาระดับอุดมศึกษาผู้ชายจะแต่งงานเมื่อ อายุ 18-24 ปี ในขณะที่ผู้หญิงไม่ควรเกิน 22 ปี

การแต่งงานจะเป็นหัวข้อหลักที่ชาวต่างชาติจำนวนมากประหลาดใจเพราะความถี่และการให้ความสำคัญต่อเรื่องนี้ แต่เมื่อพิจารณาในรายละเอียดพบว่า มีบางสิ่งที่เปลี่ยนแปลงไป ในกรณีของผู้ชาย การแต่งงานอาจจะหมายถึงความสัมพันธ์ของคนสองคนหรือการผลิตซ้ำทางสังคม

แต่ถ้าหากอยู่ภายใต้กรอบของอิทธิพลขงจื้อ การแต่งงานหมายถึงการที่ถูกผู้ชายได้ทำหน้าที่สืบทอดมรดกและอุดมการณ์ของครอบครัว ในขณะที่ผู้หญิง ถ้าหากเป็นสังคมจารีตมักจะไม่มีการเกณฑ์หรืออุดมการณ์ที่บังคับให้ผู้หญิงต้องแต่งงาน แต่ในปัจจุบันการแต่งงานเปลี่ยนไปจากอดีต (ทั้งสมัยจารีตและสังคมนิยม) เพราะปัจจุบันสิ่งที่หนุ่มสาวเวียดนามเริ่มนำมาพิจารณามากขึ้นคือฐานะทางเศรษฐกิจ และการเลือกคู่แต่งงานด้วยตนเอง ปัจจัยทางเศรษฐกิจเกิดขึ้นได้เพราะการปรับเปลี่ยนรูปแบบทางเศรษฐกิจ ในขณะที่การเลือกคู่ด้วยตนเองนั้น จากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างที่เป็นคนในเมือง พบว่าผู้หญิงจำนวนมากต้องการเลือกคู่แต่งงานเอง และคำอธิบายที่ได้จากผู้หญิงที่ต้องการเลือกคู่ครองเอง เหตุผลส่วนหนึ่งเกิดจากอิทธิพลของโทรทัศน์

การทำความเข้าใจคนเวียดนามและวิถีชีวิตของคนเวียดนาม ผ่านความคิดเรื่องการแต่งงานหรือการเรียนในที่นี้อาจจะไม่สามารถทำให้เราสามารถทำความเข้าใจคนเวียดนามได้ทั้งหมด โดยเฉพาะการแต่งงานเป็นเพียงกิจกรรมเพียงกิจกรรมเดียวในวิถีชีวิตทั้งหมด แต่อย่างไรก็ตามการแต่งงานถือเป็นสิ่งสำคัญในชีวิตของชาวเวียดนาม จนกระทั่งชาวต่างชาติไม่ว่าจะเป็นใครก็ตามมักจะถูกถามว่าแต่งงานหรือยัง ? และคำถามนี้จะเป็นคำถามยอดนิยมนที่คนเวียดนามจะถามชาวต่างชาติอยู่ต่อไป และสำหรับคนไทยที่ต้องการทำความเข้าใจเวียดนามในฐานะของมิตรมากกว่าความเป็นศัตรู การถูกถามว่า “แต่งงานหรือยัง ?” พร้อมกับรอยยิ้มจึงถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นที่ดีกว่าคำพูดอื่นๆ

อำนวยวิษณุ ธิติบดีรินทร์

เส้นทางสายมิตรภาพไทย-ลาว จากเชียงของสู่เขตแดนลาวที่ด่านบ่อเตน เรื่อง ปารวี ไพบูลย์ยิ่ง

นับจากอดีตถึงปัจจุบัน เราอาจรู้จักประเทศเพื่อนบ้านไม่ว่าจะเป็น ลาว เวียดนาม กัมพูชาและอื่น ๆ แต่เพียงผิวเผิน ขณะที่บางประเทศอยู่ใกล้กันจนละซึกโลก เรายังรับรู้ข้อมูลข่าวสารความเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ทำไมจึงเป็นเช่นนั้น และยิ่งน่าประหลาดใจก็คือ ประเทศบ้านใกล้เรือนเคียงกลับรับรู้ข่าวสารต่าง ๆ ของประเทศไทยผ่านสื่อรายการโทรทัศน์ในท้องถิ่น ที่เห็นได้เด่นชัดคือ ความนิยมในละครทีวี ดารา นักร้องของไทย ฯลฯ แต่เรากลับหันหลังให้กับข้อมูลข่าวสารของประเทศเพื่อนบ้านเหล่านี้ จนบางครั้งนำมาซึ่งความไม่เข้าใจกันและกัน กลายเป็นปัญหาระดับชาติที่เกิดขึ้นอยู่บ่อยครั้ง

ถึงเวลาแล้วหรือยังที่เราควรจะทำความเข้าใจและศึกษาประเทศเพื่อนบ้านจากผู้คน แผ่นดินและผืนน้ำเพื่อนำไปสู่ความเข้าใจอันดีระหว่างกัน เพื่อประสานประโยชน์ร่วมกัน อันนำมาซึ่งมิตรภาพ และสันติภาพในอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง

การเดินทางสำรวจเส้นทางไทย-ลาว เพื่อทำสารคดี นับเป็นส่วนหนึ่งของการทำความรู้จักและทำความเข้าใจในประเทศเพื่อนบ้านอย่างลึกซึ้ง นับตั้งแต่ ย้อนรอยเส้นทางประวัติ ชาติพันธุ์ วิถีชีวิต วัฒนธรรม เศรษฐกิจ เส้นทางการค้าและการท่องเที่ยว รวมทั้งความสัมพันธ์ระหว่างไทย ลาว จีน ในแง่มุมต่างๆ ตามเส้นทางที่กำหนด ซึ่งนับว่ามีความสำคัญอย่างยิ่ง

เส้นทางไทย ลาว และจีน เพื่อการสำรวจโดยทางรถยนต์ที่ผ่านมา มีจุดเริ่มต้นจาก อ.เชียงของ จ.เชียงราย เข้าเมืองห้วยทราย ผ่านเมืองเวียงจันทน์ เมืองหลวงน้ำทา เมืองสิงห์เหนือสุดในประเทศลาว ตามเส้นทางหลวงหมายเลข 3 แล้วเข้าสู่ด่านแดน ลาว-จีน ที่เมืองบ่อเตน ซึ่งเป็นเส้นทางการค้าที่สำคัญของทั้ง 3 ประเทศ เนื่องจากจีนใช้เส้นทางนี้ในการขนสินค้าเข้าสู่ลาว และเป็นทางผ่านของสินค้าไทยเข้าสู่จีน ซึ่งเส้นทางที่ผ่านแต่ละเมืองล้วนมีมติแห่งการเรียนรู้ทั้งทางวัฒนธรรม วิถีชีวิต เศรษฐกิจ ทรัพยากร และประวัติศาสตร์ของผู้คนในท้องถิ่นทั้งสิ้น นับเป็นอีกหนึ่งเส้นทางที่เหมาะสมอย่างยิ่งสำหรับการสำรวจเพื่อทำความรู้จักและศึกษาประเทศเพื่อนบ้านใกล้เคียงอย่างลึกซึ้ง ก่อนเริ่มต้นวางแผนพัฒนาในด้านต่างๆ อีกครั้ง...

หลังจากเดินทางไปในเส้นทางดังกล่าวพบว่า คนลาวนับตั้งแต่ห้วยทรายไปจรดบ่อเตนเมืองชายแดนลาวติดบ่อหารเมืองชายแดนจีนทางตอนใต้ ยังคงปรากฏร่องรอยทางประวัติศาสตร์ ในขณะที่วิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่เริ่มปรับเปลี่ยนไปตามกระแสทุนนิยม สภาพเศรษฐกิจที่ผลิตเพื่อยังชีพค่อย ๆ เปลี่ยนมาเป็นผลิตเพื่อจำหน่าย การท่องเที่ยวในท้องถิ่นขยายตัวเพิ่มขึ้น ความสัมพันธ์ระหว่างคนไทยและคนลาวในระดับ

ชาวบ้านเป็นไปอย่างฉันทมิตร หลายครั้งที่ได้มีโอกาสพูดคุยกับคนลาวบางส่วน มักได้รับความคิดเห็นเกี่ยวกับคนไทยในมุมมองที่น่าสนใจ

และเมื่อปลายปี 47 ที่ได้มีโอกาสกลับไปยังเส้นทางเดิมอีกครั้ง ทำให้พบเห็นสภาพบ้านเรือนและผู้คนสองข้างทางเปลี่ยนแปลงไปจากเมื่อ 2 ปีก่อนไม่มาก สภาพถนนหนทาง จากเมืองห้วยทรายยังคงชำรุดทรุดโทรม เนื่องจากรถบรรทุกขนถ่านหินจากเมืองเวียงจันทน์มายังท่าเรือเมืองห้วยทราย ขณะที่ถนนจากเมืองหลวงน้ำทามุ่งหน้าสู่ชายแดนจีนที่ด่านบ่อเตน ได้รับการซ่อมบำรุงลาดยางเป็นอย่างดี โดยทางการเงินให้เงินช่วยเหลือซ่อมแซมถนน

จากคำบอกเล่าของชาวบ้านในเมืองห้วยทรายถึงจำนวนนักท่องเที่ยวที่เดินทางมายังเส้นทางสายนี้พบว่าลดลงกว่าทุกปีที่ผ่านมา เนื่องจากผลกระทบโรคไข้หวัดนกที่แพร่ระบาดทั้งในจีน เวียดนามและไทย ส่งผลให้บรรยากาศการท่องเที่ยวบนเส้นทางสายนี้ ดูซบเซาไม่คึกคักเช่นเดิม...

ส่วนสินค้าต่างๆ จากจีน เช่น รองเท้า เสื้อผ้า เครื่องจักร วิทยุ โทรทัศน์ ที่ลำเลียงผ่านมาทางเมืองชายแดนบ่อเตนเข้าสู่บ่อเตนแล้วกระจายไปยังเมืองต่างๆ ของลาว ยังคงได้รับความนิยมจากชาวลาวเป็นอย่างดี เนื่องจากราคาถูกกว่าสินค้าไทย ยกเว้นอาหารสำเร็จรูป เครื่องดื่มที่ยังนำเข้าจากไทยเป็นจำนวนมาก

แม้สภาพบ้านเรือนจะเปลี่ยนแปลงไปไม่มากนัก แต่การรับสื่อรายการโทรทัศน์ นิตยสาร ซีดีเพลงจากเมืองไทยผ่านจานดาวเทียม หรือ *อ่าวดาวเทียม* ที่คนลาวเรียกกันนั้นยังคงมีอิทธิพลอย่างมากต่อวัยรุ่นและค่านิยมของหนุ่มสาวลาวรุ่นใหม่ในปัจจุบัน ดังปรากฏเด่นชัดจากแม่หญิงลาว และสาววัยรุ่นชนเผ่าต่างๆ เช่น แลนเตน ขมุ กะลอม ที่พากันสลัดผ้าซิ่น หรือชุดแต่งกายประจำเผ่าทั้งหีบเสื้อสายเดี่ยว เสื้อยัดรัดรูปขึ้นมาสวมใส่แทน สร้างความกังวลใจให้กับคนรุ่นเก่าที่ยังคงยึดขนบประเพณี วัฒนธรรมดั้งเดิมอยู่ไม่น้อย และนับวันจะทวีความรุนแรงเพิ่มขึ้นจนยากหยุดยิ่ง...

แต่ถึงกระนั้นก็ตาม การได้พบปะชาวลาว ชาวไทลื้อ และชนเผ่าต่างๆ ตลอดการเดินทาง ทำให้ได้เรียนรู้และเข้าใจผู้คนเหล่านี้ในแง่มุมต่าง ๆ ผ่านมุมมองเดียวกันกับคนในท้องถิ่น ซึ่งพบว่าเส้นทางไทยเชื่อมต่อประเทศเพื่อนบ้านจากเชียงของ-หลวงน้ำทา-เมืองสิง นับเป็นเส้นทางแห่งการสานสัมพันธ์ของคนทั้งสามแผ่นดิน ไทย ลาว และจีนให้กลับมาแนบแน่นดังเดิม อันจะนำไปสู่การสร้าง ความเข้าใจอันดี ระหว่างประเทศและประชาชนในภูมิภาค ซึ่งจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งในการพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมที่ยั่งยืนร่วมกันในอนาคต...

.....

“แม่น้ำโขง” จากอาณานิคมกัมพูชาสู่โลกาภิวัตน์

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ

อารัมภบท

เมื่อฤดูหนาวปี ๒๕๔๔ ผมไปล่องแม่น้ำโขงจากตอนใต้ของจีนระยะทาง ๒๐๐ กิโลเมตร ผ่านแดนพม่า ทางด้านขวา ผ่านแดนลาวด้านซ้าย จาก “สี่เหลี่ยม (ที่ไม่ค่อยจะมี) เศรษฐกิจ” ที่ดีและไม่ค่อยจะรักษาธรรมชาติ และสภาพแวดล้อมนัก ลงมาจะถึง “สามเหลี่ยมทองคำ” ที่อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย

เราเริ่มต้นจากการบินจากกรุงเทพฯ ไปเมืองคุนหมิง เทียวแล้วก็นอนที่นั่นคืนหนึ่ง วันรุ่งขึ้นบินไปเมือง เชียงรุ่ง (หมายถึงรุ่งเช้า ไม่ใช่เชียงรุ่ง หรือรุ่งกินน้ำ) ในแคว้นสิบสองปันนาของชนชาติไตหรือไท (ที่ไม่มี ย. ยักษ์) สัมผัสกับ “ไต/ไทลื้อ” ในดินแดนที่กำลังกลายเป็น “จีนฮั่น” ไปจนเกือบหมด

จากเมืองเชียงรุ่งเราเดินลีสยาม ข้ามแม่น้ำโขง แล้วนั่งรถไฟไปเจียงไฮ้ มาถึงสุดชายแดนจีน หมอกลง หนาทึบแทบไม่เห็นทาง (และก็ดีที่ไม่เห็นทิวทัศน์เบื้องล่าง) เราลงเรือเหล็กท้องแบนของจีนที่แม่น้ำโขงประมาณ เจ็ดโมงเช้า แล้วก็ล่องลี้ลงมาตามเกาะแก่งทั้งหลายเป็นเวลาถึง ๑๑ ชั่วโมง ถึงเชียงแสนก็ค่ำแล้วประมาณสองทุ่ม นี่เป็นการเดินทางซึ่งผมคิดว่าประทับใจและสุดยอดที่สุดครั้งหนึ่งในชีวิต

ในระยะเวลาสองสามปีที่ผ่านมา แม่น้ำโขงกลายเป็นหัวข้อสนทนาวิชาการที่สุด “ฮิต” และสุด “เช็กชี” ในวงวิชาการ ว่ากันว่าทั้งฝรั่งและญี่ปุ่นเดินกันให้อ่อนที่ ม. เชียงใหม่ ม. ขอนแก่น ม. อุบลฯ หรือไม่กี่แถวพุทธา ธรรมศาสตร์ เพื่อ “ไล่จับ” นักวิชาการไทย แจกทุนวิจัยหลายสิบล้าน มีทั้งการจัดสัมมนาบ่อยใหญ่หลายครั้งติด ๆ กัน ที่ ม. อุบลราชธานี ที่สถาบันราชภัฏอุบลฯ (ซึ่งกำลังจะแปลงร่างเป็นมหาวิทยาลัย) ที่ธรรมศาสตร์ก็มีการ จัดโดยเชิญทูตลาวและตัวแทนจีนมาร่วม (หรือมาแก้ตัวและเสนอภาพดี ๆ ของโครงการหลายแหล่งที่กำลัง กระทำกับแม่น้ำโขง) ส่วนที่ ม. เชียงใหม่จัดสองครั้งติด ๆ กัน

ลี้ลับแม่น้ำโขง

ความ “ร้อนแรง” ของประเด็นแม่น้ำโขง ทำให้ผมต้องหยิบหนังสือเกี่ยวกับแม่น้ำสายมหัศจรรย์นี้มาดู หลายเล่มก่อนเดินทางไป (แล้ว) “สำรวจ” ระยะทางน้ำกว่า ๒๐๐ กิโลเมตร จากเชียงรุ่ง (ยูนนาน) ถึงเชียงแสน (เชียงราย) ด้วยตนเอง มีหนังสืออยู่เล่มหนึ่งที่ “แปลก” และผมชอบใจมาก คือ คู่มือแม่น้ำโขง เป็นงานตีพิมพ์ ของกองบัญชาการทหารสูงสุดไทย พิมพ์มานานแล้วตั้งแต่เดือนพฤษภาคม ๒๕๑๖

หนังสือเล่มนี้มีข้อมูลอะไรต่อมิอะไรมากมาย มีรูปเยอะแยะ และตีตราว่า “ใช้ในราชการ” แสดงว่าแต่ เดิมมิได้แพร่หลายนัก ดูจากปีตีพิมพ์ ๒๕๑๖ โดย พล. ศส. ของไทย ก็ทำให้พอมองภาพออกว่า นี่เป็นช่วงก่อนที่

สหรัฐอเมริกาจะแพ้สงครามในอินโดจีนทั้งสามประเทศ (๒๕๑๘) และน่าจะเป็นข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับ “ความมั่นคง” ทางทหารและการต่างประเทศของสหรัฐอเมริกา (และรัฐบาลทหารไทย) เป็นอย่างมาก

สรุป หนังสือเล่มนี้พิมพ์ก่อนเหตุการณ์ ๑๔ ตุลาคม ก่อนคณะปฏิวัติโดยคณะประภาส-ณรงค์จะล้ม ก่อนอเมริกาจะแพ้สงครามฯ ดังนั้นจึงเป็นเอกสารราชการที่เกี่ยวกับ “สงครามเย็น” และการปราบปรามคอมมิวนิสต์ ยุคนั้น หนังสือนี้มีข้อมูลบรรยายบรรดาจังหวัดทั้งหมดของไทยที่อยู่ติดกับแม่น้ำโขง และก็พยายามจะหาข้อมูลที่เกี่ยวข้องลาวฝั่งทางโน้น ซึ่งหนังสือบอกว่าแสนจะหาข้อมูลได้ยาก ในคำนำหนังสือถึงกับบอกตรง ๆ ว่าแม่น้ำโขง “ลึกลับ”

น่าสนใจที่มีการใช้คำว่า “ลึกลับ” ความลึกลับสมัยนั้นอาจเป็นเพราะค่านิยมของแม่น้ำโขง ที่มาจาก “หลังคาโลก” บนที่ราบสูงทิเบต ดินแดนที่คอมมิวนิสต์ปกครองอยู่ อะไร ๆ ที่เกี่ยวกับคอมมิวนิสต์จึงลึกลับ มีดและน้ำกลั้วไปหมด หนังสือถึงกับบอกว่าไม่เคยมีการสำรวจและทำแผนภูมิแม่น้ำสายนี้อย่างสมบูรณ์มาก่อนเลย

ถึงตรงนี้ผมก็ต้องตั้งเครื่องหมายคำถามเอาไว้ เพราะว่าเอาเข้าจริง ๆ แล้ว อเมริกัน (ที่มีส่วนในการทำหนังสือภาษาไทยเล่มนี้ของ บก. สส. ไทย) ที่เข้ามาในดินแดนแถบบ้านเราในยุคสงครามเย็น (หรือยุคสงคราม ๓๐ ปีในอินโดจีน ค.ศ. ๑๙๔๕-๑๙๗๕ หรือ พ.ศ. ๒๔๘๘-๒๕๑๘) นั้น คงไม่มีความรู้หรือความคุ้นเคยกับแม่น้ำโขงเท่าไร นี่เป็นดินแดนในเขตอิทธิพลของจีน ฝรั่งเศส และอังกฤษมาก่อน

ในยุคอาณานิคมอาณานิคม (colonization ประมาณตรงกับรัชกาลที่ ๔ และที่ ๕) นั้น อเมริกายังกระมิดกระเมี้ยนอยู่กับ “ลัทธิมอนโร” ของตน คือหลักการที่จะไม่ยุ่งเกี่ยวกับโลกภายนอก ครั้นเริ่มต้นล่าอาณานิคมกับเขาบ้าง ก็จำกัดอยู่บริเวณชายขอบของอุษาคเนย์ อย่างเช่นในกรณีเข้ายึดครองฟิลิปปินส์จากสเปนและจาก “นักปฏิวัติ” ภูษาคิของฟิลิปปินส์ เช่น โฮเซ ริซาล และโบนิฟาสซิโอ ฯลฯ

ส่วนผู้นำไทยยุคนี้นั้น “ก่อนและหลังรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี” ที่เป็นมหามิตรของอเมริกันนั้น เอาเข้าจริง ๆ “ไทย” เรา (หมายถึงเฉพาะไทยที่มี “ย” ชัณฑ์ หรือไทยสยามภาคกลาง) ก็คงไม่มีความรู้เรื่องแม่น้ำโขงเท่าไร (เหมือน ๆ กับที่ไทยเราชาวกรุงเทพฯ ก็ไม่รู้เรื่องของ “บึงไฟพญานาค วันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๑”) ต่างกับกลุ่มล้านนา ล้านช้าง (ลาว) รวมทั้งขอมเขมร และเวียดนามที่ดูจะรู้จักและคุ้นเคยกับแม่น้ำโขงมากเสียกว่า

ข้อมูลใหม่แม่น้ำโขง

เมื่อดูจากแผนที่ จะเห็นได้ว่าแม่น้ำโขงไหลมาจากที่ราบสูงทิเบต เหนือเมืองต้าลี่ขึ้นไป ใกล้กับแถวที่เป็นอาณาจักรน่านเจ้าซึ่งเราเคยเชื่อกันนักกันหนาว่าเป็นอาณาจักรของคนไทย หรือ “เมืองไทยเดิม” ปัจจุบัน นักวิชาการรุ่นใหม่ไม่ค่อยมีใครเชื่อในทฤษฎีหรือสมมุติฐานว่า “น่านเจ้า” เป็นอาณาจักรของคนไทยนัก

แม่น้ำโขง ตามสถิติข้อมูลเก่า ยาว ๔,๘๐๘ กิโลเมตร นับเป็นลำดับที่ ๑๒ ของโลก แต่เมื่อเร็ว ๆ นี้มีนักสำรวจชาวจีนพบว่ายาวกว่านั้นอีก ๑๐๐ กิโลเมตร (คือ ๔,๙๐๘ กิโลเมตร) ทำให้แม่น้ำโขงขึ้นอันดับแม่น้ำที่มี

ความยาวเป็นที่ ๑๐ ของโลก และเป็นแม่น้ำที่ยาวที่สุดในอุษาคเนย์ ต้นกำเนิดของแม่น้ำโขงไหลกู่ขนานกับแม่น้ำแยงซี ก่อนที่จะวกลงใต้สู่อุษาคเนย์ ไหลผ่านหกประเทศ (จีน พม่า ลาว ไทย กัมพูชา และเวียดนาม)

รายละเอียดใหม่ล่าสุดเกี่ยวกับแม่น้ำโขงนั้น นักวิทยาศาสตร์จีนเป็นผู้ไขข้อปัญหานี้ด้วยการใช้ระบบ remote-sensing ศึกษา นายหลิว เสี่ยวจวง (Liu Shaochuang) จาก Institute of Remote Sensing Application ซึ่งร่วมงานกับสถาบันวิทยาศาสตร์จีน (The Chinese Academy of Science) ศึกษาวิจัยจนกำหนดได้ว่าจุดเริ่มต้นของแม่น้ำโขงนั้น อยู่ที่ ๕๔ องศา ๔๐ ลิปดา ๕๒ พิลิปดาทางทิศตะวันออกของเส้นแวง และ ๓๓ องศา ๔๕ ลิปดา ๔๘ พิลิปดาทางทิศเหนือของเส้นรุ้ง จดภูมิศาสตร์ดังกล่าวนี้อยู่ในหุบเขาจีฟู (Jifu) ในเขตปกครองตนเอง ยูชู่ (Yushu) ของทิเบต ที่อยู่เหนือระดับน้ำทะเลถึง ๕,๒๐๐ เมตร

ที่นายหลิวคำนวณออกมาว่าแม่น้ำโขงยาว ๔,๕๐๕ กิโลเมตรนั้น มีรายละเอียดว่าอยู่ในจีน ๒,๑๕๘ กิโลเมตร ส่วนนี้ไม่เรียกว่าแม่น้ำโขง กลับเรียกว่า “แม่น้ำล้านช้าง” ครั้นออกจากจีนก็ไหลผ่านอุษาคเนย์อีกห้าประเทศ เป็นระยะทาง ๒,๓๔๗ กิโลเมตร งานสำรวจข้อมูลใหม่นี้ นายหลิวเริ่มมาแต่ปี ๒๕๔๒ และใช้เวลาถึง ๓ ปี ทำการสำรวจโดยขึ้นไปเก็บข้อมูลด้วยตนเองในทิเบตถึงสองครั้ง

กล่าวโดยสรุป แม่น้ำโขงมีลักษณะพิเศษสำคัญ ๓ ประการ คือ

(๑) ขนาด

(๒) ทรัพยากรธรรมชาติ

(๓) พหุลักษณะ

(๑) ขนาด แม่น้ำโขงมีขนาดที่ใหญ่โตมโหฬารมาก มีเนื้อที่กว้างขวาง เป็นแม่น้ำนานาชาติผ่านถึงหกประเทศ ที่ราบลุ่มสองฝั่งแม่น้ำโขงมีอาณาเขต ๘๑๐,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร (หรือเกือบสองเท่าของพื้นที่ประเทศไทยทั้งหมด) เพราะฉะนั้นแม่น้ำโขงจึงเป็นที่ชื่นชอบของนักภูมิศาสตร์ เป็นที่ชื่นชมของนักวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ พูด่าง ๆ ความน่าสนใจของแม่น้ำโขงอยู่ที่ความใหญ่โต นักภูมิศาสตร์บอกว่าเอาเข้าจริงแล้ว เมื่อแม่น้ำโขงไหลมาได้เป็นระยะทางยาวไกล ๔,๕๐๕ กิโลเมตร ไปออกที่ปากน้ำบริเวณเวียดนามตอนใต้ กระแสน้ำนำตะกอนตั้งแต่ทิเบตไปจนออกทะเล พัดพาข้ามอ่าวไทย เอาตะกอนไปตกอีกฟากหนึ่ง กลายเป็นสันเขื่อนกันทำให้เกิดเป็น “ทะเลสาบสงขลา” ขึ้นมาอย่างน่าพิศวง

สรุป ทะเลสาบสงขลาเกิดขึ้นได้ก็เพราะดินตะกอนน้ำโขง ชะล้างลงมาไกลแสนไกลจาก “หลังคาโลก” จนถึงอ่าวไทย เมื่อดูในภาพรวมแล้วก็เป็นเรื่องน่าอัศจรรย์ยิ่งนัก

เชื่อหรือไม่ว่า หากท่านเกาะดูจากอินเทอร์เน็ต ในเว็บไซต์ google ด้วยคำว่า Mekong River ท่านจะพบว่าสามารถค้นคำนี้ได้ถึงประมาณ ๘๓,๐๐๐ รายการ นี่ก็ไม่น่าแปลกใจเหมือนกันว่าจะค้นให้หมดได้อย่างไร

(๒) ทรัพยากรธรรมชาติ แม่น้ำโขงมีทรัพยากรมากมายมหาศาล นักเศรษฐศาสตร์ นายทุน นักพัฒนา (ประเภทเมกะโปรเจกต์)ทั้งหลายทั้งปวง สนอกสนใจเป็นพิเศษ กลุ่มแม่น้ำโขงมีทั้งแร่ธาตุ (มีทองคำที่กำลังขุดกันในลาว) มีป่า มีสัตว์บกและสัตว์น้ำ (ที่หายากและมีที่เดียวในโลก อย่างเช่น ปลาบึก หรือ โลมาน้ำจืด) มีความหลากหลายทางชีวภาพของป่าเขตร้อน (เป็นรองก็เพียงแม่น้ำแอมะซอนในบราซิลเท่านั้นเอง) แม่น้ำโขงเป็นที่ต้องตาต้องใจของนักอาณานิคมและนักจักรวรรดินิยม (ทั้งสมัยเก่าและสมัยใหม่ ไม่ว่าจะเป็นนักอาณานิคมภักดีแบบยุโรปในอดีต หรือนักโลกาภิวัตน์แบบอเมริกันในปัจจุบัน ที่ตื่นเต้น “กรี๊ดกร๊าด” เป็นพิเศษ)

ในอดีตนักล่าอาณานิคมอย่างอังกฤษและฝรั่งเศสก็แก่งแย่งแม่น้ำโขงกัน แล้วก็มาชนกันทำให้ไทยสยามถูก “แซนดัวิช” อยู่ตรงกลาง และก็ช่วยให้รักษาเอกราชไว้ได้ในสภาพของ “รัฐกันชน” หรือ buffer state ด้วยสนธิสัญญากรุงปารีสระหว่างอังกฤษกับฝรั่งเศส พ.ศ. ๒๔๐๕ (๑๘๖๖) ที่ประกันความเป็นกลางของกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ต่อมายุคหลังในกรณีจักรวรรดินิยมอย่างสหรัฐอเมริกาและจีน รวมทั้งมหาอำนาจ “ระดับท้องถิ่น” อย่างไทย ก็สนใจแม่น้ำโขงมาก ๆ เช่นกัน ทั้งนี้ทั้งนั้นเพราะความร่ำรวยทางทรัพยากรธรรมชาตินั่นเอง

(๓) พหุลักษณะ ในประเด็นสุดท้ายของแม่น้ำโขง คือ ความหลากหลายและแตกต่างสุดจะพรรณนา ความยาว ๔,๘๐๕ กิโลเมตร รวมทั้งอาณาบริเวณสองฟากฝั่ง เต็มไปด้วยพหุลักษณะของชาติพันธุ์ ภาษา และวัฒนธรรม ถ้าตีวงแคบ ๆ เพียงแค่สองฝั่งแม่น้ำก็มีผู้คนเกือบ ๑๐๐ ล้านเข้าไปแล้ว แต่ถ้าตีความอย่างกว้าง ก็กว่า ๒๐๐ ล้านคน ผู้คนเหล่านี้ส่วนใหญ่กินอยู่อย่างยากจน มีลักษณะสังคมดั้งเดิมตามประเพณี และด้อยทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีของโลกสมัยใหม่ ดังนั้นนักวิชาการ (โดยเฉพาะอย่างยิ่งของตะวันตก) ก็จะบอกว่า “นี่เป็นสวรรค์ของนักมานุษยวิทยา” (paradise of anthropologists) เลยทีเดียวละ เพราะมีมนุษย์หลายเผ่าหลายพันธุ์ไว้ให้ศึกษาได้ไม่รู้จบ ถ้าจะว่าไป ไม่เพียงแต่นักมานุษยวิทยาหรือนักสังคมวิทยาเท่านั้น นักอะไรต่อมิอะไร ไม่ว่าจะเป็นนักเศรษฐศาสตร์ นักธุรกิจมินิหรือเมกะเอ็มบีเอ นักประวัติศาสตร์ นักธรรมชาติวิทยา ตลอดจนผู้ที่สนใจเรื่องสภาพแวดล้อมนิเวศวิทยา เอ็นจีโอ ต่างก็สนใจแม่น้ำโขงกันทั้งนั้น ผู้คนในที่ราบลุ่มสองฝั่งแม่น้ำ มีไว้เพื่อให้ความช่วยเหลือ หรือไม่ก็เพื่อแสวงหาผลประโยชน์

ดังนั้น ถ้าสุดเลยก็คือการที่รัฐบาลจีนสนอกสนใจที่จะ “พัฒนา” แม่น้ำโขงเป็นกรณีพิเศษ (หลังจากที่ฝรั่งเศสได้พยายามมาครั้งแล้วครั้งเล่า) ตั้ง “สำนักงานพัฒนาแม่น้ำล้านช้าง-แม่น้ำโขง” ขึ้นเมื่อปี ๒๕๓๗ และในเดือนเมษายน ๒๕๔๓ ก็มีการลงนามใน “สนธิสัญญาเพื่อการเดินเรือพาณิชย์โดยเสรีในแม่น้ำโขง” ระหว่างจีน ลาว พม่า ไทย ครั้นถึงปี ๒๕๔๔ ก็เริ่มเปิดการติดต่อและเดินเรือดังกล่าว อันเป็นที่มาของปัญหาการระเบิดเกาะแก่งต่าง ๆ ที่กีดขวางการเดินเรือระหว่างประเทศ อันนำมาสู่ความขัดแย้งในเรื่องการใช้ทรัพยากรธรรมชาติในปัจจุบัน

แม่น้ำโขง : ชื่อนั้นสำคัญไฉน

นั่นเป็นเรื่องในระดับรัฐ ระดับราชการ และ/หรือนักวิชาการ ที่นี้ สมมุติว่าเราไม่ได้เป็นนักวิชาการ (เพราะผู้เขียนคือนักวิชาการ) ถ้าเรามีได้เป็น “นัก” อะไรต่อมิอะไร เป็นเพียงชาวบ้านธรรมดา แม่น้ำก็คือแม่น้ำ แม่น้ำคือที่อาศัยอยู่อาศัยกัน ชาวบ้านธรรมดาอาจไม่ทราบ (และก็ไม่จำเป็นต้องทราบ) ว่า แม่น้ำที่เราอยู่กินนี้ เป็นสายเดียวกับแม่น้ำที่มาจากทิเบตและไปออกทะเลที่เวียดนามได้

แม่น้ำโขงนี้กว่าจะมีชื่อเรียกว่า “แม่โขง” ตลอดทั้งสายจริง ๆ อย่างที่เรารู้จักกันในปัจจุบันและเป็นสากล ก็พัฒนามายาวนาน กล่าวคือเมื่ออยู่ในเมืองจีนก็มีชื่อว่า “แม่น้ำหลานชาง” หรือ “แม่น้ำล้านช้าง” และที่น่าสนใจยิ่งกว่านั้นก็คือ เมื่ออยู่ในทิเบต (ถ้าหากจะถือว่าทิเบตเป็นอีกประเทศหนึ่งที่แตกต่างจากจีน) กลับมีชื่อเรียกในท้องถิ่นว่า “ด้าจู” (Dzachu) ซึ่งแปลว่า “แม่น้ำหิน” หรือ “น้ำหิน”

ไม่แน่ใจว่าคำว่า “ล้านช้าง” นั้นกินใจความหรืออาณาบริเวณแค่ไหน ตลอดระยะทาง ๒,๑๕๘ กิโลเมตรที่อยู่ในเมืองจีน เป็นไปได้ว่าอาจมีชื่ออย่างอื่นอีกก็ได้ และคำว่า “ล้านช้าง” นี้อาจจะเป็นชื่อที่เก่าแก่แล้วเลื่อนไหลลงมา กลายเป็นชื่อของอาณาจักรล้านช้าง (คู่กับ “ล้านนา” ทำนองเดียวกับเมือง “ยอร์ก” ในอังกฤษ ไหลเลื่อนข้ามมหาสมุทรไปเป็น “นิวยอร์ก” ในอเมริกา)

แม่น้ำโขง เมื่อเข้ามาอยู่ในเขตที่เรียกว่าไท-ลาวก็เคยมีชื่อดังเดิมว่า “น้ำของ” เพราะฉะนั้นอำเภอ (หรือเมือง) เชียงของ น่าจะเป็นชื่อที่เก่าแก่ที่สุดที่กลายเป็น “โขง” ในความหมายของพวกรัตนโกสินทร์ก็ว่าได้ ที่เปลี่ยนเสียงจาก “สระอ” มาเป็น “สระโอ” (แถมยังนำไปตั้งเป็นชื่อของสุราเข้าอีก กลายเป็นที่แพร่หลายยอมรับไปในระดับสากล และคำว่า “ของ” ก็เลือนหายไปโดยปริยาย)

เราไม่ทราบว่าคำว่า “ของ” หรือ “โขง” มีต้นกำเนิดมาจากไหน หากเชื่อในวัฒนธรรม “ราชวรุ” ก็อาจจะตีความว่ามาจากสัตว์เลื้อยคลานที่น่าสะพรึงกลัว คือ “เข้” หรือ “ของ” แต่ถ้าเชื่อในวัฒนธรรม “หลวง” ก็อาจตีความลากเข้าวัด กลายเป็นว่าเพี้ยนมาจาก “คงคา” แม่น้ำอันศักดิ์สิทธิ์

แม่น้ำโขงเมื่อไหลลงได้ผ่านดินแดนไทยและลาว ไปจนจรดที่ราบสูงสุดแดนลาวที่แขวงจำปาสัก แม่น้ำตกลงไปในกัมพูชา บริเวณดังกล่าวเป็น “น้ำตกใหญ่ที่สุดในเอเชีย” ว่ากันว่าน้ำตกตรงบริเวณนั้นมีปริมาณน้ำมากกว่าน้ำตกไนแอการาเสียอีก เมื่อลงไปในกัมพูชาแล้วแม่น้ำโขงเปลี่ยนชื่อเรียกกลายเป็น “ตนเลม” (แปลว่าแม่น้ำใหญ่) ไหลไปบรรจบกับแม่น้ำป่าสักตรงหน้ากรุงพนมเปญ

คำว่า “ตนเล” นี้เป็นคำคำเดียวกับ “ตนเลซัป” หรือ “ทะเลสาบ” เขมร ในภาษาเขมร คำว่า “ตนเล” หรือทะเลนั้น แปลว่า “บึง-หนอง-หรือแม่น้ำ” ไทย-ลาวรับคำนี้มา แต่ใช้ในความหมายที่ใหญ่โตกว่า คือกลายเป็นทะเล (น้อง ๆ ของสมุทร) ส่วนคำว่า “สาบ” ก็เป็นภาษาเขมรเช่นกัน แปลว่า “จืด”

ใครที่เคยไปพนมเปญก็จะทราบว่า ตรงหน้าเมืองที่มีพระราชวังของพระมหากษัตริย์ขอมเขมร (ที่ถูกคนไทย “กล่าวหา” อยู่เรื่อย ๆ ว่า ขอมเขมรลอบไปจากกรุงเทพฯ) นั้น เรียกว่า “จัตุรมุข” คือ มีแม่น้ำทะเลสาบ

(หรือทะเลรม) น้ำโขง และน้ำป่าสักรมาเจอกัน กลายเป็นสี่สาย (แม่น้ำโขงถือเป็นสองสาย เพราะไหลมาจากเหนือ แล้วไหลลงไปทางใต้)

บริเวณนี้เป็นจุดยุทธศาสตร์ที่สำคัญ ที่ขอม/เขมรเมื่อเสียกรุงยโสธรปุระ (หรือนครวัดนครธม) ให้แก่อยุธยาสมัยพระเจ้าสามพระยาแล้ว ก็หนีไปสร้างเมืองหลวงใหม่ที่ละแวก ครั้นเสียเมืองละแวกให้พระนเรศวร ก็หนีไปสร้างเมืองอุดง ครั้นสละแตกจากการเป็น “ประเทศราช” ของสยาม (รัตนโกสินทร์สมัยรัชกาลที่ ๔) ไปขึ้นเป็น “รัฐในอารักขา” ของฝรั่งเศส ก็ไปสร้างเมืองหลวงใหม่ที่พนมเปญ แต่ขอม/เขมรก็โชคร้าย “หนีเสือปะจระเข้” เพราะไปใกล้เวียดนามที่ตีบคลานเข้ามาทางด้านตะวันออก

บริเวณจตุรมุข (ไม่ไกลจากสถานทูตไทยเท่าไร) คงถามมาก เข้าใจว่าแต่เดิมขอม/เขมรอาจจะเรียกแม่น้ำนี้ว่า “ทะเลสาบ” หรือ ตนเลซัป (หรือตนเลรม) บริเวณนี้ในหน้าน้ำหลาก น้ำที่ไหลลงมาจากทงเหนือจากคอนพะเพ็ง มีปริมาณน้ำมากมาขมมหาศาล ไหลลงได้ไปออกเวียดนามไม่ทัน ล้นเอ่อท่วมทันคันขึ้นเหนือ จนกระแสน้ำทวนเข้าไปใน “ทะเลสาบ” (Tonle Sap) คือ คันขึ้น ไปจนถึงเมืองพระตะบองและเสียมเรียบ ไปจนถึง “นครวัดนครธม” (หรือกรุงศรียโสธรปุระ)

ในฤดูฝน ทะเลสาบเขมรจะใหญ่กว่าปรกติถึงสามเท่า ทำให้บริเวณนั้นกลายเป็น “อู่น้ำ” อุดมไปด้วยพืชพันธุ์ธัญญาหาร (ปลา) อันเป็นฐานที่มั่นทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของอาณาจักรขอมเขมรโบราณถึงกว่า ๖๐๐ ปี นับเป็นอาณาจักรที่ยืนยาวที่สุดแห่งหนึ่งในอุษาคเนย์ก่อนที่จะ “เสียกรุง” ให้แก่กองทัพอยุธยา จนต้องย้ายไปอยู่ละแวก อุดง และพนมเปญ ตามลำดับดังที่กล่าวมาแล้ว (แต่อู่น้ำในทะเลสาบ ก็กำลังเผชิญกับปัญหาน้ำลดน้อยเนื่องจากการสร้างเขื่อนปันไฟฟ้าของจีน)

เมื่อแม่น้ำโขงออกจากกัมพูชาเข้าไปในเวียดนาม ก็มีอีกชื่อใหม่เป็นภาษาเวียดนามว่า “เกาลอง” หรือ “เก้ามังกร” แดกแยกสาขาออกมากมายในบริเวณที่เรียกว่าดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำ (delta) บริเวณปากแม่น้ำโขงในเวียดนามนี้ก็เป็นอู่น้ำของเวียดนามได้ เป็นบริเวณที่ปลูกข้าวได้ผลมากที่สุดแห่งหนึ่งของโลก เช่นเดียวกัน เวียดนามได้กำลังเผชิญกับปัญหาน้ำในแม่น้ำโขงลด และน้ำทะเลกับความเค็มของเกลือกำลังตีบคลานเข้ามา (ทำนองเดียวกับสวนผลหมากรากไม้ของแถวฝั่งธนบุรี ที่ได้ลุ่มไปแล้ว)

จะเห็นได้ว่าความหลากหลายของแม่น้ำโขง แม้กระทั่งชื่อเรียกก็ไม่เหมือนกัน ในแต่ละที่ แต่ละถิ่น แต่ละวัฒนธรรมเรียกกันต่างออกไป จะเหมือนกันก็ในยุคสมัยใหม่ของเรานี่เอง ที่เมื่อมีการศึกษาในระบบโรงเรียน ระบบสื่อสารคมนาคมสากล ทำให้เราเรียกชื่อแม่น้ำเหล่านี้เหมือนกันหมดว่า “แม่โขง” หรือสะกดเป็นภาษาอังกฤษบรรทัดฐานว่า The Mekong River

จากเชียงรุ่งถึงเชียงแสน

ที่สำนักงานตรวจคนเข้าเมืองของเชียงรุ่ง มีโปสเตอร์ติดไว้เตะลูกตา (ที่ผมแอบแกะเอามา) มีข้อความ เป็นภาษาจีน อ่านตามสำเนียงไทยว่า “ลานจังเจียง” ซึ่งแปลว่า “แม่น้ำล้านช้าง” มีข้อความภาษาอังกฤษแถมอีก ว่า Lancangjiang-Mekong River Youth Friendship Voyage 2001.12.21-2002.1.1 ถ้าจะแปลเป็นไทยคงได้ความ ว่า “เส้นทางมิตรภาพเยาวชนแห่งแม่น้ำล้านช้าง-แม่โขง” มีรูปเรือท่องเที่ยวแบบขนาดกลางสามชั้นดูหรูหรา เชื้อเชิญ ให้ไปเที่ยว

แผนที่ดังกล่าวแสดงเส้นทาง ไล่เลาะตามลำน้ำจากเชียงรุ่ง ผ่านวังปุง (Wan Pung) เชียงแสน หลวงพระ บาง เวียงจันทน์ พนมเปญ จนถึงมีโตนเวียคนามได้ (และถึงนครโฮจิมินห์ที่ตั้งอยู่ริมแม่น้ำโขงตอน) อย่างไรก็ตาม “ทริป” ที่โฆษณาไว้นี้ทำเป็นจุดไข่ปลาสีแดงว่าล่องไปถึงเพียงแค่หลวงพระบางเท่านั้น (ช่วงส่งท้ายปีเก่า ๒๑ ธันวาคม ๒๕๔๔ ถึงต้อนรับปีใหม่ ๑ มกราคม ๒๕๔๕) นี่เป็นความพยายามของจีน (ผ่านองค์กรของ เยาวชนคอมมิวนิสต์จีน โดยอ้างว่าร่วมเยาวชนพม่า ลาว ไทย กัมพูชา และเวียคนาม) ที่จะเปิดเส้นทางท่องเที่ยว เข้าสู่อุษาคเนย์

อันว่าเมืองเชียงรุ่งที่ถูกกำหนดให้เป็นจุดเริ่มต้นการล่องแม่น้ำโขงนั้น นักวิชาการไทยมากหน้าหลายตาพากันไปเขียนเขียนใน “ยุคเศรษฐกิจและวิชาการฟองสบู่” โดยเฉพาะช่วงปลายทศวรรษ ๑๙๘๐ และต้นทศวรรษ ๑๙๙๐ สร้างความประทับใจและอารมณ์ “โรแมนติก” สิบสองพันนามีเชียงรุ่งเป็นเมืองเอก กลายเป็นสัญลักษณ์ของสังคมโบราณของชนเผ่า “ไต/ไท” ที่ก่อนจะเป็น “อารยะ” ด้วยการรับอิทธิพล “แขกและฝรั่ง” (การคัวิตัน หรือ Indianization กับอัสตงค์คาคัวิตัน หรือ Westernization) ผู้คนที่นั่นแต่งตัวตามประเพณี รักษาวัฒนธรรมอันดีงาม ภาษาเรียบง่าย หนุ่มสาวยังใช้คำนำหน้าว่า “ไ้อ์และอี” อย่างไม่ต้องเคอะเขิน ที่เชียงรุ่งเราก็มีไคไคไต (ไทลื้อ) แสนน่ารัก พอขึ้นมาบนเรือทัวร์ก็แนะนำตัวเองว่าชื่อ “อีคำ” ทันที (จริง ๆ)

เวลาและสภาพการณ์เปลี่ยนไป “ไผเหมือนโกหก” เชียงรุ่งที่ผมเห็นครั้งนี้เป็น “ซ็อก” เสียมากกว่า บ้านเรือนได้ถูกล้างคาสูง ถูกเรือทิ้งกลายเป็นตึกห้องแถวหน้าเกลียด วัฒนธรรมเมืองและจีนอันรุกไล่เข้ามา ทำให้ “ไคลื้อ” ชนส่วนใหญ่ของสิบสองพันนา กลายเป็น “คนแปลกหน้า” ในดินแดนของตน ที่วัดพระธาตุหนอง (วัดมหาธาตุฐานสุทราวาส) สัญลักษณ์ของเมืองเชียงรุ่ง งดงามด้วยเจดีย์ขาวกลม รูปทรงคล้ายหม้อไม้แปดทิศนั้น สาววัยรุ่นกลุ่มหนึ่งกำลังถ่ายรูป และ “โพสต์” ทำกันอย่างสนุกสนาน

เธอเอียงข้าง เอียงหลัง หันหน้าหันหลัง ผมยาว กระโปรงยาว สะสวย และที่โดดเด่นเตะตาเป็นพิเศษก็คือ “รองเท้าสันตึก” คู่หมี่มา เธอคงไม่ยอมจะ “ล้าหลัง” อยู่กับเหี้ยมเฝ้าเรือน และเป็นสาวน้อยเรียบร้อยราวผ้าพับไว้ พ่ายแพ้สาว ๆ รุ่นราวเดียวกันแถวสยามสแควร์ หรือชิงจุกในกรุงโตเกียวเป็นแน่

ตุลาคม ๒๔๐๔ เมื่ออายุได้เพียง ๑๕ ศพของเขาถูกฝังอยู่ที่ริมแม่น้ำคานที่ไหลมาออกแม่น้ำโขงเหนือวัดเชียงทองที่หลวงพระบาง ใครที่เป็นนักท่องเที่ยงที่แท้จริงก็คงได้ลุยไปดูสุสานของมูโอต์ บอกตรง ๆ ว่าช่างเป็นที่นอนตายซึ่งคงมเสียนี้กระไร

บันทึกและจดหมายของมูโอต์ถูกส่งกลับไปยังน้องชายของเขาในอังกฤษ และก็ได้รับการทำบรรณาธิการตีพิมพ์ทั้งภาษาฝรั่งเศสและอังกฤษ ในเล่มภาษาอังกฤษที่แพร่หลายนั้นพิมพ์แล้วพิมพ์อีก ล่าสุด ๒๕๑๕ ฉบับกระเป๋าของออกซฟอร์ดนำมาพิมพ์ คือ Travel in Siam, Cambodia, and Laos ๑๘๕๘-๑๘๖๐ พร้อมภาพประกอบงดงาม ใครสนใจฉบับที่ เอนก นาวิกมูล มาขอให้ดูรูปสวย ๆ ก็ได้ใน ภาพสยามของ อองรี มูโอต์ (๒๕๔๒)

ความสำเร็จของการสำรวจลุ่มแม่น้ำโขงของ อองรี มูโอต์ มีผลทำให้ “นครวัดนครธม” กลายเป็นสิ่งที่เลื่องลือถึงความมหัศจรรย์ของโลกตะวันออก (ตอนนั้นยังไม่มีคำว่าเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หรือคำว่าอุษาคเนย์) และก็เป็นผลทำให้ฝรั่งเศสสนใจในดินแดนอินโดจีนอย่างมหาศาล จนท้ายที่สุดก็เข้ามายึดครองเป็นอาณานิคม ฝรั่งเศสได้ชื่อว่าเกือบจะตก “ขบวนรถไฟสายอาณานิคมอุษาคเนย์” เพราะทั้งเจ้าอาณานิคมรุ่นแรก คือ โปรตุเกส สเปน ฮอลันดา กับรุ่นหลัง คืออังกฤษและสหรัฐฯ ต่างก็แผ่อิทธิพลเข้ามา ค่อย ๆ ยึดครองโน้นนิดตรงนี้หน่อยไป แล้ว กว่าฝรั่งเศสจะฟื้นตัวจากการปฏิวัติ (๑๗๘๙) จากสงครามนโปเลียน (๑๘๑๒, ๑๘๑๕) และปัญหาการเมืองภายในที่กลับไปกลับมาระหว่างการมีระบอบกษัตริย์กับระบอบประธานาธิบดี ในอุษาคเนย์จะเหลือไว้ให้ยึดเป็นอาณานิคมก็แต่สยามกับเวียดนามเท่านั้นเอง (ในขณะที่กัมพูชาและลาวต้องขึ้นกับ “สองฝั่งฟ้า” ส่งบรรณาการให้ทั้งกรุงเทพฯ และกรุงเว้)

ฝรั่งเศสค่อย ๆ เข้ามาตอดดินแดนในอินโดจีนไปทีละเล็กละน้อย ได้เวียดนามได้ไปเมื่อปี ๒๔๐๕ (๑ ปีหลังการตายของมูโอต์) ภายในเพียง ๑ ปีต่อมา ๒๔๐๖ (๑๘๖๓) ฝรั่งเศสก็สามารถเกลี้ยกล่อมให้พระบาทสมเด็จพระนโรดม (สมเด็จพระทวดของนโรดมสีหนุ) สละจากการเป็น “ประเทศราช” ของสยาม (รัชกาลที่ ๔) หันไปขึ้นเป็น “รัฐในอารักขา” ของฝรั่งเศส

ในบรรยากาศของการล่าอาณานิคมครั้งนี้ ฝรั่งเศสมี “วาระ” ที่ไม่ซ่อนเร้นแต่อย่างใดว่า ต้องการใช้แม่น้ำโขงเป็นเส้นทาง “ประตูลี้” เพื่อเข้าสู่เมืองจีน “เจ้าอาณานิคมลาวัดัน” ฝรั่งเศสและอังกฤษ ก็คล้าย ๆ กับ “เจ้าโลกาภิวัตน์” อเมริกันในปัจจุบันนั่นแหละ คือต้องการตลาดเพื่อขายสินค้าอุตสาหกรรมของตน นัก “อภิวัตน์” ทั้งหลายนึกจะฝันเห็นตัวเลขจำนวนประชากรจีนที่จะซื้อสินค้าของตน (ปากกาเพียง ๑ ด้าม รองเท้าเพียง ๑ คู่ หรือเบอร์เกอร์ ๑ ก้อนต่อประชากรของจีน คิดดูจะเป็นตัวเงินอันแสนหวานสักเพียงไหน)

ในปี ๒๔๐๘ (๑๘๖๖) หลังจากได้กัมพูชาไป (แต่ยังไม่ได้ทั้งหมด ที่เหลือ คือ เสียมเรียบ พระตะบอง ศรีโสภณ ที่ตระกูลอภัยวงศ์ปกครองในนามของกรุงเทพฯ อยู่) กระทรวงทหารเรือและอาณานิคมฝรั่งเศส ร่วมกับกระทรวงการต่างประเทศ ก็ส่งชุดสำรวจชุดใหญ่ทวนแม่น้ำโขงขึ้นไปเพื่อตี “ประตูลี้” ของจีน เช่นเดียวกับ

อังกฤษซึ่งก็ “บ้าประตูล้าง” ของจีนโดยคิดว่าจะเข้าไปได้โดยขึ้นไปทางแม่น้ำอิรวดี ก็กระแหนะกระแหนะ ฝรั่งเศสชุดนี้ว่า la monomanie du Mekong ซึ่งแปลเป็นไทยได้ว่า ‘ชุดคลุ้มคลั่งแม่โขง’ หัวหน้าที่ของชุดนี้ คือ ดูคาร์ต เดอ ลาเกร (Dudart de Lagree) นายทหารเรือผู้มึนบทบาทในการทำให้อังกฤษเขมร ณ เมืองอุดง ลงนามอยู่ใน “อารักขา” ของฝรั่งเศส

ชุดสำรวจของฝรั่งเศสชุดนี้ ถือได้ว่าเป็นชุดที่มีความสำคัญมาก ตัวของ เดอ ลาเกร นั้นเป็นผู้แทนของฝรั่งเศสในเวียดนามใต้ คู่กันเคยกับดินแดนแถบนี้ดี และเคยไปนครวัดมาก่อน (และเคยปฏิบัติงานในหน้าที่นักอาณานิคมมาแล้วที่เมืองอุดง) ชุดสำรวจมีคนฝรั่งเศส ๑๐ คน ชาวพื้นเมือง ๑ คน ในบรรดาคนฝรั่งเศสนั้น จะมีชื่อที่คุ้นหูของนักประวัติศาสตร์ยุคอาณานิคม เช่น ฟรานซิส การ์นิเยร์ (Francis Garnier) นายทหารหนุ่มผู้บ้าคลั่งแม่น้ำโขงตัวจริง (การ์นิเยร์จะถูกผู้รักชาติเวียดนามฆ่าตายที่ฮานอยภายหลัง) เขาต้องการแข่งขันและเอาชนะจักรวรรดินิยมอังกฤษ นอกจากนี้ก็มีแพทย์ทหารเรือสองนาย มีนักพฤกษศาสตร์ นักธรณีวิทยา และที่น่าสนใจคือมีช่างภาพพร้อมกล้องถ่ายรูปไปด้วยหนึ่งนาย ทำให้เรามีภาพเยี่ยม ๆ จากชุดสำรวจนี้ อนึ่ง ชุดนี้ยังมีศิลปินหนึ่งนายนาม Louis Delaporte เดอลาปอร์ตเขียนรูปเก่งมาก

ชุดสำรวจออกเดินทางจากไซ่ง่อน ขึ้นตามลำน้ำโขง และแวะสำรวจ “นครวัด” พร้อมบันทึกภาพอยู่เป็นเวลานาน ที่เสียมเรียบคณะสำรวจต้องรอใบอนุญาตผ่านแดนจากสยาม (ที่ยังมีอธิปไตยเหนือมณฑลล้านตะวันตกนี้อยู่) หลังจากนั้นชุดสำรวจก็เดินทางทวนแม่น้ำขึ้นไป ผ่านเมืองเวียงจันทน์ซึ่งยังคงเป็นเมืองถูกทิ้งร้าง มีป่าปกคลุมอยู่หนาที่บ นี่เป็นผลพวงจาก “สงครามเสียกรุงศรีสัตนาคนหุตล้านช้างร่มขาวเวียงจันทน์” เมื่อปี ๒๓๗๑ (๑๘๒๘) ในสมัยสงครามกู้กรุงของ “เจ้าอนุวงศ์” ที่พ่ายแพ้ต่อกองทัพรัตนโกสินทร์สมัยรัชกาลที่ ๓ และ ‘ท้าวสุรนารี’

ชุดสำรวจแวะที่หลวงพระบาง เข้าฝ้าและได้รับการต้อนรับจากเจ้ามหาชีวิต “จันทราช” (เช่นเดียวกับบุญโอด) นักสำรวจฝรั่งเศสถูกเตือนไม่ให้เดินทางต่อไปเมืองจีน เพราะกำลังมีกบฏชาวนา แต่คณะฝรั่งเศสก็เดินทางต่อผ่าน “สบรวก” (ที่ต่อมาได้ชื่อจากการค้าฝิ่นและการท่องเที่ยวว่า ‘สามเหลี่ยมทองคำ’) และเมื่อเข้าเขตเมืองจีน หัวหน้าคณะคือเดอ ลาเกร ก็หมดแรงเสียชีวิต การ์นิเยร์นายทหารหนุ่มผู้ “คลุ้มคลั่งแม่โขง” นำทีมเดินทางต่อจนถึงเมืองต้าลี่ (น่านเจ้า) และก็ตัดสินใจจบการสำรวจที่นั่น แทนที่จะไปจนกระทั่งถึงต้นกำเนิดของแม่น้ำโขง

สรุปแล้วชุดสำรวจฝรั่งเศสใช้เวลาทั้งหมดถึง ๒ ปี เดินทางแสนไกลจากไซ่ง่อนในเวียดนามใต้จนถึงต้าลี่ (หลังจากนี้แม่น้ำโขงหาได้ลี้กลับอีกต่อไปไม่) คณะสำรวจเบนเข็มการเดินทางไปยังเมืองฮั่นเก้าชายทะเลของจีน และก็รู้ได้ด้วยประสบการณ์ กล่าวคือ แม่น้ำโขงไม่สามารถจะใช้เป็นเส้นทางคมนาคมเพื่อเข้าประตูล้างของจีนได้แต่อย่างใด การเดินทางสาหัสสากรรจ์มากกว่าที่คิด ถึงขนาดหัวหน้าทีมเสียชีวิต ระยะทางก็ไกลแสนไกล (จากไซ่ง่อนถึงต้าลี่ก็ประมาณ ๓,๐๐๐ กิโลเมตร) ความยากลำบากในการเดินทาง เกะแ่งในแม่น้ำยากต่อการ

เดินเรือ ฝรั่งเศสตัดสินใจเล็กน้อยที่จะใช้แม่น้ำโขงเข้าเมืองจีน (เช่นเดียวกับที่อังกฤษก็ต้องเล็กน้อยความคิดเกี่ยวกับอิวรติ) จะมีใช้ก็ในช่วงสั้น ๆ ระหว่างเมืองต่อเมืองเท่านั้น น่าสนใจว่าจีนและไทยที่กำลังตื่นตัวต่อการใช้เส้นทางคมนาคมนี้ในยุคนี้ จะได้ผลหรือได้ประสบการณ์ประการใด

แต่การสำรวจแม่น้ำโขงครั้งนั้น (ซึ่งมีผลงานปรากฏเป็นหนังสือ Voyage d'exploration en Indo-Chine) ก็ทำให้ฝรั่งเศสขยายอาณานิคมของตนในอินโดจีน ได้เวียนนามไปทั้งประเทศ และยังได้ลาวไปอีกด้วย ดังจะเห็นได้จาก “วิกฤตการณ์สยาม ร.ศ. ๑๑๒” หรือ พ.ศ. ๒๔๓๖ ที่ฝรั่งเศสยกเรือรบสองลำเข้ามาในอ่าวไทย แล่นเข้ามาจอดอยู่หน้าสถานทูตฝรั่งเศส (ริมแม่น้ำเจ้าพระยาคิดกับโรงแรมโอเรียนเต็ล) ข่มขู่จนกระทั่งสยามในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ต้องยอมสละอำนาจอธิปไตยเหนือดินแดนลาวหรือฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง รวมทั้งการที่ต้องสละ “มณฑลบูรพา” เสียเปรียบ พระตะบอง และศรีโสภณ เพื่อแลกจันทบุรีและตราด (กับด้านซ้าย) ในปี ๒๔๕๐ (๑๙๐๗) ในเวลาต่อมาในรัชสมัยเดียวกันนั้นด้วย

แม่น้ำโขงเพื่อการคมนาคมและการท่องเที่ยว

หากเราจะแบ่งง่าย ๆ แล้ว แม่น้ำโขงอาจแบ่งเป็นสามตอน คือ (หนึ่ง) ตอนบน ซึ่งอาจจะถือได้ว่าจากจุดเริ่มต้นในทิเบต ลงมาจนถึงประมาณสามเหลี่ยมทองคำ (สอง) ตอนกลาง ช่วงที่ผ่านระหว่างประเทศไทยกับลาว และ (สาม) ตอนล่าง เมื่อแม่น้ำโขงผ่าน “สี่พันดอน” หรือ “ดอนโขง” ตกลงเป็น “น้ำตก” บริเวณ “คอนพะเพ็ง” และ “แก่งสี่สี” เข้าไปในกัมพูชา แล้วไหลเรื่อยไปจนออกที่ปากอ่าวเวียดนาม

แม่น้ำโขงตอนบนที่ชุดสำรวจของฝรั่งเศสไปเสียหัวหน้าทีมเมื่อ ๑๐๐ กว่าปีมาแล้ว และที่ชุดของเราได้ไปเห็นด้วยตาตนเองเมื่อเดือนธันวาคม ๒๕๔๔ นั้นอยู่ในหุบเขาสูงชัน เต็มไปด้วยเกาะแก่ง แม่น้ำไหลคดเคี้ยวเกือบตลอด มีเรือเหล็กท้องแบนของจีนวิ่งขึ้นลงอยู่ ๗๐ ลำ ส่วนใหญ่จะขนผลไม้ราคาถูก เช่น สาลี่และแอปเปิลมาขึ้นที่ท่าเชียงแสน แต่ในขณะที่เดียวกันสินค้าราคาถูกของจีนก็อาศัยเส้นทางนี้ลงมาถล่มตลาดอุบลราชธานี กลางทางพบหนุ่มน้อยโปกขึ้นเรือมาด้วย ได้ความว่ามาจากคอยแม่สลอง มีสินค้าติดตัวมาหลายถุง ว่าจะได้ความว่าแบกอะไรมา ต้องถามไถ่อยู่นาน เจ้าหนุ่มกระมิดกระเมี้ยนนำสินค้าออกมาโชว์ ปรากฏเป็นกางเกงในสตรีเนื้อนุ่มประดับลูกไม้งดงามหาวใจ

เรือเหล็กท้องแบนของจีนนี้ถือได้ว่าทันสมัยสุด ๆ เหนือกว่าเรือของชาติเล็กชาติน้อยอย่างไทยลาว แต่ที่หัวเรือยังต้องมีคนสองคนคอยใช้ถ่อไม้ไผ่หยั่งน้ำลึก บางทีเรือก็ติดท้องทราย เมื่อใกล้เชียงแสนเข้ามา เราไปติดอยู่ใกล้กับเมืองมอม เหนือสามเหลี่ยมทองคำและบ่อนกาสิโนของพม่า (แต่ทุนไทย) ใครที่คุ้นกับเรื่องพระเรื่องเจ้าก็คงได้ยินชื่อของ “ครูบาบุญชุ่ม” วัดของท่านอยู่ในเขตพม่าตรงข้ามกับเมืองมอมของลาว

สภาพแม่น้ำโขงตอนบนสิ้นสุดลงประมาณสามเหลี่ยมทองคำ กลายเป็นบริเวณที่ราบ แม่น้ำเริ่มต้นในหน้าแล้ง นี่จะเป็นสภาพของแม่น้ำระหว่างลาวและอีสานของเราเป็นระยะทางประมาณ ๘๐๐ กิโลเมตร ไปจนกระทั่งถึงอุบลราชธานีกับแขวงจำปาสัก

พอลงมาอยู่ช่วงพนมเปญก็เป็นที่ราบหิมา มีลักษณะเป็นดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำทั้ง ๆ ที่ยังไม่ใกล้ทะเลนักก็ตาม เมื่อลงไปอีกแล้วแยกเป็นแม่น้ำก้ำสาขานั้น มีลักษณะไม่ต่างกับดินดอนสามเหลี่ยมปากน้ำเจ้าพระยา (ที่ก็มีหลาย ๆ แม่น้ำในบริเวณเดียวกัน คือ แม่งลอง ทำจีน เจ้าพระยา บางปะกง) นักวิชาการและทีมวิจัยแม่น้ำโขงทั้งหลายยืนยันว่า ช่วงระหว่างมีโขงกับโขงอุ่น (หรือนครโฮจิมินห์) นั้น ภูมิประเทศ ตลอดจนการทำสวนแบบขกร่องปลูกผลหมากรากไม้ เหมือนแถวคลองรังสิต คลองภาษีเจริญ คลองบางขุนเทียน แทบไม่น่าเชื่อ

หากมองในภาพรวมแล้ว ปากแม่น้ำสำคัญของดินแดนแถบนี้ ไหลมาจากดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำที่กว้างดั่ง แม่น้ำแดง (เวียดนามเหนือ) แม่น้ำโขง แม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำอิรวดี และปากแม่น้ำที่บังกลาเทศนั้น มีสภาพและประวัติคล้ายคลึงกันมาก แต่พัฒนาการการใช้ที่ดินปากแม่น้ำจะอยู่ในช่วงระยะเวลาต่างกัน ปากแม่น้ำเจ้าพระยาและปากแม่น้ำโขงกำลังเสื่อมสลาย และอาจจะพินาศไปพร้อม ๆ กับการเปลี่ยนจากสังคมเกษตรเป็นสังคมเมือง เปลี่ยนระบบนิเวศ เรื่องนี้เคยเกิดมาแล้วกับปากแม่น้ำเพิร์ลที่กว้างใจ

น่าเชื่อว่าความฝันของนักโลกาภิวัตน์ (ใหม่) อย่างจีนฮั่น (ด้วยความร่วมมือจากนักธุรกิจไทยระดับสูง) คือการใช้ประโยชน์จากแม่น้ำโขงในแง่ของการคมนาคมและการขนส่ง ที่เห็นได้ชัดเจนก็คือการขนถ่ายสินค้าราคาถูกลงมาตีตลาดในอุษาคเนย์ ไม่แน่ว่าประเทศในอุษาคเนย์โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเทศเล็กประเทศน้อยอย่างลาว กัมพูชา หรือแม้แต่ไทยกับเวียดนามจะได้ประโยชน์คุ้มค่าหรือไม่ เมื่อเทียบกับที่จีนกำลังได้ไป

และเมื่อพูดถึงการท่องเที่ยว ซึ่งเป็น “อุตสาหกรรม” ขวัญใจของประเทศที่ต้องการรวยเร็วและลัด และก็มีกรจ้วงหัวใช้คุณค่าเพื่อให้อูดี เช่น “เชิงวัฒนธรรม” หรือ “เชิงนิเวศ” ก็ตาม แต่ก็น่าเชื่อว่า ถ้ามิใช่ผู้รักการผจญภัย ไม่ทรหดอดทน ไม่ชอบลิ้มรสความยากลำบาก และไม่สามารถเที่ยวแบบนอกเหนือจากรูปแบบของการท่องเที่ยวหรือ “ฉาบฉวยทัวร์” กระแสหลักแล้ว การล่องแม่น้ำโขงก็ไม่น่าพิสมัยอะไรนัก

ชุดทัวร์ของเราที่ไปคราวนั้น เราเดินทางอย่างสังเขปเพียง ๕ วันกับ ๔ คืน และช่วงที่เราล่องแม่น้ำโขงในเรือเหล็กท้องแบนของจีนก็เพียง ๑ วันเต็มหรือ ๑๑ ชั่วโมง เป็นระยะทาง ๒๐๐ กิโลเมตรเท่านั้น เราเสียค่าใช้จ่ายหัวละ ๓๑,๐๐๐ บาท ไม่แน่ว่านี่เป็นทัวร์ที่ไปแล้วอยากจะไปเป็นครั้งที่ ๒

เมื่อกลับมาเราได้ข่าวว่าในเดือนพฤศจิกายน ๒๕๔๕ บริษัทท่องเที่ยวชั้นนำอย่างบริษัทดิทแฮล์ม แทรเวลฯ ทดลองจัด “แกรนด์ทัวร์” ในแม่น้ำโขงด้วยชื่อชวนฝันย้อนยุคคล้ายชุดสำรวจของฝรั่งเศสว่า Expedition Mekong: River of Dreams ใช้เรือชั้นเยี่ยมสะเทินน้ำสะเทินอากาศ “ซูเวอร์คราฟ” (ต่อในเชียงไฮ้) อ้างกันว่าเรือแบบนี้ไม่สร้างความปั่นป่วนเป็นคลื่นกระแทกฝั่งหรือกระต๊อบเรือเล็กเรือน้อยของชาวบ้าน ไม่เหมือนเรือเหล็ก

ท้องแบนของจีนที่วิ่งผ่านใครไปก็เหมือนวาทภัยย่อม ๆ แต่ซูเวอร์กราฟก็หนวกหูเป็นบ้า สุดยอดของมลพิษทางเสียง

แผนแกรนด์ทัวร์ทตลอดครั้งนี้ หากลองแม่โขงเกือบตลอดสายก็จะใช้เวลา ๑๗ วัน ราคาทัวร์ทั้งหมด ๔,๗๐๐ ดอลลาร์ หรือประมาณ ๒ แสนบาท เป็นระยะทางถึง ๒,๖๒๐ กิโลเมตร หรือกว่าครึ่งหนึ่งของความยาวของแม่น้ำโขง (๔,๘๐๘ กิโลเมตร)

การเดินทางใช้เรือเกือบตลอด โดยลูกทัวร์บินไปรวมกันที่คุนหมิง แล้วลงแม่น้ำโขงตามลำดับ คือ จากเชียงรุ่ง-เชียงแสน ๒๒๐ กิโลเมตร จากเชียงแสน-หลวงพระบาง ๓๖๐ กิโลเมตร จากหลวงพระบาง-เวียงจันทน์ ๔๓๐ กิโลเมตร จากเวียงจันทน์-สวันเขต ๔๖๐ กิโลเมตร จากสวันเขต-ปากเซ ๒๖๐ กิโลเมตร จากปากเซ-คอนพะเพ็ง ๑๕๕ กิโลเมตร (ตรงนี้น่าสนใจ คือ ต้องยกเรือออกจากแม่น้ำไหลบ้น้ำตกคอนพะเพ็ง) จากคอนพะเพ็ง-สตุงเต็ง ๕๕ กิโลเมตร เข้ากัมพูชา จากสตุงเต็ง-กระตี่ ๑๓๕ กิโลเมตร จากกระตี่-พนมเปญ ๒๑๕ กิโลเมตร จากพนมเปญ-กันโท ๓๓๐ กิโลเมตร และไปสิ้นสุดการเดินทางที่นครโฮจิมินห์

ในยุคเศรษฐกิจฟองสบู่ มีคนสัญชาติไทยไปลงทุนเพื่อการท่องเที่ยวที่เชียงแสนและแม่สายไว้ไม่น้อยกว่าล้านซื้อที่ดินจำนวนมาก สร้างดีกรามไว้เป็นศูนย์การค้าท่าเรือ ตอนนี้ถูกปล่อยให้ร้างก็เยอะ ความฝันที่จะมี “ทัวร์สด” วันละเป็นพันเป็นหมื่น มีเรือวิ่งขึ้นวิ่งลง ก็จะเป็นฝันสลาย บางรายถึงกับ “เจ๊ง” ไปเป็นพันล้านบาท แผนการใหญ่ของจีนและไทยระดับ รมต. หรือระดับมณฑลยูนนานกับจังหวัดเชียงราย ทั้งด้านการคมนาคม การขนส่ง และการท่องเที่ยว ยังดูห่างไกล แต่โดยสรุป “ความคลุ้มคลั่งแม่โขง” คล้ายกับฝรั่งเศสก็ยังมีให้เห็นในปัจจุบัน

การข่มขืนฆ่าเราแม่น้ำโขง-ระเบิดเกาะแก่งกับสร้างเขื่อน

มีนักวิชาการและเอ็นจีโอจำนวนไม่น้อยที่เชื่อว่าปัญหาของโลกปัจจุบัน คือ เรื่องของการแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติ ความได้เปรียบและเสียเปรียบกันทางด้านเทคโนโลยี ทำให้ผู้คนกลุ่มหนึ่งสามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติได้นือผู้คนอีกกลุ่มหนึ่ง ในยุคของสงครามเย็นและความหวาดกลัวลัทธิคอมมิวนิสต์นั้น เจ้าโลกใหม่คือสหรัฐอเมริกาที่เข้ามาแทนที่อังกฤษและฝรั่งเศสในอุษาคเนย์นั้น มีแผนการที่จะ “พัฒนา” แม่น้ำโขงด้วยข้ออ้างที่จะขจัดความยากจน อันเป็นวาระที่ไม่ซ่อนเร้นในการที่จะขจัดอิทธิพลของคอมมิวนิสต์จีนและสหภาพโซเวียตไปด้วยในเวลาเดียวกัน

ในยุคใกล้ ๆ ตัวเรานี้ องค์กรโลกบาลทั้งหลาย เช่น World Bank ก็คือ IMF (International Monetary Fund) ADB (Asian Development Bank) ต่างก็ทุ่มเงินกู้ให้แก่การ “พัฒนา” แบบ “กระแสหลัก” ในลุ่มแม่น้ำโขงโดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มอาเซียนเป็นเงินมากมายมหาศาลถึง ๔ หมื่นล้านดอลลาร์ หรือเกือบ ๒ แสนล้านบาท และนี่ก็เป็นที่มาของโครงการต่าง ๆ จำนวนมาก ซึ่งส่วนใหญ่เน้นไปในเรื่องของการสร้าง “โครงสร้าง

พื้นฐาน” เช่น ถนน เขื่อน โรงงานไฟฟ้า ดังที่เราจะเห็นได้จากเขื่อนน้ำจึมในลาว เขื่อนน้ำเทิน หรืออีกหลายเขื่อนที่กำลังสร้างเช่นในลาวตอนกลางและตอนใต้ หรือแม้กระทั่งเขื่อนที่เป็นปัญหาการคาซังใกล้ตัว เช่น เขื่อนปากมูล เขื่อนราษีไศล ฯลฯ

จากผลของการวิจัยและการศึกษาไม่ว่าจะเป็นโดยภาครัฐหรือหน่วยงานอิสระ สรุปได้ว่า “การพัฒนา” ลุ่มแม่น้ำโขง “กระแสหลัก” โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสร้างเขื่อนนั้น สร้างความพึงพินาศให้แก่ผู้คนในชนบทที่อาศัยพึ่งพิงอยู่กับธรรมชาติ สร้างความเสียหายให้แก่ระบบนิเวศและความหลากหลายทางธรรมชาติ คนในชนบทจนลง พึ่งตนเองไม่ได้ พืชพันธุ์ธัญญาหารสูญหายไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งพันธุ์ปลาและสัตว์น้ำอื่น ๆ

ในขณะที่เขียนบทความนี้ แม่น้ำโขงกำลังเผชิญกับปัญหาใหญ่สองปัญหา คือ (ก) การระเบิดเกาะแก่งเพื่อเปิดการเดินเรือ และ (ข) การสร้างเขื่อนหิมาในเมืองจีน มองจากสายตาของรัฐและนักพัฒนากระแสหลัก นี่คือการ “พัฒนา” แม่น้ำโขงเพื่อประโยชน์สุขของผู้คน แต่ถ้ามองในสายตาของเอ็นจีโอและ “กระแสทางเลือก” นี่คือการหาหนะ การทำลาย และการ “ข่มขืนซ้ำเรา” ธรรมชาติแห่งยุคโลกาภิวัตน์

(ก) ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า เมื่อเดือนเมษายน ๒๕๔๓ มีการลงนามใน “สนธิสัญญาเพื่อการเดินเรือพาณิชย์โดยเสรีในแม่น้ำโขง” ระหว่างสี่ประเทศ จีน ลาว พม่า ไทย (ยังไม่รวมกัมพูชาและเวียดนาม) โดยจะเดินเรือจากเมืองซือเหมาของจีน ไปได้จนถึงหลวงพระบาง แต่ปรากฏว่าจากหมุดพรมแดนพม่าและจีนที่ ๒๔๓ จนถึงบ้านห้วยทรายของลาว ตรงข้ามอำเภอเชียงของนั้น มีแก่งผาตอนกว่า ๑๐๐ แห่งเป็นอันตรายต่อการเดินเรือ

กล่าวโดยย่อ ถ้าจะให้เดินเรือได้ก็ต้องระเบิดเกาะแก่งผาตอนธรรมชาติเหล่านั้นทิ้ง ปัญหาก็คือการระเบิดซึ่งเท่ากับ “การข่มขืนซ้ำเรา” แม่น้ำโขงครั้งนี้ จะคู่กับความสูญเสียทางธรรมชาติและระบบนิเวศหรือไม่ เกาะแก่งเหล่านี้เป็นเสมือน “บ้าน” ของปลานานาพันธุ์ และเป็นที่อยู่อาศัยของนกจำนวนมาก ผู้คนจำนวนไม่น้อยมีชีวิตอยู่ได้ด้วยอาชีพประมงขนาดย่อม ๆ การระเบิดเกาะแก่งทำให้น้ำเปลี่ยนทางเดิน ทำให้คั้งพัง ที่สำคัญคือผลลัพท์ ไทยอาจเสียพรมแดนให้ลาว เพราะตามสนธิสัญญาที่ทำไว้กับฝรั่งเศส ๑๐๐ กว่าปีมาแล้วนั้น เกาะแก่งทั้งหลายในแม่น้ำโขงถือว่าอยู่ในพรมแดนลาว เมื่อกระแสน้ำเปลี่ยนทางเดิน ไทยอาจต้องเสียดินแดนอีกไม่น้อย

ถ้าไม่ระเบิดเกาะแก่ง ถ้ามารือหลักท้องแบนของจีนจะเดินเรือได้ไหม คำตอบก็คือ “ได้” โดยต้องจำกัดขนาดให้พอเหมาะ ๘๐-๑๐๐ ตันสามารถลงมาจากจีนได้จนถึงเชียงแสนและเชียงของ หากจะไปจนถึงหลวงพระบางก็ต้องลดขนาดเหลือ ๖๐ ตัน และที่สำคัญคือขณะนี้มีการสร้างถนนเพื่อใช้รถยนต์ติดต่อระหว่างไทย-ลาว-จีนอยู่หลายสาย ถนนสามารถเป็นคำตอบแทนเส้นทางน้ำได้ เมื่อท้าวของเราเกาะที่อนุสาวรีย์ท่านใจเดินไหลในเมืองเชียงรุ่ง เราก็พบครอบครัวชาวคาถาแล่นรถมาจากหลวงน้ำทามาเที่ยวเชียงรุ่งได้อย่างสบาย ๆ

(ข) การสร้างเขื่อน สิ่งหนึ่งที่เหมือน ๆ กันในหมู่นักพัฒนากระแสหลัก ไม่ว่าจะเป็นจีน-ไทย-แอฟริกา-ลาว ฯลฯ คือการเป็น “เจ้าแห่งจอมโปรเจกต์โครงการ” ทั้งหลาย และหนึ่งในบรรดา “โปรเจกต์โครงการ” ก็คือ “เขื่อน” ทันทีที่จีนเริ่มเงินอายับอุดมการณ์สังคมนิยมและลัทธิเหมาเจ๋อตุง จีนตั้งแต่สมัยเติ้งเสี่ยวผิงก็หันไปหา “ลัทธิสามัคคี” และ “เศรษฐกิจการตลาด” ที่ทำให้เศรษฐกิจเฟื่องฟูขึ้นมาผงาดแทนที่และเบียดเศรษฐกิจไทย อินโดนีเซีย และอื่น ๆ ในยุคอาณานิคมระเนระนาด ความแตกต่างของเมืองชายทะเลของจีนกับเมืองที่อยู่ลึกเข้าไปในแผ่นดินอย่างยูนนานหรือซินเกียง ทำให้จีนต้องเสนอนโยบาย “มุงตะวันตก” คือพัฒนาดินแดนที่ยังล่าหลังเหล่านั้น

และนี่ก็เป็นที่มาของการสร้างเขื่อนปั่นกระแสไฟฟ้าจากน้ำโขง ภายในปี ๒๕๓๖ จีนก็สร้างเขื่อน “มันหวน” เสร็จเป็นเขื่อนแรก ใช้ปั่นกระแสไฟฟ้าได้ ๑,๕๐๐ เมกะวัตต์ (เดิมวางแผนไว้ ๔,๒๐๐ เมกะวัตต์) แน่นอนในการเมืองการปกครองของจีนไม่จำเป็นจะต้องมีสิ่งที่เรียกว่า “การมีส่วนร่วมของประชาชน” ดังนั้นผู้คนที่อยู่ในอาณาบริเวณ ๒๔ ตารางกิโลเมตร จำนวน ๘๖ หมู่บ้าน หรือ ๒๕,๐๐๐ ชีวิต ก็เป็นผู้เสียหายทาง “ความมั่นคงทางสังคมและมนุษย์” ถูกโยกย้ายออกไปเป็น “กาฝาก” ในถิ่นอื่น (งานองเดียวกับที่กำลังเกิดขึ้นกับคนเขื่อนปากมูล ราชิโสล ฯลฯ) คนส่วนใหญ่เหล่านี้เป็น “ชนกลุ่มน้อย” หาใช่ “จีนฮั่น” ไม่ มีรายงานว่าเมื่อเขื่อน “มันหวน” เริ่มกักเก็บน้ำ ผลกระทบก็ล้นสะเทือนข้ามพรมแดนลงมาถึงเชียงราย ปริมาณน้ำเปลี่ยนไป ผิดฤดูกาล ชาวบ้านจับปลาได้น้อยลง ๆ

จีนสร้างเสร็จไปแล้วสองเขื่อนบนแม่น้ำโขง (ล้านช้าง) และเพื่อความทันสมัยและอุตสาหกรรมยูนนาน จีนยังมีแผนการสร้างอีกทั้งหมด ๑๐ กว่าเขื่อน ขณะนี้กำลังสร้างเขื่อนที่ ๓ คือ เขื่อน “เซี่ยวหวน” ซึ่งจะเสร็จในปี ๒๕๕๕ เกือบ ๑๐ ปีข้างหน้า เขื่อนนี้จะสูงเท่ากับตึก ๑๐๐ ชั้น นับว่าเป็นเขื่อนที่สูงใหญ่ที่สุดแห่งหนึ่งในโลก ลองวาดภาพ ๑๐ ปีข้างหน้าดูก็ได้ว่าจะเกิดอะไรขึ้นกับน้ำโขงจากเชียงรายลงมาถึงโขงเจียมและจำปาสัก ไม่ต้องนึกถึงประเทศที่อยู่ได้น้ำลงไปอย่างกัมพูชา (ทะเลสาบเขมรที่น้ำกำลังน้อยลง ๆ) หรือเวียดนามที่น้ำทะเลกำลังหนุนขึ้นมา

ใช่หรือไม่ ที่จีนกำลังทำลายแม่น้ำโขงลงเหมือนกับที่ได้ทำลายแม่น้ำแยงซีไปแล้ว เหมือน ๆ กับที่ระบบนิเวศในแม่น้ำดานูบกับแม่น้ำมิสซิสซิปปีก็พังพินาศไปแล้วเช่นกัน

แม่น้ำโขงเป็นแม่น้ำนานาชาติ ไหลผ่านทั้งหมดหกประเทศ ถามว่าในการสร้างเขื่อนกักเก็บน้ำตอนบนได้มีการปรึกษาหารือและทำข้อตกลงกับประเทศอื่น ๆ และประชาชนที่อยู่ได้น้ำลงไปหรือไม่ คำตอบก็คือ “ไม่” จีนใหญ่และทรงพลังอำนาจมากเกินไปที่รัฐบาลของชาติเล็ก ๆ จะกล้าปริปาก (และในอีกด้านหนึ่ง รัฐบาลและหรือผู้บริหารปกครองของชาติเล็กอาเซียนอีกห้าชาติ ก็สมยอมหรือไม่ก็ร่วมมือร่วมใจไปกับผู้นำจีนเรียบร้อยแล้ว)

แม่น้ำโขงในยุคของโลกาภิวัตน์กำลังเผชิญกับปัญหาหนักของ “การแย่งชิง” ทรัพยากรธรรมชาติ การ “แย่งชิงน้ำ” อาจไม่ดูเดือดเลือดสาดเท่ากับการ “แย่งชิงน้ำมัน” แต่มันก็เป็นโรคมะเร็งร้ายที่เกาะลึกกัดกินเข้าไปในกลุ่มประเทศเล็กๆ และประชาชนผู้ด้อยโอกาสทั้งหลาย ที่ไม่เลือกเผ่าพันธุ์ว่าเป็นไทย พม่า ลาว เขมร เวียดนาม หรือชนกลุ่มเล็กกลุ่มน้อยที่เราแทบไม่รู้จักชื่อเสียงเรียงนามในหมู่ของความหลากหลายทางชาติพันธุ์ของกลุ่มแม่น้ำโขงอันกว้างใหญ่

และนี่ก็คือ “ความไร้ระเบียบใหม่” และความหายนะของโลก ที่มีสหรัฐฯ เป็น “เจ้าโลกาภิวัตน์” และมีจีนอันไล่ตามด้อยมาติด ๆ

แม่น้ำโขง : แม่น้ำพิเศษของโลก

สรณรัชฎ์ กาญจนะวณิชช์

สถิติแม่น้ำโขง เห็นแล้วต้องคิด

ถ้าข้อสอบภูมิศาสตร์ถามว่า แม่น้ำสามอันดับแรกที่ยึดสมบูรณ์ที่สุดในโลกได้แก่แม่น้ำอะไรบ้าง คงไม่มีใครนึกใส่ชื่อแม่น้ำโขงลงในช่องว่าง

ด้วยความยาวราว ๔,๕๐๕ กม. แม่น้ำโขงเป็นแม่น้ำที่ยาวเป็นอันดับที่ ๑๐ ของโลก มีขนาดพื้นที่ลุ่มน้ำประมาณ ๘ แสน ตร.กม. นับว่ากว้างใหญ่เพียงอันดับที่ ๒๔ แต่แม่น้ำโขงกลับเป็นแม่น้ำที่มีพันธุ์ปลา ๔๕๐-๑,๓๐๐ ชนิด๑ ซึ่งรวมทั้งปลาที่ใหญ่ที่สุดในโลกและที่มีขนาดเล็กที่สุดเป็นอันดับสองในโลกไว้อีกด้วย คิดแล้วมีความหลากหลายเป็นอันดับที่ ๓ รองลงมาจากแอมะซอนและคองโก แชนหน้าแม่น้ำขนาดที่อุปเท่ห์อื่น ๆ อย่างแม่น้ำไนล์ และแม่น้ำมิสซิสซิปปี ไปหลายก้าวยเลยทีเดียว

ทำไมจึงเป็นเช่นนั้น ?

แน่นอนว่า สถิติพวกนี้ยึดมั่นนักไม่ได้ เพราะจำนวนชนิดพันธุ์ปลาแต่ละแห่งขึ้นอยู่กับคุณภาพและปริมาณการสำรวจ แต่ถ้ามองในแง่นี้ สถิตินี้ก็น่าสนใจ เพราะแม่น้ำของประเทศยักษ์ใหญ่รายงานวิจัยอย่างสหรัฐอเมริกา ยังมีตัวเลขพันธุ์ปลาดำกว่าแม่โขงมากนัก

คำตอบบางส่วนน่าจะแฝงอยู่บนแผนที่โลก ถ้ากางออกดูจะเห็นว่า นอกจากจะมีพื้นที่ลุ่มน้ำใหญ่ที่สุดแล้ว ทั้งแอมะซอนและคองโกยังเป็นแม่น้ำเขตร้อนชื้นไหลตามแนวเส้นศูนย์สูตรที่มีป่าดิบชื้นอยู่หนาแน่น จึงไม่แปลกที่จะมีความหลากหลายมากที่สุด ส่วนแม่น้ำอื่น ๆ เช่น มิสซิสซิปปี เป็นแม่น้ำในเขตอบอุ่น มีฤดูหนาวจัดเป็นข้อจำกัดให้แกสิ่งมีชีวิต

แม่น้ำโขงโดดเด่นตรงที่เป็นแม่น้ำขนาดใหญ่ ไหลจากเขตอบอุ่นลงสู่เขตร้อน จากเหนือลงใต้ตามแนวเส้นแวง ผ่านโซนภูมิอากาศและระบบนิเวศที่แตกต่างหลากหลายมาก แต่ก็ต่างจากแม่น้ำไนล์ ซึ่งแม้ว่าจะไหลจากใต้ขึ้นเหนือตามแนวเส้นแวงเหมือนกัน แต่ไหลจากภูเขาสูงเย็นในเขตร้อน ลงไปสู่เขตแห้งแล้งและทะเลทราย ในขณะที่แม่โขงไหลลงมาเป็นแม่น้ำใหญ่ในที่ลุ่มเขตร้อน

แม่โขงจึงไม่ใช่แม่น้ำธรรมดา

แม่น้ำโขงตอนบน

ลุ่มน้ำโขงตอนบนเป็นดินแดนลึกลับ ทำให้นักสำรวจมาตลอด ๑๐๐ กว่าปี ตั้งแต่ ค.ศ.๑๘๖๖ เมื่อ ดูคาร์ต เดอ ลากรี และ ฟราสซิส การ์เนย์ นำทีมสำรวจฝรั่งเศส หาเส้นทางเดินเรือถึงจีน เพื่อการค้าและเพื่อ

เอาชนะอังกฤษในการทำแผนที่แม่โขงและเป็นชาติแรกผู้ค้นพบต้นน้ำ แต่ทีมฝรั่งเศสก็เดินเรือไปได้ถึง Keng Hung ในพม่าเท่านั้น จุดต้นน้ำแม่โขงไม่ได้ถูกค้นพบจนปี ค.ศ.๑๙๕๕ มานี้เอง--๔๐ ปีหลังการพิชิตยอดเขาเอเวอเรสต์

แม่น้ำโขงเกิดจากน้ำแข็งละลายในทิเบตในระดับความสูง ๕,๐๐๐ เมตรเหนือน้ำทะเล แล้วไหลลดระดับลงอย่างรวดเร็ว ผ่านจีนและพม่า พอถึงบริเวณสามเหลี่ยมทองคำ คือ แนวเขตแดนไทย-ลาว-พม่า ก็ตกลงมาอยู่เพียงแค่ ๕๐๐ เมตรเหนือน้ำทะเล

การเดินทางกว่า ๒,๕๐๐ กม.ในแนวตั้ง ๔,๕๐๐ เมตรของแม่โขงตอนบนนี้ ก่อให้เกิดสายน้ำที่ไหลเร็วมาก - มากขนาดที่จีนเรียกแม่น้ำสายนี้ว่า "Lancangjiang" แปลว่า "แม่น้ำที่ปั่นป่วน" (แต่บางคนเรียกว่า แม่น้ำล้านช้าง)-- ตัดผ่านร่องเขาชันสลับซับซ้อน หลายแห่งเป็นหุบลึกแคบ ๆ ขนาบด้วยผาตั้งสูงเป็น ๑๐๐ เมตร ถึงคอนวาร์ด นักล่าพันธุ์พืชยุคต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๒๐ ได้บันทึกถึงการเดินทางเลาะริมผาแม่โขงตอนบนในปี ค.ศ. ๑๙๑๑ ไว้ว่า

"เราเคลื่อนตัวกันได้ช้ามาก...ลมปะทะแรงมาก ๆ จนขบวนของเราแทบจะชะงัก... ม้าต้องกางขาบานและเอียงหน้าหลบลมเพื่อให้ยืนอยู่ได้บนทางริมผา ๓๐๐ ฟุตเหนือแม่โขงที่เกรี้ยวกราด"

ความยากลำบากของภูมิประเทศทำให้พื้นที่หลายแห่งในบริเวณนี้ยังคงตกสำรวจอยู่จนทุกวันนี้ ยิ่งในตัวของสายน้ำเอง นอกจากรูปถ่ายทิวทัศน์แล้ว เราแทบไม่มีข้อมูลเกี่ยวกับระบบนิเวศและสถานภาพของสัตว์น้ำแม่น้ำโขงในเขตนี้เลย

แต่เรารู้ว่าดินแดนแห่งนี้เป็นดินแดนที่มีเอกลักษณ์มากทางธรรมชาติ มันเป็นถิ่นกำเนิดสายน้ำสำคัญสามสาย ได้แก่ สาละวิน แม่โขง และแยงซี ซึ่งไหลขนานกันตามรอย่นเทือกเขาหิมาลัยในบริเวณที่แผ่นดินอินเดียเคลื่อนเข้ามาชนกับเอเชียเมื่อ ๑๐ ล้านปีก่อน แม่น้ำทั้งสามสายถูกบีบเข้ามาไหลเคียดติดกันแถวลิเจียงเป็นแนวหุบร่องลึกหลายชั้นเหมือนขอบทางตาลามะแก่ผู้เห็นโลกมานานนับร้อยปี บริเวณนี้เป็นศูนย์รวมความหลากหลายทางชีวภาพที่ฮอตที่สุดแห่งหนึ่งของโลก มีพันธุ์พืชหลากหลายมากที่สุดในผืนแผ่นดินเอเชีย-ยุโรป เป็นเขตที่นักล่าพันธุ์พืชยุคต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๒๐ ชื่อดังหลายคนอย่าง ถึงดอน วาร์ด และ โจเซฟ ร็อก เข้ามาบุกเบิกสำรวจพันธุ์พืช จนครั้งหนึ่ง เราเคยเชื่อกันว่า บริเวณตะวันออก-ตะวันออกเฉียงใต้ของหิมาลัยอาจเป็นแหล่งกำเนิดของพืชมีดอกในโลก

จึงเป็นไปได้ว่าพันธุ์ปลาในลุ่มน้ำแถบนี้จะมีลักษณะแปลกโดดเด่นเช่นกัน

เมื่อเหมา เจ๋อ ตุง ประกาศนโยบาย "ก้าวกระโดดไกล" ในช่วง ค.ศ. ๑๙๕๘-๑๙๖๒ ให้จีนเป็นมหาอำนาจ ตัดปามาทำฝืนใส่เตาหลอมผลิตเหล็กกล้าแข่งกับสหรัฐอเมริกา เทือกเขาของจีนก็โล่งเตียนสุดลูกหูลูกตา จนปัญหาน้ำท่วม หน้าดินพังทลาย ตะกอนถมเต็มแหล่งน้ำชั้นลึก รุนแรงมากขึ้นทุกวัน ทุกวันนี้ จีนยังคง

บุกรุกเข้าไปตัดไม้ในดินแดนที่เบตอย่างไม่ลดละ แม้ว่าจะมีความพยายามแก้ไขปัญหโดยปลูกป่าซ่อมแซมตามเขาหลายแห่งก็ตาม

จากการสังเกต นักชีวเขาด้านปลาในอุษาคเนย์อย่าง ไทสัน โรเบิร์ต และชาวจีนที่ไม่ประสงค์จะออกนาม เชื่อว่าพันธุ์ปลาและจำนวนปลาในลุ่มน้ำโขงเริ่มลดลงในทศวรรษ ๑๙๗๐ จากปัญหาตะกอนในลำน้ำ

อย่างไรก็ตาม ตะกอนในคุณภาพและระดับพอประมาณ ก็เป็นปัจจัยหลักที่หล่อเลี้ยงชีวิตสัตว์น้ำและคน ๕๕ ล้านคนในลุ่มน้ำโขงตอนล่าง หรือประมาณหนึ่งในสามของประชากรไทย ลาว เขมร และเวียดนามทั้งหมดรวมกัน

แม่โขงตอนล่าง

จากสามเหลี่ยมทองคำชายแดนไทย-ลาว-พม่า แถว ๆ เชียงแสน สูงเพียง ๕๐๐ เมตรเหนือระดับน้ำทะเล แม่น้ำโขงยังต้องเดินทางไปอีก ๒,๓๐๐ กม. กว่าถึงทะเลจีนใต้

ตลอดเส้นทาง แม่น้ำโขงตอนล่างมีน้ำสาขาทั้งเล็กและใหญ่ไหลเข้ามาสมทบมากมายจำนวนเกินร้อยสาย น้ำสาขาเหล่านี้เป็นสายเลือดสำคัญที่หล่อเลี้ยงให้แม่น้ำโขงเป็นแม่น้ำที่ยิ่งใหญ่ ปล่อยน้ำออกมาเฉลี่ย ๔๗๕ ร้อยล้านลูกบาศก์เมตรต่อปี มากเป็นอันดับที่ ๘ ของโลก โดยที่น้ำจากแม่น้ำโขงตอนบนซึ่งส่วนใหญ่เป็นน้ำจากหิมะละลายและครอบคลุมพื้นที่ลุ่มน้ำโขงเพียงร้อยละ ๒๖ ให้น้ำลงมาคิดเป็นเพียงร้อยละ ๒๐ ของน้ำแม่โขงทั้งหมด ที่เหลืออีกร้อยละ ๘๐ มาจากน้ำสาขาแม่โขงตอนล่าง

ลำน้ำสาขาเหล่านี้ล้วนแล้วแต่ไหลมาจากลุ่มน้ำในพื้นที่มรสุม จึงมีพฤติกรรมให้น้ำแตกต่างกันมากเป็นพิเศษตามฤดูกาล ในหน้าฝน น้ำจะหลาไหลหลากอาบไหล่เขาลงหุบจนเอ่อล้นร่องน้ำ พลังของน้ำจะกัดเซาะเซาะล้างผิวดินทั้งลุ่มน้ำ ไหลมารวมกันในลำน้ำสาขา ลงสู่แม่น้ำโขง หอบพาเอาสารและแร่ธาตุทั้งหลายแหล่จากดินแดนทั้งหมดที่มันไหลผ่าน ไปทับถมตามเส้นเดินทาง โดยเฉพาะที่ลุ่มต่ำใกล้ชายฝั่ง ก่อนไหลออกสู่ทะเล ชาวไร่นาเรียกตะกอนสารเหล่านี้ว่าปุ๋ย พืชและสัตว์เรียกว่าอาหาร แต่พอถึงหน้าแล้ง น้ำกลับลดลงถึง ๘-๑๐ เมตร กลายเป็นแม่น้ำที่มีหน้าตาต่างไปโดยสิ้นเชิง

การเปลี่ยนแปลงทางฤดูกาลนี้ เป็นปัจจัยสำคัญที่มีอิทธิพลมากที่สุดต่อชีวิตในแม่โขงตอนล่าง ให้ทั้งผลิตอาหาร และความหลากหลายของระบบนิเวศ

จากเชียงแสนถึงเวียงจันทน์ แม่น้ำโขงไหลผ่านแก่งและวังน้ำจำนวนมากมายเรียงรายต่อกันเป็นชุด ๆ พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นหุบชัน อองรี มูโด้ นักสำรวจธรรมชาติชาวฝรั่งเศสผู้เคยเดินทางมาแถบนี้ในปี ค.ศ. ๑๘๖๑ ก่อนเสียชีวิตที่หลวงพระบาง เขียนถึงความประทับใจต่อแม่โขงช่วงนี้ไว้ว่า “...เสียงดังอย่างกับทะเลเป็นบ้า ...ขนาดช่วงที่แคบที่สุดก็กว้างกว่า ๑,๐๐๐ เมตรแล้ว หนาไปด้วยเขาสูงทุกหนทุกแห่ง ซึ่งต่างก็ส่งสายน้ำตกลง

มาให้มากมาย มันยิ่งใหญ่แทบจะเกินไป เราละสายตาไปจากคงพีชพรรณสีเขียวที่ปกคลุมขุนเขาอยู่หนาแน่นไม่ได้เลย”

และการเนี่ยสาธยายถึงหุบตอนเหนือของเวียงจันทน์ในเดือนเมษายน ค.ศ. ๑๘๖๗ ไว้ว่า “พื้นของหุบที่โอบล้อมแม่น้ำโขงแลดูเหมือนพื้นโมเสกยักษ์ ผังด้วยหินหลากสีโผล่ระเกะระกะพื้นขึ้นมาเหมือนน้ำมีด ๆ” ในหน้าน้ำ--อย่างน้อยก็ในสมัยนั้น--เดินทางกันไม่ได้เลย เพราะน้ำหลากจะถูกช่องเขาบีบทะเล็กไหลลงมาอย่างรุนแรง ขนาดในเดือนเมษายน ทีมสำรวจของฝรั่งเศสยังต้องขนของไปทางบก แล้วใช้เชือกเส้นโตดึงเรือทวนน้ำขึ้นมา

สายน้ำช่วงนี้หลายตอนถูกโขดหินขนาดยักษ์และสันคอนทรายอันมหึมาขยอออกให้แตกตัวเป็นสายน้ำแคบ ๆ หลายสาย ซึ่งจะเอ่อท่วมสันคอนทรายเหล่านี้เมื่อหิมะจากทิเบตละลายไหลลงมามาก ๆ ในฤดูใบไม้ผลิ

ในวันนี้ จีนจึงต้องการจะระเบิดแก่งออกไป เพื่อจะเดินเรือบรรทุกสินค้าให้ได้

แต่เมื่อพื้นเวียงจันทน์ลงมาแล้ว แม่น้ำโขงไหลเข้าสู่ที่ลุ่มกว้าง รวมตัวเป็นแม่น้ำสายใหญ่ เรือแล่นได้สบาย ผ่านภูมิประเทศราบเรียบของที่ราบสูงอีสาน จนเลนนครพนมสู่เขมราฐ จึงจะเจอแนวแก่งเป็นชุดยาวพอพ้นปากเซลงมา แม่น้ำโขงก็แผ่กว้างออกถึงเกือบ ๑๔ กม. ไหลชอกแซกละรือยผ่านหมู่เกาะเล็กเกาะน้อยที่ว้างกว่ามีถึง “สี่พัน” เกาะหรือที่เรียกว่า สี่พันดอน ซึ่งถือเป็นตัวอย่าง “แม่น้ำถักเปีย” ที่เจ๋งที่สุดในเอเชียอาคเนย์ ลึกผ่านเกาะโขง บริเวณชายแดนลาว-กัมพูชา ซึ่งเป็นเกาะที่ใหญ่ที่สุดในแม่น้ำโขง ก่อนจะไหลตกลงไปกับน้ำตกโขง หรือที่เรียกว่า คอนพะเพ็ง

คอนพะเพ็งไม่ใช่ น้ำตกใหญ่อันเดียวภายในแอ่งหรือหุบรอก แต่เป็นชุดน้ำตกเล็กใหญ่ที่เชื่อมโยงกันตลอดจากฝั่งถึงฝั่ง เป็นระยะทางยาว ๑๑ กม. บางส่วนตกสูง ๖๐ ฟุตสู่วังน้ำลึก บางส่วนตกลงเป็นชั้น ๆ ชั้นละ ๒-๓ ฟุต การเนี่ยสาธยายถึงคอนพะเพ็งเมื่อมองจากฝั่งตะวันออกในสัปดาห์สุดท้ายของฤดูฝนไว้ว่า

“...ความรู้สึกตรงนี้คือพลังไร้ขีดจำกัดไปจนสุดลูกหูลูกตา ...มันน่าอัศจรรย์จริง ๆ ที่พลังขนาดนี้ไม่ได้ซัดหินที่ขวางทางน้ำเป็นเกาะเล็กเกาะน้อยระหว่างหมู่ น้ำตกให้แบนราบไปแล้ว ละอองน้ำพุ่งขึ้นมาในอากาศรวมตัวกันเป็นเมฆหมอกจับแสงแดดทอรังหลายสาย ตัดกับสีน้ำตาลขุ่นคลั้กของสายน้ำทั้งเบื้องบนและเบื้องล่างของน้ำตก ลมพัดแคว้นเดียวก็เพียงพอที่จะหอบละอองน้ำกระจ่ายไปไกลหลายร้อยหลา จนคนที่ยืนดูอยู่ท้ายน้ำเปียกหมด”

จากคอนพะเพ็ง ผ่านแก่งพระตะบางที่เขี้ยวกราก เต็มไปด้วยน้ำวน ผ่านหมู่เกาะแนวยาวแถวจังหวัดสตูลครั้ง จนถึงเมืองกระตี ซึ่งก็นับว่าเป็นสุดยอด “แม่น้ำถักเปีย” ที่ยิ่งใหญ่เครือ ๆ หมู่เกาะสี่พันดอนอีกแห่งหนึ่ง จนไหลเข้าสู่ที่ลุ่มกว้างต่ำของแม่น้ำโขงในกัมพูชาและเวียดนาม

ตลอดการเดินทางที่ผ่านมา น้ำสาขาทั้งเล็กและใหญ่ในลุ่มน้ำไทย-ลาว ช่วยกันหลั่งน้ำเข้ามาให้แม่น้ำโขงรวมแล้วมากถึงร้อยละ ๘๐ ของน้ำแม่น้ำโขงทั้งสาย ไม่ว่าจะเป็นน้ำอู (ให้น้ำร้อยละ ๓) น้ำจิม (ให้น้ำร้อยละ

๕.๔) น้ำเทิน (ให้น้ำร้อยละ ๖.๓) น้ำสงคาม (ให้น้ำร้อยละ ๒.๑) น้ำเซบั้งไฟ (ให้น้ำร้อยละ ๒.๕) น้ำเซบั้งเหียง (ให้น้ำร้อยละ ๓.๓) น้ำชี-มูน (ให้น้ำร้อยละ ๕.๑) และน้ำเซซาน (ให้น้ำร้อยละ ๒๐.๕) ฯลฯ ในหน้าน้ำ เมื่อแม่โขงไหลลงมาถึงพนมเปญ ปริมาณน้ำมหาศาลเหล่านี้ก่อให้เกิดปรากฏการณ์พิเศษขึ้นมาในกัมพูชา

กัมพูชามีสภาพไม่ผิดจากทะเลสาบมั่งกันแบนขนาดยักษ์ ที่น้ำจากขุนเขารอบ ๆ ไหลรวมไปนองเจิ่งตรงกลางเป็นทะเลสาบขนาดใหญ่ ในหน้าแล้ง น้ำจากทะเลสาบจะไหลลงมาสมทบแม่น้ำแม่โขง แต่ในหน้าฝน เมื่อแม่น้ำโขงไหลลดเคี้ยวลงมาเรื่อยถึงพนมเปญ น้ำที่มากจนเอ่อล้นล้นจะไหลแยกออกไปสองทาง เส้นหนึ่งไหลลงตามแม่น้ำโขงสายหลักไปสู่ทะเลจีนใต้ที่เวียดนาม อีกเส้นกลับไหลย้อนขึ้นตะวันตกเฉียงเหนือ เข้าไปสู่ทะเลสาบเขมร ขยายพื้นที่ทะเลสาบจาก ๓,๐๐๐ ตร.กม. ในหน้าแล้ง ออกเป็น ๑๒,๐๐๐ ตร.กม. พร้อม ๆ กับพาตะกอนดินที่เป็นปุ๋ยชั้นดี เข้าไปฉาบแผ่นดินกัมพูชาตอนในให้อุดมสมบูรณ์ พอถึงเวลาน้ำลด คนก็ไล่ปลูกข้าว หล่นลงตามระดับน้ำ ในขณะเดียวกัน ตัวทะเลสาบเองก็ให้ผลผลิตปลาสูงมาก จับกันได้ถึง ๔ แสนตันต่อปี และมีปลาดังกว่า ๑๔๐ ชนิด มองรวม ๆ แล้ว กัมพูชาจึงเปรียบเสมือนท้องของแม่โขง มีทะเลสาบเป็นกระเพาะ แต่เป็นกระเพาะพิเศษที่สามารถแลกเปลี่ยนผลผลิตกลับไปกลับมากับแม่โขงสายหลักตามแต่ทิศทางของกระแสน้ำ

เมื่อน้ำโขงไหลออกจากท้อง เลี้ยวพันพนมเปญไปไม่มากนัก เกือบถึงชายแดนกัมพูชา-เวียดนาม ก็เริ่มแปรสภาพเป็นปากน้ำรูปสามเหลี่ยม เพื่อเตรียมถ่ายออกสู่ทะเล ถ้ามองเวียดนามเป็นรูปนางเงือกนั่งบนโขดหินริมทะเลลำคางยกมือสองข้างขึ้นเกล้าผมแทนรูปตัว “S” แสนไมโรแมนติคอย่างที่หนังสือแบบเรียนชอบมอง จะเห็นว่าปากน้ำโขงกินพื้นที่ส่วนที่เป็นครึ่งหางนางเงือกของเวียดนามเสียครึ่งหนึ่ง ประมาณ ๔ หมื่น ตร.กม. มันแตกแยกแผ่บานออกเป็นหลายสาย แต่ละสายกว้างใหญ่สุดตาในหน้าน้ำ จนคนเวียดนามเรียกว่า “เกาลอง” หรือ “แก้มังกร” ครอบคลุมชายฝั่งทะเลยาวถึง ๓๐๐ กม.

เช่นเดียวกับทะเลสาบ พื้นที่ครึ่งหางนางเงือกของเวียดนามนี้ได้รับอิทธิพลของน้ำท่วมน้ำลดสูงมาก จึงเป็นพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์เป็นพิเศษ เป็นอู่ข้าวอู่น้ำของเวียดนาม และเป็นบริเวณที่มีประชากรหนาแน่นมากที่สุด ในลุ่มน้ำโขงทั้งสาย

แต่ความอุดมสมบูรณ์ของแม่น้ำโขงไม่ได้มาจากตะกอนที่ให้อุดมแก่การเกษตรเพียงอย่างเดียว

การเปลี่ยนแปลงตามฤดูกาลยังสร้างพื้นที่ชุ่มน้ำและภูมิประเทศได้น้ำที่หลากหลายนานเป็นพิเศษอีกด้วย พื้นที่ชุ่มน้ำ

ปรากฏการณ์น้ำท่วมน้ำลดทำให้เกิดพื้นที่ชุ่มน้ำประเภทต่าง ๆ มากมาย

พื้นที่ลุ่มของแม่น้ำโขงตอนล่างในกัมพูชาและเวียดนามมีหนองน้ำและทุ่งหญ้าขึ้นอยู่ทั่วไป ที่ใหญ่และมีชื่อมากที่สุดเห็นจะเป็นบริเวณพื้นที่ทางทิศเหนือและด้านบนของปากน้ำ ซึ่งเป็นที่ลุ่มต่ากว้างประมาณ ๑๓,๐๐๐ ตร.กม. มีธารเล็กธารน้อยเซาะผ่าน บางแห่งมีป่าเสม็ดและป่าพรุขึ้นอยู่เป็นหย่อม ๆ ในเดือนกรกฎาคมถึงมกราคม น้ำจะท่วมจนกลายเป็นทะเลสาบใหญ่ บางครั้งลึกถึงเกือบ ๔ เมตร ในช่วงนี้ ปลาและสัตว์น้ำต่าง ๆ

จะพากันผสมพันธุ์ วางไข่ เลี้ยงลูก พอหน้าแล้ง น้ำจะลดจนเหลือแต่หนองบึงเล็ก ๆ กระจิดกระจายทั่วไป กลายเป็นที่หลบแล้งของบรรดาสัตว์น้ำ หรือถ้ามองในเชิงเศรษฐกิจ หนองหญ้าบึงบัวพวกนี้ทำหน้าที่เป็นกระปุก ออมสินเก็บพันธุ์สัตว์ไว้แพร่พันธุ์ในปีต่อ ๆ ไป พื้นที่ลุ่มนี้มีกักเก็บกระจุยหลายชนิด และหญ้าต่าง ๆ ขึ้นอยู่เต็ม อย่างพงอ้อ หญ้าปล้อง หญ้าแดง จนเราเรียกทุ่งหญ้าน้ำท่วมแถวปากน้ำโขงว่า “ทุ่งกก” เวียดนามเองเรียกว่า “ทุ่งเวียดนาม” เป็นที่ไม่กี่แห่งที่ยังมีข้าวป่า *Oryza rufipogon* ขึ้นอยู่ แล้วยังมีอีกมากมายหลายชนิด

หนองเหล่านี้มีสภาพหลากหลายกว่าบ่อเลี้ยงปลาที่คนขุด เพราะมีบ้านสัตว์แบบต่าง ๆ มากมาย ทั้งที่น้ำ ตื้นมาก น้ำลึกหน่อย โคนกกก กอพืชลอยน้ำ ฯลฯ ล้วนเป็นบ้านของสัตว์และแมลงอาหารปลาชนิดต่าง ๆ กัน ไป ขอบบึงตื้นขึ้นและยังเปิดโอกาสให้สัตว์น้ำบางชนิดอย่างปลาตุ๊กและปลาหมอต่าง ๆ สามารถเดินทางข้าม ถิ่นระหว่างพื้นที่ชุ่มน้ำต่าง ๆ ได้ นาก จระเข้ และสัตว์อื่น ๆ ก็เข้ามาใช้พื้นที่ชุ่มน้ำหากินได้เช่นกัน

ทุ่งกกเป็นแหล่งอาศัยของนกน้ำขนาดใหญ่ใกล้สูญพันธุ์หลายชนิด โดยเฉพาะนกกระเรียนซึ่งกินกกเป็น อาหารหลัก พงอ้อก็สำคัญไม่แพ้กัน เพราะมีแมลงเป็นอาหารให้นกมากเป็นพิเศษ และคงหญ้าทั้งหมดเป็นที่ หลบภัยสร้างรังให้แก่กนกน้ำ นกเหล่านี้ หลายชนิดอพยพไปมาระหว่างพื้นที่ชุ่มน้ำต่าง ๆ ในเวียดนามกับกัมพูชา

การทำเกษตรอย่างหนาแน่นในบริเวณปากน้ำโขงในช่วง ๔๐ ปีที่ผ่านมาได้ทำลายทุ่งกกของเวียดนาม ไปเกือบหมด ป่าชายเลนก็เช่นกัน จากเดิมที่เคยครอบคลุมพื้นที่ตามแนวชายฝั่งกว้างใหญ่ถึง ๒,๘๐๐ ตร.กม. เป็นแหล่งอนุบาลสัตว์น้ำกร่อยน้ำเค็ม รวมทั้งปลากว่า ๓๐๐ ชนิดและจระเข้น้ำเค็ม ถูกผ่นเหลือจากสงคราม เวียดนามทำลายไปมาก ปัจจุบัน พื้นที่ปากน้ำทั้งหมด ๔๐,๐๐๐ ตร.กม. เหลือเพียงร้อยละ ๑.๓ ที่ยังคงสภาพถึง ธรรมชาติไว้

ถัดขึ้นมาเหนือน้ำ ยังมีป่าน้ำท่วมตามฤดูรึมน้ำโขงและน้ำสาขาริมอยู่หลายประเภท รวมถึงป่าทุ่งป่าทาม ที่เราพอรู้จักกันบ้างตามแม่น้ำชี-มูล ซึ่งปัจจุบันเหลืออยู่น้อยเต็มที ป่าพวกนี้ปรับตัวอยู่ได้กับน้ำท่วมถึง ๘-๑๐ เมตร ข้างบางแห่งขึ้นริมแก่งน้ำเชี่ยวกราก ประกอบไปด้วยพันธุ์พืชถึงกว่า ๒๐๐ ชนิด เช่น กระโดนน้ำ (*Barringtonia acutangula*) มะกอกน้ำ (*Elaeocarpus hygrophilus*) มะเกลือเขมร (*Diospyros cambodiana*) ฯลฯ ไม้พวกนี้หลายชนิดออกลูกตกเมล็ดในช่วงน้ำท่วม เป็นอาหารของปลากินผลไม้ถึงอย่างน้อย ๓๔ ชนิด และปลา มากกว่า ๒๐๐ ชนิดใช้ป่าน้ำท่วมพวกนี้เป็นแหล่งหากิน ผสมพันธุ์ และอนุบาลเลี้ยงลูก เช่นเดียวกับพวกนกน้ำ ขนาดใหญ่

โคดเด่นที่สุดคือป่าชุ่มน้ำรอบทะเลสาบเขมร ในช่วงหน้าน้ำ น้ำจะเอ่อขึ้นมาท่วมป่าถึง ๕,๐๐๐ ตร.กม. ป่านี้ประกอบไปด้วยพันธุ์พืช ๑๗๐ ชนิด หลายชนิดจะผลัดใบเวลาน้ำท่วม คนไม่รู้เห็นยอดไม้โกรนได้แต่พื้นน้ำ จะคิดว่าเป็นไม้ถูกน้ำท่วมตาย เชื่อว่าป่าน้ำท่วมนี้มีบทบาทสำคัญที่ทำให้ทะเลสาบเป็นบ้านของปลาหลากหลาย พันธุ์ถึงกว่า ๑๔๐ ชนิด

ป่าน้ำท่วมทะเลสาบเป็นถิ่นแพร่พันธุ์นกน้ำขนาดใหญ่ที่สำคัญที่สุดในเอเชีย รวมนกใกล้สูญพันธุ์อย่าง นกตะกราม (Greater Adjutant) เป็ดกำ (white-winged Duck) นกกระทุง (Spot-billed Pelican) นกกระสาหม (Milky Stork) นกตะกุ่ม (Lesser Adjutant) นกฮ้ายจั่ว (Oriental Darter) และนกกาบบัว (Painted Stork) เข้าใจ กันว่านกพวกนี้จะบินอพยพมาจากพื้นที่ชุ่มน้ำอื่น ๆ ในแม่โขงตอนล่างในช่วงน้ำท่วมทะเลสาบ

แต่ป่าน้ำท่วมที่แปลกที่สุดในลุ่มน้ำโขง ได้แก่ ป่าที่ขึ้นระหว่างจังหวัดสตูลตรงกับชายแดนลาว บริเวณ นี้มีแก่งพระตะบางที่น้ำเชี่ยวกรากจนการสัญจรขึ้นตกได้เป็นเวลานานว่า

“...ท่ามกลางเวียงน้ำสีขาว เต็มไปด้วยวังวนและเศษสวะลอยน้ำ ยอดไม้ยักษ์และหินสีดำยังคงต้านแรงน้ำ อยู่ได้ ทั้ง ๆ ที่คลื่นสูง ๆ คอยกระหน่ำซัดเรือจนยอดมันไม่ขาดสาย เราเล่นด้วยความเร็วปานลูกธนู สำคัญที่สุด คือต้องพยายามเลี่ยงไม่ให้ถูกกระแสน้ำดูดลงไปใต้น้ำ ซึ่งคงจะฉีกตัวเราขาดเป็นพันชิ้น” .

ป่าน้ำท่วมสตูลตั้งขึ้นอยู่ตามเกาะทรายและโขดหินกลางน้ำ ประกอบไปด้วยต้นไม้ที่ยังไม่รู้ชนิดกัน เช่น จิกเอ็กซ์ หว้าวาย และไทรแซ็ค ทั้งลำต้น กิ่งและก้านของต้นไม้พวกนี้ทอดยาวเกือบเป็นเส้นขนานไปกับ ทางน้ำ ทำให้ดูเหมือนกับกำลังถูกพัดตามน้ำไป บางต้นมีพุ่มพองขนาดใหญ่สูงถึง ๒ เมตรยื่นออกมาได้น้ำ ช่วยค้ำ ลำต้นให้ต้านกระแสน้ำไว้ได้ ใบของพวกมันก็ปรับตัวมีรูปร่างยาวเรียวยาวน้ำเช่นกัน แลตามกิ่งก้านยังมีทั้ง กาฝากและพืชอิงแอบขึ้นเกาะอยู่อีก เหมือนกับป่าบกที่โตเต็มที่อื่น ๆ

เรายังไม่รู้ว่าการหลากหลายของป่าน้ำท่วมสตูลมีความสำคัญแค่ไหน ทั้งในเชิงเศรษฐกิจและใน เชิงนิเวศ มันอาจจะเป็นที่หลบภัยและแหล่งวางไข่ที่สำคัญของปลาบางชนิดในหน้าน้ำ และมันอาจมีบทบาท สำคัญต่อชีวิตของลิงและชะนีในละแวกนั้น เรายังไม่รู้อะไรเกี่ยวกับมันเลย แต่อย่างน้อย ปัจจุบันป่าน้ำท่วมนี้ก็ รวมอยู่ในพื้นที่ชุ่มน้ำอนุรักษณ์แรมซาสดูตเร้ง (Stoeng Treng Ramsar Site) บริเวณนี้คาดว่าอาจมีตะโขง (False Gharial) หลงเหลืออยู่ด้วย

ส่วนพวกเกาะเล็กเกาะน้อยและสันดอนทรายอื่น ๆ บนแม่น้ำโขงและลำน้ำสาขาที่เกิดจากการทับถม ของตะกอนที่พัดมาในหน้าน้ำ มักจะมีต้นคร่อเทียน (Anogeissus rivularis) ขึ้นเป็นพุ่มเตี้ย ๆ เป็นไม้บุกเบิก เกาะ ทรายเล็ก ๆ พวกนี้เป็นแหล่งผสมพันธุ์วางไข่ที่สำคัญมากสำหรับนกชายน้ำ รวมถึงนกหายากใกล้สูญพันธุ์อย่าง นกนางนวลเกลบท้องดำ (Black-bellied Tern) และเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของประชากรนกกระแตผิใหญ่ (Great Thick-knee) นกแอ่นทุ่งเล็ก (Small Pratincole) และนกกระแตหาด (River Lapwing) ที่ใหญ่ที่สุดในอุษาคเนย์ นกพวกนี้ล้วนแล้วแต่หายากหรือสูญพันธุ์ไปจากเมืองไทยแล้วทั้งสิ้น

นานปีเข้า เมื่อตะกอนทับถมเกาะทรายเล็ก ๆ พวกนี้จนใหญ่ขึ้น และซากพืชสะสมเป็นดิน ป่าดิบชื้น ริมน้ำแบบเดียวกับที่ขึ้นริมฝั่งในแต่ละท้องถิ่นจะค่อย ๆ พัฒนาขึ้นมาแทนที่ตงพุ่มต้นคร่อเทียน

พื้นที่ชุ่มน้ำอีกประเภทหนึ่งที่เรามักมองข้าม คิดว่าไม่เกี่ยวกับแม่น้ำ คือหนองน้ำขนาดเล็กในป่าเต็งรัง และป่าดิบแล้งแถวลำน้ำแม่โขงและน้ำสาขา พบมากที่สุดในลาวตอนใต้-เขมรตอนเหนือ ระดับน้ำหน้าแล้งใน

หนองน้ำเหล่านี้ขึ้นอยู่กับระดับน้ำใต้ดิน ซึ่งสัมพันธ์กับระดับน้ำในแม่น้ำ และเป็นแหล่งน้ำที่สำคัญมากของสัตว์ป่าบนบกในน้ำแล้ง ไม่ว่าจะเป็นช้าง กระทิง กวางป่า กระซู่ หรืออุรังอุตัง ในน้ำฝน หนองน้ำพวกนี้เป็นแหล่งหากินและแพร่พันธุ์ของนกใกล้สูญพันธุ์อย่างนกกระเรียน และนกน้ำหายากอื่น ๆ รวมทั้งเป็นบ้านแหล่งสุดท้ายของนกช้อนหอยใหญ่ (Giant Ibis) ซึ่งเพิ่งถูกค้นพบอีกครั้งในบริเวณนี้ในปี ๒๕๓๖ หลังจากที่คิดว่าสูญพันธุ์ไปนานแล้ว เป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของนกยูงไทย (Green Peafowl) ที่หนาแน่นที่สุด และเป็นพื้นที่ไม่กี่แห่งที่ยังคงมีประชากรจระเข้แม่น้ำจืดไทย (Siamese Crocodile) จำนวนมากพอต่อการดำรงพันธุ์

ภูมิประเทศไดน้ำ

เมื่อน้ำลด ๘-๑๐ เมตรหลังจากฤดูน้ำหลาก พื้นที่หลายแห่งที่เคยอยู่ใต้น้ำจะกลับกลายเป็นส่วนหนึ่งของภูมิประเทศบนบก โขดหินและกองกรวดกองทรายไดน้ำก็โผล่พ้นน้ำขึ้นมาเป็นเกาะเล็กเกาะน้อย ดินไผ่น้ำท่วมก็กลายเป็นป่าริมน้ำตามปรกติ ฝั่งน้ำที่เคยปรี่มกลายเป็นหาดทรายโล่งกว้าง และหนองน้ำหลายแห่งก็กลายเป็นทุ่งหญ้า ทั้งสัตว์น้ำและสัตว์บกต่างก็ปรับตัว มีวงจรชีวิตสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ต่าง ๆ ในฤดูกาล

หอยและแมลงน้ำหลายชนิดมุคฝั้วตัวริมหาดทรายเปียก ๆ เป็นอาหารของนกชายน้ำที่รู้จักชุดไซหาของกิน ในขณะที่ทำรังวางไข่ตามกอหญ้าหรือดงพุ่มไม้บนสันดอนทราย ลูกปลาที่ว่ายออกจากที่วางไข่บางแห่งในน้ำฝน ซึ่งบัดนี้เหือดแห้งไปแล้ว ไปมุคตัวหลบอยู่ตามวังน้ำหรือซอกหลืบไดน้ำอื่น ๆ

ในน้ำแล้ง เราจะเห็นภูมิประเทศของลำน้ำโขงและสาขาได้ชัดเจนมาก มีวังน้ำลึกใหญ่ค่อยสลับกับเกาะและแก่งที่น้ำตื้นกว่าแต่ไหลเร็วกว่าเป็นระลอก

ภูมิประเทศไดน้ำที่หลากหลายเหล่านี้มีบทบาทสำคัญต่อระบบนิเวศของแม่น้ำโขง ทำหน้าที่เป็นอวัยวะต่าง ๆ ของลำน้ำ เป็นต้นว่า น้ำไหลกระฉอกตามแก่งจะดึงเอาออกซิเจนจากอากาศเข้าไปในน้ำ ช่วยให้ออกซิเจนละลายในน้ำถ่ายเทได้ดีขึ้น นักชีววิทยาจึงมักเปรียบเทียบแก่งเสมือนปอดของลำน้ำ ในทางกลับกัน แอ่งน้ำและวังน้ำเป็นที่ที่น้ำไหลช้ากว่า จึงกักเก็บตะกอนที่มีเศษซากอินทรีย์ไว้ตามพื้นท้องน้ำ เป็นอาหารเบื้องต้นของชีวิตในน้ำ จึงเปรียบเป็นท้องของลำน้ำ

แค่นั้นไม่พอ พื้นที่ลักษณะต่างกันยังเป็นถิ่นใช้ประโยชน์ต่าง ๆ กันของสัตว์น้ำ เป็นต้นว่า ปลาหลายชนิดชอบวางไข่ตามซอกกรวดหินในแก่งน้ำ แต่เลี้ยงลูกและหลบภัยตามวังน้ำ อีกหลายชนิดใช้พื้นที่ชุ่มน้ำริมฝั่งเป็นที่หาของกิน หรือเป็นที่อนุบาลเด็กอ่อน ก่อนจะออกไปเติบโตที่อื่น จึงไม่ผิดอะไรกับการใช้พื้นที่ต่าง ๆ กันของสัตว์บก อย่างกระทิงที่หลบพักในป่าดิบ แต่มักออกมากินพืชในทุ่งและป่าโปร่ง เช่นเดียวกับที่สัตว์บกบางชนิดนอนที่บางนา หากินที่สีกม ถ่ายตลาดที่เอี่ยมโพธิ์ริบ และออกลูกที่สมิตวิเศษ สุขุมวิทซอย ๔๕

ด้วยขนาดและความยาว แม่น้ำโขงจึงเป็นเสมือนเมืองหลวงใหญ่ไดน้ำของอุษาคเนย์

วังน้ำลึกเป็นแหล่งหลบภัยของสัตว์น้ำในน้ำแล้งที่สำคัญมาก โดยเฉพาะสัตว์ขนาดใหญ่อย่างปลาบึก และโลมาอิรวดีแห่งลุ่มน้ำโขง ซึ่งชอบวังน้ำใหญ่มากกว่า ๘ เมตร กระแสน้ำแรงในหน้าน้ำหลากจะคอยขุดเซาะวังน้ำให้คงความลึกไว้ได้ ไม่ตื้นเขินไปตามเวลา

เพราะฉะนั้น ถ้าพลังและปริมาณน้ำลดลงในหน้าน้ำ จะด้วยเพราะถูกเขื่อนขนาดใหญ่เก็บกักน้ำไว้เหนือเขื่อนหรืออะไรก็ตามแต่ วังน้ำลึกจะค่อย ๆ ตื้นเขินกลายเป็นสุสานฝังโลมาและปลาใหญ่อย่างช่วยไม่ได้เลย

ความหลากหลายของภูมิประเทศได้นำและพื้นที่ชุ่มน้ำที่สัมพันธ์กับสายน้ำโขง จึงเป็นพื้นฐานสำคัญที่ดำรงความหลากหลายของสัตว์น้ำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพันธุ์ปลาในแม่น้ำโขง

ที่สำคัญ สัตว์น้ำและปลาจำนวนมากไม่ได้อยู่ในที่ที่เดียว พวกมันอพยพไปตามที่ต่าง ๆ ในลุ่มน้ำ ตามความจำเป็นของวงจรชีวิต

พลเมืองได้นำกับการย้ายถิ่น

ยังไม่มีใครรู้ว่าในน้ำแม่โขงทั้งหมดมีพันธุ์ปลากี่ชนิดกันแน่ งานสำรวจส่วนใหญ่ทำเฉพาะในแม่โขงตอนล่าง และน้ำสาขาจำนวนมากก็ยังไม่ได้รับการสำรวจอย่างจริงจัง เราจึงรู้แต่เพียงว่าตัวเลขที่แท้จริงคงจะตกอยู่ระหว่างผลสำรวจที่มีคุณภาพต่าง ๆ กัน คือ ๔๕๖-๑,๓๐๐ ชนิด ในจำนวนนี้อาจมีพันธุ์ปลาเฉพาะถิ่นที่ไม่พบในลุ่มน้ำอื่นอยู่ถึงร้อยละ ๔๐ ส่วนใหญ่เป็นพันธุ์ปลาจากน้ำสาขา โดยเฉพาะในฝั่งลาวที่ไหลกันมาจากเขาสูงชันถึง ๒,๕๐๐ เมตร มีเทือกเขาหินปูนที่ใหญ่ที่สุดในลุ่มน้ำโขง มีถ้ำและน้ำตกอยู่มากมาย จึงมีพันธุ์ปลาที่มีวิวัฒนาการโดดเด่นจากแม่น้ำสายหลัก ปรับตัวให้อยู่กับถิ่นอาศัยที่มีปัจจัยจำกัดแปลก ๆ ทางด้านไทยเองก็มีปลาถ้าประหลาด ๆ ซึ่งยังไม่ได้สำรวจสักเท่าไรอยู่เช่นกัน

นอกจากนี้ ตามแก่งทั้งในลำน้ำสาขาและแม่โขงสายหลัก จะมีพันธุ์ปลาที่ปรับตัวพิเศษให้หากินอยู่กับสภาพน้ำเชี่ยวไหลแรงของแก่งได้มากมายหลายชนิด ปลาพวกนี้มักจะมีตัวแบน มีกรีบออกแผ่กว้างเหมือนปีกหรือมีที่ครูดได้กาง เพื่อช่วยให้เกาะยึดกับหินในแก่งได้ดี เราเพิ่งจะสำรวจปลาในแก่งอย่างจริงจังกันเพียงไม่กี่แก่ง และคาดว่าหากมีการสำรวจมากขึ้น เราจะต้องพบปลาชนิดใหม่ ๆ เพิ่มขึ้นอีกแน่นอน

การที่แม่โขงสายหลักมีจำนวนพันธุ์ปลาเยอะ แต่เป็นปลาเฉพาะถิ่นไม่มากนัก อาจมีสาเหตุสืบเนื่องมาแต่สมัยยุคน้ำแข็ง ๑๐,๐๐๐ กว่าปีก่อน เมื่อน้ำทะเลลดระดับต่ำกว่าปัจจุบันถึง ๒๐๐ เมตร อ่าวไทยยังคงเป็นแผ่นดินที่ลุ่มผืนใหญ่ เชื่อมต่อกับเกาะบอร์เนียว สุมาตรา และชวา ทั้งหมดเรียกว่าผืนแผ่นดินซุนด้า เป็นไปได้ว่าสมัยนั้นแม่โขงอาจเชื่อมต่อกับเจ้าพระยาและแม่น้ำอื่น ๆ รวมกันเป็นแม่น้ำซุนด้า ไหลออกสู่ทะเลจีนใต้ ปลาจึงสามารถเดินทางไปมาหาสู่ระหว่างลุ่มน้ำสาขาต่าง ๆ ในระบบแม่น้ำซุนด้าได้ และนี่อาจเป็นเหตุผลว่าทำไมแม่น้ำเจ้าพระยาก็มีความหลากหลายของพันธุ์ปลาสูงเป็นพิเศษเช่นเดียวกับแม่น้ำโขง ถือนับเป็นอันดับที่ ๕ ของ

โลกด้วยจำนวนปลา ๒๒๒-๓๕๐ ชนิด ทั้ง ๆ ที่มีพื้นที่ลุ่มน้ำกว้างใหญ่เป็นอันดับที่ ๖๘ และถูกกระทำซ้ำเรารจนสูญเสียพันธุ์ปลาไปไม่รู้กี่ชนิดแล้วก็ตาม

แต่เจ้าพระยาเป็นนิยายมหัศจรรย์เรื่องยาวซึ่งจะไม่พูดถึงในที่นี้

กลับมาที่แม่โขง พันธุ์ปลาที่นี้นอกจากจะหลากหลายมากแล้ว ยังมีแปลก ๆ ประเภทเข้าตากรรมการกินเนสบูคนอกจากปลากินผลไม้ถึง ๓๔ ชนิดที่เล่าไปแล้ว ยังมีปลากินลิง *Luciocyprinus striolatus* ซึ่งเป็นปลาเฉพาะถิ่นของน้ำเหิน ตัวใหญ่สุดหนักถึง ๖๐ กก. ปลากระเบนราหูน้ำจืด *Himantura chaophraya* ตัวกว้างสุดถึง ๓ เมตร หนัก ๓๐๐-๖๐๐ กิโลกรัม ปลาบึก *Pangasianodon gigas*--ปลาน้ำจืดแท้ที่ใหญ่ที่สุดในโลก ยาวถึง ๒ เมตรครึ่ง หนักได้ถึงกว่า ๓๐๐ กก. และปลา *Boraras micros*--ปลาน้ำจืดที่เล็กเป็นอันดับที่ ๒ ของโลก ยาวเพียง ๑๒ มม. อาศัยอยู่ในหนองตามที่ลุ่มต่ำของกลุ่มน้ำแม่โขง และที่แก่งคุดคู้ ได้แก่ ปลาฉลามน้ำจืด *Carcharhinus leucas* และปลานกน้ำจืดอีก ๓ ชนิด ปลาพวกนี้ในปัจจุบันลดจำนวนไปมาก เพราะจุกใบเลื่อยของมันชอบเข้าไปติดเครื่องมือประมง

การอพยพของปลาในแม่โขงและน้ำสาขายังเป็นเรื่องที่เรารู้น้อยมาก และกำลังเร่งศึกษากันอยู่ แต่ก็แบ่งง่าย ๆ ออกได้เป็นสองประเภทแบบชาวเอเชียแท้ ตามสีของปลาที่คนกิน ได้แก่ การอพยพของพวก “ปลาขาว” และการอพยพของพวก “ปลาดำ”

พวกปลาดำเป็นปลาที่อพยพข้ามไปมาระหว่างแหล่งน้ำต่าง ๆ ในท้องถิ่นช่วงหน้าน้ำ เช่น พวกปลาช่อน และปลาดุกหลายชนิด ปลาพวกนี้อพยพไม่ไกล สามารถแหกตัวไปตามพื้นเปียก ๆ บนบกได้

ที่เรารู้อีกกันน้อยมากคือพวกปลาขาว พวกนี้ว่ายอพยพเป็นระยะทางไกลตามลำน้ำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งระหว่างลำน้ำแม่โขงสายหลักกับน้ำสาขาย่อย ๆ ที่สำคัญ เช่น น้ำมูล น้ำสงคราม ฯลฯ บางชนิดอพยพเป็นระยะทางไกลมากถึง ๑,๐๐๐ กม.

การอพยพของพวกปลาขาวเกิดขึ้นได้ถึงสามช่วงในรอบปี รวมทั้งการอพยพเพื่อแพร่พันธุ์และอพยพเพื่อหากิน ซึ่งแตกต่างกันไปตามชนิด ในตอนใต้ของลาว ได้นำตกคอนพะเพ็ง ฤดูอพยพจะตกอยู่ในเดือนมกราคม-กุมภาพันธ์ เมษายน-กรกฎาคม และพฤศจิกายน-ธันวาคม

แต่ที่รู้จักกันมากที่สุดคือการอพยพของปลาทะเลสาบเขมร ในฤดูน้ำหลาก เดือนกรกฎาคมถึงตุลาคม ปลาหลายชนิดจะเดินทางจากแม่น้ำโขงสายหลัก เข้ามาหากินในป่าน้ำท่วมรอบทะเลสาบ รุมกินเลี้ยงเมลงบกไล่เดือน และสัตว์บกที่ไม่มีกระดูกสันหลังอื่น ๆ กันยกใหญ่ ตามภาษิต “น้ำมาปลากินมด น้ำลดมดกินปลา” แล้วยังกินใบไม้ เมล็ดพืช ผลไม้ หรือเข้ามาล่าปลาอื่น ๆ แต่ปลาการบบางชนิดเช่นปลาพลวงและปลาบ้ากินผลไม้พิษ ทำให้เนื้อของมันเป็นพิษแก่ศัตรู เมื่อน้ำลด ปลาอีกหลายชนิดจะอพยพทวนแม่น้ำโขงขึ้นไปหาแหล่งวางไข่และหลบภัยที่อื่น

ถ้าไม่นับเชือกที่คนสร้างกันลำนํ้า อุปสรรคธรรมชาติที่ใหญ่ที่สุดบนเส้นทางอพยพของสัตว์แม่น้ำโขง คือนํ้าตกคอนพะเพ็ง ปลาหลายชนิดจะไม่สามารถเดินทางผ่านจุดนี้ไปได้ โดยเฉพาะกลุ่มที่วิวัฒนาการมาจาก ปลาทะเล เช่น วงศ์ปลากดทะเล (Ariidae) วงศ์ปลาหนวดพราหมณ์ (Polynemidae) วงศ์ปลาลิ้นหมา (Soleidae) และ วงศ์ปลาขอม่วง (Cynoglossidae) ซึ่งยังปรับตัวให้ว่ายทวนกระแสนํ้าไม่เก่งนัก หรือพวกที่มีขนาดใหญ่ มาก ซึ่งรวมถึงปลาบึกและโลมาอิรวดี ที่เราเห็นปลาบึกกันแถวเชียงของก็เพราะมันมีประชากรอยู่สองกลุ่มหลัก ๆ กลุ่มหนึ่งอาศัยอยู่เหนือนํ้าตกคอนพะเพ็ง และว่ายทวนนํ้าขึ้นไปหลายร้อยกิโลเมตรเพื่อวางไข่แถวเชียงของ ทุกปีในช่วงสงกรานต์เป็นต้นไป บัดนี้ถูกล่าจนเกือบสูญพันธุ์แล้ว ส่วนปลาบึกอีกกลุ่มอาศัยอยู่ใต้นํ้าตกคอนพะเพ็งในกัมพูชาและเวียดนาม กลุ่มนี้ก็มีกรอพยพประจำปีเหมือนกัน แต่เรายังไม่รู้ว่ามันไปวางไข่กันที่ไหน

อันนี้จะแสดงว่านํ้าตกคอนพะเพ็งเป็นปรากฏการณ์ทางธรณีที่เกิดขึ้นมาไม่นานนัก • อย่างน้อยก็หลัง ยุคปลาบึกครองแม่น้ำโขง

ส่วนโลมานั้น แต่ก่อนเคยมีอยู่มากตลอดลำนํ้าโขงได้นํ้าตกคอนพะเพ็ง รวมทั้งในทะเลสาบเขมรและใน เวียดนาม มูโอดียังเคยเขียนถึงพวกมันไว้เลยว่า พวกมันมาว่ายเล่นตามเรือหลายฝูง “ซุมมูกริงลม เดี่ยว ๆ ก็ กระโจนโลดพ่นนํ้า” แต่ปัจจุบัน โลมาในลุ่มนํ้าโขงลดจำนวนลงคาดว่าเหลือน้อยกว่า ๑๐๐ ตัว และพบเฉพาะ บริเวณกระตี่และสตุงตรงเท่านั้น

แต่เดิมคนท้องถิ่นจะไม่ทำร้ายโลมา ด้วยเชื่อว่าพวกมันเป็นมนุษย์กลับชาติมาเกิด แต่พอถึงสมัยเขมร แดง โลมาก็ถูกยิงเพื่อเอามานํ้ามันเครื่องจักรกลต่าง ๆ พอเวียดนามเข้ายึดเขมร โลมาก็ถูกฆ่ามากขึ้นไปอีก ว่า กันว่าเวียดนามถึงกับเอาปืนกลมาตั้งริมนํ้าไว้สาดยิงโลมาเล่นเป็นเกมกีฬา เดียวนี้คนไม่ฆ่าโลมาเล่นแล้ว แต่ โลมาก็ยังลดจำนวนลงจากกิจกรรมต่าง ๆ ของมนุษย์ ครั้งหนึ่งของโลมาที่ตายไปในช่วง ๑๐ ปีมานี้ พบว่าติดแห จับปลาขนาดใหญ่

ย้อนกลับมาที่การอพยพข้ามนํ้าตกคอนพะเพ็ง อย่างที่เล่าไว้แล้ว นํ้าตกคอนพะเพ็งเป็นหมูนํ้าตกที่ ซับซ้อนมาก ปลาจึงต้องว่ายชอกแซกหาช่องทางผ่านขึ้นนํ้าตก ยุทธวิธีหนึ่งที่ใช้คือยึดฝูงปลาสร้อยหลอด *Cirrhinus lobatus* เป็นตัวนำ ปลาสร้อยหลอด เป็นปลาที่พบมากที่สุดในบริเวณนี้ และเป็นปลาที่อพยพไกลมาก ถึงกว่า ๑,๐๐๐ กม. วิถีหาทางก็ใช้จำนวนมหาศาลเป็นเครื่องมือ จุดไหนเคลื่อนทัพทวนนํ้าไปได้ ฝูงก็เกาะติดตาม ไปเรื่อย ถ้าเจอทางตัน ฝูงก็เปลี่ยนทิศ ย้ายตามจุดด้านอื่นที่ว่ายทวนนํ้าต่อไปได้ ปลาอื่นอีกหลายชนิดก็ตามฝูง ปลาสร้อยหลอดไป

นอกจากการอพยพภายในลุ่มนํ้าโขงและสาขา ยังมีปลานํ้าเค็มนํ้ากร่อยหลายชนิดที่อพยพเข้ามาในลุ่ม นํ้าโขงอีกด้วย โคลเด่นที่สุดเห็นจะเป็นปลาไหลหูหนา *Anguilla marmorata* ที่สามารถอพยพจากทะเลขึ้นไป วางไข่ยังนํ้าสาขาทางเหนือที่อยู่ไกลขึ้นไปกว่า ๑,๕๐๐ กม.จากปากนํ้า ปลาชวยเสาะ *Pangasius krempfi* ที่อาศัย

อยู่ตามชายฝั่งทะเลจีนใต้ก็อพยพขึ้นเหนือน้ำเช่นกัน บางคนเชื่อว่าไปวางไข่ที่น้ำตกคอนพะเพ็ง แต่มีนักชีวพบมันเดินทางขึ้นไปไกลถึงหนองคาย

เรายังไม่รู้เลยว่ามันปลาอะไรบ้างที่ต้องเดินทางขึ้นไปถึงลุ่มน้ำโขงตอนบนในจีน

ความหวังของแม่น้ำโขง

บทความชิ้นนี้เขียนขึ้นด้วยความยากลำบาก เพราะมันเต็มไปด้วยเรื่อง "ยังไม่รู้" "ไม่มีข้อมูล" จนไม่รู้ว่าจะเออะไรมาบรรยายสีสันให้น่าสนใจ ทั้ง ๆ ที่ผู้เขียนตระหนักด้วยสัญชาตญาณว่า ธรรมชาติของแม่น้ำโขงต้องเต็มไปด้วยเรื่องราวอัศจรรย์ ชนิดที่เราสมควรสยบลงหมอบกราบ

แต่อกิมหาโครงการสร้างชุดเขื่อน ระเบิดแก่ง ในลำน้ำโขงและลำน้ำสาขา ตลอดจนการทำลายป่าต้นน้ำ และพื้นที่ชุ่มน้ำต่าง ๆ กำลังเร่งทำลายความหลากหลายของบ้านสัตว์ และวงจรธรรมชาติของสายน้ำซึ่งเป็นหัวใจสำคัญที่ทำให้แม่น้ำโขงมีชีวิต มีพลัง จนสามารถทำหน้าที่เป็นแม่ผู้ให้อาหารแทบไม่อันแก่ลูก ๆ ๕๕ ล้านคน ทั้งในรูปแบบของตะกอนที่เป็นปุ๋ยธรรมชาติแก่พืชเกษตร และในรูปแบบของปลาจำนวนมากมหาศาล

ผลกระทบต่อระบบวงจรน้ำที่จะเกิดขึ้นจากอกิมหาโครงการเหล่านี้ คาดว่าจะอยู่ในระดับอกิมหา เสงชวยเลยทีเดียว

นี่ยังไม่นับการจับและระเบิดปลา ล่าค้าสัตว์ป่า อย่างไร้กติกาลุ่มน้ำโขงทุกวันนี้

ขณะนี้ หลายฝ่ายกำลังเร่งศึกษาระบบนิเวศในแม่น้ำโขง โดยเฉพาะลักษณะและกลไกการอพยพของปลา แต่เมื่อได้ข้อมูลมาแล้ว เรายังต้องหวังลม ๆ แล้ง ๆ ต่อไปอีกว่าผู้มีอำนาจในการตัดสินใจในประเทศต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องจะสนใจฟัง หรือแม้แต่เห็นความสำคัญของมัน

ร้อยกว่าปีผ่านไป แต่คำพูดของการ์เบร์ในยุคสมัยที่เรายังไม่มี "ข้อมูล" อะไรเลย กลับยังคงสรุปความเป็นแม่น้ำโขงไว้ได้ดีที่สุด

"Without doubt, no other river, over such a length, has a more singular or remarkable character—ไม่มีแม่น้ำใหญ่ขนาดนี้สายใดที่จะมีเอกลักษณ์โดดเด่นเท่าแม่น้ำโขงอีกแล้ว"

ขอขอบคุณ Dr. Hans และคุณปิยทิพย์ เอี้ยวพานิช จาก IUCN-Thailand และ ดร. ชวลิต วิทยานนท์ ที่เอื้อเฟื้อภาพ ข้อมูล และเอกสารอ้างอิง

เอกสารอ้างอิง

- Chen Xi-cheng & Du Yue, (eds) (date unknown), Three Parallel Rivers National Park, World Heritage Convention, Natural Heritage: China, The Ministry of Construction of the People's Republic of China
- Gargan, E.D., (2002), The River's Tale: a year on the Mekong, Vintage Books, New York
- Groombridge, B. & Jenkins, M., (1998), Freshwater Biodiversity: a preliminary global assessment, WCMC Biodiversity Series No.8, World Conservation Monitoring Centre, World Conservation Press, Cambridge, UK
- IUCN, MRC & UNDP, (2000), Mekong River Basin Wetland Biodiversity Conservation and Sustainable Use Programme, Project Document to GEF, the World Conservation Union (IUCN), Mekong River Comission Secretariat (MRC), United Nations Development Programme (UNDP)
- Kingdon Ward, F., (1923) (reprinted 1986), Mystery Rivers of Tibet, Cadogan Books, London
- Mouhot, H., (1864) (reprinted 1986), Travels in the Central Parts of Indo-China, Cambodia, and Laos, White Lotus, Thailand
- Osborne, M., (1996), River Road to China: the search for the source of the Mekong, 1866-73, Archipelago Press, Singapore
- Pantulu, V.R., (1986), 'The Mekong River System', in B.R.Davies & K.F.Walker (eds) The Ecology of River Systems, Dr.W.Junk Publishers, Dordrecht
- Roberts, T.R., (1993), 'Artisanal fisheries and fish ecology below the Great Waterfalls of the Mekong river in southern Laos', Natural History Bulletin of the Siam Society, vol 41, No.1:31-62
- Roberts, T.R., (1995), 'Traditional fisheries and fish ecology on the Mekong river at Khone Waterfalls in southern Laos'. Natural History Bulletin of the Siam Society, vol 43, No.2:219-262

จากเสียงของสู่เสียงรุ่ม

ปารวี ไพบูลย์ยิ่ง

เส้นเขตแดนถือกำเนิดขึ้นมาเนิ่นนาน มันแบ่งแยกผู้คนความรู้สึกนึกคิด
เชื้อชาติ ความเชื่อ เป็นเส้นบางๆ ที่ไม่อาจมองเห็นได้ ถูกขีดขึ้นโดยมนุษย์ เพื่อ-
แยกมนุษย์ ผืนดิน แผ่นน้ำ และผืนฟ้าออกจากกัน

แต่กระนั้นก็ตามที่ ในความจริงแล้วเส้นที่มองไม่เห็นนั้น ไม่อาจขวาง-
กั้นการไปมาหาสู่กันของมนุษย์ที่อยู่กันคนละด้านของเขตแดนได้อย่างแท้จริง

ในอดีต พวกเขาไปมาหาสู่กันด้วยความเชื่อมโยงทางสายเลือด มิตรภาพ
การค้า จนกระทั่งเมื่อโลกเปลี่ยนไป มีผู้คนจากที่ไกลออกไป เดินทางผ่านผก ข้าม-
เส้นแบ่งแยกนี้เพื่อการสำรวจ แสวงหาอาณานิคม และตักตวงทรัพยากรจากแผ่น-
ดินที่เดินทางไปถึง

ช่วงเวลาเปลี่ยนไป ได้เปลี่ยนแปลงร่องรอยหลายอย่างที่แต่ละชุมชน-
เคยมีต่อกัน ทางด้านตอนเหนือของประเทศไทย ที่เชื่อมโยงกับลาวและต่อเนื่องไปยังจีน
มีเส้นทางสายสัมพันธ์เก่าแก่อยู่เส้นทางหนึ่ง ที่ผู้คนกลุ่มหนึ่งเคยใช้ทั้งทำการค้า
ไปมาหาญาติสนิทมิตรสหาย และรวมไปถึงการศึกษาสงคราม

วันเวลาผ่านไป มีหลายเรื่องราวเกิดขึ้น จากทางเกวียนสู่ถนน จากถนน-
ดินสู่ถนนลาดยาง รุ่งเรืองและขบเซา สลับสับเปลี่ยนกันไป

เพราะเส้นเขตแดนและความแตกต่าง เพราะผลประโยชน์ทางด้านการค้า
ทำให้การติดต่อกันระหว่างกันในฐานะมิตรสหายของประเทศเชื่อมโยงเข้าหากัน-
โดยผ่านเส้นทางเก่าแก่ เช่น ไทย จีน และลาว ยังไม่ประสบความสำเร็จดั่งนัก

ยากที่จะปฏิเสธได้ว่า เพียงข้ามน้ำโขงไปเท่านั้น คนไทยยังมีความรู้ ความ-

Suvannabhumi 1

เข้าใจเกี่ยวกับเพื่อนชาวลาวน้อยมาก ทั้งที่เราอยู่ใกล้ชิดกัน แต่เราเหมือนห่างไกลกันเป็นอย่างยิ่ง

บางครั้งการเดินทางย้อนไปตามเส้นทางเก่าแก่ ด้วยการทำความเข้าใจและเรียนรู้เรื่องราวที่ปรากฏอยู่ตามรายทาง ทั้งชีวิตผู้คน ธรรมชาติ ชนบทรรม-นิยม วัฒนธรรมและความเชื่อ อาจนำมาซึ่งความเข้าใจหลายอย่าง และสามารถเปิดประตูไปสู่การดำเนินการทางด้านการค้าและสานสัมพันธ์ฉันท์มิตรให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น และเส้นทางที่มองไม่เห็น จะไม่ใช่เป็นเส้นทางแห่งการแบ่งแยก หากแต่จะเป็นเส้นทางแห่งการเชื่อมโยง

สายน้ำแห่งมิตรภาพ บางคนเรียกแม่น้ำที่มีพลัง มีเรื่องราว มีระยะทาง และความยิ่งใหญ่ของแม่น้ำโขงเช่นนั้น เพราะสายน้ำไหลผ่านหลายประเทศ หลากกลุ่มคน เชื้อชาติ ความคิด ความเชื่อ

ณ บริเวณ จังหวัดเชียงรายได้ของประเทศไทยเป็นจุดสำคัญจุดหนึ่งของแม่น้ำโขง เพราะเป็นรอยต่อชายแดนของ 3 ประเทศ และเป็นจุดที่สามารถเดินทางต่อไปยังประเทศจีน ยักษ์ใหญ่แห่ง เอเชียได้อย่างไม่ยากเย็นนัก บริเวณแห่งนี้จึงเป็นจุดไปมาหาสู่ของผู้คนและสินค้า

จังหวัดเชียงรายได้ มีอาณาเขตกว้างขวางเป็นด่านสากลในการเดินทางข้ามเข้าไปประเทศลาว มี น้ำทองเทียว ชาวบ้าน พ่อค้าวาณิช ใช้ดำเนินเดินทางไปมาระหว่าง 2 ประเทศ คึกคักพอสมควร

เรือข้ามฟากนำผู้โดยสารวิ่งตัดกระแส น้ำข้ามจากฝั่งโขงของไทยสู่ลาว ข้ามเส้นแบ่ง อาณาเขตของประเทศที่ไม่มีผู้ใดสามารถมองเห็นได้ แต่เป็นเส้นทางพลังยิ่ง ที่ไม่อาจแบ่งแยก ทุกสิ่งออกจากกัน ทั้งมนุษย์ ธรรมชาติ ความเชื่อ และเชื้อชาติ

ห้วยทราย หัวเมืองชายแดนของลาวเป็นเมืองเล็กๆ ที่ในอดีตสมัยการปกครองของฝรั่งเศสในช่วงปี 2436 นับเป็นเมืองยุทธศาสตร์แห่งหนึ่ง ด้วยถือเป็นเมืองหัวน้ำ ซึ่งคือเมืองแรกของลาว ที่ตั้งต้นอยู่ในแม่น้ำโขงในส่วนของดินแดนลาว ตามนโยบายการขยายอิทธิพลของฝรั่งเศสเข้าไปในประเทศจีน

เมื่อลาวเปลี่ยนสถานะจากการตกอยู่ภายใต้การปกครองของฝรั่งเศส

มาปกครองตนเอง ภายใต้รูปแบบคอมมิวนิสต์หลังจากลาวแตก ความสัมพันธ์ที่มีต่อกันระหว่างไทยกับลาว ก็หย่อนลงไป การติดต่อไปมาหาสู่กันระหว่างมิตรประเทศ ญาติพี่น้องที่กระหว่านเขียงของและห้วยทราย มีความลำบากขึ้นตามความเข้มงวดของกฎบัตรระหว่างประเทศ

จนกระทั่งเวลาล่วงมาถึงเมื่อปี 2526 ด้านที่ห้วยทรายและเขียงของ ก็ได้เปิดขึ้นอีกครั้ง เป็นด่านผ่อนปรน ทำให้ความสัมพันธ์ที่ขาดช่วงไป กลับมาเริ่มต้นอีกครั้ง ปี 2532 ได้ปรับเปลี่ยนเป็นด่านผ่านแดนถาวร อันส่งผลให้เกิดสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ ตามมาสู่พื้นที่แห่งนี้มากมาย จนกระทั่งปี 2537 ได้มีข้อตกลงระหว่างไทยกับลาว เปิดด่านบริเวณเขียงของและห้วยทรายเป็นด่านผ่านแดนสากลถาวร อันส่งผลให้เกิดการกระชับสัมพันธ์ระหว่างไทยกับลาวให้แน่นแฟ้นขึ้น

การค้าขายที่เชื่อมโยงต่อกันก็คึกคักขึ้น ตั้งแต่การค้าขายรายย่อยไปจนถึงการค้าขายรายใหญ่ การเปิดเป็นด่านสากลทำให้ผู้คนเข้า-ออกมากมาย

สำหรับห้วยทรายที่ตั้งเป็นประตูบ้านของลาวทางด่านนั้นนั้น เป็นผู้ที่ได้รับผลกระทบโดยตรงจากการเปิดเป็นด่านสากล เศรษฐกิจของเมืองนี้สำหรับประเทศลาว นับว่าคึกคักเป็นอย่างมาก มีสิ่งอำนวยความสะดวกหลายประการที่มีขึ้นเพื่อตอบสนองผู้คนที่เข้ามาสู่ห้วยทราย ทั้งพ่อค้า นักท่องเที่ยว และประชาชนทั่วไป

รอบนอกของห้วยทราย มีชุมชนของชนเผ่าหลายเผ่า อาศัยเป็นหมู่บ้านเล็กๆ กระจายตัวอยู่มากมาย

ห้วยทรายมีเส้นทางที่ดึงดูดให้สามารถแวะเยี่ยมชมเยือน ทำความรู้จักได้หลายแห่ง สามารถสัมผัสกับวิถีชีวิตของชาวบ้านได้ใกล้ชิด รวมทั้งวัดเก่าแก่ 2-3 แห่ง ที่อยู่ในเขตห้วยทราย แต่ดูเหมือนว่ายังไม่มีการจัดการอย่างเป็นระบบเพื่อหาประโยชน์จากทรัพยากรที่มีอยู่นี้

การเดินทางมาของผู้คนต่างแผ่นดิน ที่เดินทางมาด้วยจุดหมายที่แตกต่าง นำมาซึ่งความเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของคนห้วยทรายอย่างใหญ่หลวง เม็ดเงินจากนักท่องเที่ยว การจ้างงานและการลงทุน เพื่อธุรกิจขนาดเล็กของคนในท้องถิ่น เริ่มแตกหน่อก่อรูปขึ้นมากมาย

จากห้วยทราย เส้นทางหลวงหมายเลข 3 เป็นเส้นทางสัญจรสำคัญที่-

เชื่อมโยงห้วยทรายกับหลวงน้ำทา ซึ่งเมื่อมาถึงหลวงน้ำทา ก็มีเส้นทางเชื่อมโยงไปถึงจีนได้

สภาพถนนที่ได้รับการปรับปรุงช่วงหนึ่งโดยบริษัทของคนไทย ที่เข้ามาทำเหมืองลิแกไนต์ ทำให้การเดินทางด้วยรถกระบะสองแถวประจำทางในหน้าแล้งนั้นไม่ลำบากนัก แต่เต็มไปด้วยฝุ่นจำนวนมาก เมื่อเลยเหมืองลิแกไนต์ไปแล้ว ถนนจะมีความแคบเลี้ยว เกือบเหลือเพียงช่องจราจรเดียว จะเห็นได้อย่างชัดเจนว่า ความสะดวกสบายนั้น มากับการค้าและผลประโยชน์ที่ต้องแลกเปลี่ยนกัน

เมืองที่อยู่เกือบกึ่งกลางระหว่างห้วยทรายกับหลวงน้ำทา คือเมืองเก่าเก่าที่มีชื่อว่า เวียงภูพาน หลังจากที่เคยถูกทิ้งร้าง และเป็นเมืองที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ของไทยกับลาวอยู่ช่วงหนึ่ง วันนี้เวียงภูพานเป็นที่ตั้งของชุมชนขนาดเล็ก เป็นที่แวะพักของเส้นทางระหว่างห้วยทรายและหลวงน้ำทา ที่ค่อนข้างเงียบเหงา

ระยะทางเกือบ 200 กิโลเมตร จากห้วยทรายกับหลวงน้ำทา ใช้เวลารวม 7 ชั่วโมง นับเป็นเส้นทางที่ใช้เวลาไปไม่น้อยเลยทีเดียวกับระยะทางเพียงแค่นี้ ซึ่งนับเป็นอุปสรรคสำคัญ ประการหนึ่งในการพัฒนาทางด้านอื่นๆ

หลวงน้ำทาเป็นหัวเมืองขนาดใหญ่ของลาวตอนเหนือ มีสถานที่ทำการของราชการ หลายแห่งตั้งอยู่ที่นี้ มีการจัดการเรื่องระบบของเมือง และกำลังมีการพัฒนาความเจริญด้านต่างๆ พร้อมไปกับการพัฒนาทางด้านกายภาพของเมืองที่เริ่มโตขึ้น

แน่นอนว่าหลวงน้ำทา มีพ่อค้าชาวจีนมาทำการค้าขายสินค้าจากจีนอยู่มากทีเดียว เช่นเดียวกับนักท่องเที่ยวต่างชาติที่ใช้หลวงน้ำทาเป็นจุดพัก เพื่อเชื่อมต่อการเดินทาง

ที่หลวงน้ำทามีหน่วยบริการท่องเที่ยวลาว ซึ่งเน้นการให้ข้อมูลข่าวสารและบริการการท่องเที่ยวทัวร์ Eco-tour อย่างเป็นระบบ

หลังจากมีการประกาศปีท่องเที่ยวลาวในปีพุทธศักราช 2540-2541 มีนักท่องเที่ยวเดินทางเข้าสู่ประเทศลาวมากขึ้นและง่ายขึ้น แน่ใจว่ามีเม็ดเงินจากการท่องเที่ยวจำนวนมาก ที่หมุนเวียนอยู่ในชุมชน

สิ่งแรกที่ได้รับเมื่อเลือกซื้อ package tour จากหน่วยงานการท่องเที่ยวลาว

ก็คือ การรับรู้ ข้อมูล ข้อควรระวัง และการปฏิบัติต่างๆ จากเจ้าหน้าที่ ก่อนเดินทางท่องเที่ยวลัดเลาะไปตามเส้นทางของหมู่บ้านในชนบท ซึ่งมีทั้งกลุ่มคนไทยและชาวเขาตั้งบ้านเรือนอยู่รอบๆ ตัวเมือง หลวงน้ำทา

อลินดา เป็น guide คนรุ่นใหม่สาวของลาว ที่มีความรู้ความเข้าใจในเรื่องพื้นถิ่นของตนเอง อลินดาได้แนะนำเส้นทางเดินเท้าเข้าไปสู่หมู่บ้านชนบทของหลวงน้ำทา เพื่อเข้าไปสัมผัสชีวิตของคนลาวอย่างใกล้ชิด นับเป็นอีกก้าวหนึ่งที่จะเรียนรู้และทำความเข้าใจเพื่อนบ้านใกล้เคียง ที่เราหลงลืมที่จะทำความรู้จักอย่างถ่องแท้

คุณค่าของการเดินทางเข้ามาเยี่ยมเยือนแต่ละหมู่บ้านในหลวงน้ำทา มิใช่เพื่อความเพลิดเพลินและสร้างมิตรภาพต่อกันและกันเท่านั้น แต่ยังหมายรวมถึงการเรียนรู้วิถีชีวิตของชาวลาวแต่ละชุมชน ที่นำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้อย่างคุ้มค่าด้วย

(เสียงพูดของคนลาว) “การใช้น้ำที่วางทรงพลังไปขอระบบไฟฟ้า ถ้าน้ำแห้งเมื่อใด มันแห้งเพิ่มทวีไปได้ขอ (เจ็ด ?) ไปจากโลก เครื่องไฟนี้ ก็ซื้ออยู่ของเงินมี 5 โวลต์ 9 โวลต์ 7 โวลต์ 12 โวลต์ ชาวโวลต์ ยี่สิบก็มี พลังน้ำ เพ็น-ว่าถ้าจะมีใช้โทรศัพท์ อ่างก็มีคูหนึ่ง แล้วก็ขีตก็มีคันหนึ่ง”

การตระเวนไปตามชุมชนของชาวไทลื้อที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ตามขอบรอบนอกเมืองหลวงน้ำทาโดยไม่ต้องผ่านหน่วยบริการท่องเที่ยวลาว ก็สามารถทำได้ ด้วยภาษาพูดที่คล้ายคลึงของคนไทยและคนลาว ทำให้ทำที่ที่เคยเห็นทาง กลับกลายเป็นมิตรต่อกัน บางหมู่บ้านยินดีให้เข้าไปดูการทอผ้าพื้นเมืองที่ทอขึ้นเพื่อใช้เองและขายให้กับผู้มาเยี่ยมเยือน

ด้วยวิถีชีวิตที่เรียบง่าย เรียบสงบ รวมทั้งความเป็นเมืองที่มีลักษณะคล้ายเมืองใหม่ที่เพิ่งเริ่มก่อสร้าง อาจจะทำให้ผู้คนต่างถิ่นที่ไม่คุ้นเคย ไม่ชอบนัก แต่โดยแท้จริง ที่นั่นเป็นเมืองเก่าแก่เมืองหนึ่ง ที่มีประวัติความเป็นมาอันยาวนาน และผูกพันกับวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่นอย่างแนบแน่น

หลวงน้ำทามีรถประจำทางวิ่งไปหลายเมืองของลาว เช่น เมืองสิงห์ อุดมไซ หลวงพระบาง เพื่อเชื่อมโยงต่อไปยังหัวเมืองสำคัญอื่นๆ บางเส้นทางต่อเนื่องไป-

จนถึงชายแดนจีนและเวียดนามเลยทีเดียว

ออกเดินทางมาตั้งแต่เช้าตรู่ ระยะทางจากหลวงน้ำทาไปเมืองสิงห์ไม่ไกลนัก ใช้เวลาเดินทางราว 2-3 ชั่วโมง เมืองสิงห์เป็นเมืองเก่า ตัวเมืองไม่ใหญ่โตนัก มีความสงบเงียบ และสวยงาม ตามธรรมชาติของเมืองเล็กๆ บนที่สูง

ถนนสายหลักที่ตัดผ่านกลางเมือง มีตลาดสดที่แสนจะคึกคักในยามเช้า ที่พัก ร้านอาหาร วางตัวเรียงรายสองข้างถนน ส่วนใหญ่เพิ่งเปิดได้ไม่นานนัก เพื่อต้อนรับกับกระแสการท่องเที่ยวของเมืองนี้ ซึ่งเป็นที่สนใจของนักท่องเที่ยว

“ชาวต่างประเทศที่มาเที่ยวปี 95 บมีหลาย จะมีเป็นช่วง เป็นช่วง ภายในเดือนหนึ่ง จะมีประมาณ 9 คนหรือ 10 คน ที่แขกชาวต่างประเทศจะมาท่องเที่ยว ปี 96 อย่างเข้าปี 96 จะเพิ่มขึ้นเป็น 3-4 หลัง ประมาณนี้แหละ แขกท่องเที่ยวก็จะค่อยๆ เพิ่มขึ้น ประมาณ คิดเฉลี่ยแล้ว เดือนหนึ่งประมาณ ชาวคนถึงชาวห้าคนเท่านั้นนะ แขกท่องเที่ยวนี้แหละ และจากปี 97 ก็ค่อยๆ เพิ่มขึ้น เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ จนปี 98 ปี 99 นักท่องเที่ยวก็มาหลาย เฉลี่ยแล้วมีอยู่หนึ่งจะเป็นฮ้อยๆ ราย นักท่องเที่ยวนี้ ประเทศใดก็มีหมด รวมทั้งประเทศไทย ประชาชนก็จะมีการอยู่ดีกินดี เพราะว่าแขกที่เข้ามา มันก็จะทำเงินได้ แล้วก็ปลูกผักขายผักมีอยู่ที่ตลาด ก็จะได้ฮอดอาหาร ก็จะมีแขกมากิน ผู้แล่นรถก็จะได้นโดยสารชีวิตความเป็นอยู่ก็ค่อยๆ ดีเหมือนกัน เพราะว่าแขกท่องเที่ยวมาก”

ช่วงปลายเดือนธันวาคม มีงานเฉลิมฉลองพระธาตุจอมสิงห์ ผู้คนมากหนาหลายตามาเที่ยวงาน รวมทั้งชาวลาวที่ยึดมั่นในพระพุทธศาสนาจำนวนมาก ที่เดินทางมายังองค์พระธาตุ เพื่อสักการะและเพื่อทำบุญ เพื่อให้เกิดความเป็นสิริมงคลแก่ชีวิต

ที่สิ่งที่มีสถานที่สำคัญทางพระพุทธศาสนาอยู่หลายแห่งทีเดียว พระธาตุทุกองค์จะตั้งอยู่เป็นเนินสูง แต่บางแห่งก็เรียบเหงาหากไม่มีงานบุญ งานด้านศิลปวัฒนธรรมที่ยังคงเหนียวแน่นในลาว จึงเป็นเสน่ห์สำคัญอย่างหนึ่งที่ลาวมีอยู่

“ชาตุนีเชื่อว่าธาตุ ตีมตัม ตีมตัมเป็นชื่อเดิมมาตั้งแต่ก่อสร้างชาตุนีแล้ว ก็ไม่ทราบว่าจะใครสร้างธาตุ จึงใช้ชื่อว่าตีมตัม แต่ตีมตัมเป็นชื่อตอย ซึ่งตอยนี้แต่ก่อนชื่อว่าตอยตีมตัม พระธาตุนี้เป็นพระธาตุที่ใหญ่กว่าหมูของเมืองสิงห์ และ-

ก็เป็นพระธาตุที่สำคัญกว่าหมู่ แล้วก็มีการบูชากัน เอ็ดบุญฉลองกันมาแต่ก่อนแล้ว
ชาวเมืองบัว แต่บ้านใดที่เมืองนี้ รู้จักพระธาตุนี้ และใช้พระธาตุนี้เป็นบ่อนเคารพบูชา"

ยามอรุณรุ่งของเมืองสิงห์นั้นสวยงามยิ่งนัก รอบๆ ตัวชาวโพลนไปหมด
มองเห็นผู้คน คอยๆ โผล่พ้นออกมาจากม่านสีขาวที่คลุ้มคลั่งเมืองเอาไว้ ที่ตลาด-
เข้านั้นคึกคัก ด้วยค้าขายสินค้านานาชนิดของชนเผ่า ทั้งชาวเขาเผ่าต่างๆ รวมไปถึง-
ถึงกลุ่มคนไทย จะเอาสินค้าพื้นเมืองหลากหลายชนิดมาซื้อขายแลกเปลี่ยน ส่วนพ่อค้า
ชาวจีน ก็จะมาสินค้าข้าวของเครื่องใช้ที่ทันสมัยมาวางขาย แทรกตัวอยู่ท่ามกลาง-
สินค้าพื้นถิ่นหลายๆ ชนิด

มีหลักฐานยืนยันความเป็นเมืองเก่าแก่และความสำคัญทางด้านยุทธศาสตร์-
ของเมืองสิงห์หลายอย่าง เช่น ตัวอาคารทรงยุโรปหลังเก่า เคยเป็นสถานที่ราชการ-
ของทหารฝรั่งเศส ซึ่งสร้างขึ้นตั้งแต่ปี 1954 เมื่อหมดยุคของฝรั่งเศสเมืองสิงห์-
เบาบางผู้คนไปในยุคลาวปลดปล่อย เพราะถูกเครื่องบินของอเมริกาทิ้งระเบิด และ-
ในช่วงหนึ่ง ที่เคยเป็นที่ตั้งกองบัญชาการทหารของเจียงไคเช็คในการต่อสู้กับพรรค-
คอมมิวนิสต์จีน ต่อมาได้เปลี่ยนเป็นหน่วยบริการการท่องเที่ยวของเมือง

เนื่องด้วยเมืองสิงห์อยู่ห่างจากชายแดนพม่า 60 กว่ากิโลเมตรและห่าง-
จากจีนเพียง 10 กิโลเมตร จึงทำให้เมืองเล็กๆ เมืองนี้ มีนักท่องเที่ยวเดินทาง-
และพ่อค้าต่างถิ่นแวะเวียนมาเสมอ ในปัจจุบันบริเวณด้านที่ชายแดนลาวกับจีน-
ที่เมืองสิงห์ ยังไม่ได้เปิดเป็นด่านสากล มีเพียงแค่ชาวลาวและชาวจีนเท่านั้น
ที่ข้ามไปมา

บรรดาชนเผ่าต่างๆ ที่ได้รับผลประโยชน์จากการเข้ามาของนักท่องเที่ยว-
ต่างชาติ ด้วยการนำสินค้าทำมือหลากหลายชนิด มาเสนอขายให้กับนักท่องเที่ยว อันเป็น-
เรื่องชินตาในเมืองทั่วๆ ไปใน แถบนี้

จากเมืองสิงห์ย้อนกลับมาตามเส้นทางเดิมเพื่อเปลี่ยนรถขึ้นสู่บ่อเต็น เมือง-
ชายแดนลาวกับจีน ซึ่งที่นั่นเป็นด่านสากล

สามแยกนาเตยอันเป็นชุมทางสำคัญที่เชื่อมโยงไปสู่จีน และเชื่อมต่อกับ-
เส้นทางสาย 33 เหนือที่มุ่งสู่หลวงพระบาง ถนนจากช่วงนี้นับว่าอยู่ในสภาพที่ดี
โดยเฉพาะถนนจากสามแยกนาเตยมุ่งไปสู่ชายแดนจีน เพิ่งได้รับการปรับปรุงใหม่

นับได้ว่าเป็นสภาพถนนที่ดีเยี่ยม เมื่อเทียบกับหลายเส้นทางที่ผ่านมา อาจด้วย-
จีนได้เล็งเห็นความสำคัญของเส้นทางการค้าระหว่างจีนกับลาว ซึ่งสินค้าจีนจำนวน
มาก จำเป็นต้องใช้เส้นทางนี้ในการขนส่ง เพื่อกระจายสินค้าไปสู่เมืองอื่นๆ

ที่บ่อเต็นเป็นเมืองผลิตเกลือมาเก่าแก่ที่ดำเนินการกันมานาน เกลือจากที่นี่
เคยใช้เป็นเครื่องบรรณาการในการเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าเมืองที่นี่กับเจ้า-
เมืองน่านในอดีตด้วย ปัจจุบันรัฐบาลลาวเป็นเจ้าของกิจการในการดำเนินการผลิต
โดยว่าจ้างประชาชนในพื้นที่เป็น ผู้ดำเนินการ เกลือจากที่นี่ส่งไปขายตามแขวง-
ต่างๆ ทั้งลาว ด้วยเกลือนี้ ชาวลาวยินยมนำไปประกอบในการปรุงอาหารมากกว่า
น้ำปลาที่นำเข้าจากฝั่งไทย

ผ่านขั้นตอนที่ไม่ยุ่งยากที่ด่านตรวจคนเข้าเมืองลาว ก็เป็นเส้นทางเข้าสู่จีน
เมื่อพ้นเข้าสู่หลักเขตจีน เราก็สัมผัสได้ถึงความเปลี่ยนแปลงที่ชัดเจนด้วยสภาพ-
ถนนที่ดีขึ้นมาก

บ่อทานเป็นเมืองชายแดนของจีนที่มีความเจริญและความคึกคักเป็นอย่างยิ่ง
ตลาดที่นี่มีร้านรวงที่ขายสินค้ามากมาย โรงแรม ร้านอาหาร เปิดขึ้นเพื่อรองรับ-
ชาวจีนที่เดินทางมาค้าขายและทำธุรกิจเป็นหลัก คาดว่านักท่องเที่ยวส่วนมากคง-
ผ่านเลยไป เพื่อเข้าสู่เมืองลาโดยทันที เพราะที่นี่ไม่มีอะไรให้ดูมากนัก นอกจาก-
ความคึกคักของตลาดชายแดนเพียงอย่างเดียว

ถนนดีแต่แคบในจีน กระนั้นคนขับรถโดยสาร ก็ยังสามารถทำความเร็ว-
ได้เป็นอย่างดี ใน การพาเรามุ่งสู่เมืองลา หัวเมืองใหญ่ใกล้ชายแดนลาว

เมืองลาในอดีต เป็นเมืองของชาวไทลื้อ แต่ในปัจจุบันมีชาวจีนเป็นจำนวนมาก
อพยพมาตั้งถิ่นฐานและดำเนินธุรกิจการค้า

ตึกทันสมัยสุดชั้นมากมายในรอบ 4-5 ปีที่ผ่านมา ร้านค้าจำหน่ายสินค้า-
ทันสมัยมากมาย พบเห็นได้เกือบทั่วทุกมุมเมือง ในขณะที่บ้านเรือนแบบไทลื้อ-
ถูกซ่อนเร้นอยู่หลังตึกที่ทันสมัย

ทุกวันนี้แม้ว่าวัฒนธรรมไทลื้อจะถูกรุกรานอย่างหนักหน่วง เพื่อรูปแบบ-
ของวัฒนธรรมชาวจีน แต่ก็ยังคงสามารถพบเห็นการแต่งกายแบบไทลื้อ บ้านเรือน
และอาหารการกินแบบไทลื้อได้อยู่เมื่อออกมาด้านนอกตัวเมืองลา

เมืองลำน้อยภายใต้การปกครองของเมืองสิบสองปันนาหรือเมืองเชียงรุ่ง อันเป็นศูนย์กลางของวัฒนธรรมไทลื้อที่สำคัญ

ถนนลาดยางลัดเลาะไปตามไหล่เขาไปสู่เมืองเชียงรุ่งที่กำลังเจริญเติบโตอย่างมาก มีสิ่งก่อสร้างทันสมัยมากมาย ชาวไทลื้อที่นี่กำลังปรับตัวรับการเปลี่ยนแปลง กระแสนิยมสมัยใหม่ที่มาพร้อมกับชาวจีน ร้านรวงและย่านการค้าทันสมัยคล้ายคลึงกับเมืองในประเทศตะวันตก ถนนหนทางกว้างขวาง ปลุกต้นไม้ประดับประดาสวยงาม

ที่เชียงรุ่ง เป็นศูนย์กลางของวัฒนธรรมไทลื้อ มีการเชื่อมโยงสายสัมพันธ์กับคนไทยได้อย่างชัดเจนทางด้านวัฒนธรรม ที่ระบุไว้ในหลักฐานทางประวัติศาสตร์หลายชิ้น แม้ว่าในปัจจุบันเจ้าฟ้าหลายพระองค์ของไทย ก็ยังคงให้เงินสนับสนุนพระพุทธศาสนาในเชียงรุ่งอยู่

เชียงรุ่งถือเป็นหัวเมืองทางการท่องเที่ยวที่สำคัญของจีนเมืองหนึ่ง ไม่เพียงแต่นักท่องเที่ยวชาวต่างชาติเท่านั้น นักท่องเที่ยวชาวจีนเอง ก็นิยมเดินทางมาท่องเที่ยวที่เชียงรุ่งด้วยเช่นกัน ด้วยวัฒนธรรมและวิถีชีวิตที่งดงามของชาวไทลื้อที่เป็นสิ่งดึงดูดให้ผู้คนหลั่งไหลมาสู่ ดินแดนสิบสองปันนา

เมืองวัฒนธรรมไทลื้อ (กาหลันต้า) ได้ถูกอนุรักษ์ไว้เป็นเมืองโบราณ ที่ห้ามมีสิ่งก่อสร้างแปลกปลอม นอกเหนือไปจากสิ่งก่อสร้างแบบไทลื้อเข้ามาปลูก้าได้ มีผู้คนมาแวะเยี่ยมเยือนสถานที่แห่งนี้เป็นจำนวนมาก สามารถสร้างรายได้เสริมให้แก่ชาวไทลื้อได้เป็นอย่างดี อีกทั้งไม่ต้องปรับเปลี่ยนตัวเองไปกับความเป็นเงินสมัยใหม่

นอกเมืองเชียงรุ่งยังคงมีภาพบรรยากาศของหมู่บ้านไทลื้อ และวิถีชีวิตที่สงบเรียบง่ายให้ได้สัมผัส ดูเหมือนเป็นมนต์เสน่ห์ที่แท้จริงของดินแดนสิบสองปันนา

ตลอดเส้นทางที่ผ่านมาจากเชียงของ ผ่านลาวตอนเหนือสู่จินตอนใต้ทางเมืองลำสุเชียงรุ่ง สองข้างทางนั้น มีความหลากหลายของผู้คน ศิลปวัฒนธรรมมากมายล้นหลาม หากเมื่อความเจริญที่มาจากการติดต่อค้าขาย และการท่องเที่ยวที่กำลังรุกเข้ามามีอย่างช้าๆ นั้น กำลังจะนำความเปลี่ยนแปลงมาสู่ดินแดนในแถบนี้ อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

ในอดีตเส้นทางที่เชื่อมต่อกันของไทย ลาว และจีน เส้นทางนี้เป็นเส้นทาง-
การค้าขายเก่าแก่ที่สินค้าของแต่ละประเทศ เดินทางผ่านไปมา กับพ่อค้าที่ซื้อหา-
สินค้าของแต่ละประเทศมาซื้อขายแลกเปลี่ยน

จวบจนเมื่อความเจริญเพิ่มมากขึ้น ประเทศที่อยู่ตรงกลางระหว่างไทย-
กับจีนคือลาว ลดกฎเกณฑ์ที่ยุ้งยากหลายอย่างลง รวมทั้งมีการเปิดประเทศอย่างจริงจัง
เส้นทางที่ถูกทิ้งให้ทรุดโทรม ก็เริ่มกลับมามีบทบาทและมีอนาคตอีกครั้งหนึ่ง

ห้วยทรายดูเหมือนเป็นตัวอย่งที่ชัดเจนของการเปลี่ยนแปลงเช่นเดียว-
กับที่เมืองสิงห์ในเขตหุบเขาทางการท่องเที่ยวเด่นชัดในบางเมือง สำหรับบาง-
เมืองการค้าขายดูจะเป็นปัจจัยสำคัญ ที่ทำให้เมืองนั้นเกิดการพัฒนาย่างจริงจัง-
มากกว่าเรื่องของการท่องเที่ยว

เมื่อการค้าคึกคัก ความเจริญก็แวดล้อมและโอบคลุมทุกอย่างไว้ หมู่-
บ้านไทลื้อแห่งนี้ ตั้งอยู่ด้านหนึ่งของเมืองลา หลายๆ อย่างในชุมชนยังคงสภาพเดิมไว้
แม้ว่าในเมืองลาจะเต็มไปด้วยความทันสมัยหลายประการ

ในเขตที่วัฒนธรรมไทลื้อที่แข็งแรง อันเป็นศูนย์กลางของศิลปวัฒนธรรม-
ไทลื้อ ได้ตอบสนองรูปแบบของธุรกิจการท่องเที่ยวอย่างเต็มตัว โรงเรียนสอนศิลปะ-
การรำรำของไทลื้อ ได้รับความนิยมาจากคนไทลื้อรุ่นใหม่เป็นอย่างดี ไม่เว้นแม้-
แต่กับชาวจีน เพราะระบำนานเป็นเอกลักษณ์ของไทลื้อได้รับความนิยม และมัก-
ได้รับการนำเสนอเป็นสิ่งที่แนะนำถึงชาวไทลื้อแห่งสิบสองปันนา นอกเหนือจากอาหาร-
ของไทลื้อที่ขึ้นชื่อไม่แพ้กัน

การเจริญเติบโตของเศรษฐกิจการค้า และการท่องเที่ยว ส่งผลกระทบ-
ต่อผู้คนและชุมชนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ในเขตที่ชาวไทลื้อแห่งสิบสองปันนา ถูกรุกร้า-
โดยชาวจีนที่อพยพเข้ามาใหม่ ความเปลี่ยนแปลงทางด้านกายภาพของเมือง โครง-
สร้างทางสังคม อีกทั้งประวัติศาสตร์เก่าแก่ที่ถูกเลาซานสิบสองปันนา ก็ค่อยๆ
เลือนหายไปกับกลุ่มคนเก่าๆ ที่เหลือน้อยเต็มที

อาจารย์ เต้า เจิ้น หมิง ผู้ก่อตั้งหอศิลปวัฒนธรรมไทลื้อ อายุ 51 ปี เขา-
ใจถึงปัญหาการ รุกรานของจีน จึงทุ่มเทกำลังกายและใจในการอนุรักษ์และฟื้นฟู-
ศิลปะเก่าแก่ของชนชาติของตนเองไว้ ได้กล่าวว่า

“ศูนย์ศิลปะได้ทำไปทำมาก็ได้ 35 ปีแล้ว การศิลปะของลื้อ...แล้วผมก็-
มาคิดไปว่า ศิลปะของลื้อ ไม่มีคนสืบไป ไม่มีคนสืบมา ลื้อก็ไม่ใช่ลื้อแล้ว...อยู่มา-
ตั้งแต่เดือน 5 ปี 98...ได้รวมเอาหมู่บ้านร่อง...มาตั้งศูนย์ศิลปะลื้อที่สิบสองปันนา”

แต่ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงที่มากับรูปแบบชีวิตใหม่ๆ ของชาวจีน-
ที่ค่อยๆ โอบล้อมชีวิตของชาวไทลื้อในสิบสองปันนาไว้ ดูเหมือนจะเป็นคู่ต่อสู้-
ที่ไม่ค่อยสมน้ำสมเนื้อกันเท่าไรนัก

ในขณะที่หลายเมืองในลาว ผู้คนได้รับประโยชน์เพิ่มขึ้นจากการเข้ามา-
ของคนต่างถิ่น แม้ว่าจะมีการจัดการเรื่องการท่องเที่ยวบ้าง แต่สิ่งที่ต้องสูญเสีย-
ไปก็มีมิใช่น้อย หากยังที่สังคมลาวเป็นสังคมที่สงบ ไม่โอ้อวดไปตามแรงโน้-
มน้าวของโลกภายนอกได้ง่ายนัก อีกทั้งอาจเป็นเรื่องความเข้มงวดของรัฐบาลลาว-
และรายได้ของทางลาวที่ไม่ค่อยสูงนัก ความเปลี่ยนแปลงหลายอย่างจึงเป็นไปอย่างซ้าๆ
จนไม่เกิดการควบคุมของส่วนกลาง

ท่ามกลางการเปิดออกของเส้นทางเก่าแก่ที่เคยเป็นเส้นทางค้าขาย ทำสงคราม-
แย่งชิงดินแดนในอดีตรวมไปถึงสงครามทางด้านความคิดที่แตกแยกระหว่างใน-
ยุคคอมมิวนิสต์ที่เคยมีความกดดันเหนือดินแดนในแถบภูมิภาคนี้

มาจนถึงปัจจุบัน เส้นทางสายเก่าได้ถูกเปิดขึ้นอีกครั้ง แม้ว่าบรรดาผู้ที่-
ได้อาศัยเส้นทางในปัจจุบันอย่างแท้จริงจะเป็นบรรดาชาวบ้านและพ่อค้าวานิชย์ แต่-
ก็เริ่มมีนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติที่ใช้เส้นทางนี้ เพื่อชิมชั๊บเรื่องราวของผู้คนหลาก-
หลายสองข้างทางถนน ตั้งแต่ชายแดนไทย-ลาว จนกระทั่งถึงจีนเพิ่มมากขึ้น

เราปฏิเสธไม่ได้ว่า คนลาวรู้เรื่องราวเมืองไทยมากมายจากสื่อวิทยุ โทรทัศน์
แต่คนไทยกลับรู้เรื่องราวของคนลาวน้อยมาก มีความเข้าใจต่อกันบางเบา ถนนที่เริ่ม-
ตันจากห้วยทรายฝั่งตรงข้ามเชียงของ ลัดเลาะไปบนเขาไปสู่เมืองหลวงน้ำทา เมืองสิ่ง
ผ่านเข้าไปในดินแดนจีน เมื่อได้ลองมาเดินทาง ทำให้เห็นและเข้าใจบางแง่มุมของ-
เพื่อนบ้านที่ใกล้ชิดเรามากยิ่งขึ้น และรู้อย่างแท้จริงว่า ไทยกับลาวที่ว้าไกล-
ชิดกันนั้น ในความเป็นจริงแล้ว ทางไกลกันเหลือเกิน ทั้งภาครัฐและประชาชน

การพัฒนาด้านเศรษฐกิจร่วมกัน ระหว่างประเทศในกลุ่มลุ่มน้ำโขงใน-
อนาคตข้างหน้า อาจเป็นสัญญาณที่ดีที่จะได้เรียนรู้เรื่องราวระหว่างกัน เพื่อเสริม-

สร้างความเข้าใจต่อกัน แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นทัศนคติดั้งเดิมที่มีต่อกันมา ก็จำเป็นอย่าง-
ยิ่งที่จะต้องจัดระเบียบใหม่หมด

ถนนสายการค้าและการท่องเที่ยวเส้นนี้ อาจเปิดโลกแห่งการเรียนรู้และ-
เกี่ยวร้อยมิตรภาพระหว่างกันให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้นมากกว่าที่เป็นอยู่ แต่โดยเริ่มจาก-
ประชาชนกับประชาชนอันมีภาครัฐเป็นผู้สนับสนุน วัฒนธรรมเก่าแก่ดั้งเดิมอาจ-
ถูกรื้อฟื้น แล้วร่วมกันอนุรักษ์ เพื่อดำรงคุณค่า ความภาคภูมิใจในแผ่นดินเกิด-
ให้คงอยู่

ความหวังของนักลงทุนทั้งไทยและจีน ที่อยากให้เห็นทางเก่าแก่ได้ถูก-
พัฒนาขึ้นอย่างเป็นรูปธรรม คือการเกิดขึ้นของเส้นทางการค้าใหม่ที่มีมูลค่าของ-
เม็ดเงินจำนวนมากให้ตกตวง ในขณะที่รัฐบาลลาวยังไม่แน่ใจในความเปลี่ยนแปลง-
ที่เกิดขึ้นบนเส้นทางสายนี้ ว่าจะมีผลประโยชน์เกิดขึ้นกับลาวมากน้อยแค่ไหน

รัฐบาลไทยเองเคยปลุกกระแสเรื่องนี้หลายครั้ง แต่สุดท้ายแล้วก็ไม่ค่อย-
ได้รับการสานต่ออย่างจริงจัง โครงการต่างๆ ในฝั่งไทยเอง จึงไม่ค่อยหน้านำมากนัก
ผิดกับทางจีนที่มองเห็นผลประโยชน์ทางด้านนี้อย่างจริงจัง ทำเรือสากลริมแม่น้ำ-
โขงแห่งใหม่ที่สร้างเสร็จเรียบร้อยที่เมืองเชียงรุ่ง ดูเหมือนเป็นที่ยืนยันที่ดี

เมื่อกาลเวลาเดินทางไปยังหน้า และการแสวงหาแหล่งลงทุนใหม่ของ-
นักธุรกิจมีมากขึ้น เส้นทางเก่าแก่เส้นนี้ คงยากที่จะต้านทานความเปลี่ยนแปลงได้
นักเดินทางรุ่นแรกๆ อาจเป็นผู้โชคดีที่ได้เห็นความเป็นธรรมชาติ วิถีชีวิตดั้งเดิม-
ของเส้นทางสายนี้

หลายคนที่เคยผ่านไปสิบสองปันนา จะเข้าใจได้อย่างชัดเจนว่า การพัฒนา-
ประเทศอย่างเร่งรีบของจีน ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหลายอย่างของวิถีชีวิต-
ชุมชนดั้งเดิม คนไทลื้อที่เคยเป็นเจ้าของแผ่นดินตนเอง กลับกลายเป็นคนขายขอบ-
นับตั้งแต่จีนปฏิวัติวัฒนธรรม วิถีชีวิตวัฒนธรรมของชาวไทลื้อ จึงถูกคนจีนรุกราน-
มาอย่างต่อเนื่อง ในทุกระดับของสังคมโดยนำรูปแบบของการใช้ชีวิตของชาวจีน-
ในเมืองใหญ่ๆ มาใช้ อีกทั้งเกิดค่านิยมฟุ้งเฟ้อ แสงหาวัตถุในกลุ่มคนหนุ่มรุน-
สาวไทลื้อรุ่นใหม่มากมาย

ท่ามกลางความเป็นไปของโลก เส้นสายแดนไม่อาจขวางกั้นนักเดินทางได้

แม้พวกเขาจะก้าวตามหลังพ่อค้าวานิชย์เข้าไป แต่ความสัมพันธ์ที่มีต่อกันระหว่างนักเดินทางกับชาวบ้านแตกต่างกันไปจากบรรดาพ่อค้าและนักลงทุนหรือแม้แต่รัฐต่อรัฐด้วยกันเอง

บางทีการเดินทางเพื่อเปิดใจเรียนรู้และทำความเข้าใจต่อมิตรประเทศเพื่อนบ้านในทุกชนชั้น อาจเป็นตัวแปรสำคัญในการเชื่อมโยงความเข้าใจต่อกัน และสานมิตรภาพที่เคยทงหายให้กลับมาแน่นแฟ้น รวมทั้งก่อให้เกิดผลพวงนานัปการตามมา

เหนือสิ่งอื่นใด ภาพอดีตแห่งความหวาดระแวง ความเห็นต่าง การขัดแย้ง และการเอาเปรียบต่อกัน จะถูกลบเลือนไป กลายเป็นความสัมพันธ์และมิตรภาพที่ดีต่อกัน ซึ่งนับเป็นประโยชน์อันดียิ่งของคนไทย ที่จะใช้ประโยชน์จากเส้นทางสายเชียงของสู่เชียงรุ่งที่กำลังรอคอยอยู่อย่างท้าทาย

ประวัติโดยย่อ

นางสาวปารวี ไพบูลย์ยิ่ง

ตำแหน่งบริหาร ปัจจุบัน : Producer T.V., นักเขียนอิสระ

อดีต : คนทำสารคดี รายการโลกสีน้ำเงิน คลื่นแห่งอนาคต

รากแก้วแห่งปัญญา และอีกหลายรายการ

บริษัทพาโนรามา ดอคคิวเม้นทารี

คุณวุฒิ : ได้รับรางวัลผลิิตสารคดีดีเด่นชุดโลกสีน้ำเงิน ตอน คื่นชีวิตเตาทะเล
จากคณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานเยาวชนแห่งชาติ (สวช.)
ได้รับทุนไปดูงานและผลิิตสารคดีในโครงการมิตรภาพศตวรรษที่ 21
ณ ประเทศญี่ปุ่น

ประสบการณ์ทำงาน :

เขียนบทรายการตามไปดู บริษัทแกรมมี่ เอ็นเตอร์เทนเม้น

ผู้ช่วยควบคุมการผลิตสารคดีภาพแรกในชีวิต

บริษัทกันตนา จำกัด

ผู้ควบคุมการผลิตและเขียนบทสารคดีโลกสีน้ำเงิน สารคดี ททท.

รายการรากแก้วแห่งปัญญา และคลื่นอนาคต

อื่นๆ : งานเขียนหนังสือ และผลงานลงตีพิมพ์ในนิตยสาร กินรี, Signature, Lips
ผลงานหนังสือ หนังสือท่องเที่ยวไทยชุดนายรอบรู้ 3 เล่ม จังหวัดเพชรบุรี
ลพบุรี และสระบุรี สำนักพิมพ์สารคดี,
หนังสือ "ย้อนรอยปริศนา ร่องเท้าดอกบัวทองคำ" สำนักพิมพ์มติชน

ลาว : ผู้คนและแผ่นดิน

Lao : Land and People

ภัทรพงศ์ คงวิจิตร

ความเป็นมา

ลาวนับเป็นประเทศที่มีประวัติความเป็นมาเก่าแก่ยืนนานน่าสนใจมากประเทศหนึ่ง ด้วยสภาพภูมิประเทศที่เป็นภูเขาสลับซับซ้อน และการถูกปิดล้อมทางออกสู่ทะเลจากรัฐใหญ่มาตั้งแต่โบราณ ทำให้ประวัติศาสตร์สังคมของลาวมีความคลุมเครือ สับสน และมีลักษณะหลากหลายศูนย์กลาง จากปัจจัยกำหนดต่างๆ มากมาย อันส่งผลสืบทอดมาถึงโครงสร้างสังคมในปัจจุบัน ซึ่งแม้จะดูเรียบง่ายแต่ซับซ้อนไว้ด้วยเรื่องราวที่เราอาจคาดคิดไม่ถึง

พื้นที่ 236,800 ตารางกิโลเมตรของประเทศลาวปัจจุบัน เป็นภูเขาและที่ราบสูงเสียกว่า 90 เปอร์เซ็นต์ มีที่ราบแคบๆ ตามริมแม่น้ำโขงและแม่น้ำสาขานี้ที่ เหมาะสมกับการเพาะปลูกไม่มากนัก แม่น้ำสายสำคัญนอกจากแม่น้ำโขงที่เป็นพรมแดนกันไทยและลาวออกจากกันแล้ว ก็มีแม่น้ำอู แม่น้ำทา แม่น้ำแบ่ง แม่น้ำคาน แม่น้ำงึม ในเขตภาคเหนือ แม่น้ำกระดัง แม่น้ำซัน แม่น้ำบังไฟ แม่น้ำเซน้อย ในเขตลาวภาคกลาง แม่น้ำเซโดน เซกอง เซคะมาน ในเขตภาคใต้

ปัจจุบันลาวมีประชากรราว 5 ล้านคน กระจายตัวกันอยู่ในพื้นที่ซึ่งมีขนาดราวครึ่งหนึ่งของประเทศไทย คิดเป็นอัตราเฉลี่ยเพียง 20 คน ต่อพื้นที่หนึ่งตารางกิโลเมตรเท่านั้น ประชากรกลุ่มหลักของลาวได้แก่กลุ่มคนที่เรียกว่า “ลาวลุ่ม” อันเป็นกลุ่มที่พูดภาษาตระกูล “ไท-กะได” ที่สามารถสื่อสารกันได้กับประชากรในภาคอีสานของไทย และเป็นประชากรกว่า 50 เปอร์เซ็นต์ของพลเมืองทั่วประเทศ คนกลุ่มนี้ มักอาศัยอยู่ตามที่ราบลุ่มแม่น้ำสำคัญในเขตแขวงต่างๆ ของประเทศ

โดยเขตที่มีประชากรหนาแน่นที่สุดของประเทศคือ เขตแขวงสะหวันนะเขต แขวงเวียงจันทน์ และกำแพงนครเวียงจันทน์ ตามลำดับ ประชากรในแขวงทั้ง 3 นั้นรวมกันเป็นร้อยละ 34 ของประชากรทั้งหมด อาจกล่าวได้ว่า เขตแขวงทั้งสาม ถือเป็นพื้นที่ที่มีการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างสูง เมื่อเทียบกับเขตอื่นๆ นอกเหนือจากนั้นยังเป็นที่ตั้งของศูนย์กลางการปกครอง คือ เมืองหลวงกำแพงนครเวียงจันทน์ ตลอดจนเป็นพื้นที่ซึ่งมีการค้าขายอย่างคึกคักตลอดแนวชายแดนอีกด้วย

กลุ่มประชากรสำคัญนอกเหนือจากพวกลาวลุ่มแล้ว ยังประกอบด้วยกลุ่ม "ลาวเทิง" กลุ่มชนที่พูดภาษาตระกูลมอญ - เขมร ซึ่งตั้งถิ่นฐานอยู่ตามเขตภูเขาและที่ราบสูงกระจายกันทั่วไปในประเทศลาว ตั้งแต่เหนือจรดใต้ ประมาณการกันว่ามิชนเผ่าต่างๆ ในประเทศลาวอยู่ถึง 68 เผ่า ซึ่งมีชนบทร่วมนิยม ภาษา และประเพณีแตกต่างกันออกไป ในกลุ่มนี้ บางถูกจัดเป็น "ลาวเทิง" และบางถูกจัดเป็น "ลาวสูง" ซึ่งมีภาษาพูดแตกต่างกัน โดยปกติแยกพวกลาวสูง โดยใช้ตระกูลภาษา ทิเบต-พม่า หรือ เมี่ยน-เย้า เป็นเครื่องมือ กลุ่มลาวสูงนี้อพยพมาทีหลัง และมักอาศัยอยู่ตามเขตเขาสูงทางภาคเหนือของประเทศ ในขณะที่กลุ่มลาวเทิงกระจายตัวออกไปอย่างกว้างขวางมากกว่า

ในมุมมองประวัติศาสตร์ อาจกล่าวได้ว่า ดินแดนที่เป็นประเทศลาวปัจจุบันมีมนุษย์ตั้งถิ่นฐานมาช้านานแล้ว นักโบราณคดีค้นพบร่องรอยวัฒนธรรมยุคหิน เช่น หินขัด และหินตั้ง ซึ่งแสดงถึงประเพณีการฝังศพและการปฏิบัติพิธีกรรมของชุมชนโบราณ นอกจากนั้นยังพบเครื่องมือหิน ภาพเขียนสี และเครื่องประดับโบราณจากถ้ำต่างๆ อีกมากมาย ซึ่งแสดงให้เห็นว่า สังคมมนุษย์ได้หยั่งรากลง ณ ดินแดนนี้มาเนิ่นนานแล้ว

ควรกล่าวด้วยว่า หลักฐานโบราณวัตถุและแหล่งขุดค้นทางโบราณคดีนั้นล้วนแสดงให้เห็นความเชื่อมโยงกันของผู้คนในภูมิภาคนี้ ตั้งแต่ภาคอีสานของไทยตอนเหนือของลาว และบางส่วนของเวียดนาม ซึ่งมีประเพณีปฏิบัติในการฝังศพคล้ายคลึงกัน หลักฐานต่างๆ เหล่านี้ อาจทำให้เราอนุมานได้ว่า มีการเดินทางไปมาหาสู่กันของผู้คนมาตั้งแต่โบราณกาล

มีตำนานปรัมปราสำคัญที่แสดงให้เห็นความเชื่อมโยงนี้ ได้แก่เรื่อง "ท้าวฮุ่ง-

ขุนเจือง" ซึ่งถือเป็นวีรบุรุษทางวัฒนธรรมที่สำคัญของกลุ่มชนในเขตลุ่มน้ำโขง เรื่องราวของขุนเจืองกล่าวถึงการอพยพโยกย้ายถิ่นฐาน และการสู้รบของตัวละครเอกที่มีเหนือกลุ่มชนพื้นเมือง และยังมีเรื่องราวเกี่ยวโยงกับการอธิบายความเป็นมาของทุ่งไหหินอีกด้วย

ตำนานที่สำคัญอีกเรื่อง ซึ่งกล่าวถึงการสร้างบ้านเมืองในเขตลุ่มน้ำโขงและแม่น้ำสาขา ได้แก่เรื่อง ขุนบรม ซึ่งกล่าวถึงการอพยพของกลุ่มชนหนึ่งจาก "เมืองแกง" ออกไปสร้างบ้านเมืองขึ้นในที่ต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ขุนลอ ที่เดินทางตามสายน้ำอู แล้วมาชิงเอาเมือง "ขวา" ได้จากขุนกันยาง กษัตริย์พื้นเมือง ต่อมาขุนลอสถาปนาเมืองเชียงทองเป็นราชธานีของอาณาจักรล้านช้าง ขัมโล่พวกซา (หรือกลุ่มชนที่เชื่อกันว่าเป็นบรรพบุรุษของพวกลาวเทิงปัจจุบัน) ออกไปอยู่ตามดงตามป่า และสืบสันตติวงศ์ต่อมาอีกหลายรัชกาล จนเข้าสู่สมัยของเจ้าฟ้างุ้ม ซึ่งถือเป็นกษัตริย์องค์แรกที่มีการจัดบันทึกเรื่องราวเอาไว้อย่างเป็นระบบ หรืออาจเรียกได้ว่า เป็นยุคแห่งการเริ่มต้นประวัติศาสตร์ของลาว

บทบาทสำคัญของพระเจ้าฟ้างุ้มต่อประวัติศาสตร์ลาวคือ การที่พระองค์ได้โดยอมรับเอาพุทธศาสนาเข้ามาเป็นหลักเกณฑ์ของสังคม พร้อมกับ การที่ได้ขยายพระราชอาณาจักรออกไปอย่างกว้างขวาง วัฒนธรรมสำคัญคือ การอัญเชิญพระบางจากเขมรพร้อมกับคณะทูตที่มีพระมหาปาสมันต์เป็นหัวหน้า และการเปลี่ยนชื่อเมืองหลวงของราชอาณาจักร จากเมืองเชียงดงเชียงทองไปเป็นเมืองหลวงพระบาง

ประวัติศาสตร์ในรุ่นต่อมา แสดงให้เห็นสายสัมพันธ์อันแน่นแฟ้นของล้านช้างและล้านนา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในรัชสมัยของพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช ผู้ทรงมีอำนาจปกครองทั้งสองแคว้นในเวลาใกล้เคียงกัน ด้วยการสืบสันตติวงศ์จากเชื้อสายทางพระมารดาซึ่งเป็นราชธิดาของเจ้าเหนือหัวแห่งเชียงใหม่ ความสัมพันธ์ของสองแผ่นดินนี้ปรากฏอยู่ในสถาปัตยกรรมและขนบธรรมเนียมหลายอย่างมากระทั่งถึงปัจจุบัน

จากทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ด้วยป่าไม้และสายน้ำ อาณาจักรล้านช้างจึงมีมั่งคั่ง รุ่งเรืองด้วยการค้าขายกับแคว้นต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสินค้าผลิตผลจากป่าและเครื่องเทศ การปกครองของเจ้าชีวิตลาวมีการสนับสนุน

จากพวกลาวเทิง ซึ่งได้เก็บของป่า ร่อนหาทองคำแม่น้ำและเป็นที่กำลังหลักในการผลิตอื่นๆ แต่เดิมเรียกคนเหล่านี้ว่า ซ่า หรือ ซ่า แสดงถึงความเหี้ยมหยาม ทว่าปัจจุบันรัฐไม่อนุญาตให้ดูถูกทางชาติพันธุ์เหมือนที่เคยเป็นมาอีกแล้ว

ล้านช้างรุ่งเรืองเจริญเรื่อยมา จนถึงรัชสมัยพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราช ใน ค.ศ.1694 เกิดการแย่งชิงอำนาจและแตกแยกออกเป็น 2 ราชอาณาจักรคือ หลวงพระบางและเวียงจันทน์ ต่อมาทางเวียงจันทน์เกิดความวุ่นวายภายในและเกิดการแย่งชิงอำนาจขึ้นอีก จนกระทั่งราชครูโพนเสม็ก ได้เป็นผู้ผลักดันอย่างสำคัญให้เกิดอาณาจักรจำปาศักดิ์ขึ้นทางตอนใต้ในราวปี ค.ศ. 1713 เป็นอาณาจักรที่ 3

มีความขัดแย้งกันมากมายระหว่างทั้ง 3 อาณาจักร อันเป็นที่มาของความอ่อนแอ และทำให้ลาวตกเป็นประเทศราชของไทยในที่สุด เมื่อปี ค.ศ. 1779 ซึ่งตรงกับรัชสมัยของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ลาวตกเป็นเมืองขึ้นของไทยอยู่จนถึง 114 ปี ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1779-1893 ระหว่างที่ไทยปกครองลาวนั้น ได้เกิดกบฏต่อต้านการเก็บภาษีและการกดขี่ที่ไม่เป็นธรรมขึ้นหลายครั้ง ครั้งที่สำคัญที่สุดได้แก่การก่อกบฏของเจ้าอนุวงศ์แห่งเวียงจันทน์ ซึ่งฝ่ายไทยได้ปราบปรามและเอาโทษอย่างรุนแรงจนถึงขั้นเผาเมืองเวียงจันทน์ ในทศวรรษไทย เจ้าอนุวงศ์เป็นกบฏที่เลื่องไม่เชื่อง แต่สำหรับลาวแล้ว เจ้าอนุวงศ์เป็นกษัตริย์ผู้กล้า ที่พยายามสถาปนาเอกราชแก่ชาติ ความขัดแย้งทางประวัติศาสตร์นี้ ปรากฏอยู่ในแบบเรียนลาว และเป็นที่มาของปมปัญหาขัดแย้งอยู่เสมอ เมื่อมีการรื้อฟื้นเรื่องดังกล่าวมาพูดถึง

เมื่อลัทธิการล่าอาณานิคมขยายวงเข้าสู่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อินโดจีน โดยเฉพาะเส้นทางตามลุ่มน้ำโขงเป็นเป้าหมายหลักของฝรั่งเศส ที่มีจุดมุ่งหมายจะใช้แม่น้ำสายนี้เป็นประตูการค้า เปิดเข้าสู่จีน มีคณะนักสำรวจหลายคนของฝรั่งเศสที่พยายามจะเดินทางผ่านเกาะแก่งต่างๆ ในลุ่มน้ำโขง แต่ก็ประสบกับความล้มเหลวตลอดมา แม้กระนั้นฝรั่งเศสก็ยังไม่ละทิ้งลาวและอินโดจีนให้สูญเปล่าแต่ใช้ทุกนโยบายทางการเมืองและการทูต เพื่อแย่งยึดเอาดินแดนนี้เป็นดินแดนในอารักขา โดยในระหว่างนั้นเกิดความขัดแย้งหลายครั้งกับไทย ที่ถือว่าเป็นผู้มีอำนาจเหนือดินแดนลาวมาก่อน

3 ตุลาคม ค.ศ. 1893 หลังจากที่ยุทธการด้วยหลักฐานต่างๆ มากมาย

แต่ไร้ความสำเร็จ ดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงซึ่งเป็น 90 เปอร์เซ็นต์ของพื้นที่ประเทศลาวในปัจจุบัน ก็ตกเป็นของฝรั่งเศสในฐานะแคว้นหนึ่งของสหภาพอินโดจีน โดยมีข้าหลวงใหญ่ที่ฮานอยเป็นผู้บังคับบัญชา

การปกครองของฝรั่งเศส ก่อให้เกิดปัญหาอย่างมากแก่สังคมและเศรษฐกิจพื้นฐานของลาว มีการขูดรีดภาษีและมอมเมาประชาชนให้ติดฝิ่น เพราะฝรั่งเศสเป็นผู้ผูกขาดการผลิตและการปลูกฝิ่นในอินโดจีน ประมาณการกันว่า รายได้ที่สหภาพอินโดจีนสร้างขึ้นมาจากฝิ่นอย่างเดียวถึง 1 ใน 3

มีการก่อกบฏถึง 9 ครั้ง ในช่วงที่ฝรั่งเศสปกครอง โดยมีผู้นำเป็นทั้งชาวลาวลุ่ม ลาวเทิง และลาวสูง แต่ฝรั่งเศสก็ปราบปรามกลุ่มต่างๆ อย่างเหี้ยมโหด จนกระทั่งเมื่อเกิดสงครามใหญ่ในยุโรป ฝรั่งเศสก็พออนก้างลังการควบคุมอินโดจีนลง เพราะพ่ายแพ้ต่อเยอรมันในสงครามโลกครั้งที่ 2 เมื่อตอนกำลังเริ่มต้น ญี่ปุ่นได้เข้ามามีอิทธิพลในภูมิภาคนี้แทนฝรั่งเศส และก่อให้เกิดความวุ่นวายมากมาย เกิดขบวนการต่างๆ เพื่อกอบกู้เอกราชลาว โดยมีความคิดอุดมการณ์แตกต่างกันไป แก่นาที่สำคัญได้แก่ ขบวนการลาวอิสระซึ่งมีเจ้าเพชรราชเป็นผู้นำ ในระยะหลังสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่สองในปี ค.ศ. 1945 ฝรั่งเศสพยายามกลับมา มีอิทธิพลต่ออินโดจีนอีกครั้ง และขับไล่ขบวนการของเจ้าเพชรราชแตกหนีมาอยู่กับไทย ต่อมา ฝรั่งเศสดำเนินนโยบายใหม่โดยยื่นข้อเสนอให้ตำแหน่งและเงินแก่รัฐบาลพลัดถิ่น จนกระทั่งเกิดความแตกแยกกันในกลุ่มผู้นำ ส่วนหนึ่งกลับไปทำงานกับฝรั่งเศส ทว่าส่วนที่เหลือหลบหนีเข้าป่าเพื่อก่อตั้งขบวนการประเทศลาว ทำการต่อสู้ด้วยกำลังอาวุธกับรัฐบาลฝรั่งเศส กลุ่มขบวนการประเทศลาวนี้ มีเจ้าสุภานุวงศ์ คำโต สีหันทร และโกสอน พรหมวิหาร เป็นแกนนำ โดยได้รับการสนับสนุนด้านกำลังอาวุธจากเวียดนาม ซึ่งมีโฮจิมินห์ เป็นผู้นำ

การทำงานร่วมกันอย่างใกล้ชิดของกองกำลังทั้งสอง คือรากฐานสำคัญที่ก่อให้เกิดสายสัมพันธ์อันยั่งยืนมาจนปัจจุบัน ผู้นำของทั้งสองฝ่าย แลกเปลี่ยนประสบการณ์ สนับสนุนกันและกันอย่างใกล้ชิด จนสามารถตัดกองกำลังของฝรั่งเศสในสายน้ำอุเซตลาว อันเป็นผลให้ฐานที่มั่นสุดท้ายของฝรั่งเศส ที่เดียน เบียน พู ในเขตเวียดนามต้องพ่ายอย่างหมดรูป และต้องยอมจำนนในวันที่ 8 พฤษภาคม ค.ศ. 1954 เป็นการยุติบทบาทของฝรั่งเศสในอินโดจีนลงอย่างสิ้นเชิง

6 สุวรรณภูมิ: ผู้คนและแผ่นดิน

หลังได้รับเอกราช ความวุ่นวายก็ยังไม่จบลง อเมริกาก้าวเข้ามามีบทบาทในภูมิภาคนี้เพื่อจุดประสงค์จะหยุดยั้งการขยายตัวของลัทธิคอมมิวนิสต์ ที่อเมริกาถือว่าเป็นภัยคุกคามโลก เกิดความแตกแยกทางความคิดเป็นสองฝ่ายคือ ฝ่ายขบวนการประเทศลาวที่มีแนวทางสังคมนิยม ตั้งศูนย์กลางอยู่ในแขวงหัวพัน ติดกับชายแดนเวียดนาม และฝ่ายขวาซึ่งได้รับการสนับสนุนอย่างลับๆ จากรัฐบาลอเมริกัน ตั้งอยู่ที่เวียงจันทน์

กว่า 2 ทศวรรษของเอกราช รัฐบาลฝ่ายขวามีการเปลี่ยนแปลงคณะทำงานถึง 10 ชุด ขณะที่ฝ่ายขบวนการประเทศลาวจะมีความเป็นเอกภาพทางความคิด และมีรูปการจัดการที่ดีกว่าเพราะไม่มีการเปลี่ยนตัวคณะทำงานเลย

สงครามในลาวของรัฐบาลอเมริกัน เป็นสงครามบิตลับ โดยมีฐานปฏิบัติการสำคัญอยู่ที่อุดรธานี และมีกองกำลังสนับสนุนของอเมริกันตั้งฐานปฏิบัติการทางอากาศอยู่ที่นั่นด้วย อเมริกันสนับสนุนเงินทุนจำนวนมหาศาลแก่รัฐบาลฝ่ายขวา รวมทั้งจัดตั้งกองกำลังทหารของวังปาว และทหารรับจ้างไทย เพื่อสู้กับฝ่ายสังคมนิยมที่กำลังขยายการจัดตั้งทางการเมืองไปทั่วประเทศ

สงครามยืดเยื้อ ดำเนินไปในหลายพื้นที่ของประเทศ ยุทธศาสตร์ของฝ่ายขบวนการประเทศลาวคือการจัดตั้งปลูกระดุมมวลชนในแขวงต่างๆ ประสบความสำเร็จเป็นอย่างดี ขณะที่ฝ่ายอเมริกันสูญเสียกำลังลงอย่างต่อเนื่องจนต้องยอมพ่ายแพ้ในที่สุด

สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ก่อตั้งขึ้นอย่างเป็นทางการในวันที่ 2 ธันวาคม ค.ศ. 1975 โดยมีเจ้าภาพนุวงศ์เป็นประธานประเทศ และท่านไกรสอน พรหมวิหาร เป็นนายกรัฐมนตรี เมื่อสิ้นสุดสงครามความวุ่นวายอันยาวนานแล้ว สันติภาพก็กลับมาสู่ดินแดนลาวอีกครั้ง ทว่า ซากระเบิดกว่า 3 ล้านตัน ที่เครื่องบินทิ้งระเบิดอเมริกันได้มอบให้แก่ประชาชนของประเทศนั้นนั้น ยังคงรอการเก็บกู้ อยู่ตามไร่นา และป่าเขาอย่างมากมายจนกระทั่งถึงปัจจุบัน

สามเผ่าลาวกับความสัมพันธ์ และปัญหาทางประวัติศาสตร์

ตำนานเก่าแก่ของลาว กล่าวถึงกำเนิดมนุษย์ว่า ล้วนแต่เกิดจากน้ำเต้าลูกเดียวกัน พวกเขาเกิดออกมาก่อนทางรู้ที่เอาเหล็กเผาไฟ จึงมีผิวดำ พวกลาวออก-

มาที่หลังจึงมีผิวขาวกว่า และด้วยเหตุที่พวกข้าเกิดจากน้ำเต้าก่อนพวกลาวนี้เอง จึงต้องเป็นที่มีหน้าที่ดูแลพวกลาวที่เป็นน้อง

ตำนานนี้เป็นหลักฐานที่แสดงให้เห็นว่า คนลาวในอดีตมีคำอธิบายถึง การอยู่ร่วมกันได้อย่างลงตัว ความสัมพันธ์ของลาวลุ่ม-ลาวเทิงนั้น ถือเป็นกลไก- สำคัญที่ขับเคลื่อนชีวิตและเศรษฐกิจของลาวมาแต่โบราณ การยอมรับนับถือ “ข้า” หรือลาวเทิงเป็นพี่นั้น ก็เพื่อให้ปกครองกันได้อย่างสันติสุข โดยไม่เกิดความวุ่นวาย- ขึ้นในสังคม

มีเอกสารโบราณอีกอย่างน้อย 2 ฉบับ ที่กล่าวถึง “นาค” และการตั้ง- เมืองที่ต้องขับไล่ “ยักษ์” หรือ “คนท้องถิ่นเดิม” ออกไปจากพื้นที่เก่า โดยใช้- อำนาจทางการเมืองและอุดมคติเข้าครอบครองแทน ความคิดเห็นของนักประวัติ- ศาสตร์และโบราณคดีหลายท่าน ส่วนมีความเป็นไปได้ในทิศทางคล้ายคลึงกันว่า กลุ่ม- ชนที่พูดภาษาตระกูลมอญ - เขมร ที่เรียกกันว่า หมู - ข่า เป็นเจ้าของพื้นที่แถบ- นี้มาก่อนที่กลุ่มคนไทย - ลาวจะอพยพเข้ามา หลักฐานดังกล่าวได้แก่เรื่องขุนเจือง และตำนานสิงหนวัตร เป็นต้น

ในระหว่างเกิดความวุ่นวายในบ้านเมือง เช่น เมื่อลาวตกอยู่ใต้การปกครอง- ของไทย หรือตกเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศส กลุ่มข่า ลาวเทิง และลาวสูง อาจจะ- ได้รับผลกระทบมากกว่าลาวลุ่ม เพราะเป็นกลุ่มคนที่อยู่ใกล้ชิดกับทรัพยากรของป่า- อันเป็นที่ต้องการของรัฐปกครองมากกว่าลาวลุ่ม ซึ่งมักมีชีวิตผูกติดกับที่นาและ- การทำนา ด้วยเหตุนี้ จึงเป็นสาเหตุให้เกิดกบฏที่ก่อขึ้นโดยลาวเทิงหลายครั้ง ระหว่าง- ความวุ่นวายดังกล่าว และในระยะที่มีการต่อสู้กับอเมริกัน ชาวลาวเทิงและลาวสูง- ก็มีบทบาทสำคัญในการร่วมสนับสนุนขบวนการประเทศลาว จนอาจกล่าวได้ว่า เป็น- เงื่อนไขบ่มสำคัญประการหนึ่งที่อยู่เบื้องหลังการสถาปนาสาธารณรัฐประชาธิปไตย- ประชาชนลาวได้เป็นผลสำเร็จ

ในปัจจุบัน รัฐบาลลาวจำแนกชนเผ่า 68 ชนเผ่าออกเป็น 3 กลุ่มย่อย ได้แก่ ลาวลุ่ม ลาวเทิง และลาวสูง โดยมีนโยบายให้คนทุกกลุ่มได้รับสถานภาพ- ทางสังคม เศรษฐกิจ และสิทธิเท่าเทียมกัน มีการผลักดันให้คนลาวเทิงได้รับการ- ศึกษาที่ทัดเทียมกับลาวลุ่ม ส่งเสริมให้พวกเขาได้เรียนรู้เทคนิคการผลิตใหม่ๆ โดย-

รัฐจัดสรรที่ดินในเขตที่ราบให้เป็นกรณีพิเศษ ทั้งนี้ เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของ-
กลุ่มประชากรลาวเทิง-ลาวสูง และเพื่อเพิ่มผลผลิตทางการเกษตรของชาติที่ยังขาด-
แคลนไม่เพียงพอต่อการบริโภคอยู่ทุกๆ ปี

ในระดับเจ้าหน้าที่ปกครอง ประชากรชนเผ่าได้รับเกียรติอย่างสูงมากจากรัฐ
โดยมีการพิจารณาให้ได้รับตำแหน่งระดับสูง เช่นเจ้าแขวง เจ้าเมือง หรือตำแหน่ง-
ในคณะรัฐบาล โดยถือเป็นนโยบายอย่างหนึ่ง ซึ่งจะเป็นเครื่องมือสำคัญในการ-
ประสานความขัดแย้งทางสังคมและเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นเป็นระยะเวลายาวนาน อัน-
เป็นปัญหาประวัติศาสตร์ที่สำคัญของลาว

ชาวลาวลุ่มมักเรียกชาวลาวเทิงโดยใช้คำว่า "ข้า" แม้ในปัจจุบัน รัฐบาล-
จะห้ามใช้คำนี้แล้วก็ตาม "ข้า" นั้นมีสถานภาพต่ำกว่าอย่างไม่ต้องสงสัย และการ-
เหยียดกันลักษณะดังกล่าวสามารถพบได้ทั่วไปในสังคมลาว แม้จะไม่เป็นที่เปิด-
เผยก็ตาม

ในบางเมือง ที่มีประชากรลาวเทิง-ลาวสูงมากกว่าปกติ รัฐจัดให้มีการ-
กระจายเสียงออกอากาศวิทยุเป็นภาษาลาวเทิงและลาวสูงด้วย สภาพการดำรงอยู่-
ของรัฐลาวนั้น ต้องสลายความอคติทางชาติพันธุ์นี้ลงให้ได้ เพราะเมื่อวิเคราะห์-
จากโครงสร้างประชากรแล้ว จะเห็นได้ว่าลาวเทิงและลาวสูงประกอบกันขึ้นเป็นประชากร-
เกือบครึ่งหนึ่งของประเทศ นอกจากนั้น คนกลุ่มยังกล่าวถึงอาศัยการจัดกระจาย-
กันอยู่ในพื้นที่เขตภูเขาและที่ราบสูง อันเป็นพื้นที่ถึงราว 90 เปอร์เซ็นต์ของประเทศ-
อีกด้วย

ชีวิตวัฒนธรรมของคนลาวทั้ง 3 กลุ่ม ในประเด็นความสัมพันธ์ระหว่าง-
กันและกันนั้น จึงเป็นรูปแบบวิถีชีวิตที่แปลกตา มีโครงสร้างซับซ้อน มีเงื่อนไขม-
ปัญหาและการคลี่คลายที่น่าสนใจศึกษาเพิ่มเติมให้ลึกซึ้งยิ่งขึ้นในอนาคต

จากคำอธิบายเรื่องรู้น้ำเต้าที่มนุษย์กำเนิดออกมา จนกระทั่งถึงการยกย่อง-
ให้แขวงเซกอง และแขวงอัตปือ เป็นดินแดนวีรชนของชาติ เพราะ "ชาวลาวเทิง-
ในเขตแขวงทั้งสองนั้น ได้เข้าร่วมการสู้รบเพื่อปลดแอกลาวอย่างทรนง" สิ่งเหล่านี้
ล้วนสะท้อนยุคโศกนาฏที่สำคัญของสังคมลาว ตั้งแต่ยุคอดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งแม้-
รูปการจิตสำนึกการต่อสู้แย่งชิงทรัพยากรจะเปลี่ยนเป้าหมายไป แต่ทว่าความร่วม-

มือของคนกลุ่มต่างๆ ยังเป็นเครื่องมือสำคัญในการธำรงรักษาความมั่นคงของสังคมเอาไว้โดยไม่เปลี่ยนแปลง

ประเพณีและความเชื่อจากเหนือถึงใต้

นอกเหนือจาก ฮีต 12 คอง 14 อันเป็นหลักการส่วนสำคัญที่สุดในวิถีชีวิตของชาวลาวแล้ว ยังมีประเพณีความเชื่อต่างๆ อีกมากมายที่แสดงให้เห็นอิทธิพลของ “ผี” และธรรมชาติที่ควบคุมสังคมเอาไว้ หนึ่งในสิ่งที่โดดเด่นที่สุดซึ่งแพร่หลายทั่วไป เห็นจะได้แก่ความเชื่อเรื่อง นาค หรือ เวียงกู ที่เป็นผู้ดูแลปกป้องรักษาแม่น้ำลำคลอง และเมืองต่างๆ มาแต่โบราณ

ความเชื่อเรื่องนาคในลาว อาจจัดแบ่งได้เป็น สองกลุ่มใหญ่ๆ คือ นาคในตำนานศาสนาพุทธ และนาคในฐานะผู้ปกป้องรักษา ซึ่งผู้วิจัยเข้าใจว่าเป็นความเชื่อดั้งเดิมที่มีมาตั้งแต่ก่อนการรับเอาพุทธศาสนาเข้ามาเป็นหลักเกณฑ์ของสังคมในท้องถิ่นต่างๆ ของประเทศลาว ล้วนมีเรื่องเล่าเกี่ยวกับ “เวียงกู” ที่มีฤทธิ์อำนาจบันดาลความสุข หรือทุกข์ให้แก่ผู้คน และยังเชื่อกันโดยทั่วไปว่า เวียงกูเหล่านี้เป็นผู้ปกป้องรักษาแม่น้ำลำคลอง ตลอดจนที่ดินหรือภูเขาศักดิ์สิทธิ์ด้วย

ตำนานอุรังคธาตุ กล่าวถึงนาคซึ่งเป็นผู้ขุดแม่น้ำสายต่างๆ ในเขตนี้ โดยเฉพาะแม่น้ำโขงนั้น ขุดขึ้นโดยนาคจากหนองแส ซึ่งหลบหนีการรุกรานลงมาทางใต้ ความเชื่อนี้เป็นคติอันยิ่งใหญ่ที่สุดของกลุ่มน้ำโขงในเมืองหลวงพระบาง เมื่อชาวเมืองพากันไปก่อธาตุทรายที่ดอนทรายไซมมงคล ในเทศกาลสงกรานต์ พวกเขาล้วนตั้งจิตอธิษฐานผลบุญแห่งนาค ควบคู่ไปกับการถวายเป็นพุทธบูชาด้วย

รอบตัวเมืองหลวงพระบาง ตำรา “ก้านส่วย” คัมภีร์อัญเชิญเทวดาของเมืองมาเข้าร่วมพระราชพิธีของเจ้าชีวิต ระบุถึงนาค 15 ตน ที่อาศัยอยู่ตามคิ๊งน้ำ และสถานที่ต่างๆ รอบเมือง นอกจากนั้น ในปัจจุบัน นาคยังมีบทบาทสำคัญในการแข่งเรือของเมืองหลวงพระบาง ในฐานะการเล่นน้ำของนาค อันจะนำพาความอุดมสมบูรณ์มาสู่เมืองหลวงพระบางด้วย

แกงหลี่ผี และคอนพะเพ็ง ทางตอนใต้ของลาว ก็เชื่อกันว่าถูกสร้างขึ้นโดยนาค มีประเพณีการไหลเรือไฟทุกๆ ปีเพื่อบูชานาค ซึ่งสร้างแกงนี้ขึ้น ในเมือง-

เวียงจันทน์ มีนาคเป็นผู้ปกป้องรักษาเมือง โดยนาคนั้นอาศัยอยู่ตามรูซึ่งเมื่อเกิด-
ศึกสงคราม การตีกลองหมากแข่งจะเป็นสัญญาณเรียกให้นาคเหล่านั้นออกมาช่วย-
รบกับศัตรู กล่าวกันว่า ท้าพไทยตีเวียงจันทน์ได้สำเร็จ เพราะออกอุบายอุดรนาค-
เหล่านั้นไว้ และเมื่อนาคโกรธไม่สามารถขึ้นมาช่วยกอบกู้บ้านเมืองได้ จึงพนพิษ-
จนาธาตุองค์หนึ่งกลายเป็นสีดำ และเรียกกันว่า “ธาตุดำ” มาจนถึงทุกวันนี้

สำหรับประชากรในชนบท “เงือก” ดูเหมือนจะมีอำนาจไม่ต่างจากนาค
ในหลายพื้นที่ของลาว คนส่วนใหญ่ไม่รู้จักนาค แต่รู้จักเงือก ซึ่งมักมาสิงเอาหญิง-
สาวไปเป็นเมีย คนจมน้ำตายส่วนใหญ่ในลาวถูกอธิบายว่า “เงือกกิน” เด็กๆ ที่เล่น-
น้ำอยู่ทุกที่ จึงไม่มีใครกลัวการจมน้ำ แต่ทุกคนล้วนกลัวจะเป็นเหยื่อของเงือก-
มากกว่า

ความเชื่อเรื่องนาค หรือเงือกอันไม่เกี่ยวข้องกับศาสนานี้ จึงเป็นความ-
เชื่อเก่าแก่ของสังคมลาว ซึ่งมีอิทธิพลกำหนดให้คนท้องถิ่นต่างๆ รู้จักรักษาระเบียบ
กฎเกณฑ์ และนอนน้อมต่อธรรมชาติ มีเรื่องเล่ามากมายระหว่างการพัฒนาสร้าง-
ถนนและสะพานที่ต้องผ่านไปบนถิ่นที่อาศัยของนาค เกิดความเจ็บป่วยขึ้นกับผู้-
รับเหมา หรือความพยายามจะเอาชนะธรรมชาติในรูปแบบต่างๆ

นอกเหนือจากเรื่องนาค ยังมีกลุ่มสถานที่สำคัญที่เกี่ยวข้องกับการแสวงบุญ
อันได้แก่ ธาตุเมืองสิงห์ ธาตุหลวงเวียงจันทน์ ธาตุศรีโคตร ธาตุพนม ธาตุอิงฮัง
และวัดภู ซึ่งเป็นศูนย์กลางการแสวงบุญในพื้นที่ต่างๆ ทั่วประเทศ งานพิธีกรรม-
และงานบุญเหล่านี้ ได้รับการสนับสนุนอย่างดีจากผู้ศรัทธา มีสถานที่ 3 แห่งซึ่ง-
เชื่อมโยงความเชื่อเข้าหากัน คือ ธาตุพนม ธาตุศรีโคตร และวัดภูจำปาสัก ซึ่ง-
เชื่อกันว่า การแสวงบุญในสถานที่ทั้ง 3 แห่งติดต่อกันในช่วงเดือน 3 จะนำมา-
ซึ่งบุญสูงสุด และสถานที่สำคัญที่สุดในระบบการแสวงบุญได้แก่ ธาตุหลวง ซึ่ง-
ถือว่าเป็นงานบุญใหญ่ที่สุดของประเทศลาว ไม่ว่าใครก็อยากเห็นงานบุญธาตุหลวง-
ให้ได้สักครั้งหนึ่งในชีวิต

ในส่วนความเชื่อของชาวลาวเทิง และลาวสูง มีระบบที่แตกต่างออกไป-
อย่างสำคัญ สมการที่จะได้ศึกษาแยกจากกันเป็นกลุ่มต่างหาก สามารถศึกษาความ-
เชื่อของลาวเทิงได้อย่างละเอียดในงานของอาจารย์ศุภชัย สิงห์ยะบุศย์

ลาวหลังยุคจินตนาการใหม่

ภายหลังการล่มสลายของสหภาพโซเวียต เกิดนโยบายและแนวทางใหม่-ของสังคมนิยมทั่วโลก ที่เรารู้จักกันว่า “เปเรสตรอยก้า” รัฐบาลลาวก็เข้ารับ-นโยบายนี้เช่นกัน โดยใช้ชื่อว่า “จินตนาการใหม่”

หลักการสำคัญของจินตนาการใหม่คือ การผ่อนคลายอำนาจควบคุมทาง-ด้านเศรษฐกิจและอุดมการณ์ลง เพื่อลดความกดดันทางสังคมที่รัฐเคยก่อให้เกิดขึ้น-อันเป็นที่มาของความล่มสลายซึ่งได้เกิดขึ้นในโซเวียตให้เห็นเป็นตัวอย่าง

นโยบายจินตนาการใหม่ ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางสังคม และ-การเมืองในลาวอย่างสูง มีการปรับบทที่ใหม่ของรัฐและพนักงาน เกิดนโยบายเปิด-ประเทศต้อนรับการลงทุน การท่องเที่ยว ส่งเสริมให้เกิดการผลิตเพื่อตลาด และ-การเชื่อมโยงให้คนลาวที่อาศัยอยู่ในต่างประเทศ อพยพกลับมาลงทุนในประเทศลาว โดยรัฐบาลจะอำนวยความสะดวกและผู้อพยพเหล่านั้นสามารถเรียกร้อยยอมีกรรมสิทธิ์-ในอาคารและที่ดิน ซึ่งเคยเป็นของตนในช่วงสงครามได้ ถ้ามีหลักฐานโฉนดที่ดิน-หรือการยืนยันที่เชื่อถือได้ว่าเคยเป็นเจ้าของจริง

มีการเปิดประเทศรับนักท่องเที่ยวอย่างจริงจังราวปี ค.ศ. 1992 ซึ่งมีนัก-ท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาในลาวประมาณ 14,000 คน และการท่องเที่ยวนั้นก็ถือได้-ว่าเป็นนโยบายสำคัญอย่างหนึ่งในการปฏิรูปเศรษฐกิจตามแนวทางจินตนาการใหม่-ของท่านไกสอน พรมวิหาร์ จนในปี ค.ศ. 1998 ลาวมีนักท่องเที่ยวราว 400,000 คนทีเดียว

การท่องเที่ยวของลาว พัฒนาขึ้นพร้อมๆ กับการเปิดเสรีทางเศรษฐกิจ-หลากหลายประการ มีการเปิดสะพานมิตรภาพ การเดินทางเยี่ยมเยียนประเทศ-เพื่อนบ้านของท่านหนุ่ยฮัก พูมสะหวัน ประธานประเทศคนใหม่ที่ขึ้นดำรงตำแหน่ง-แทนเจ้าสุภานุวงศ์ นอกจากนั้น ในปีเดียวกันนั้นเอง (1997) ลาวได้เข้าเป็นสมาชิก-อาเซียนอย่างเป็นทางการ

ปัจจุบัน ตลาดการค้าและการลงทุนในลาว เติบโตขึ้นมาก มีการให้สัมปทาน-ป่าไม้และการก่อสร้างเขื่อนไฟฟ้าหลายแห่งแก่เอกชน และทุนต่างชาติ ไม่แปรรูป-ยังคงเป็นสินค้าออกที่สำคัญของลาว โดยรัฐบาลมีกฎหมายให้ส่งออกได้เมื่อทำ-

การแปรรูปแล้วเท่านั้น ไม่อนุญาตการส่งออกไม้ซุงเป็นอันขาด

สาเหตุที่กฎหมายบังคับให้มีการแปรรูป ก็เพื่อทำให้เกิดการลงทุนและ-
การจ้างงานในท้องถิ่น รัฐบาลลาว มีความระมัดระวังตัวอย่างสูงต่อการพัฒนา
โดยมีแบบอย่างจากไทยเราจะพบ ได้ยิน ได้ฟังการเตือนสติจากคนของรัฐเสมอ-
เมื่อสนทนากันถึงการพัฒนา น่าเสียดายส่วนหลักนั้น แสดงถึงการต้องการพัฒนา
ทว่าไม่ต้องการสภาพสังคมที่วุ่นวายอย่างในประเทศไทย

การเปิดประเทศเพื่อการค้า ทำให้อิทธิพลของไทยเริ่มมีบทบาทมากขึ้น-
ในกลุ่มเยาวชนลาว เพลง ภาพยนตร์ และละครโทรทัศน์ เป็นความทันสมัยสำหรับ-
พวกเขาเสมอ สื่อสารมวลชนไทยได้สร้างปรากฏการณ์ใหม่แก่สังคมลาว โดยการ-
ก่อให้เกิดแรงเสียดทานระหว่างความเข้มแข็งของครอบครัวลาว กับกระแสบริโศ-
นิยมอย่างไทย ปัญหานี้ เป็นหนึ่งในปัญหาหลากหลายประการที่รัฐและผู้หลักผู้ใหญ่-
ในสังคมลาวกำลังจับตามองอย่างให้ความสำคัญ

ขณะที่อิทธิพลไทยแผ่ขยายอำนาจอย่างกว้างขวางในพื้นที่ต่างๆ ทั่วประเทศ
การค้าขาย การลงทุนในกิจการต่างๆ ก็ขยายตัวขึ้นอย่างรวดเร็ว ชาวลาวอพยพใน
ต่างประเทศจำนวนไม่น้อยกลับมามีฐานะร่ำรวยที่บ้านเกิดอีกครั้ง โดยมีเงินทุนก้อนใหญ่
ติดตัวมาด้วย เช่นเดียวกับนักลงทุนนานาชาติที่เริ่มก่อตั้งบริษัทรับเหมาก่อสร้าง
ตัดเย็บเสื้อผ้า การท่องเที่ยว ไปจนกระทั่งถึงการผลิตเหล้าขึ้นในลาว โดยมีความ-
มุ่งหวังที่แตกต่างกันไปตามโอกาสและตลาดของแต่ละคน

การขยายตัวของการค้าขาย ส่งผลให้เกิดการจ้างงานมากขึ้น โดยเฉพาะ-
ในเขตเมืองใหญ่ เช่น กำแพงนครเวียงจันทน์ สะหวันนะเขต ปากเซ หรือหลวง-
พระบาง มีการทำงานในแบบโรงงานเป็นระบบ และก่อให้เกิดการโยกย้ายถิ่นฐาน-
จากภูมิลำเนาในต่างแขวง บางกลุ่มกลายเป็นแรงงานหลบหนีข้ามแดนมาสู่ฝั่งไทย-
เพื่อการแสวงหา "เงิน" อันเป็นปัจจัยสี่กลางของโลกทุนนิยม

ในด้านของการท่องเที่ยว เกิดการผลิตและรื้อฟื้นศิลปะประเพณีต่างๆ
ขึ้นมาเป็น วัตถุประสงค์ของการท่องเที่ยวอย่างกว้างขวาง ในเขตหลวงพระบาง ชาวบ้าน-
มักตกเป็นแรงงานของการจัดฉากเหล่านี้ด้วยความเต็มใจ เพราะรัฐบาลผลักดัน-
ให้หลวงพระบางเป็น "มรดกโลก" อันเป็นความภาคภูมิใจของผู้คนในท้องถิ่น

และเป็นการเปิดเมืองเมืองนี้ ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวสำคัญที่ปรากฏอยู่ในแผนที่-
การท่องเที่ยวยุคใหม่ของเอเชียและของโลก

ศิลปะพื้นบ้านต่างๆ ในปัจจุบัน ล้วนมีนักท่องเที่ยวเป็นกลุ่มเป้าหมาย-
หลัก ไม่ว่าจะเป็นผ้าทอ งานแกะสลักไม้ หรือศิลปะการแสดง ต่างก็เปลี่ยนหน้าที่-
เดิมของมันไป

อาจกล่าวได้ว่า “จินตนาการใหม่” คือปรากฏการณ์ที่ส่งผลทั้งด้านที่ดี-
และไม่ดีแก่สังคมลาว ในด้านหนึ่งมันได้กระตุ้นให้เกิดกระบวนการใหม่ๆ แก่-
การพัฒนาประเทศและคุณภาพชีวิตออกไปอย่างกว้างขวาง แต่ในทางตรงข้าม บุคคล-
ที่สามารถเข้าถึงโอกาสเหล่านี้ได้ ล้วนแต่เป็นชนชั้นนำและนายทุนที่มีเครือข่ายอำนาจ-
กับข้าราชการเป็นสำคัญ ความเหลื่อมล้ำนี้ ยังไม่ปรากฏชัดเจนจนเป็นสถานการณ์-
ทางสังคมที่รุนแรง ก็เพราะทรัพยากรป่าไม้ที่ดินในลาว ยังมีอีกมาก ประกอบ-
กับวิธีการผลิตแบบยังชีพนั้น ยังเป็นสภาพการหลักของผู้คนจำนวนมาก แต่ใน-
ที่สุดเมื่อทรัพยากรทางธรรมชาติและวัฒนธรรมเหล่านี้ไม่สามารถดูดซับแรงกระแทก-
ของบริโภคนิยมได้อีกต่อไป ปัญหาใหญ่จะเกิดขึ้นตามมาอย่างแน่นอน

จากการเดินทางทั้งหมดที่ผ่านมา คณะผู้จัดทำเห็นว่า การดำเนินกิจกรรม-
ของโครงการนี้ ทำให้ได้รับทราบข้อมูลเชิงประจักษ์อันเป็นประโยชน์ต่อการศึกษา-
วิจัยของ อบส. และ สกว. หลายประเด็น ดังจะสรุปได้ดังนี้

1. การเมืองการปกครอง

ในพื้นที่หลายแห่งของประเทศไทย เราพบว่าผู้ปกครองระดับท้องถิ่นมี-
อำนาจการตัดสินใจอย่างสูงในการแก้ไขประเด็นปัญหาต่างๆ ของชุมชน “ความ-
สัมพันธ์ส่วนบุคคล” มีความสำคัญมากต่อการทำงานในพื้นที่ต่างๆ ของ สปป.ลาว
พร้อมๆ ไปกับที่การเจรจาผูกสัมพันธ์นั้นต้องกระทำอย่างอ่อนน้อม และชาญฉลาด
การคอร์รัปชันยังเป็นปัญหาหลักสำหรับระบบราชการลาว เนื่องจากพนักงานและ-
เจ้าหน้าที่ของรัฐนั้น ได้เงินเดือนน้อยมาก เมื่อเทียบกับค่าครองชีพที่เป็นจริง
ข้าราชการเริ่มต้นทำงานใหม่ (วุฒิบิรญาตริ) ได้รับเงินเดือนราวหนึ่งแสนท้าวหมื่นกิบ
หรือเทียบเป็นเงินไทยได้ราว 600 บาทเท่านั้น การคอร์รัปชันในลาวแม้จะเป็นเรื่อง-

ผิดกฎหมาย แต่ก็เป็นประเพณีปฏิบัติกันทั่วไป โดยถือกันว่า ผู้กระทำผิดกฎหมาย หรือผู้ร้องขอความช่วยเหลือ แสดงน้ำใจแก่เจ้าหน้าที่ที่มีรายได้้น้อยมาก มีการเรียกการติดสินบนลักษณะนี้ว่า “บันให้เฟิ่นกินน้ำกินโน” หมายถึงการแบ่งปันเงินให้ใช้กินน้ำร้อนน้ำชา สภาพการณ์เหล่านี้ไม่ถือเป็นการกระทำผิดที่รุนแรง แต่เป็นธรรมเนียมปฏิบัติที่ยอมรับกันทั่วไปในสังคม ควรกล่าวด้วยว่า วิธีการพูดเพื่อติดสินบนนั้น เป็นศิลปะที่ซับซ้อน และอาศัยปัจจัยหลายอย่างประกอบ ผู้ติดสินบนต้องแสดงความอ่อนน้อมเพื่อขอความช่วยเหลือ มิฉะนั้น อาจเกิดปัญหาใน “กระบวนการแบ่งปัน” นี้ได้ง่ายๆ เจ้าหน้าที่รัฐมักไม่พูดออกมาตรงๆ และไม่สามารถยอมรับการวางอำนาจของเจ้าของเงินได้ ปัญหาเหล่านี้ เป็นการทำงานที่อ่อนไหว และเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้นักธุรกิจไทยจำนวนมากประสบปัญหาในการขอความร่วมมือจากเจ้าหน้าที่ในลาว

รัฐบาลลาว เห็นความสำคัญของปัญหานี้อย่างยิ่งยวด จึงจัดให้มีการหมุนเวียนเจ้าหน้าที่ระดับสูงในภาคต่างๆ ทุกๆ 5 ปี แต่ละครั้งที่เปลี่ยนอำนาจ ระบบทั้งหมดในแขวงหรือแผนกต่างๆ ก็จะถูกปรับเปลี่ยนตามไปด้วย เจ้าแขวงในลาวทั้ง 17 แขวง มีอำนาจเต็มในการตีความรัฐธรรมนูญเพื่อใช้เป็นกฎปฏิบัติในเขตของตน ดังนั้น การทำงานจึงมีลักษณะกระจายตัวจากศูนย์กลางอย่างมาก แต่ละแขวงมีสิทธิในการบริหารจัดการทรัพยากรของตนเอง เช่นเดียวกับที่มีหน้าที่ต้องส่งรายได้บางส่วนเข้ารัฐส่วนกลาง ระบบการจัดการนี้ เป็นอีกหนึ่งปัญหาที่ทำให้นักธุรกิจต่างๆ ประสบปัญหาอย่างสูงในการทำงานเมื่ออำนาจหลักในการจัดการอยู่ที่ตัวเจ้าแขวง “ความสัมพันธ์ส่วนบุคคล” จึงเป็นเครื่องมือที่สำคัญอย่างยิ่งในการดำเนินธุรกิจหรือกิจกรรมต่างๆ ในพื้นที่ คนไทยมักไม่เข้าใจว่าโครงสร้างดังกล่าวนี้ทำงานได้อย่างไร “เอกภาพ” ในการปกครองอยู่ที่ไหน และนโยบายที่แท้จริงของรัฐบาลกลางจะส่งผลกระทบต่อพื้นที่ต่างๆ ภายใต้การปกครอง

เพราะพื้นที่ต่างๆ มีเงื่อนไขทางภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ และสภาพการณ์พิเศษแตกต่างกัน นโยบายของแต่ละแขวงต่อสิ่งต่างๆ จึงแตกต่างกัน ในเขตหลวงพระบาง เชียงขวาง (ทุ่งไหหิน) เวียงจันทน์ และตามริมเส้นทางหมายเลข 13 ที่เลาะเลียบริมน้ำโขงลงใต้ไปถึงคำม่วน สะหวันนะเขต ปากเซ หลี่ผี วัฒนูก คอนพะเพ็ง

ดูจะเป็นพื้นที่ที่เปิดกว้างสำหรับการท่องเที่ยวมาก การเดินทางในเซตนี้ทำได้สะดวกสบาย และมีความปลอดภัยสูง ขณะที่พื้นที่อื่นๆ เช่น หัวพัน พงสาลี บริเวณตะเข็บชายแดนลาว-เวียดนาม แขวงสาละวัน เซกอง และอัตตะปือ ในทงนโยบาย-รัฐเปิดให้ท่องเที่ยว ทว่ายังมีการควบคุมเป็นพิเศษที่ค่อนข้างเข้มงวดกว่าพื้นที่กลุ่มแรก พื้นที่หลายแห่ง รัฐกำลังเตรียมการให้สัมปทานสร้างเขื่อนไฟฟ้าแก่ออกชน รวมถึงการเปิดให้สัมปทานทำทางแลกการตัดไม้ และการทำไม้เพื่อทำความสะอาดอ่างเก็บน้ำ โดยมีพ่อค้าจากนานาชาติเป็นคู่แข่งเพื่อจัดการกับทรัพยากรเหล่านี้

อาจกล่าวได้ว่า โอกาสของนักธุรกิจไทยไม่ได้มีมากอย่างที่เราคิด ปัญหาที่สำคัญที่สุดก็คือความใกล้ชิดทางด้านภาษาและวัฒนธรรม ซึ่งอาจเป็นได้ทั้งความ-ได้เปรียบและเป็นสิ่งลงที่บังตาจนทำให้เราเข้าใจทิศทางวัฒนธรรมต่างๆ ผิดพลาด-ไปจากความเป็นจริง สมควรที่จะได้เริ่มต้นมองลาวอย่างที่เป็นจริงโดยไม่ยึดติด-กับมายาคติที่เราเป็นบ้านพี่เมืองน้อง และมองลาวอย่างที่ราชินตนาการและเข้าใจเอาเอง

2. เศรษฐกิจ

ระบบการผลิตทางเกษตรกรรมของลาว ยังถือได้ว่า เป็นระบบการผลิต-เพื่อยังชีพ พื้นที่ส่วนใหญ่ยังทำเกษตรกรรมหลากหลาย มิได้มุ่งผลิตเพื่อตลาด และด้วยเหตุนี้ผลผลิตต่างๆ จึงไม่เพียงพอต่อการบริโภคภายในประเทศ

รายได้หลักของลาวมาจากการค้าขายทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ไม้แปรรูป กระแสไฟฟ้า แร่ธาตุ ฯลฯ กลุ่มคนที่มีอิทธิพลในการกำหนดเศรษฐกิจของ-ชาติได้แก่ นายทุนที่มีสายสัมพันธ์ที่ดีกับเจ้าหน้าที่ของรัฐ และกับทุนข้ามชาติ กลุ่มเหล่านี้รู้ความเคลื่อนไหว และทิศทางการพัฒนาเป็นอย่างดี จนทำให้ได้รับ-โอกาสสมกมภายในการร่วมงานใหม่ๆ ซึ่งขยายออกไปสู่การกำหนด และสาธารณูปโภค-ต่างๆ ตลอดจนเริ่มลงทุนในธุรกิจท่องเที่ยว ซึ่งเป็นแนวโน้มใหม่ที่กำลังจะสร้าง-รายได้มหาศาลแก่ประเทศลาว

รัฐบาลลาว ให้ความสำคัญกับการท่องเที่ยวอย่างมากจนถึงกับประกาศในปี ค.ศ. 1999-2000 เป็นปีท่องเที่ยวลาว มีการจัดตั้งสาขาขององค์การส่งเสริมการ-ท่องเที่ยวแห่งชาติขึ้นเป็นตัวแทนในแขวงต่างๆ ทุกแขวง และมีความพยายามจะ-

สร้างสรรค์แหล่งท่องเที่ยว ตลอดจนรูปแบบการท่องเที่ยวใหม่ๆ ขึ้นมาเพื่อดึงดูด-
นักท่องเที่ยวจากทั่วโลก

การดำเนินงานนี้ ได้รับผลสำเร็จค่อนข้างดี ลาวถือเป็นจุดหมายปลายทางที่นักเดินทางทั่วโลกกำลังให้ความสนใจ และปริมาณนักท่องเที่ยวก็เพิ่มขึ้น-
ทุกปี รัฐบาลลาวมีความหวังว่า รายได้จากการท่องเที่ยวจะก่อให้เกิดการจ้างงาน-
ในภาคบริการ การผลิตสินค้าหัตถกรรม และเกิดการกระจายรายได้สู่ชนบทอย่าง-
หลากหลาย ประเทศลาวอาจมีเศรษฐกิจพื้นฐานที่ดีขึ้นจากการท่องเที่ยวนี้เอง

ประชาชนในชนบทของลาวนั้น อาจจัดได้ว่ายัง “ยากจน” ตามมาตรฐานของ
UNDP ลาวมีพื้นที่จำนวนมากที่เข้าถึงได้ยากจากถนนและเมื่อพูดถึงการพัฒนา-
แบบตะวันตกลาวจึงถือว่าเป็นหนึ่งในประเทศที่ยากจนที่สุดในโลกเลยทีเดียว แต่-
สำหรับในเมืองใหญ่อย่าง เวียงจันทน์ สะหวันนะเขต หรือ

ปากเซ เราจะเห็นได้ชัดว่า คุณภาพชีวิตของผู้คนนั้นผิดกันไกลจากชีวิตในชนบท
ปัจจุบันเมื่อเริ่มมีการค้าขาย และการลงทุน กลุ่มที่อาจเรียกได้ว่า “คนชั้นกลาง”
กำลังขยายฐานของตัวเองขึ้นอย่างรวดเร็ว คนกลุ่มนี้ มักเคยเป็นข้าราชการที่ได้-
รับการศึกษาดี เป็นคนที่อยู่ใกล้ชิดกับแวดวงของอำนาจรัฐ หรืออาจเป็นคนที่พบ-
ช่องทางธุรกิจจากการติดต่อของตลาดต่างชาติ พวกเขาเห็นช่องทางโอกาส มีความ-
รู้ความเข้าใจการตลาด และรู้จักระบบการเงินการธนาคารอย่างเพียงพอจะทำธุรกิจได้
สามารถขยายฐานของตนจนเกิดการจ้างงาน ก่อให้เกิดความคิดถึงโลกและชีวิต-
แบบใหม่ๆ ที่ไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อนในสังคมให้แพร่หลายกว้างขวางออกไป จนกลาย-
เป็นอุดมคติอีกชุดหนึ่งที่คนกลุ่มหนึ่งพยายามไขว่คว้า สิ่งที่คุณจะวิจัยเรียกว่าคน-
ชั้นกลางนั้น มีสถานภาพและพรมแดนไม่แจ่มชัด ทว่ามีจุดมุ่งหมายที่แน่นอนใน-
การยกระดับชีวิตของตัวเองเป็นนายทุนโดยใช้เครื่องมือชุดหนึ่งซึ่งคนอื่น ๆ ในสังคมลาว
ไม่เห็นว่ามีค่าสำคัญ

มูลค่าของสินค้าจากพื้นที่หนึ่ง ซึ่งทางไกลจากตลาดอย่างเวียงจันทน์ หลวง-
พระบาง หรือสะหวันนะเขต อาจมีราคาต่ำมาก แต่เมื่อมันไปวางตัวอยู่ถูกที่ ถูกคุณภาพ
และถูกเวลาแล้ว มูลค่าของมันนั้นเพิ่มขึ้นอย่างทวีคูณ ปรากฏการณ์นี้เงินเพื่อการ-
ดำรงชีวิตของคนชั้นกลาง ในขณะเดียวกับที่หล่อเลี้ยงชีวิตของชาวบ้านในท้องถิ่น

ทางไกลให้มีชีวิตที่ดีขึ้น ทั้งหมดจึงถือเป็นพัฒนาการทางเศรษฐกิจที่สำคัญซึ่งเกิดขึ้นในลาวหลังนโยบายจินตนาการใหม่

มีเงินจากคนอีกกลุ่มหนึ่งซึ่งถือเป็น “เศรษฐกิจแฝง” ของการพัฒนาในประเทศลาว ได้แก่เงินจากต่างประเทศที่ญาติพี่น้องซึ่งอพยพไป ได้ฝากมาให้เป็นประจำ คนกลุ่มนี้จากบ้านเกิดไปในช่วงสงครามปลดแอก และมีภาพประทับของสงครามติดตัวไปตลอดจนกระทั่งสามารถตั้งหลักได้ในประเทศที่ 3 เกือบทุกครอบครัวในลาว มีสมาชิกคนใดคนหนึ่งหรือทางใดทางหนึ่งใช้ชีวิตอยู่ในอเมริกา ฝรั่งเศส ออสเตรเลีย นิวซีแลนด์ หรือญี่ปุ่น และสมาชิกเหล่านั้น มีการส่งเงินกลับมาให้เป็นค่าใช้จ่ายแก่ พ่อแม่ หรือญาติพี่น้องเป็นประจำ ในบางกรณีเมื่อมีการขอร้องเป็นพิเศษ เงินจะถูกส่งมากเป็นทุนสำหรับการตั้งกิจการ หรือซื้อในสิ่งที่ผู้ซื้อคิดว่าจำเป็น การรับรู้เรื่องนี้ ทำให้คณะผู้วิจัยไม่แปลกใจเลยว่า เหตุใด เจ้าหน้าที่ระดับล่างของบริษัทยักษ์ใหญ่ หรือรัฐบาลสามารถเป็นเจ้าของรถจักรยานยนต์ โทรศัพท์มือถือ หรือแม้แต่เปิดกิจการระดับเล็กถึงระดับกลางเป็นของตนเองได้ทั้งที่ร่ำรวยได้น้อยมาก ระบบเศรษฐกิจแฝงนี้ แสดงให้เห็นความแนบแน่นของระบบครอบครัวลาว ซึ่งยังมีลักษณะขยาย และมีสายสัมพันธ์ที่ลึกซึ้ง สิ่งเหล่านี้ เป็นทุนทางสังคมที่ยิ่งใหญ่ ซึ่งกำลังถูกกัดกร่อนลงทุกวันด้วยการบริโภคอย่างบ้าคลั่ง ไร้เหตุผลที่กำลังค่อยๆ เคลื่อนตัวเข้าแทรกซึมอยู่ในโครงสร้างของสังคมลาว

3. การศึกษา

กระบวนการจัดการศึกษาของลาว มีทัศนะและท่าทีอย่างฝ่ายซ้ายค่อนข้างชัดเจน นี่อาจเป็นผลของสงครามปลดแอก และการต่อสู้อันยาวนานเพื่อขับไล่อเมริกา อีกทั้งมีแรงผลักดันทางประวัติศาสตร์ที่เคยก่อกุญภายใต้การปกครองของไทยและฝรั่งเศสมาอย่างยาวนานจนทำให้เมื่อได้รับเอกราช การสร้างประวัติศาสตร์ชาติของลาวนั้น มีท่าทีต่อต้านลัทธิทุนนิยม บริโภคนิยม และการล่าเมืองขึ้นอย่างชัดเจน

ไทยมักเป็นผู้รายเสมอในตำราเรียนของเด็กลาว ทำนองเดียวกับที่พม่าเป็นผู้ร้ายในตำราเรียนของเด็กไทย การสร้างศัตรูร่วม ดูเหมือนจะเป็นกลวิธีสำ-

คัญ เพื่อก่อร่างประวัติศาสตร์ของชาติในทุกสังคม แต่ปัญหาที่สำคัญที่สุดของ-
ประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ไทย-ลาว ก็คือ เรามีรากเหง้าจากบรรพบุรุษเดียวกัน
เป็นเพียงสองชาติในโลกที่สามารถสื่อสารกันได้ด้วยภาษาไทยและภาษาลาวในเกือบ-
ทุกระดับของพลเมือง และมีพรมแดนติดต่อกันยาวถึง 1,730 กิโลเมตร ซึ่งกัน-
ไว้เพียงด้วยแม่น้ำโขงเท่านั้น

กรณีปัญหาที่สำคัญที่สุดได้แก่ เรื่องราวของเจ้านวงศ์แห่งเวียงจันทน์ ซึ่ง-
ก่อการกบฏขึ้นในช่วงต้นรัตนโกสินทร์ ไทยถือว่าเป็นกบฏ และได้ปราบปรามอย่าง-
รุนแรง ขณะที่ฝ่ายลาวถือเจ้านวงศ์เป็นวีรบุรุษที่พยายามกู้ชาติจากกักตึงสยาม
เกิดการกระทบกระทั่งกันในประเทศนี้หลายครั้ง โดยเฉพาะเมื่อกล่าวถึงการสร้าง-
ละครโทรทัศน์ชุด คุณหญิงโม โดยผู้กำกับท่านหนึ่ง มีการถกเถียงกันถึงเรื่อง-
นี้อย่างกว้างขวาง และผู้หลักผู้ใหญ่หลายคนในกระทรวงแถลงข่าวและวัฒนธรรม
ได้แสดงความเป็นห่วงเป็นใยในการสร้างละครนี้ โดยระบุชัดเจนว่า อาจกระทบ-
กระเทือนความสัมพันธ์ระหว่างประเทศได้ง่ายๆ

รัฐบาลคอมมิวนิสต์ของลาวและเวียดนามมีความใกล้ชิดกันมาก เพราะ-
ได้เคยทำการสู้รบรวมกันเมื่อตอนขับไล่ทั้งฝรั่งเศสและอเมริกา จนเมื่อรัฐบาลทั้ง-
สองได้รับชัยชนะและขึ้นครองอำนาจ ลาว-เวียดนาม ก็เหมือนพี่น้องร่วมเป็นร่วม-
ตายที่ไม่อาจแยกจากกันได้ รัฐบาลลาวส่งเจ้าหน้าที่จำนวนมากไปศึกษาต่อที่เวียดนาม
และรัสเซียซึ่งเป็นพันธมิตรสำคัญของทั้งสองชาติ ปัญญาชนอายุ 30 ปีขึ้นไปส่วน-
ใหญ่จึงได้รับอิทธิพลความคิดจากเวียดนามและรัสเซียอย่างเต็มที่ ในปัจจุบัน
คนเหล่านี้กำลังก้าวหน้าในราชการ เพราะมีความคิดสอดคล้องกับผู้นำใหญ่ในรัฐบาล
ขณะที่คนอีกกลุ่มหนึ่งซึ่งมีความใกล้ชิดกับไทย ทั้งความสัมพันธ์ส่วนบุคคล
และการศึกษาก็กาลังเกาะกลุ่มกันเป็นขั้วที่สร้างทางเลือกให้แก่รัฐบาลลาว

อิทธิพลของไทยในลาวมาจากโทรทัศน์เป็นสิ่งสำคัญ การศึกษาทางไกล-
ผ่านดาวเทียมนี้ มีประสิทธิภาพสูงยิ่งในการส่งผ่านความคิด ค่านิยม และอุดมคติ-
สู่เยาวชน หรือกลุ่มผู้รับสื่ออื่นๆ ในสังคมลาว ชาวลาวส่วนใหญ่มีทัศนคติที่-
ดีต่อคนไทย และสังคมไทยโดยรวม เว้นแต่ประเด็นอาชญากรรมและความฟอนเฟะ
ของสังคมที่มีปรากฏอยู่ในช่วงข่าวต่างๆ ที่พวกเขาพบเห็นอยู่ทุกเมื่อเชื่อวัน

การจบการศึกษาในระดับสูง เป็นค่านิยมของคนเพียงส่วนน้อยของประเทศลาว โดยส่วนใหญ่ผู้หญิงลาวเรียนจบไม่เกินชั้น ม. การเรียนยังเป็นเรื่องของผู้ชาย ส่วนผู้หญิงมีหน้าที่ดูแลครอบครัว เลี้ยงลูกเต๋ และดูแลบ้านให้เป็นระบบระเบียบเท่าที่มัน เด็กๆ ในลาวรู้จักดาราทโทรทัศน์มากกว่าจะรู้จักชื่อประธานประเทศ หรือผู้บริหารในคณะรัฐบาล สิ่งเหล่านี้ สะท้อนให้เห็นอิทธิพลของสื่อสารมวลชนไทย ซึ่งรัฐบาลลาวเองก็แสดงความเป็นห่วงถึงเรื่องนี้ และได้มีการผลิตความคิดชุดหนึ่งขึ้นมาเผยแพร่สู่สังคม อันกล่าวถึงการเก็บรับเอาบทเรียนสิ่งที่ดีจากสังคมไทย แต่ไม่ลอกเลียนเอาด้านที่ชั่วร้ายของสังคมไทยมาเป็นแบบอย่างแก่เยาวชน ความคิดนี้ พุดกันทั่วไปเมื่อมีการประชุมระดับเมืองและหมู่บ้าน จนส่งต่อมาถึงชาวบ้านและสะท้อนให้เราได้นิยมนิยามเมื่อได้สนทนากันว่า คิดอย่างไรกับประเทศไทย

4. สังคมวัฒนธรรม

เมื่อกล่าวถึงสังคมลาว คนไทยส่วนมากมักคิดถึงคำกล่าวที่ปรากฏอยู่ในนิตยสารท่องเที่ยว หรือการรับรู้ทั่วไปทางสื่อต่างๆ ที่มีบอกว่า “ลาวก็คือเมืองไทยเมื่อ 40-50 ปีก่อน แต่แท้ที่จริงแล้ว ลาวนั้นคือลาวในปัจจุบัน แม้จะมีรากฐานเกี่ยวข้องกับไทย แต่ก็มีอาจเรียกได้ว่าเป็นอดีตที่สวยงามของไทย และไทยเองก็มิอาจได้เป็นอนาคตอีก 40-50 ปีข้างหน้าของลาว

ระบบพรรคการเมืองแบบพรรคเดียว ทำให้สังคมลาวไม่มีความคุ้นเคยทางการเมืองมากนัก ประชากรส่วนใหญ่ล้วนแสดงท่าทีพอใจกับสิ่งที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน แม้จะไม่พอใจในระบบการบริหาร แต่คนส่วนมากยังรู้สึกว่ สังคมและวัฒนธรรมลาวมีความเรียบง่าย เยียบสงบ เป็นที่น่าพอใจเมื่อเทียบกับไทย

ครอบครัวยังเป็นสถาบันที่มีอิทธิพลสูงสุดสำหรับสังคมลาว การตัดสินใจต่างๆ ของปัจเจกมักอิงอาศัยความคิดเห็นจากครอบครัวด้วยเสมอ ไม่เว้นแม้แต่การตัดสินใจที่สำคัญอย่างการเลือกคู่ครอง การศึกษา การทำงาน หรือการย้ายถิ่นฐาน อาจกล่าวได้ว่า ครอบครัวนี้มีอิทธิพลกับชีวิตคนลาวมากยิ่งขึ้นกว่าสถาบันการเมืองเสียอีก

ระบบอุปถัมภ์ในสังคมลาว ก็นับเป็นปัจจัยสำคัญที่อยู่เบื้องหลังกิจกรรม-

ความเคลื่อนไหวทางสังคมในปัจจุบัน บุคคลที่มีสถานภาพสูง และมีเงินทองมาก-
ต้องดูแลให้ความใส่ใจกับคนใต้บูชา หรือเครือข่ายการมีชีวิตของกลุ่มต่างๆ ที่สัมพันธ์-
กันอยู่อย่างดี เพราะความช่วยเหลือและการจัดการปัญหาต่างๆ นั้น จะลุล่วงคลี-
คลายได้โดยการทำงานของเครือข่ายเหล่านี้ ความสำคัญของระบบอุปถัมภ์นั้น มี-
ความเกี่ยวพันกับระบบเครือญาติอย่างแยกไม่ออก ญาติของเพื่อนสนิท (ภาษา-
ลาวเรียกว่าเสี่ยว) นั้น ก็เปรียบเสมือนญาติของตน คนเหล่านี้จะต้องดูแลกันอย่าง-
ญาติพี่น้อง และจะผูกพันกันไปอย่างยาวนานจนถึงชั้นลูกหลาน

ผู้วิจัยคิดว่าระบบเสี่ยวและการดูแลกันดังกล่าวนี้ สืบเนื่องมาจากผลของ-
การที่อำนาจรัฐทุกยุคสมัยที่ผ่านมาไม่สามารถสถาปนาตนจนเข้มแข็งเพียงพอจะ-
ให้คุณและโทษกับผู้คนได้อย่างแท้จริง ความสัมพันธ์ส่วนบุคคลนี้เป็นทั้งการคุ้มครอง
การเข้าถึงประโยชน์และคุณค่าทางศีลธรรมควบคู่กันไปอย่างมีความหมายสำคัญ-
สำหรับสังคม วิธีทางอย่างนี้สามารถคลี่คลายปัญหาข้อขัดแย้ง จัดสรรผลประโยชน์-
และสร้างความร่วมมือเพื่อโอกาสใหม่ๆ มาตั้งแต่ดั้งเดิม ในปัจจุบันแม้จะมีรัฐและ-
กฎหมายอย่างเด่นชัด แต่ระบบอุปถัมภ์และการควบคุมก็ยังมียุทธวิธีพลอยู่ได้ เพราะ-
รัฐชาติลาวในปัจจุบันเองก็ยังไม่สถาปนาอำนาจการควบคุมได้อย่างเข้มแข็ง เนื่อง-
ด้วยมีปัจจัยจำกัดในหลายด้าน เช่น การมีอิสระของเจ้าแขวงแต่ละแขวงในการ-
ตีความกฎหมาย ความห่างไกลของพื้นที่แต่ละแห่งที่เข้าถึงได้ยาก เพราะอุปสรรค-
เรื่องเส้นทางหรือการขาดข่าวสารข้อมูลอย่างเป็นระบบ เกี่ยวกับผลประโยชน์และ-
ความเป็นไปต่างๆ ทางสังคมของแต่ละท้องถิ่น

ความสัมพันธ์กันของชาวลาวลุ่มกับกลุ่มลาวเทิงและลาวสูง ก็เป็นอีกประเด็น-
ที่น่าสนใจสำหรับสังคมลาว เนื่องจากคนกลุ่มนี้เป็นประชากรกลุ่มใหญ่ของประเทศ
มีขนาดกลุ่มเกือบจะเท่าๆ กับพวกลาวลุ่มเลยทีเดียว

ลาวเทิงและลาวสูงเป็นประชากรชั้นสองในสังคมลาว แม้จะได้รับการยอมรับ-
จากรัฐให้มีสิทธิเท่าเทียมกัน แต่ในทางข้อเท็จจริงคนพวกนี้ก็ถูกเหยียดลงต่ำ-
กว่าพวกลาวลุ่มเสมอ มีคำล้อเลียนและเรื่องตลกเสียดสีแสดงนัยยะเหยียดหยาม-
พวกลาวสูง ลาวเทิง แต่การแสดงออกเหล่านั้นไม่แสดงออกต่อหน้า หรือในพิธีสาธารณะ-
เพราะอาจย่าเกรงอำนาจของรัฐ หรืออาจมีปัจจัยที่ต้องแสดงความสมานฉันท์กับ-

คนกลุ่มอื่นๆ ดังกล่าว เพราะคนกลุ่มนี้อาจเป็นแรงงานที่สำคัญหรือสร้างผลกำไร-
ในการแลกเปลี่ยนแก่พวกลาวลุ่มได้

สังคมวัฒนธรรมลาว มีลักษณะที่แตกต่างจากสังคมไทยอย่างชัดเจน แม้-
จะมีคุณลักษณะหลายอย่างคล้ายคลึงกัน แต่ความเชื่อถือในการปฏิบัตินั้น อยู่ใน-
ระดับความเข้มข้นที่แตกต่างกัน จนผู้วิจัยมั่นใจได้ว่า ลาวไม่ใช่ไทยเมื่อ 40-50
ปีก่อน การคิดบนฐานดังกล่าวจะไม่สามารถทำให้เราเข้าใจสังคมลาวได้เลย

ถนน ไฟฟ้าพลังน้ำ ถนนพัฒนาประเทศ ?

ประเด็นสิ่งแวดล้อมและการจัดการทรัพยากรในลาว โดยภาพรวมครอบคลุม-
สามส่วนซึ่งเกี่ยวโยงถึงกัน คือ หนึ่ง - การผลิตกระแสไฟฟ้าพลังน้ำจากแม่-
โขงและลำน้ำสาขา สอง - สิ่งปฏิกูลน้ำ และสาม - โครงการด้านการคมนาคมเชื่อม-
อินโดจีน (ทั้งทางบกและน้ำ) โดยบทความนี้จะใช้ข้อมูลจากลาวตอนกลางและ
ลาวตอนใต้เป็นตัวแทนสะท้อนปัญหาโดยส่วนใหญ่

กรณีเขื่อนไฟฟ้าพลังน้ำ นับแต่ศตวรรษ 1950 แล้วที่กลุ่มนักสร้างเขื่อน-
ชาวตะวันตกเล็งเห็นว่า แม่น้ำโขงและลำน้ำสาขา ซึ่งป้อนปริมาณน้ำไม่น้อยกว่า 60
เปอร์เซ็นต์ลงสู่แม่น้ำโขงตอนล่าง มีศักยภาพผลิตกระแสไฟฟ้าไม่น้อยกว่า 10,000
เมกะวัตต์ ในปี ค.ศ.1986 ลาวได้เปลี่ยนแปลงกลไกเศรษฐกิจเพื่อรองรับกับสงคราม-
เย็นที่กำลังจะสิ้นสุดลง เรียกว่ายุค “จินตนาการใหม่” ผู้นำลาวตั้งปณิธานว่า
จะทำให้ประชาชนหลุดพ้นจากภาวะยากจนให้ได้ภายในปี 2020 ด้วยข้อจำกัดด้าน-
พื้นที่ทางการเกษตร และรายได้ต่อหัวของประชากรเพียง 350 เหรียญสหรัฐต่อปี
(ปี 1995) ลาวจึงมีทางเลือกไม่มากนักเพื่อหารายได้เป็นเงินตราจากต่างประเทศ
ประกอบกับลาวมีข้อเด่นด้านภูมิประเทศ ที่เต็มไปด้วยป่าเขา เทือกเขาสั้นๆ
และสาขาแม่น้ำโขงที่ไหลผ่านยุทธศาสตร์การ “พัฒนา” จึงตกอยู่กับรายได้จากไฟฟ้าพลังน้ำ
และไม้ที่ขายให้กับประเทศไทยเป็นหลัก ขณะนี้ เมื่อเราเดินทางจากเวียงจันทน์-
ไปทางภาคกลางและภาคใต้ รวมถึงภาคตะวันออกของประเทศที่ติดต่อกับเวียดนาม
ด้วยทางหลวงสายหลักๆ หมายเลข 13 หมายเลข 8 หมายเลข 12 จะพบโครงการ-
เขื่อนไฟฟ้าพลังน้ำอยู่ทั่วไป จนสามารถกล่าวได้ว่า สายน้ำหลักทุกสายในภาคกลาง

และภาคใต้ กำลังดำเนินการหรือมีแผนก่อสร้างเขื่อนผลิตกระแสไฟฟ้า ไม่ว่าจะเป็นเขื่อนน้ำเหิน-หินปูน เขื่อนน่าน-เขื่อนน้อย เขื่อนเสด เขื่อนกอง เขื่อนกะมาน ฯลฯ

ก่อนวิกฤตทางเศรษฐกิจในเอเชียปี 1997 ไทยกำหนดว่า ภายในปี 2006 จะรับซื้อไฟฟ้าจากถ่านหินจำนวนทั้งสิ้น 3,000 เมกะวัตต์ ต่อมาจึงได้ปรับเปลี่ยนเป็นรับซื้อสองช่วง คือ ภายในปี 2006 จำนวน 1,600 เมกะวัตต์ และจะรับซื้ออีกประมาณ 1,700 เมกะวัตต์ ในปี 2008 หากเป็นไปตามข้อตกลง จะทำให้ลาวมีรายได้เพิ่มขึ้น 1,050 ล้านดอลลาร์สหรัฐต่อปี หรือประมาณ 44,600 ล้านบาท (โดยปัจจุบันประเทศไทยรับซื้อไฟฟ้าจากถ่านหินประมาณ 600 เมกะวัตต์) การก่อสร้างเขื่อนขนาดใหญ่ นอกจากจะเป็นการทำลายพื้นที่ป่าเขตร้อนอันอุดมสมบูรณ์แล้ว ผลกระทบที่ยิ่งใหญ่ไปกว่าได้แก่การกีดขวางการอพยพของปลา ทั้งยังเปลี่ยนแปลงสภาพที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำอย่างรุนแรง รวดเร็ว เขื่อนจึงคุกคามต่อพันธุ์ปลาไม่น้อยกว่า 200 ชนิดที่อาศัยตามลำน้ำต่างๆ และต่อการดำรงชีพของคนท้องถิ่นอย่างรุนแรง เหมือนที่เห็นตัวอย่างจากเขื่อนปากมูลของไทย

ขณะเดียวกัน การเดินทางบนถนนหลวงเราจะได้พบเห็นขบวนรถขุด หรือรถบรรทุกไม้เสมอ ผู้ที่ติดตามความเคลื่อนไหวเรื่องนี้ตั้งข้อสังเกตว่า หลังปี 2000 เป็นต้นมา แต่ละแขวงของลาวให้สัมปทานไม้เพิ่มสูงถึงแขวงละ 1 แสนลูกบาศก์เมตรต่อไป (ตัวเลขอย่างเป็นทางการ) โดยไม่รวมกับสัมปทานไม้บริเวณอ่างเก็บน้ำสำหรับพื้นที่ที่จะมีการสร้างเขื่อน ซึ่งจะมีไม่น้อยกว่า 2 ล้านลูกบาศก์เมตร เทียบกับเมื่อ 5 ปีก่อน โค้วตัดไม้ของทั้งประเทศรวมกันเพียง 5 แสนลูกบาศก์เมตร ด้วยนโยบายกระจายอำนาจของรัฐบาล ที่เรียกกันว่า “นโยบาย 01” คล้ายจะก่อให้เกิดผลในเชิงอนุรักษ์ป่าไม้ แต่กลายเป็นการเปิดให้แต่ละแขวงมีอิสระที่จะกำหนดแผนพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานของตน พร้อมทั้งขออนุมัติรัฐบาลกลางขายไม้เป็นปริมาณมหาศาลเพื่อหารายได้เข้า เช่นเดียวกับในหลายๆ ประเทศ ที่ต้องแสวงหาสมดุลของการพัฒนา บางครั้งการมุ่งหาเม็ดเงินมาใช้ในการพัฒนา ก็สวนทางกับนโยบายอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ซึ่งไม่น่าแปลกใจ รัฐบาลลาวได้ประกาศ “เขตอนุรักษ์ชีวนานานพันธุ์แห่งชาติ” (National Biodiversity Conservation Area/ NBCA) จำนวน 20 แห่ง ทว่าเขื่อนอย่างน้อยสองแห่ง คือ น้ำเหิน 2 คุกคามต่อเขตอนุรักษ์

ชีวะพนาพันธุแห่งชาตินากาย-น้ำเหิน (แขวงคำม่วน) และเขื่อนเซกะมาน 1 ก็คุกคามต่อเขตอนุรักษ์ชีวะพนาพันธุแห่งชาติดงอัมพาม (แขวงอัตตะปือ) นอกจากนั้น ปัจจุบันเกิดการขัดแย้งคุกรุ่นขึ้นในหลายแขวง เนื่องจากเจ้าหน้าที่อนุญาตให้สัมปทานไม้ในเขต “ป่าชุมชน” ของหมู่บ้าน ตามนโยบายแบ่งดินแบ่งป่า

โครงการตัดถนน 2 เส้นจากแขวงเซกองและจากอัตตะปือ (หมายเลข 18 B) ต่างมุ่งไปยังชายแดนเวียดนาม และผ่านไปยังท่าเรือคานังและกวางงาย “เพื่อเป็นทางออกสู่ทะเลของลาวตอนใต้” และการคมนาคมขนส่งจะต้องเป็นได้โดยสะดวกในฤดูฝน โครงการทั้งสองมีมูลค่ารวมกันกว่า 2,000 ล้านบาท ที่น่าสนใจคือ ทางหลวงแผ่นดินทั้งสองเส้นตัดผ่านพื้นที่ป่าที่อุดมสมบูรณ์ ซึ่งมีความหลากหลายทางชีวภาพสูง และเป็นเขตที่อยู่อาศัยของชาวลาวเหิง กลุ่มชาติพันธุ์มอญ-เขมร ที่มีวิถีความเป็นอยู่เรียบง่ายจำนวนมาก จึงมีเอ็นจีโอในลาวตั้งข้อสังเกตว่า ในเมื่อลาวมีถนนหมายเลข 13 ไปถึงชายแดนเขมร ซึ่งสร้างแล้วมีรถแล่นเพียงน้อยนิด ขณะเดียวกันก็มีทางหมายเลข 9 จากสะพานนะเขต ตลอดจนทางหลวงหมายเลข 8 จากแขวงบอลิคำไซ ติดต่อกับท่าเรือคานังในเวียดนามแล้ว เหตุใดยังจะต้องการถนนอีกมากมายไปออกทะเล ลาวมีสินค้าอะไรจะต้องส่งออก นอกเสียจากถนนจะเป็นข้ออ้างของการตัดไม้ การขนส่งไม่อย่างสะดวกในฤดูฝน

แน่นอนว่า โครงการหรือปัญหาเหล่านี้มิได้เกิดขึ้นและส่งผลกระทบล่าช้าในประเทศลาว หากเป็นประเด็น “ข้ามพรมแดน” ที่ทั้งโยงโยและส่งผลกระทบถึงประเทศอื่นด้วย ไม้หรือไฟฟ้าพลังน้ำ จากลาวต่างมีลูกค้าอยู่ในประเทศไทย และอำนาจที่อยู่เบื้องหลังก็คือ “กลุ่มนักสร้างเขื่อนโลก” ซึ่งใหญ่กว่าอำนาจของรัฐบาลลาวหรือรัฐบาลไทยมากนัก งบประมาณที่ใช้ประชาสัมพันธ์โครงการเหล่านี้ก็มีมากมายมหาศาล จึงไม่แปลกที่เมื่อสอบถามคนลาวในเมือง ส่วนมากจึงพูดในทำนองว่า “ประเทศเรามีแต่ป่าไม้ สิ่งที่เราได้จึงแต่ไม้และไฟฟ้าเท่านั้น ต่อไปเราจะเป็นแบบบรูไน ที่ขายแต่น้ำมันก็รวย” รัฐบาลลาวก็อาจจะไม่ต่างจากรัฐบาลไทยที่ถ่มมูมความสนใจไปที่การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานขนาดใหญ่ และข้อบกพร่องของมัน จนอาจทำให้ละเลยปัญหาสังคมและการเมืองชั้นพื้นฐานที่มีอยู่จริง ในประเทศแถบลุ่มแม่น้ำโขงก็เป็นได้ ไม่ว่าจะเป็นปัญหาด้านการศึกษาหรือ

สาธารณสุขมูลฐาน ซึ่งเป็นโครงการที่ไม่ต้องใช้เงินมากมาย แต่ให้ผลการพัฒนา-
ทรัพยากรมนุษย์อย่างจริงจัง

สายน้ำแดนใต้ สายวัฒนธรรมมอญ-เขมร

เมื่อผู้เขียนกลับไปเยือนแขวงเซกอง ทางตอนใต้โดยมีโจทย์เกี่ยวกับการ-
เปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมและวัฒนธรรมร่วมทาง บุคคลแรกที่นึกถึงคือ ท่าน-
วิพอน จออาสาน ปัจจุบันท่านมีตำแหน่งเป็นรองประธานแนวสวสร้างชาติ แขวงเซกอง
เคยเป็นครูอยู่เมืองกะลิม และเคยเป็นเจ้าของเมือง (หรือนายอำเภอ) ที่นั่น อาจารย์-
ที่พาผู้เขียนไปรู้จัก “ลุงวิพอน” เมื่อสามปีก่อนเคยเล่าว่า ในสงครามปลดปล่อย
(ทศวรรษ 1960-70) ผู้นำชนเผ่าที่ต่อสู้อย่างเข้มแข็งทางใต้และเหลือชีวิตรอด บั๊จ-
จันส่วนใหญ่ได้รับความดีความชอบเป็นระดับบิ๊กๆ ในแขวง ลุงวิพอน ชาวเผ่า-
กะตูกิคนหนึ่ง หน้าที่ของท่านจะดูแลงานหลายภาคส่วน ไม่ว่าโครงการน้ำสะอาด
และสิ่งแวดล้อม โครงการต้านเอดส์ ฯลฯ น่าจะช่วยเหลือผู้เขียนได้เป็นอย่างดี

เซกองเป็นหนึ่งในไม่กี่แขวงที่ประชากรส่วนใหญ่ (กว่าร้อยละ 95) เป็นลาวเทิง
หรือบรรดาชนเผ่าในภาษาลาว ตัวแขวงเพิ่งตั้งขึ้นใหม่หลังสงคราม ณ ริมสายน้ำ-
เซกองเขตเมืองละมาม ปัจจุบันยังเป็นเมืองที่เงียบสงบ กวาดสายตาไปก็เห็นแต่-
ความโล่งกว้าง มีตึกเพียงไม่กี่หลัง สำหรับแขวงทางตอนใต้อย่างเซกอง อัดตะปือ
หรือจำปาสักแล้ว จุดเด่นที่สุดในสายตาผู้เขียนน่าจะเป็นแม่น้ำเซกองและเขอะมาน
ทั้งสองเป็นลำน้ำสาขาสายสำคัญของลุ่มน้ำโขงตอนล่าง กำเนิดจากสายภูหลวง
พรมแดนลาว-เวียดนาม อุดมด้วยทรัพยากรป่าไม้ แร่ธาตุ พันธุ์สัตว์น้ำ และเป็น-
เส้นทางคมนาคมที่สำคัญ ซึ่งคาดว่าจะกลายเป็นทรัพยากรด้านการท่องเที่ยวที่สำคัญ-
ในอนาคต ทว่าวันนี้คนภายนอกยังไม่รู้จักดินแดนแห่งนี้มากนัก หากเราเล่นเรือ-
ทวนสายน้ำเซกองจากตัวแขวงขึ้นเหนือไปยังอดีตเมืองในปกครองของลุงวิพอน
ตลอดสองฟากฝั่งจะพบบรรดาชนเผ่าที่พูดภาษาตระกูลมอญ-เขมรอยู่เป็นระยะๆ
ตามเนินเขา ทั้งเผ่ากะตูกิ อะลัก แะ ตะเรียง ฯลฯ เดิมชนกลุ่มนี้เคยถูกเรียก-
รวมว่า “ชา” อันหมายถึง “ข้า (ทาส)” สืบเนื่องจากชาส่วนใหญ่ตกอยู่ในสถานะ-
ไพร่ฟ้า ข้าแผ่นดินของชาวลาวและไทยมาแต่โบราณ ซึ่งแน่นอนว่าปัจจุบันพวก-

เขาไม่ยอมรับคำเรียกนี้ ลักษณะทางกายภาพของชาวเผ่าจะมีใบหน้าเข้ม โหนกแก้มสูง เบ้าตาลึก ตากลมค่อนข้างโต ผิวคล้ำเกรียมแดด ต่างจากชาวลาวลุ่มทั่วไป บางครั้งจะพบพวกเขาร่อนคำ (ทอง) ดักปลาอยู่ริมน้ำ หรืออาจเล่นเรือสวนมา โดยหากราบจากลำแล้ว เราก็จะไม่สามารถสื่อสารกันได้เลย ตามข้อมูลบอกว่าแขวงเซกองประกอบด้วยชนเผ่า 14 เผ่า ส่วนอัตตะปือมี 14 ชนเผ่า (รวมทั้งลาวลุ่ม) จากทั้งหมดที่มีอยู่ประมาณ 41 ชนเผ่าในลาวใต้ โดยบางเผ่าอาจมีชื่อเรียกมากกว่าหนึ่งชื่อ หรืออาจมีการผสมผสานกันทางด้านภาษา และวัฒนธรรมบ้าง กระนั้นก็ตาม เชื่อกันว่ากลุ่มชาติพันธุ์มอญ-เขมร คือผู้ที่อาศัยอยู่ดั้งเดิมใน อินโดจีนอย่างแท้จริง และกลุ่มชนพวกนี้ในปัจจุบัน อาจเป็นกุญแจสำคัญที่จะช่วยไขความรู้ด้านสังคมและวัฒนธรรมของผู้คนที่อยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในยุคก่อนประวัติศาสตร์ได้นอกจากภาษา เอกลักษณะทางวัฒนธรรมของกลุ่มที่ยังอาจพบเห็นได้ในปัจจุบันมีดังนี้

การปลูกสร้างบ้านเรือน แบบที่เรียกกันว่า เรือนยาว (Long House) ที่มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตในถิ่นทางไกลธุรกันดาร การแบ่งงานในครอบครัว ระบบเครือญาติ ตลอดจนการสืบทอดสายตระกูลของกลุ่ม

การแต่งกาย แต่งด้วยผ้าทอสีแดง-ดำ โดยเฉพาะผู้หญิงยังคงทอผ้าสวมใส่ของชนเผ่าเหล่านั้นจะมีพื้นสีดำ โดยทั่วไปจะมีความยาวเป็นพิเศษ จนสามารถใช้ห่มและห่มคลุมได้ในยามที่อากาศหนาวเย็น

การนับถือผีและความเชื่อเรื่องขวัญที่ยังเหนียวแน่น แสดงออกให้เห็นในงานพิธีสำคัญที่สุดของแต่ละชุมชน อันได้แก่ แบ่งฮีดกินควาย หรือ “ฮบายวิล” ระหว่างเดือนกุมภาพันธ์-มีนาคม อันถือได้ว่าเป็นการสิ้นสุดรอบปีเพาะปลูกและเริ่มฤดูเพาะปลูกครั้งต่อไป แต่ก่อนชาวเผ่าชุมชนหนึ่งๆ จะรวบรวมเงินซื้อควายและเตรียมข้าวปลาอาหาร จัดฮบายวิลแทบทุกปี แต่ปัจจุบันถือว่าปีใดเศรษฐกิจไม่ดี ก็เว้นไม่ต้องทำ หรือถ้าปีใดมีการแบ่งกวน (ศาลากลางบ้าน) ก็มักฉลองพร้อมกันในช่วงเทศกาลงานบุญนี้

มีความชำนาญและใช้เทคโนโลยีแบบเดียวกัน สำหรับสังคมเกษตรกรรมด้วยในสงครามปลดปล่อย พื้นที่แถบเซกอง อัตตะปือ เป็นบริเวณที่มีการสู้รบ-

ทั้งระเบิดอย่างหนักหน่วง เนื่องจากเป็นเขตติดต่อยุทธศาสตร์สำคัญของเวียดนามใต้ และอยู่บนเส้นทางลำเลียงที่รู้จักในนาม "เส้นทางโฮจิมินห์" ทุกวันนี้ การสำรวจ-ทำแผนที่ของหน่วยเก็บกู้ระเบิด ปรากฏว่าแขวงเซกอง แขวงอัตตะปือ มีเศษชิ้น-ส่วนหรือลูกระเบิดมากเป็นอันดับต้นๆ ของประเทศ ชาวไร่ที่เข้าไปตากถาง บุกเบิกที่ดิน ยังคงได้รับอันตรายจากลูกระเบิด หรือ "ฝนเพลิง" ที่ฝังอยู่ใต้ดินเสมอๆ แม่-จะกล่าวกันว่า ชาวป่าในลาวใต้ทุกคน ซึ่งเคยเป็นแนวร่วมกบฏอู๋ฮูปไตของ สปป.ลาว มีสิทธิ์ที่จะรวมภาคภูมิใจต่อผลงาน หรือชะตากรรมดังกล่าว เพราะผลจากการ-สู้รบเคียงบ่าเคียงไหล่ ส่งผลให้สภาพของพวกเขาอยู่ในระดับดีพอสมควร ไม่ตก-อยู่ในฐานะผู้ถูกกระทำจากสังคมใหญ่ ดังเช่นกลุ่มชาติพันธุ์ในหลายๆ ประเทศ แต่ข้อมูลที่ได้ในระยะหลังอาจไม่เป็นไปเช่นนั้นทั้งหมดเสียแล้ว เมื่อมีโครงการพัฒนา-ขนาดใหญ่ของรัฐ หุ้มนลงไปในพื้นที่ลุ่มน้ำเซกอง-เซกะมานอย่างหนัก ในช่วงหลังปี 2000 เป็นต้นมา ไม่ว่าจะเป็นโครงการตัดถนน เขื่อนไฟฟ้าพลังน้ำ รวมทั้งนโยบาย-ที่จะให้มีการอพยพชาวเผ่าบนภูเพียง ลงมาอยู่ในที่ราบลุ่มให้หมดในปี 2005 เนื่องจากเห็นว่า ชนเผ่าเป็นตัวละครสำคัญในการทำลายป่าไม้

ประวัติโดยย่อ

นายภัทรพงศ์ คงวิจิตร

ปัจจุบัน ผู้ควบคุมการผลิต (producer) รายการโทรทัศน์แอ็คชั่นฮอลลีวูด ออกอากาศทุกวันหยุดนักขัตฤกษ์ทางสถานีโทรทัศน์กองทัพบกช่อง 7 นักเขียน และถ่ายภาพ สารคดีอิสระ มีผลงานเขียนสารคดี และถ่ายภาพ ตามนิตยสารต่างๆ เช่น สารคดี ไฮ-คลาส Expression และ Elle

ประสบการณ์และประวัติการทำงาน

- กันยายน 2543 ถ่ายภาพงานเทศกาลแข่งเรือเมืองหลวงพระบาง เพื่อเตรียม จัดพิมพ์สมุดภาพ (pictorial book) ร่วมกับสุทัศน์ รุ่งศิริศิลป์, เกียรติกร ไวยกิจ, วรันท์ ชัชวาลทิพากร และพิชญ์ เยาวภิรมย์
- เมษายน 2543 ร่วมงานกับสำนักงานกรุงเทพฯ ขององค์การ UNESCO ใน การจัดทำหนังสือ Impact of Tourism in Luang Phrabang
- ธันวาคม 2542 นิทรรศการภาพถ่าย บ้านเมือง เรื่องราว และวันเวลาในหลวง พระบาง ร่วมกับศรัณย์ บุญประเสริฐ ที่ร้านแฮมลิค ถนนพระอาทิตย์
- ตุลาคม 2542 รวบรวมความในหนังสือ หลวงพระบาง: หัวใจของล้านช้าง บรรณาธิการ โดยธีรภาพ โลหิตกุล
- กุมภาพันธ์ 2542 นิทรรศการภาพถ่าย Along the Street of Phra Arthit ร่วมกับสมิทธิ ธนาธิโชติที่ร้านแฮมลิค ถนนพระอาทิตย์
- 2541 ผู้ควบคุมการผลิตรายการอิสระ รายการสารคดี สู่โลกกว้าง ออกอากาศทางสถานีโทรทัศน์ ขององค์การสื่อสารมวลชน แห่งประเทศไทย ช่อง 9
- 2539 – 2541 นักเขียนและช่างภาพประจำกองบรรณาธิการนิตยสารนักเดินทาง การศึกษา
- 2543 สังคมวิทยาและมานุษยวิทยามหัศจรรย์ (มานุษยวิทยา) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ วิทยานิพนธ์เรื่องพื้นที่และความหมาย ของการท่องเที่ยวในเมืองหลวงพระบาง
- 2538 วารสารบัณฑิต สาขาภาพยนตร์และภาพถ่าย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- 2534 มัธยมปลายโรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย

เส้นทางติดต่อระหว่างไทยกับประเทศเพื่อนบ้าน: จากน่านสู่ฮาลองเบย์

ศรัณย์ บุญประเสริฐ

ความสำคัญของเส้นทาง

แนวความคิดที่จะหาทางเชื่อมต่อการเดินทางจากประเทศไทยออกสู่ฝั่งทะเลจีนใต้ในประเทศเวียดนามนั้น กล่าวได้ว่ามิใช่ความคิดใหม่ ทว่าที่ผ่านมาในอดีต ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับประเทศเพื่อนบ้านในภูมิภาคอินโดจีนนั้น แท้จริงแล้วไม่อยู่ในขั้นเลวร้ายหรือหันหลังแก่กัน แต่ก็มิอาจกล่าวได้ว่าเป็นสัมพันธ์ภาพที่แน่นแฟ้นกัน ทั้งจากระบบการเมืองการปกครองและเศรษฐกิจอันแตกต่างกัน ทั้งจากภูมิศาสตร์ในยุคนั้นซึ่งสร้างความหวาดระแวงในกันและกัน รวมถึงทัศนคติพื้นฐานที่คนไทยมีต่อเพื่อนบ้านในอินโดจีนอันมีรากเหง้ามาจากอารมณ์ความรู้สึกทางประวัติศาสตร์ สิ่งต่างๆ เหล่านี้เป็นเหมือนกำแพงขวางกั้นความรู้สึกดีๆ และความรู้จักเข้าอกเข้าใจในกันและกันระหว่างสังคมไทยกับเพื่อนบ้านในอินโดจีนไปโดยปริยาย

กระทั่งเมื่อเกิดความเปลี่ยนแปลงในระดับสากล การปฏิรูปเศรษฐกิจและการเมืองในกลุ่มประเทศสังคมนิยม เปิดโอกาสให้กลุ่มนักธุรกิจไทยมีโอกาสเข้าไปดำเนินธุรกิจในกลุ่มประเทศอินโดจีน เป็นเหมือนบันไดขั้นแรก การเปิดตัวต้อนรับนักท่องเที่ยวสู่ประเทศเหล่านั้น เป็นบันไดขั้นต่อมา แม้กระนั้นการรับรู้ของสังคมไทยที่มีต่อเพื่อนบ้านในอินโดจีน ก็ยังจำกัดอยู่เฉพาะจุดท่องเที่ยวสำคัญซึ่งอยู่ในเส้นทางท่องเที่ยวของบริษัทนำเที่ยว เส้นทางทางบกจากไทยถึงฝั่งทะเลจีนใต้ในเวียดนาม จึงอาจช่วยขยายพรมแดนการรับรู้ที่มีต่อเพื่อนบ้านได้

Suvannabhumi 1

ปัจจุบันเส้นทางเชื่อมต่อระหว่างไทยกับเวียดนามซึ่งเป็นที่ยึดกันมากพอสมควรแล้วมีอยู่ 3 เส้นทาง คือหนึ่ง จากอรัญประเทศ-พระตะบอง-พนมเปญ-สวายเรียง-เตยนิม - โยจิมินห์คีตี้ เส้นทางที่สอง จากมุกดาหาร-สะหวันนะเขต-ดำนลาวบาว-เว้ และสาม จากนครพนม-ท่าแขก-หลักซาว-ด่านน้ำพาว-เมืองวินห์

นอกจากสามเส้นทางนี้แล้ว ยังมีอีกเส้นทางหนึ่งที่สามารถเชื่อมต่อจากไทยไปยังเวียดนามภาคเหนือได้ นั่นคือเส้นทางจากด่านห้วยโก๋น จังหวัดน่าน ผ่านเมืองเงิน-เมืองหงสา-ท่าซม-ปากแบ่ง-เมืองไซ-เมืองขวา-เดียนเบียนฟู-หัวบิงห์-ฮานอย และถึงอ่าวตังเกี๋ยที่เมืองไฮฟอง

เส้นทางเชื่อมโยงไทย-เวียดนามเส้นนี้ แม้จะไม่มีใครมีผู้รู้จักกันมาก แต่จะมีความสำคัญมากขึ้นในอนาคตอันใกล้ เพราะหากมองจากแง่ประวัติศาสตร์ ก็เป็นเส้นทางย้อนไปบนรอยทางการเคลื่อนย้ายของกลุ่มคนตระกูลไต-ไท จากแคว้น-สิบสองจุไทยมายังสยามประเทศ เป็นถนนซึ่งผ่านบ้านเมืองหลายแห่งที่เคยถูกกล่าวถึงในหน้าประวัติศาสตร์ไทย อาทิ เมืองแกงหรือเดียนเบียนฟู, เมืองไล, เมืองซอน

และหากมองต่อไปในอนาคต เส้นทางนี้จะเส้นทางซึ่งสั้นที่สุดจากประเทศไทยไปยังกรุงฮานอยและฮาลองเบย์ ซึ่งเป็นสถานที่ท่องเที่ยวอันสวยงามและสำคัญที่สุดของเวียดนามตอนเหนือ อีกทั้งปัจจุบันจุดผ่านแดนที่เดียนเบียนฟู กำลังจะถูกยกระดับเป็นด่านสากล สามารถตรวจลงตราบนหนังสือเดินทางสำหรับคนไทยได้แล้ว ภายในปี พ.ศ. 2545

นี่เป็นเส้นทางทางเลือกอีกสายหนึ่ง ในการเชื่อมร้อยภาคเหนือของไทย ลาว เวียดนาม และจีนตอนใต้เข้าด้วยกัน

บทที่ 1 : จากเมืองน่านสู่เมืองเงิน

ภาคตะวันออกของแผ่นดินล้านนาไทย คือจังหวัดน่าน เมืองอันเคยเป็นนครรัฐอิสระซึ่งอยู่ระหว่างกลางระหว่างล้านนากับล้านช้าง น่านจึงเป็นเมืองซึ่งมีวัฒนธรรมผสมผสานจนมีความต่างจากเมืองอื่นๆ ในภาคเหนืออย่างชัดเจน

พื้นที่ชายแดนด้านตะวันออกของจังหวัดน่าน ติดต่อกับสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว หรือ สปป.ลาว ซึ่งฝั่งตรงข้ามจังหวัดน่านนั้น คือพื้นที่-

ในแขวงไชยบุรี ซึ่งเป็นแขวงที่อุดมด้วยทรัพยากรธรรมชาติ ทั้งป่าไม้และแร่ธาตุ โดยเฉพาะถ่านหินลิกไนต์ ซึ่งมีอยู่ในเขตเมืองหงสาไม่ห่างจากชายแดนไทยนัก รัฐบาลลาวจัดตั้งบริเวณนี้เป็นเขตเศรษฐกิจพิเศษเพื่อการลงทุน เรียกว่า "เขตพิเศษ-เชียงฮอน - หงสา" เมื่อจัดตั้งขึ้นใหม่ๆ มีนักลงทุนจากประเทศไทย เข้าไปลงทุนทำเหมืองแร่ลิกไนต์ที่นี่ ซึ่งเป็นผลให้มีการปรับปรุงถนนจากชายแดนไทยที่บ้านห้วยโก๋น ไปถึงเมืองหงสาให้สามารถใช้สัญจรได้ตลอดปี

ครั้นถึงปี พ.ศ. 2538 ด้านชายแดนที่บ้านห้วยโก๋น ก็เปิดเป็นด่านตรวจ-คนเข้าเมืองสากลภายใต้การผลักดันของหอการค้าจังหวัดน่าน กระแสความพยายาม-ทำให้น่าน เป็นประตูที่เปิดไปสู่ภูมิภาคอินโดจีนตอนบนและเข้าถึงจีนตอนใต้เริ่มเกิดขึ้น มีการเดินทางเพื่อสำรวจความเป็นไปได้ในการเดินทางระหว่างน่านถึงเมือง-เชียงรุ่งในสิบสองปันนาของจีน และจากน่านไปถึงเมืองแกงหรือเมืองเดียนเบียน-ฟูในสิบสองจุไทยของเวียดนาม ซึ่งมีทั้งสื่อมวลชน ตัวแทนหอการค้าจังหวัดน่าน และกลุ่มผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยวระดับท้องถิ่น ร่วมเดินทางสำรวจด้วย จังหวัด-น่านเริ่มถูกมองว่ามีศักยภาพสูง ในการเป็นเมืองชายแดนที่สำคัญที่สุดในภาคเหนือ เนื่องจากสามารถเดินทางเข้าสู่ลาว เวียดนาม และจีนได้

ปี พ.ศ. 2542 - 2543 หรือ ค.ศ. 1999 - 2000 รัฐบาล สปป. ลาว-ประกาศให้เป็นปีท่องเที่ยวหลวงพระบาง ในระหว่างนี้ ด้านสากลบ้านห้วยโก๋นกลายเป็นด่านที่มีนักท่องเที่ยวทั้งคนไทยและชาวต่างประเทศผ่านเข้าออกเป็นจำนวนมาก และจุดหมายปลายทางส่วนใหญ่ก็คือ หลวงพระบาง เมืองมรดกโลกที่สำคัญที่สุดของ สปป.ลาว

ตรงข้ามกับบ้านห้วยโก๋นคือเมืองเงิน ซึ่งทั้งเมืองน่านและเมืองเงินยังมีประวัติศาสตร์ผูกพันกันโดยผ่านกลุ่มคนไทลื้อ เพราะเมืองเงินเป็นเมืองซึ่งชาวบ้านส่วนใหญ่เป็นชาวลื้อ และเกี่ยวพันโดยตรงกับชาวลื้อเมืองน่าน

จากด่านสากลบ้านห้วยโก๋น สามารถเดินทางผ่านด่านน้ำเงิน ของ สปป.ลาว ซึ่งอยู่ในเขตเมืองเงิน แขวงไชยบุรี ตามเส้นทางซึ่งได้รับการปรับปรุงจากบริษัท-เหมืองแร่หงสาลิกไนต์ เข้าไปอีก 34 กิโลเมตรจึงถึงเมืองหงสา ซึ่งเป็นเมืองใหญ่-ที่สุดทางตอนบนของแขวงไชยบุรี จากเมืองหงสาเส้นทางเริ่มได้ขึ้นภูสูงต่อไปอีกราว

30 กิโลเมตร ถนนก็ไปสู่ที่ริมแม่น้ำโขง บริเวณหมู่บ้านเล็กๆ ซึ่งมีชื่อว่า บ้านท่าช่วง ในอดีตภายหลังเหตุการณ์ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 เมื่อครั้งที่ความขัดแย้งทางการเมืองในสังคมไทยยังคงอยู่ บ้านท่าช่วงเป็นจุดผ่านทางสำคัญสำหรับผู้ที่เดินทางขึ้นไปยังประเทศจีน ขบวนหนุ่มสาวมากมาย เดินเท้าจากเขาค้อ, ภูหินร่องกล้า, ดอยผาจิ ฯลฯ มุ่งหน้าสู่แนวหลังในพื้นที่เขาวงกตน้ำตก ภาคเหนือของ สปป.ลาว หรือผู้ที่เดินทางไปศึกษาในเมืองจีน พวกเขาล้วนต้องเคยผ่านบ้านท่าช่วงแห่งนี้ทั้งสิ้น

การเปิดด่านห้วยโกนและน้ำเงินเป็นด่านสากล นำพาผู้คนมากมายเดินทางไปสู่เมืองหลวงพระบาง นักเดินทางสามารถออกจากด่านห้วยโกนในตอนเช้า ไปถึงบ้านท่าช่วงในตอนเที่ยง จากนั้นต่อเรือไปยังหลวงพระบาง ซึ่งจะถึงเมืองมรดกโลกในราวพลบค่ำ นับเป็นเส้นทางที่เร็วที่สุดในการไปถึงเมืองหลวงพระบาง

หากมิได้เดินทางด้วยเครื่องบิน แต่การที่ด่านน้ำเงินได้เป็นด่านสากล กลับมิได้สร้างผลประโยชน์ให้กับแขวงไชยบุรีมากนัก เนื่องจากนักท่องเที่ยวที่จะหยุดพักที่เมืองเงินหรือเมืองหงสา ทั้งรายได้หลักของแขวงนี้ ก็ได้มาจากการท่องเที่ยว หากมาจากทรัพยากรธรรมชาติ ทั้งไม้และถ่านหิน ดังนั้น พอหลังจากนักท่องเที่ยวหลวงพระบางผ่านไป ด่านแห่งนี้ก็ถูกลดฐานะลงเป็นจุดผ่านแดนชั่วคราว ซึ่งอนุญาตให้เฉพาะชาวไทยผ่านเข้าออกได้ โดยใช้ใบผ่านแดน แต่ไม่สามารถเดินทางต่อไปยังแขวงอื่นๆ ใน สปป.ลาวได้

กล่าวได้ว่าผู้ที่ได้รับผลกระทบมากที่สุดจากการปิดด่านห้วยโกน-น้ำเงินก็คือ กลุ่มธุรกิจในพื้นที่ด่าน ความฝันที่จะให้มันเป็นเมืองชายแดนที่สำคัญของภาคเหนือแทบจะจบสิ้นลงทันที หากห้วยโกนมิได้เป็นด่านสากล มีความพยายามผลักดันให้เจ้าแขวงไชยบุรีเปิดด่านน้ำเงินให้เป็นด่านสากลขึ้นอีกครั้ง แต่จนปัจจุบันที่ก็ยังคงเป็นจุดผ่านแดนชั่วคราวอยู่ แม้ในทางปฏิบัติ ยังอาจมีคนเดินทางบางคนสามารถเดินทางจากที่นี่ไปยังเมืองหลวงพระบางได้ เช่นเดียวกับครั้งสมัยยังเป็นด่านสากลอยู่ ทว่าหากกล่าวในเชิงหลักการแล้ว การกระทำเช่นนั้น ถือเป็นเรื่องผิดกฎหมาย

บทที่ 2 : ปากแบ่ง ชุมทางริมฝั่งโขง

จากบ้านท่าซ่วง หากเดินทางล่องใต้ไปตามแม่น้ำโขง จะลงไปถึงเมืองหลวงพระบางได้ แต่หากเริ่มทิศของการเดินทาง อยู่ที่ดินแดนทางตอนเหนือของสปป.ลาวแล้ว นักเดินทางต้องจับเรือทวนน้ำไปทางทิศเหนือ เพื่อมุ่งสู่เมืองปากแบ่ง

ปากแบ่งเป็นเมืองชุมทางของการสัญจรทั้งทางบกและทางน้ำ เมืองนี้อยู่ริมฝั่งโขงในเขตแขวงอุดมไซ เรือโดยสารและเรือสินค้าซึ่งเดินทางขึ้น - ล่องน้ำโขง บนเส้นทางห้วยทราย - หลวงพระบาง จะต้องแวะพักที่เมืองปากแบ่งเสมอ และเมืองนี้ยังเป็นจุดเริ่มต้นของทางหลวงหมายเลข 2 ซึ่งไปถึงเมืองไซ เมืองเอกของแขวงอุดมด้วยระยะทาง 144 กิโลเมตร

ปากแบ่งมีความสำคัญในฐานะเมืองชุมทางบนฝั่งน้ำโขงมานาน เดิมเคยขึ้นอยู่กับเมืองฮุน เรียกว่ากองปากแบ่ง สังกัดอยู่แขวงหลวงพระบาง ต่อมาเมื่อแขวงอุดมไซถูกจัดตั้งขึ้นมา กองปากแบ่งก็ถูกยกขึ้นเป็นเมือง และสังกัดอยู่ในแขวงอุดมไซแทน

จากอดีตปากแบ่งเป็นเมืองซึ่งคนหนุ่มสาวไทยในช่วงการนักศึกษาที่เข้าป่าจับอาวุธต่อสู้กับรัฐบาล ต้องผ่านทางเมืองนี้เพื่อขึ้นไปสู่เมืองจีน จนปัจจุบันเมื่อเข้าสู่ยุคแห่งการท่องเที่ยว ปากแบ่งก็เติบโตมีโรงแรมและบ้านพัก (เกสต์เฮาส์) เกิดขึ้นมากมาย จนเป็นศูนย์กลางของนักท่องเที่ยวแบบสะพายเป้หรือแบ็คแพ็คเกอร์แห่งหนึ่งไปแล้ว เมืองที่เล็กขนาดหมู่บ้านแห่งนี้ จึงปรากฏเกสต์เฮาส์กว่า 10 แห่ง ซึ่งนับว่ามากทีเดียวหากเทียบกับเมืองที่ไม่มีอะไรให้ดูชมให้ท่องเที่ยว ที่นี่เป็นเมืองที่คนผ่านทางจำต้องพัก ก่อนจะต่อรถหรือลงเรือไปยังจุดหมายข้างหน้าในวันรุ่งขึ้น รือบทั้งหมดของคนที่มาพักปากแบ่งจึงอยู่แค่คืนเดียวแล้วก็จากไป

การเข้ามาถึงของนักท่องเที่ยวประเภทแบ็คแพ็คเกอร์ นอกจากส่งผลให้ปากแบ่งมีเกสต์เฮาส์ใหม่ๆ เปิดเพิ่มขึ้นทุกปีแล้ว ร้านอาหารสำหรับนักเดินทางก็พลอยทำรายได้ดีไปด้วย ที่ปากแบ่งสามารถหาอาหารแบบตะวันตกที่ไม่ซับซ้อนได้ไม่ยากนัก ชาวบ้านเริ่มเรียนรู้ในการทำแฮมเบอร์เกอร์และบาเก็ต สำหรับเป็นเสบียงให้นักเดินทางในยามเช้า ซึ่งหาซื้อได้ง่ายบริเวณท่าเรือนั่นเอง

ทว่าเมืองปากแบ่ง จะยังเป็นเช่นนี้ได้อีกนานแค่ไหน ปัจจุบันโครงการสร้างสะพานข้ามแม่น้ำโขงบริเวณนี้ได้สำรวจเรียบร้อยแล้ว ภายใต้การสนับสนุนขององค์การความร่วมมือระหว่างประเทศแห่งญี่ปุ่น (JICA) สะพานใหม่แห่งนี้ จะสร้างเชื่อมเมืองปากคอบ บนฝั่งขวาของแม่น้ำโขงในแขวงไชยบุรี กับทางฝั่งซ้าย ซึ่งคือบ้านปากงอย ที่อยู่เหนือเมืองปากแบ่งขึ้นไปราว 10 กิโลเมตร จากนั้นจะตัดถนนเส้นใหม่ไปเชื่อมกับเส้นทางหมายเลข 2 ใกล้ๆ เมืองฮุน

นั่นหมายความว่า ในอนาคตไม่ไกล เมืองปากแบ่งจะสูญเสียสถานะของการเป็นเมืองชุมทางบนฝั่งแม่น้ำโขงโดยปริยาย เส้นทางจากเมืองเงินจะตรงเข้าเมืองปากคอบ ข้ามสะพานใหม่แล้วไปตามถนนเส้นใหม่ตรงสู่เมืองฮุนได้เลย...จะเป็นเรื่องคาดเดาไม่ยากว่าทำเรื่องขนส่งสินค้าและคนเดินทาง จะต้องย้ายโบทีปากงอยตามสะพานและเส้นทางรถโดยสาร

ปากคำชาวบ้านปากแบ่งกล่าวว่า อีกไม่นานปากแบ่งจะเปลี่ยนสภาพจากเมืองที่คึกคักด้วยเบ็คแพ็คเกอร์ กลายเป็นหมู่บ้านน้อยๆ ที่เงียบเหงาริมน้ำโขง เจกเช่นหมู่บ้านมากมายที่เรียงรายอยู่สองฝั่งน้ำ ให้นักท่องเที่ยวชื่นชม ระหว่างลองเรือจากเมืองห้วยทรายสู่หลวงพระบาง

บทที่ 3 : วันนี้ที่เมืองไซ

เมืองไซ เป็นเมืองเอกของแขวงอุดมไซ เส้นทางหมายเลข 2 จากปากแบ่งจะมาถึงที่นี่ด้วยระยะทาง 144 กม. เมืองไซ เป็นเมืองชุมทางซึ่งสำคัญที่สุดในลาวภาคเหนือ เนื่องจากจากเมืองไซนี้สามารถเดินทางเข้าสู่ประเทศจีนตามเส้นทางรถแห่งชาติหมายเลข 1 หรือมาประเทศไทยได้ตามเส้นทางหมายเลข 2 ไปเวียดนามตามถนนหมายเลข 4 และตามถนนหมายเลข 1 หากมุ่งหน้าลงใต้ก็สามารถเดินทางไปสู่แขวงเชียงขวางได้ และถ้าแยกจากเส้นทางนี้ที่เมืองปากมอ ก็จะเข้าสู่เส้นทางหมายเลข 13 เหนือ ที่สามารถไปถึงเมืองหลวงพระบางได้ เมืองไซจึงเป็นเมืองชุมทางของผู้คนจากทุกสารทิศ ทั้งคนจีนที่เข้ามาลงทุนทำธุรกิจ ทั้งนักท่องเที่ยวที่ผ่านทางเขามาก่อนจะเดินทางต่อไปยังจุดหมายอื่นๆ การเติบโตอย่างรวดเร็วของเมืองไซในวันนี้ เป็นสิ่งที่น่าสนใจมากเป็นพิเศษ

นักเดินทางที่เคยผ่านเมืองไซมาในอดีต หากวันนี้เมื่อกลับมาอีกครั้ง และได้ขึ้นไปบนพระราชวังเมือง พระธาตุสำคัญอันตั้งอยู่บนเนินเขาใจกลางเมือง ก็เห็นความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของเมืองๆ นี้ได้ จากในอดีตเมื่อ 10 ปีที่แล้ว เมืองนี้ยังมีเพียงบ้านพักของรัฐบาลเปิดให้คนแรมทางที่ผ่านไปมาได้พักอยู่เพียงแห่งเดียว ทว่าปัจจุบัน เมืองไซมีที่พักระดับโรงแรมไม่ต่ำกว่า 4 แห่ง ในจำนวนน้อยอย่างน้อย 2 แห่ง เป็นโรงแรมของชาวจีน อีกทั้งเกสต์เฮาส์จำนวนไม่น้อยอยู่บริเวณกลางเมือง ไม่ไกลจากท่ารถมากนัก

นักท่องเที่ยวจากหลวงพระบาง ที่มุ่งหน้าขึ้นภาคเหนือเพื่อไปเมืองสิงห์ในแขวงหลวงน้ำทา เมืองท่องเที่ยวชื่อดังที่สุดอีกแห่งของ สปป.ลาว จะต้องพักแรมทางที่เมืองไซ ทำนองเดียวกับนักเดินทางจากหลวงน้ำทา ที่ส่วนทางลงสู่หลวงพระบางเช่นกัน ปัจจุบันมีรถโดยสารข้ามประเทศจากลาวไปยังจีนแล้ว โดยออกจากเมืองไซไปสุดที่เมืองลา ในเขตสิบสองปันนาของจีน

ไม่เพียงเป็นชุมทางนักท่องเที่ยว เมืองไซยังเป็นชุมทางของสินค้าหลากหลายชนิดจากชาติต่างๆ ที่อยู่แวดล้อม สปป.ลาว สินค้าจากไทย จีน และเวียดนาม ต้องมาพักที่นี้ก่อนจะขนย้ายไปสู่ชายแดน ว่าไปก็ไม่ต่างจากนักท่องเที่ยวเช่นกัน

สินค้าเกรดสองจากเมืองไทย อาทิ ผงชูรส เครื่องดื่มบำรุงกำลัง บะหมี่สำเร็จรูป ฯลฯ ซึ่งติดฉลากยี่ห้อแปลกตาชนิดหาไม่ได้ในเมืองไทย แต่กลับพบเห็นได้ง่ายที่เมืองไซ สินค้าเหล่านี้เป็นของคุณภาพต่ำ ที่ผู้ผลิตในเมืองไทยผลิตขึ้นมาเป็น 2 เกรด ของคุณภาพดีขายในประเทศ ส่วนของคุณภาพด้อย ก็ส่งขายตามชายแดน และข้ามมายังประเทศเพื่อนบ้านด้วย

และเช่นเดียวกับสินค้าจากไทย เมืองไซยังเป็นแหล่งชุมนุมของสินค้าเกือบปีเลียนแบบจากเมืองจีน ซึ่งมีตั้งแต่เครื่องจักรขนาดเล็กเครื่องสูบน้ำ เครื่องใช้ไฟฟ้าแทบทุกชนิด โทรศัพท์มือถือรุ่นล่าสุด และรวมถึงแผ่นวีซีดีภาพยนตร์จากทั่วโลก ไม่เว้นแม้แต่ภาพยนตร์ไทยที่สามารถหาซื้อแผ่นวีซีดีได้ที่นี้ ในขณะที่ภาพยนตร์นั้นยังลงโรงฉายอยู่ในกรุงเทพฯ ด้วยซ้ำ

ขณะที่สินค้าจากเวียดนามอาจดูด้อยทั้งคุณภาพและมูลค่ามวบรวม หากเทียบกับผลิตภัณฑ์จากจีนหรือไทย ส่วนใหญ่สินค้าจากเวียดนามมักเป็นเครื่อง-

ใช้พื้นฐานชีวิตประจำวัน อาทิ ถ้วย ชาม จาน สังกะสีเคลือบ ผงซักฟอก สบู่ เครื่องใช้พลาสติก แต่ที่ดูโดดเด่นกว่าสินค้าอย่างอื่นคือของใช้ที่ทำจากโลหะ ประเภทลู่มีเนียม เช่น หม้อ กะละมัง ซึ่งว่ากันว่าโรงงานผลิตในเวียดนามใช้วัสดุจากซากเครื่องจักรและอาวุธที่สหรัฐทิ้งเอาไว้ภายหลังพ่ายแพ้สงคราม

เมืองไซจิงเป็นเสมือนจุดเริ่มต้นของขบวนการค้าขายสินค้าข้ามแดน ซึ่งเป็นการค้าแบบ “ล่อตรู” เป็นที่ซึ่งสามารถพบเห็นแม่ค้าชาวไทยดำจากเมืองเดียนเบียนฟูในเวียดนาม เข้ามาหาซื้อสินค้าแล้วขนขึ้นรถโดยสารกลับไปเวียดนาม เดือนหนึ่งจะต้องมาที่เมืองไซสองครั้ง เพื่อซื้อสินค้าไปเพิ่มเติมในร้าน ขณะเดียวกันเมืองไซก็เป็นแหล่งชุมนุมของพ่อค้า-แม่ค้าเวียดนาม ซึ่งใช้เวลาทั้งวันในการเดิน-ขี่มาระหว่างย่านร้านตลาดกับท่ารถ เพื่อขายสินค้าถึงละแวกพื้นละน้อย ตั้งแต่เข็มเย็บผ้า กรรไกรตัดเล็บ ไม้แคหู่ ยาต้มยาหมอมอง สินค้าก็พออุปสำหรับวัยรุ่น ฯลฯ คนเหล่านี้ส่วนใหญ่เดินทางมาจากมณฑลยูนนาน แถบเมืองซือเหมา และเมืองลา พวกเขาหนีภาวะเศรษฐกิจที่แร้นแค้น และการแก่งแย่งแข่งขันทางการค้าขายในบ้านเกิด ภายหลังจีนปรับระบบเศรษฐกิจให้เปิดมากขึ้น เดินทางเข้ามายัง สปป.ลาว ด้วย-บัตรผ่านแดน (border pass) มีไซหนังสือเดินทาง (passport) แต่มาประหลาด-ที่หลายคนสามารถอยู่ในลาวได้ถึงหนึ่งปี จึงค่อยกลับคืนบ้านเกิดที่มณฑลยูนนาน พร้อมกับเงินก้อนหนึ่งสำหรับครอบครัวที่รอคอยอยู่

และหากช่วงใดมีพี่น้องร่วมชาติ เดินทางเข้ามาค้าขายในเมืองไซมากเกินไป จำนวนหนึ่งของคนเหล่านี้จะเลือกที่เดินทางต่อไปยังเมืองอื่นๆ ที่โอกาสในการทำ-มาหากินเปิดกว้าง บางคนลงใต้ต่อไปยังหลวงพระบางและเวียงจันทน์ บางคนมุ่ง-ไปยังชายแดนเวียดนามแถบเมืองฮวา ที่แม้จะเป็นเมืองเล็ก แต่ก็ไม่มีใครมีพ่อค้าจีนไปถึง บ้างก็ข้ามมาห้วยทรายตรงข้ามอำเภอเชียงของ และคงมีบ้างที่หลุดเลยเข้ามาถึง-เมืองเชียงราย

แต่ก็มีไซว่าชาวจีนซึ่งเดินทางเข้ามาเมืองไซจะมีแค่พ่อค้าเร่ หรือพ่อค้า-ขายส่งสินค้าเท่านั้น ปัจจัยการเติบโตของ สปป.ลาว ในปัจจุบัน ดึงดูดการลงทุน-จากจีนได้มาก ซึ่ง สปป.ลาว ก็ดูจะไวใจให้มาลงทุนมากที่สุด ในบรรดาประเทศ-เพื่อนบ้านรอบข้าง ซึ่งมีศักยภาพมากพอ ปัจจุบันจีนเข้ามาลงทุนในธุรกิจสื่อสาร-

โทรคมนาคมใน สปป.ลาว เป็นเจ้าที่สองนับจากเจ้าแรกซึ่งเป็นบริษัทจากประเทศไทย ผู้ชำนาญการจำนวนมากถูกส่งจากจีนมา สปป.ลาว และหากนับจากชายแดนประเทศจีน เมืองไซ คือจุดพักจุดแรกที่ทุกคณะต้องหยุดที่นี่

แหล่งสถานบันเทิงจึงเกิดขึ้นเพื่อรองรับคนเหล่านี้ และส่วนใหญ่ล้วนเป็นนักเที่ยวชาวจีนมากกว่าคนท้องถิ่นหรือนักท่องเที่ยวที่ผ่านมาเมืองไซเพียงเพื่อแวะพักคาระโอเกะและดิสโก้เทคในเมืองไซ พูดได้ว่าคึกคักที่สุดไม่มีเมืองไหนสู้ หากนับจากเวียงจันทน์ ไปจรดชายแดนประเทศจีน

เมืองไซจึงเป็นศูนย์กลางของทุกๆ สิ่งในลาวภาคเหนือ ทั้งการค้าขาย การลงทุน แม้แต่ธุรกิจผิดกฎหมาย ผู้คนมากมายหลากหลายประเภทและอาชีพที่ต้องเดินทางผ่านลาวเหนือ อย่างน้อยเส้นทางสัญจรของคนเหล่านี้ ก็มีโอกาสบรรจบพบเจอกันที่เมืองไซ

บทที่ 4 : บนเส้นทางหมายเลข 4

จากแขวงอุดมไซ เส้นทางที่จะนำไปสู่ชายแดนประเทศเวียดนาม คือต้องเดินทางตามทางรถไฟแห่งชาติหมายเลข 4 ซึ่งเริ่มต้นจากเมืองไซ ไปสุดทางที่ชายแดนระหว่าง สปป.ลาวกับประเทศเวียดนาม ระยะทางราว 170 กิโลเมตร

ถนนหมายเลข 4 เป็นเส้นทางสำคัญในลาวภาคเหนือ ด้วยเพราะเป็นถนนซึ่งเชื่อมลาวเหนือกับเวียดนามภาคเหนือ เมืองสำคัญบนเส้นทางนี้คือเมืองขัว ซึ่งอยู่ในแขวงพงสาลี

ไม่มีใครมีนักท่องเที่ยวเดินทางบนเส้นทางหมายเลข 4 นี้มากนัก ผู้ที่มาพักยังเมืองไซส่วนใหญ่มีจุดหมายในวันรุ่งขึ้น หากไม่ขึ้นเหนือไปยังแขวงหลวงน้ำทา ก็จะเดินทางลงใต้ไปหลวงพระบาง การสัญจรบนถนนหมายเลข 4 จึงดูเบาบาง ถนนดินซึ่งอุดมฝุ่นในหน้าแล้ง และจะกลายเป็นหล่มเลนในฤดูฝน แต่ก็เส้นทางสัญจรเส้นเดียวจากเมืองไซสู่เมืองขัว จากเมืองไซไป 30 กิโลเมตรจะผ่านเมืองหลาเมืองซึ่งใหญ่เป็นอันดับสองในแขวงอุดมไซ และจากนี้ไป ถนนหมายเลข 4 จะเลียบไปตามฝั่งน้ำพาก ซึ่งไหลมาจากชายแดนจีนในแขวงพงสาลี น้ำพากเป็นแม่น้ำสาขาที่ใหญ่ที่สุดของแม่น้ำอุ และไหลไปบรรจบน้ำอุที่เมืองขัว เมืองใหญ่และสำคัญ

ที่สุดบนถนนหมายเลข 4

เมืองชาตังอยู่ริมฝั่งขวาของแม่น้ำอุ ชื่อบ้านนามเมืองของที่นี่ก็มาจาก-
ทำเลที่ตั้งของเมืองนั่นเอง และแม่น้ำเมืองชาตังจะติดต่อกับแม่น้ำเมืองไซเป็นส่วนใหญ่
เนื่องจากเมืองนี้อยู่ห่างจากเมืองไซ 101 กิโลเมตร รถโดยสารใช้เวลาวิ่ง 4 ชั่วโมง
แต่ในด้านการปกครอง เมืองชาตังขึ้นอยู่กับแขวงพงสาลี หากชาวเมืองชาตังการ-
เดินทางไปยังเมืองพงสาลี พวกเขาต้องนั่งเรือทวนสายน้ำอุไปยังบ้านหาดสา
แล้วต่อรถไปยังเมืองพงสาลีอีกที ใช้เวลาอย่างน้อยรวม 8 ชั่วโมง ขึ้นอยู่กับกระแส-
น้ำของน้ำอุ ดังนั้นจึงไม่แปลกที่แม่น้ำเมืองชาตังจะอยู่เขตแขวงพงสาลี แต่ชาวเมืองชา-
ตังจำนวนมากกลับไม่เคยเห็นตัวเมืองพงสาลีเลย ชาวเมืองชาตังส่วนใหญ่จึงเป็นชาวลาวลุ่ม
ต่างกับชาวพงสาลี ซึ่งส่วนมากจะเป็นชาวจีนฮ่อ

ถึงเส้นทางหมายเลข 4 จะไม่มีนักท่องเที่ยวใช้สัญจรมากนัก แต่เมือง-
ชาตังกลับเป็นชุมทางของนักท่องเที่ยวชาวตะวันตกจำนวนมาก ผู้คนเหล่านั้นไม่ได้เดิน-
ทางมาเมืองชาตังด้วยรถยนต์ หากกลับมาถึงเมืองชาตังทางลำน้ำอุ

การเดินทางทวนสายน้ำอุ จากหลวงพระบางไปยังพงสาลี เป็นหนึ่งใน-
รายการท่องเที่ยวที่ได้รับความนิยมมากในหมู่นักเดินทางชาวตะวันตกที่ชื่นชอบ-
ความดิบเถื่อนและเป็นธรรมชาติดั้งเดิมของภูมิภาคและผู้คนริมสายน้ำอุ
โดยเฉพาะบริเวณเมืองงอบ เมืองน้อยริมสายน้ำอุก่อนถึงเมืองชาตัง ซึ่งไม่มีทาง-
รถยนต์ไปถึง นอกจากเดินทางไปด้วยเรือเท่านั้น ทิวทัศน์ที่โอบล้อมด้วยเทือก-
เขาหินปูน ทำให้นักเดินทางมากมายหลงใหลใฝ่ฝันถึงเมืองงอบ

หากในแง่ประวัติศาสตร์ เมืองเล็กๆ อย่างเมืองงอบก็เคยถูกกล่าวถึง-
ไว้ในหน้าประวัติศาสตร์ไทย ด้วยเป็นเมืองที่เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี เคยมาหยุด-
ทัพตั้งฐานอยู่ ณ เมืองแห่งนี้ในสมัยที่ยกกองทัพกรุงสยามขึ้นมกราบปราบกองโจรฮ่อ
ที่เข้ามาปล้นสดมภ์ในดินแดนสิบสองจุไทย ครั้งในสมัยรัชกาลที่ 5

เมืองชาตังในปัจจุบัน จึงมีที่พักในระดับเกสต์เฮาส์มากแห่งไม่แพ้เมือง-
ไซ แม้จะยังไม่มีถึงขั้นโรงแรมก็ตาม แต่การที่เมืองเล็กๆ ซึ่งไฟฟ้าจะหยุดดับไฟ-
เมื่อถึงเวลา 4 ทุ่ม กลับมีบ้านพักมากมาย เรียงรายริมฝั่งน้ำอุ มีฝรั่งหัวทองหัว-
แดงเดินอยู่ทั่วเมืองยามกลางวัน นี่เป็นวงจรของเมืองชาตังในปัจจุบัน

เมืองขวเป็นเมืองซึ่งมีแนวโน้มนะเติบโตขึ้นในอนาคตอันใกล้ โดยเฉพาะเมื่อถนนหมายเลข 4 ที่ไปสู่ชายแดนเวียตนาม ได้รับการปรับปรุงให้สมบูรณ์ซึ่งรัฐบาลเวียตนามให้การสนับสนุนการก่อสร้างจากเมืองขวไปถึงด่านสบฮุน เป็นระยะทาง 70 กิโลเมตร ซึ่งตามแผนการจะเสร็จภายในปี พ.ศ. 2545

ปัญหาคือการข้ามลำน้ำจากฝั่งขวไปยังฝั่งซ้าย ปัจจุบันยานพาหนะซึ่งจะข้ามน้ำที่เมืองขวทำได้วิธีเดียวด้วยการใช้ 'บัค' หรือแพขนานยนต์ แต่กระแสน้ำย่นย่นจากหลายปากของผู้คนระดับพ่อค้า นักธุรกิจในเมืองขวกล่าวว่า สะพานข้ามแม่น้ำคู่นั้นสร้างแน่นอน โดยได้เงินจากธนาคารโลก ทั้งถนนและสะพาน ดูเหมือนจะสัมพันธ์กับการจะเปิดด่านสบฮุนให้เป็นด่านสากลภายในปี พ.ศ.2545

ข้ามน้ำต่อไปตามถนนหมายเลข 4 อีก 43 กิโลเมตร คือเมืองใหม่เมืองสุดท้ายของ สปป.ลาว บนถนนสายนี้เมื่อข้ามน้ำมา บรรยากาศกลับดูเหมือนได้เดินทางออกจากประเทศลาวแล้ว โดยเฉพาะเมื่อเข้าเขตเมืองใหม่ซึ่งเป็นเมืองของผู้คนเผ่าไทอีกกลุ่มหนึ่งนั่นคือชาวไทดำ

เมืองใหม่อยู่ริมน้ำ เป็นเมืองชายแดนเล็กๆ ซึ่งไม่มีความสำคัญทางการท่องเที่ยว แต่คงมีความสำคัญทางเศรษฐกิจและการเมืองมาแต่ครั้งฝรั่งเศสยังปกครองเมืองลาวอยู่ โรงเรียนระดับมูลประถมในเมืองใหม่ เป็นอาคารตึกชั้นเดียวรูปทรงมีผิดไปจากตึกแดงที่จังหวัดจันทบุรี บอกให้รู้ว่า ที่นี้เคยมีที่ทำการของฝรั่งเศสตั้งอยู่

ในตลาดเมืองใหม่จะมีชาวไทดำและไทขาวเดินกันพลุกพล่าน พวกเขา-ยังแต่งกายตามธรรมเนียมเดิม ผู้หญิงยังสวมเสื้อก้อม ไ่ว่มบั้นเกล้า น่าสนใจที่มีรถบัสประจำทางวิ่งจากเมืองเดียนเบียนฟูในเวียตนาม ข้ามชายแดนมายังเมืองใหม่ทุกวัน จำนวนมากของผู้โดยสารนั่นคือพ่อค้า-แม่ค้า ที่จะมาตอรถสองแถวไปยังเมืองขว ข้ามน้ำ แล้วตอรถสองแถวใหญ่อีกครั้ง มุ่งหน้าไปเมืองไซ

...ดูเหมือนว่า วงจรชีวิตทางเศรษฐกิจของเดียนเบียนฟูในประเทศเวียตนามผูกพันอยู่กับเมืองไซ บนแผ่นดินลาวไม่น้อย

บทที่ 5 : รอยจารึกที่เดียนเบียนฟู

ถนนหมายเลข 4 ยังคงมุ่งตรงไปยังชายแดน จากเมืองใหม่เส้นทางเริ่มเลาะไปตามน้ำลำ สายน้ำซึ่งไหลมาจากสิบสองจุไท แม่น้ำสายนี้เคยเป็นเส้นทางที่พระวิภาควดล หรือ James F. McCarthy อดีตเจ้ากรมแผนที่คนแรกของเมืองไทย ใช้เดินทางกลับจากเมืองแอง หรือเดียนเบียนฟู เมื่อครั้งติดตามไปกับกองทัพของเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี ขึ้นไปปราบฮ่อยังสิบสองจุไท ส่วนพระวิภาควดลมีหน้าที่สำรวจรังวัดทำแผนที่ ตามแนวชายแดนราชอาณาจักรสยาม ตามพระบรมราชโองการของรัชกาลที่ 5 เพื่อป้องกันการอ้างสิทธิ์ของฝรั่งเศสที่กำลังแผ่อิทธิพลเพื่อหาอาณานิคม ในอินโดจีนเพิ่มขึ้น หลังจากสามารถยึดครองเวียดนามภาคใต้ได้แล้ว

ถนนหมายเลข 4 มาสิ้นสุดลงที่ด่านสบฮุน ซึ่งห่างจากเมืองใหม่ 28 กิโลเมตร ด้านซึ่งกำลังจะถูกยกฐานะขึ้นเป็นด่านสากลในพ.ศ.2545 นี้ ตั้งอยู่บนสันเขาของสายภูดวง หรือเทือกเขาดวง ที่กั้นอาณาเขตระหว่าง สปป.ลาว กับเวียดนาม จากที่นี้จะมองเห็นธงดาวเหลืองบนพื้นแดงของเวียดนาม เต้นอยู่บนสันเนินทางออกไปราว 1 กิโลเมตร นั่นคือด่านไตจาง ด้านชายแดนของฝั่งเวียดนาม

ข้ามสายภูดวงลงไปจากด่านไตจางอีก 34 กิโลเมตร ก็จะถึงเมืองเดียนเบียนฟู เมืองซึ่งมีชื่อเสียงโด่งดังไปทั่วโลก เนื่องจากเป็นสมรภูมิซึ่งกองทัพประชาชนเวียดนามหรือเวียดมินห์สามารถรบชนะกองทัพฝรั่งเศสได้ที่นี่ ส่งผลให้ฝรั่งเศสต้องยอมรับเอกราชของเวียดนามภาคเหนือ อันนำไปสู่การก่อตั้งประเทศ

เวียดนามเหนือในอดีต และเป็นจุดเริ่มต้นการแบ่งแผ่นดินเวียดนามออกเป็นสองส่วน ก่อนจะกลับมารวมกันเป็นหนึ่งเดียวอีกครั้งภายหลังสงครามเวียดนาม

การรบซึ่งเรียกว่า 'ศึกเดียนเบียนฟู' เกิดขึ้นในปี.ศ.2497 ใช้เวลา 57 วัน กองทัพเวียดมินห์ ภายใต้การนำของนายพลโหว่เหวียนย๊าป (General Vo Nguyen Giap) ก็สามารถพิชิตกองทัพฝรั่งเศสได้ นายพลคริสตอง เดอ คัสตริส (General Christian de Castries) ผู้บัญชาการทหารฝรั่งเศสยอมแพ้ในอุโมงค์บัญชาการ กลางเมืองเดียนเบียนฟู

การพ่ายแพ้ของฝรั่งเศสที่เดียนเบียนฟู นับเป็นจุดเปลี่ยนของประวัติ-

ศาสตร์ที่นำไปสู่การจบสิ้นของยุคอาณานิคมในภูมิภาคอินโดจีน

แต่เดิมเดียนเบียนฟูเคยเป็นเมืองหลวงของจังหวัดไลเจา ซึ่งมีประชากร 5 แสนคน แต่ปัจจุบันเวียดนามเปลี่ยนเมืองหลวงของจังหวัดไปอยู่ที่เมืองไลเจา เดียนเบียนฟูจึงกลายเป็นเมืองชายแดนในสังกัดจังหวัดไลเจาแทน รัฐบาลเวียดนามพยายามพัฒนาให้เดียนเบียนฟูเป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวของจังหวัดชายแดนที่ติดกับ สปป.ลาว โดยใช้ประวัติศาสตร์การกู้เอกราชเป็นจุดแข็ง ขณะเดียวกันก็เริ่มขยายให้เมืองนี้เป็นเมืองชายแดน ซึ่งเตรียมเปิดให้นักท่องเที่ยวที่เดินทางมาจาก สปป.ลาว ใช้เป็นประตูผ่านสู่เวียดนามได้ด้วย

ในเมืองเดียนเบียนฟู ยังคงหลงเหลือเรื่องราวของสงครามกู้ชาติของชาวเวียดนาม ให้นักท่องเที่ยวได้ชมมากมาย นอกจากพิพิธภัณฑ์สงครามเดียนเบียนฟูแล้ว สถานที่ต่างๆ ซึ่งอ้างอิงกับประวัติศาสตร์ได้ ยังคงถูกเก็บไว้ในสภาพเดิม ทั้งฐานปืนใหญ่บนเนิน A-1 ที่ชาวเวียดนามเรียกว่า 'ด็อกแล็ป' (Doc Lap Hill) หรือเนินเอกราช ซึ่งเป็นจุดที่นายพลยิป ยึดได้เป็นแห่งแรก ก่อนจะใช้เป็นฐานในการยิงถล่มกองบัญชาการทหารของฝรั่งเศสจนยอมแพ้ หรือฐานบัญชาการของนายพลเดออสตริส ซึ่งจุดเป็นอุโมงค์อย่างแข็งแรง ยังมีนักท่องเที่ยวแวะเวียนไปเยือนทุกวัน ตามจุดต่างๆ ของเมืองที่เคยเป็นสมรภูมิ ยังคงมีซากเครื่องบิน รถถัง และปืนใหญ่ทิ้งไว้ให้นักท่องเที่ยวได้เห็น และหากเดินทางเข้าไปตามเขตชนบทของเดียนเบียนฟู ก็อาจพบอนุสรณ์สถานแห่งสงคราม ถูกสร้างไว้ตามหมู่บ้านบางแห่ง ซึ่งอาจหมายถึงที่นั่นเคยเป็นสมรภูมิ หรือคนในหมู่บ้านนี้เข้าร่วมในสงคราม และได้สละชีวิตไปเป็นจำนวนมาก

ขณะที่ชาวอเมริกันเดินทางมาเที่ยวประเทศเวียดนาม มากกว่าคนทุกชาติ แต่ที่เมืองเดียนเบียนฟู กลับเป็นชาวฝรั่งเศสที่เดินทางมาชมอนุสรณ์แห่งความพ่ายแพ้ของบรรพบุรุษตัวเอง มากกว่าชาวตะวันตกชาติอื่นๆ แต่การเดินทางมาเดียนเบียนฟูในปัจจุบันสำหรับนักท่องเที่ยว ออกจะเป็นเรื่องที่ต้องใช้งบประมาณพอสมควร ด้วยเหตุวาระยะทางจากเดียนเบียนฟูถึงฮานอย ไกลถึง 486 กิโลเมตร ต้องผ่านภูมิประเทศเป็นเขาสูง ตามหุบของลุ่มน้ำดำ ถนนแฉะจะเป็นเส้นทางลาดยางตลอดสาย แต่ค่อนข้างแคบระยะทางไม่ถึงห้าร้อยกิโลเมตรนี้ กลับใช้เวลาเดิน-

ทางถึงสองวันเป็นอย่างน้อย นักท่องเที่ยวที่มาเยือนเบียนฟูเกือบทั้งหมด จึงมักเดินทางมากับบริษัททัวร์ ซึ่งส่วนมากนิยมบินตรงจากฮานอยมาเยือนเบียนฟูเลย แต่ในแผนการใช้เงินกู้จากกองทุนโอดีเอ (ODA - Overseas Development Agency Fund) ของรัฐบาลเวียดนามในด้านการพัฒนาคมนาคมขนส่งนั้น เวียดนามจัดความสำคัญของการปรับปรุงเส้นทางหลวงหมายเลข 6 มาเป็นลำดับหนึ่ง ทางหลวงหมายเลข 6 ก็คือถนนหลักที่เชื่อมต่อระหว่างฮานอยและเบียนฟูนั่นเอง โครงการนี้ใช้เงินลงทุนถึง 190 ล้านดอลลาร์สหรัฐ

ดูเหมือนรัฐบาลเวียดนาม ตระหนักชัดถึงความสำคัญของการท่องเที่ยว- ในทศวรรษนี้ เมืองเบียนฟูถูกวางให้เป็นศูนย์กลางของการท่องเที่ยวทาง- ภาคตะวันตกเฉียงเหนือของประเทศ ศูนย์กลางของเบียนฟูปัจจุบัน เชียบ- จากตัวเมืองดั้งเดิมไปทางตะวันออก และกำลังขยายตัวเมืองออกไปทางตะวันออก- มากขึ้นเรื่อยๆ แหล่งท่องเที่ยวใหม่ๆ ถูกสร้าง พัฒนาและนำเสนอขายแก่นักท่องเที่ยว- คนที่มักเที่ยวเบียนฟู ไม่จำเป็นต้องเที่ยวชมเฉพาะในอาณาบริเวณตัวเมืองอีกต่อไป- กองบัญชาการของนายพล-

โวกเวียนย๊าป ซึ่งอยู่ห่างจากตัวเมืองเบียนฟูราว 30 กิโลเมตร ได้เปิดเป็นแหล่งท่องเที่ยวแล้ว มีการพัฒนาทะเลสาบป่าขวาง (Pa Khoang Lake) ซึ่งห่างออกไป 21 กิโลเมตร ให้เป็นรีสอร์ทตากอากาศ โรงแรมชั้นดีทันสมัยกว่า- ในตัวเมือง ถูกสร้างขึ้นทีละขั้นกัน รวมทั้งบ่อน้ำพุร้อนบนภูเขาในหมู่บ้านแถบหลวง- ซานเมืองเบียนฟู ก็ได้รับการปรับปรุงอย่างดี สำหรับเป็นที่อาบน้ำแร่ธรรมชาติ- ของนักท่องเที่ยว

ชาวเวียดนามไม่น้อยที่ยอมเดินทางไกลมาจากฮานอยและเมืองอื่นๆ ใน- ลุ่มน้ำแดง เพื่อมาทำงานที่เบียนฟู ซึ่งยังต้องการบุคลากรด้านต่างๆ อีกมาก- โดยเฉพาะในธุรกิจด้านการท่องเที่ยว แม้การทำงานที่นี่จะหมายถึงว่า ต้องจาก- บ้านเกิดมาไกล จนแม้แต่จะกลับไปเยี่ยมบ้าน ก็ทำได้ไม่มากกว่าปีละ 4 ครั้ง

บทที่ 6 : เงามืดที่สืบทอดจู่โจม

จังหวัดไลเจาและจังหวัดเซินลา เป็น 2 จังหวัดใหญ่ทางตะวันตกเฉียงเหนือ

ของเวียดนาม ครอบคลุมพื้นที่ส่วนใหญ่ของกลุ่มแม่น้ำดำ แต่ดั้งเดิมอาณาบริเวณนี้เคยถูกเรียกว่าแคว้นสิบสองจุไทย เป็นถิ่นหนึ่งซึ่งถูกกล่าวถึงในประวัติศาสตร์ไทยมากที่สุด ท้องถิ่นนี้นับเป็นศูนย์กลางของชนชาติส่วนน้อยชาวไทย ซึ่งมีทั้งชาวไทยดำและไทขาว เมืองสำคัญในเขตสิบสองจุไทยได้แก่ เมืองแกงหรือเดียนเบียนฟู เมืองไลหรือไลเจา เมืองลาหรือเซินลา เมืองวาดหรือเย็นโจว และเมืองsangหรือม็อกโจว

ชื่อเมืองทั้งหลายในเขตสิบสองจุไทย จะมีทั้งชื่อเดิมที่ชาวบ้านท้องถิ่นเรียกขานกัน ซึ่งเป็นชื่อในภาษาไทย กับชื่อใหม่ซึ่งเวียดนามตั้งให้ภายหลังดินแดนนี้เข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของประเทศเวียดนาม เมืองเดียนเบียนฟูครั้งหนึ่งเคยเป็นเมืองหลวงของชาวไทยดำ ซึ่งเรียกขานเมืองนี้ว่า "เมืองแกง" เดียนเบียนฟูเป็นคำเวียดนามที่มีความหมายว่า "ปราการแห่งชายแดน"

องค์ความรู้เกี่ยวกับชาวไทยดำและเมืองแกงในสังคมไทย ส่วนมากเป็นการเรียนรู้ผ่านกลุ่มชนชาวไทยดำที่อาศัยอยู่ทางแถบตะวันตกของภาคกลาง โดยเฉพาะในจังหวัดเพชรบุรี สมัยก่อนเคยเรียกชาวไทยดำว่า ลาวโซ่งบ้าง ลาวทรงดำบ้าง จนกระทั่งมาเป็นไทยโซ่งและไทยทรงดำในปัจจุบัน แต่การศึกษาเรื่องราวของชาวไทยดำในถิ่นเดิมของพวกเขาในเขตสิบสองจุไทย กล่าวได้ว่า ยังมีการศึกษา กันไม่มาก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การศึกษาในภาคสนามจริงๆ นอกเหนือจากการศึกษาจากเอกสาร

ชาวไทยดำที่ถูกกวาดต้อนมาอยู่ในเขตแผ่นดินไทยในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์นั้น มิได้มีเพียงบริเวณจังหวัดทางตะวันตกของภาคกลางเท่านั้น ชาวผู้ไทหรือภูไทในจังหวัดกาฬสินธุ์และนครพนม ความจริงก็เป็นชาวไทยดำนั่นเอง ชาวไทดำเป็นกลุ่มคนที่พูดภาษาตระกูลไท ที่มีความเชื่อและโลกทัศน์เก่าแก่มากกว่าชาวไทยน้อยในเขตลุ่มเจ้าพระยาและลุ่มน้ำโขงมาก ซึ่งสะท้อนอยู่ในทั้งตำนานพื้นบ้าน ภาษาและลัทธิความเชื่อ ขณะที่ชาวไทยกลุ่มอื่นๆ ส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ แต่ชาวไทยดำยังคงนับถือศาสนาโบราณ คือการนับถือผีและแถนอยู่ ยังมีความเชื่อเรื่องขวัญและด้ายอยู่ แม้จนกระทั่งในปัจจุบันก็ตาม

ความเชื่อของกลุ่มชนชาวไทยน้อยที่อาศัยในบริเวณลุ่มน้ำโขง อันได้แก่

ชาวไทลื้อ ชาวลาว และชาวไทยอีสาน มีความเชื่อในเรื่องแกน ซึ่งเป็นผีหลวงหรือเทวดาหลวงผู้เป็นใหญ่ในเมืองฟ้า ดังเช่นประเพณีการเล่นบั้งไฟ ก็เป็นประเพณีที่กระทำเพื่อบูชาพญาแกนที่อยู่บนฟ้าฟ้า

ชาวไทดำเรียกเมืองของเขาว่าเมืองแง อันเชื่อกันว่าเป็นคำซึ่งมีที่มาจาก “แกน” นั่นเอง นอกจากนั้น อาณาบริเวณรอบๆ เมืองแง ก็มีสถานที่หลายแห่งซึ่งเกี่ยวร้อยอยู่กับตำนานดั้งเดิมของกลุ่มคนไท อาทิ ความเชื่อเรื่องปู่เยอ-ย่าเยอของชาวลาวว่า เคยอยู่ที่เมืองแงอันเป็นเมืองที่บรรพบุรุษของคนลาวเคยอยู่มาก่อนหรือหนองอูว่า ซึ่งเป็นสถานที่ที่ปู่เยอ-ย่าเยอ ขึ้นไปพันเครือเขากาดจนตายนั้น ก็อยู่ในอาณาบริเวณเมืองแงเช่นกัน

บางคนจึงมีข้อสันนิษฐานถึงสรุปลงไปว่า เมืองแงในอดีตเคยเป็นศูนย์กลางของชาวไทน้อยทั้งปวง ก่อนที่จะเคลื่อนย้ายมาสู่ลุ่มน้ำโขงในเวลาต่อมา

ในเมืองเดียนเบียนฟู มีชาวไทยดำอาศัยกันอยู่มาก แม้ปัจจุบันจะมีชาวเวียดนามย้ายถิ่นเข้ามาอยู่มากขึ้นก็ตาม แต่ดูเหมือนมิได้ส่งผลต่อชีวิตความเป็นอยู่และความเชื่อของชาวไทดำที่เฒ่ามากนัก พวกเขายังมีชีวิตอยู่ในรูปแบบสังคมาเกษตรกรรมอยู่ หากสำหรับเมืองเดียนเบียนฟูแล้ว นอกจากการเป็นสมรภูมิเก่าแล้ว อีกประเด็นหนึ่งซึ่งสามารถเป็นจุดดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยวที่มาเยือนเมืองนี้ก็คือ เรื่องราวของชาวไทดำ ทั้งประเพณี-วัฒนธรรม

โรงแรมมีระดับในเดียนเบียนฟูทุกแห่ง จะเชิญชวนแขกให้เข้าร่วมรายการพิเศษ นั่นคือรายการกินข้าวแบบไทดำ หลังจากนั้นจะชวนกันดื่มเหล้าพื้นบ้านของไทดำหรือเหล้าเกบ ซึ่งเมืองไทยก็คืออันนั้นเอง เหล้าแบบนี้คนเวียดนามเรียกว่า รืเยกัน (ruou can) ปิดท้ายด้วยการชวนแขกเข้าร่วมเต้นแซ หรือเต้นรำไทดำ ซึ่งจะมีพนักงานสาวในชุดเลื่อมมาช่วยสอนท่วงท่าในการเต้นให้แขก แต่พนักงานเหล่านั้นทั้งหมดคือสาวเวียดนาม

นอกจากเมืองเดียนเบียนฟูหรือเมืองแงแล้ว ยังมีชาวไทยดำอาศัยอยู่มากในเขตเมืองม่วย หรือตวนโจว (Thuan Chau) เมืองลาหรือเซินลา (Son La) เมืองมวกหรือมายเซิน (Mai Son) เมืองวาดหรือเยินโจว (Yen Chau) เมืองสงหรือม็อกโจว (Moc Chau) เมืองควายหรือ ต่วนข้าว (Tuan Giao)

ส่วนชาวไทยมักตั้งถิ่นฐานอยู่เหนือจากถิ่นของชาวไทยดำแถบเมืองไลหรือไลเจา (Lai Chau)

บทที่ 7 : ซานอย – บนเส้นทางความเปลี่ยนแปลง

จากเดียนเบียนฟู การเดินทางสู่กรุงซานอยเมืองหลวงของเวียตนามจะต้องใช้เส้นทางหมายเลข 6 ซึ่งเป็นถนนสายสำคัญที่สุดในภาคตะวันตกเฉียงเหนือของเวียตนาม เส้นทางจะผ่านไปตามเขาสูงจนกระทั่งถึงเมืองควาย หรือตวันข้าว (Tuan Giao) และผ่านช่องเขาสำคัญซึ่งชาวไทยในสิบสองจุไทยเรียกว่า “ด่านฟ้าดิน” (Pha Din Pass) อันมีความหมายถึงว่า เมื่อพ้นจากด่านนี้ไป เส้นทางจะเริ่มลงจากเขาสูง สู่แผ่นดินต่ำ ซึ่งอาจแปลความได้ว่า ดินแดนเมืองแดงเปรียบเหมือนเมืองฟ้าของพญาแถน แผ่นดินที่เลยจากด่านฟ้าดินลงมาก็คือเมืองดำหรือเมืองมนุษย์นั่นเอง

จากด่านฟ้าดินลงมา ถนนหมายเลข 6 จะผ่านเมืองม่วยหรือตวันโจว (Thuan Chau) เมืองลา หรือเซินลา (Son La) เมืองมวกหรือมายเซิน (Mai Son) เมืองวาดหรือเย็นโจว (Yen Chau) เมืองsangหรือม็อกโจว (Moc Chau) เลยจากนี้ไปก็ถือว่าพ้นจากเขตสิบสองจุไทยแล้ว หมู่บ้านไทดำที่เห็นสองข้างทางนับแต่เดียนเบียนฟูเริ่มน้อยลง ผู้คนสองข้างทางส่วนใหญ่คือชาวเวียดและชาวเขาในตระกูลม้งเผ่าต่างๆ และเมื่อถึงเมืองหัวบิงห์ (Hua Binh) กลิ่นอายของซานอยก็เริ่มชัดเจนขึ้น

ถนนหมายเลข 6 มาสู่ทางที่กรุงซานอย ระยะทางจากเดียนเบียนฟูถึงเมืองหลวงของเวียตนาม 486 กิโลเมตร

ซานอยเป็นเมืองใหญ่ริมแม่น้ำแดง และได้รับการยกย่องว่าเป็นเมืองอันมิกกลิ่นอายของเวียตนามในยุคโคโลเนียลมากที่สุด เมืองนี้มีใจเมืองเล็ก หากเทียบกับเมืองอื่นๆ ในละแวกอุษาคเนย์แล้ว ก็นับว่ากว้างใหญ่พอสมควร นครซานอยเป็นบ้านของชาวเวียตนาม 2 ล้าน 7 แสนคน มากเป็นอันดับสี่ของประเทศ รองจากโฮจิมินห์ซิตี้ หังหัว และเงอัน นครหลวงอันเก่าแก่ของเวียตนามนี้มีอายุ 992 ปีแล้ว เก่าแก่ที่สุดในบรรดาเมืองหลวงของประเทศต่างๆ ในภูมิภาคอุษาคเนย์

เป็นเมืองที่มีชื่อเรียกหลายชื่อในอดีต ตั้งแต่ล่องเบี่ยน ลาทัน ทั้งล่อง จนมาเป็น-
ซานอยในปัจจุบัน

ศูนย์กลางหรือดาวนทาว์นของซานอยอยู่ที่ย่านโอล์ด ควอเตอร์ ริมทะเล-
สาบโฮฮวานเกียม เป็นแหล่งที่พักราคาถูก แหล่งช้อปปิ้งสินค้าของฝากทุกอย่าง-
ของเวียดนาม โรงละครหุ่นกระบอกน้ำที่มีชื่อเสียงที่สุดในเวียดนามเหนือ หรือ
Thanh Long Water Puppet Theater ก็อยู่ริมทะเลสาบนี้

ซานอยเป็นนครหลวงที่ไม่เคยถูกทำลาย ไม่ว่าจะโดยสงครามครั้งไหนๆ
หรือสงครามกับชาติใด ความต่อเนื่องของซานอยเห็นได้จากประวัติของย่านโอล์ด
ควอเตอร์ ซึ่งสืบย้อนไปได้ถึงศตวรรษที่ 13 ที่นี้เคยเป็นย่านการค้าซึ่งเก่าแก่ที่-
สุดของซานอย มีถนนสายเล็กๆ 36 สาย ตัดสลับกันไปมา คนเวียดนามเรียก-
ย่านนี้ว่า “บาเมื่อยซัว โฟเฟื่อง” ซึ่งแปลว่า 36 ถนน ฝรั่งเศสในชื่อ “โอล์ด ควอเตอร์”
แบ็คแพ็คเกอร์ทั้งหมดที่มาซานอย ต้องมาพักที่ย่านนี้

ในศตวรรษที่ 13 กลุ่มชมรมหรือจะเรียกสมาคมพ่อค้าจำนวน 36 กลุ่ม
ที่ขนส่งสินค้าขึ้นล่องตามแม่น้ำแดง แต่ละกลุ่มก็ค้าขายสินค้าแตกต่างกัน บางกลุ่ม
ขายผ้าไหม บางขายเครื่องโลหะ บางก็เป็นช่างไม้ พวกนี้ได้ย้ายเข้ามาตั้งบ้านเรือน-
ร้านค้าที่ย่านนี้ เนื่องจากอยู่ไม่ไกลจากท่าเรือแม่น้ำแดงมากนัก พ่อค้าแต่ละกลุ่ม-
ต่างจับจองร้านค้าในทำเลเดียวกัน โชนใครโชนมัน ถนนที่ตัดผ่านหน้าร้านก็ตั้ง-
ชื่อให้สอดคล้องกับสินค้าที่วางขายอยู่ ถนนยังก่ายขายผ้าไหม ถนนยังก่ายขายไก่
ถนนยังเหยียกขายภาชนะดินเผา ถนนยังบิองขายผ้า เกือบทั้งหมดของถนนในโอล์ด
ควอเตอร์จะขึ้นต้นด้วยคำว่า “ยัง” ซึ่งแปลว่าพ่อค้า ส่วนคำหลังนั้นเป็นสินค้าที่-
ขาย ก่าย-ผ้าไหม กา-ไก่ เหยียก-ดินเผา บิอง-ผ้าฝ้าย

...โอล์ด ควอเตอร์ เป็นย่านการค้าขายส่งและขายปลีกที่สำคัญที่สุดใน-
เวียดนามเหนือ

ในสมัยฝรั่งเศสเข้ามาครอบครองอินโดจีนเป็นอาณานิคม ดึกรามในย่าน-
โอล์ด ควอเตอร์ที่สร้างขึ้นในช่วงนั้น ก็พลอยได้อิทธิพลของสถาปัตยกรรมแบบ-
ยุโรปไปด้วย ผลที่ออกมาคือ ดึกแถวแบบจีนที่มีการปรุงแต่งลวดลายแบบยุโรปเข้าไป
ด้านที่ติดถนนนิยมทำเป็นระเบียงยื่นออกมา สถาปนิกฝรั่งเรียกระเบียงทำนอง-

นี้ Balcony ลักษณะคล้ายอาคารตึกแถวในกรุงเทพฯ แถบบ้านหม้อ-สี่กั๊กพระยาภิรมย์ หรือย่านถนนเฟื่องนคร

การปฏิรูปความคิดในประเทศค่ายสังคมนิยมเมื่อกลางทศวรรษ 80 เปลี่ยนโฉมหน้าใหม่ของโลกอย่างมหัศจรรย์ มันเริ่มขึ้นในไซเบอร์ก่อน ประธานาธิบดีคอร์บาชอฟเรียกว่าความคิด “เปเรสตรอยก้า” เลขาธิการพรรคคอมมิวนิสต์ของเวียดนามในสมัยนั้นคือ เหงียนวันลิ่งห์ เรียกทิศทางนี้ว่า “โดยเมื่อยตื้อซี” (dou moi tu duy) ซึ่งแปลตรงตัวก็คือ “เปลี่ยนความคิดใหม่” ทิศทางนี้ทำให้เวียดนามเริ่มเปิดประเทศรับนักท่องเที่ยวหลังจากต้นทศวรรษ 90 เป็นต้นมา

ปัจจุบันฮานอยกำลังเปลี่ยนแปลงขนาดใหญ่ เพื่อต้อนรับกระแสความเจริญทางเศรษฐกิจใหม่ของเวียดนาม การลงทุนจากต่างประเทศหลั่งไหลเข้าสู่เวียดนามจำนวนมาก ส่วนหนึ่งเป็นการลงทุนโดยภาคเอกชนผ่านรัฐบาลที่ได้รับเงินกู้และเงินช่วยเหลือจากต่างประเทศ และบางส่วนเป็นการลงทุนจากต่างประเทศโดยตรง

การท่องเที่ยวเป็นเรื่องใหม่กับรัฐบาลเวียดนามให้ความสำคัญมาก ในฮานอยมีการสร้างโรงแรมขนาดใหญ่ ซึ่งเป็นเครือจากต่างประเทศ อาทิ โรงแรมแดวูของประเทศเกาหลี ซึ่งเป็นโรงแรมที่หรูหรา ทันสมัยที่สุดในฮานอย

ระบบการท่องเที่ยวของเวียดนาม ได้รับการวางระบบที่ค่อนข้างก้าวหน้า แม้เรื่องโครงสร้างพื้นฐาน เช่น ถนนหนทาง ยังเป็นอุปสรรคในการพัฒนาการท่องเที่ยวอยู่บ้างก็ตาม ในอนาคตไม่ไกล ฮานอยสามารถพัฒนาไปเป็นเมืองศูนย์กลางของการเดินทางในภูมิภาคอินโดจีนและจีนภาคใต้ได้ไม่ยาก ปัจจุบันมีรถโดยสารวิ่งจากฮานอยถึงเวียงจันทน์ เมืองหลวงของ สปป.ลาว ทุกวัน มีรถไฟจากฮานอยถึงนครคุนหมิง ในมณฑลยูนนานของจีน หรือหากจะเดินทางด้วยรถไฟไปยังกรุงปักกิ่ง ก็สามารถซื้อตั๋วได้อย่างง่ายดาย ตามร้านตัวแทนของเอเยนซี ซึ่งมีอยู่มากมายในย่านโอลด์ ควอเตอร์

ในปี ค.ศ.2001 มีนักท่องเที่ยวมาเยือนเวียดนาม 1 ล้าน 2 แสนคน องค์การส่งเสริมการท่องเที่ยวของเวียดนาม วางเป้าหมายไว้ว่าภายในปี ค.ศ. 2010 จะต้องเพิ่มปริมาณนักท่องเที่ยวให้ได้ถึง 4 ล้านคน ซึ่งจะสร้างรายได้ถึง 10-12% ของ GDP นี่เป็นยุทธศาสตร์ที่เวียดนามทั้งภาครัฐและพรรค วางทิศทางไว้ชัดเจน

บทที่ 8 : จากไฮฟองสู่ฮาลองเบย์

ในเวียดนามภาคเหนือ จุดท่องเที่ยวที่เลื่องชื่อในระดับนานาชาติมากที่สุดน่าจะหนีไม่พ้น “ฮาลอง” ซึ่งเป็น 1 ใน 4 ของแหล่งมรดกโลกที่เวียดนามมีอีก 3 แห่งนั้นคือ นครเว้ เมืองหลวงเก่า มีเซิน โบราณสถานชาวจาม และฮอยอัน เมืองท่าโบราณ

จากฮานอยเดินทางสู่ฮาลอง สมัยก่อนต้องเดินทางผ่านไปทางเมืองไฮฟอง อันเป็นเมืองท่าซึ่งสำคัญที่สุดของเวียดนาม และเป็นเมืองซึ่งบอบช้ำที่สุดแห่งหนึ่งในยุคสงครามกับสหรัฐ ปัจจุบันยังถือว่าเมืองไฮฟอง มีความสำคัญที่สุดในเวียดนามเหนือรองจากฮานอย

ทว่าปัจจุบัน ภายหลังจากฮาลองได้รับการประกาศให้เป็นมรดกโลกใน พ.ศ.2537 เวียดนามก็ได้ปรับปรุงถนนจากฮานอยถึงเมืองฮาลอง ชิตี ในจังหวัดกวางนิงห์ (Quang Ninh) ซึ่งอยู่ชายฝั่งด้านเหนือของอ่าวฮาลอง ห่างจากฮานอย 160 กิโลเมตร ทำให้การเดินทางไปเที่ยวชมที่นี่ไม่จำเป็นต้องผ่านไปทางเมืองไฮฟองอีกแล้ว เพราะนอกจากจะอ้อมลงได้มากไปแล้ว ยังต้องไปข้ามแพขนานยนต์อีก ทำให้เสียเวลามากกว่าจะได้เห็นความมหัศจรรย์ของอ่าวฮาลอง

ในหมู่นักเดินทางท่องเที่ยวส่วนใหญ่ที่มาเยือนประเทศนี้ ฮาลองถือเป็นสถานที่ซึ่งพลาดไม่ได้ในการมาเยือน ที่นี่เป็นหมู่เกาะกินปูน ซึ่งมีจำนวนเกาะมากมายถึงราว 2,000 เกาะ วางตัวอยู่บนน้ำทะเลสีมรกตใสกระจ่าง ในพื้นที่กว่า 1,500 ตารางกิโลเมตร

ในอาณาบริเวณที่เรียกว่าอ่าวฮาลอง นอกจากมีหมู่เกาะรูปร่างแปลกตาแล้ว ในบางเกาะก็เป็นหมู่บ้านลอยน้ำ ปลุกเป็นแพหลบลมตามเว้าอ่าวของเกาะ เป็นสิ่งที่น่าสนใจท่องเที่ยวโดยเฉพาะอย่างยิ่ง คนที่มาจาประเทศตะวันตก ไม่เคยพบเห็นภาพเช่นนี้จึงสร้างความตื่นตาให้กับนักท่องเที่ยวได้มาก เกาะหลายเกาะจะมีถ้ำที่เรือนำเที่ยวจะแวะจอดให้นักท่องเที่ยวเดินขึ้นไปชม ถ้ำที่นักท่องเที่ยวแทบทุกคนที่มาอ่าวฮาลองต้องได้ขึ้นไปชมก็คือ ถ้ำดาวโก (Hang Dau Go) ซึ่งอีกมุมหนึ่งของเกาะเดียวกันจะเป็นถ้ำเทียนกง (Dong Thien Cung) ถ้ำทั้งสองมีขนาดใหญ่กว่าถ้ำอื่นๆ ในอ่าวฮาลอง ดังนั้น ถ้ามาแบบแพ็คเก็จทัวร์ทุกคนจะต้องแวะ

เกาะนี้เสมือนเหมือนเป็นเกาะไขว้สำหรับนักท่องเที่ยวก็ได้

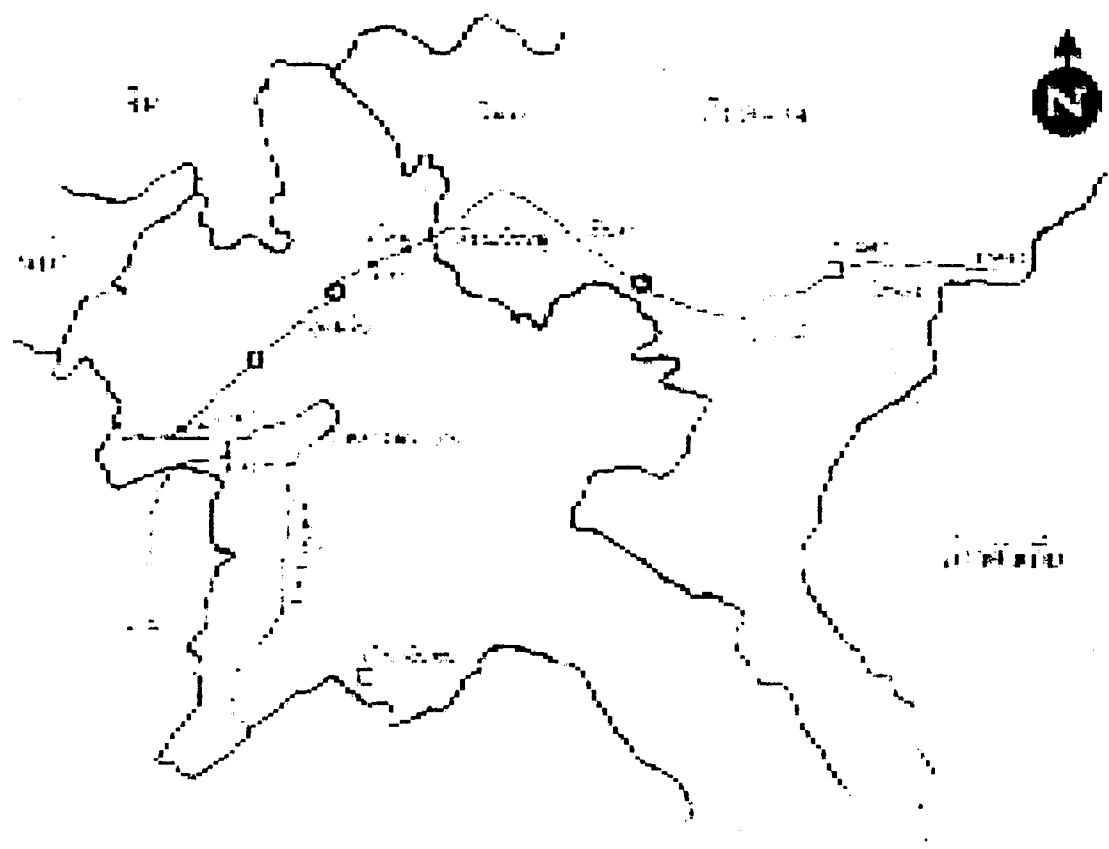
ความโด่งดังของอ่าวฮาลอง นอกจากเป็นสัญลักษณ์หนึ่งของประเทศเวียดนามในปัจจุบันไปแล้ว ยังเป็นฉากในภาพยนตร์ฮอลลีวูดหลายเรื่อง เป็น landmark ให้แชมป์โลกปีนหน้าผา ต้องมาเป็น پایที่นี้ เพื่อลงไนเนติยสารสารคดี-ระดับโลกอย่าง National Geographic

และเป็นเหตุให้รัฐบาลเวียดนามสร้างทางด่วนพิเศษ ที่เก็บค่าธรรมเนียม-รถยนต์ซึ่งวิ่งบนถนนนี้ ทำให้เมืองฮาลอง ซิตี้ กลายจากหมู่บ้านเล็กๆ เป็นเมือง-ที่เต็มไปด้วยโรงแรมทั้งใหญ่และเล็ก อ่าวฮาลองยังทำให้เกาะกัทบา (Cat Ba) ทางใต้ของอ่าวฮาลอง ในเขตเมืองไฮฟอง กลายเป็นอีกทางเลือกหนึ่งของการท่องเที่ยว-ซึ่งมาที่นี่ สำหรับการพักผ่อนคิระหว่างมาเที่ยวอ่าวฮาลอง วันนักกัทบาจึงกลายเป็น-เมืองที่การก่อสร้างกำลังผุดตัวขึ้นทั่วเกาะ ทั้งถนนรอบเกาะ โรงแรมใหญ่ คาราโอเกะ ฯลฯ รวมทั้งการสร้างหาดทรายเทียมขึ้นบนเกาะบางเกาะของอ่าวฮาลองด้วย

การขยายตัวอย่างรวดเร็วของธุรกิจท่องเที่ยวในบริเวณอ่าวฮาลอง ทักทาย-ต่อชีวิตความเป็นอยู่ และวิถีวัฒนธรรมของชาวน้ำเวียดนาม ซึ่งอาศัยอยู่ในอ่าว-ฮาลองและรอบๆ เกาะกัทบาอย่างมาก รวมทั้งยังทักทายต่อมาตรการอนุรักษ์คางกัทบา (Francois Monkey) ซึ่งเป็นสัตว์ใกล้สูญพันธุ์ของโลก และมีอยู่เฉพาะบนเกาะ-แห่งนี้เท่านั้น ทว่าปัจจุบันนักท่องเที่ยวซึ่งมาที่นี่ จะมีโปรแกรมเดินป่าข้ามเกาะ โดยตัดผ่านเข้าไปยังถิ่นอาศัยของสัตว์ชนิดนี้ด้วย และทุกวันจะมีนักท่องเที่ยวเรือน้อย-ที่ขึ้นไปบนยอดเขาของสถานเือนุรักษ์คางกัทบา เพื่อรอชมเจ้าสัตว์ชนิดนี้ออกมาหา-กินเสมอ และน้อยรายที่จะสมหวัง

และนี่คือความเป็นอยู่ในวันนี้ของอ่าวฮาลอง สถานที่อันเป็นตัวแทนของ-ประเทศนี้ ที่พูดถึงเวียดนามเมื่อไหร่ คนมากมายจะต้องนึกถึงอ่าวฮาลองแห่งนี้-เสมอ

เส้นทางจากน่านถึงอำเภอคลอง

22 ผู้รวบรวม : ผู้คนและแผนที่

ประวัติโดยย่อ

ศรัณย์ บุญประเสริฐ

ปัจจุบัน : คอลัมนิสต์ประจำคอลัมน์ ชีพจรลงเท้า

นิตยสารแพรว : นักเขียนและช่างภาพอิสระ (Freelance)

คอลัมน์สารคดีท่องเที่ยวให้นิตยสารต่างๆ เช่น Image, Penthouse, Expression , G.M.M. magazine, ELLE

การศึกษา : ปริญญาตรี วิทยาศาสตร์บัณฑิต สาขาภูมิศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร

ประสบการณ์การทำงาน

- 2527 - 2529 เจ้าหน้าที่ภาคสนาม ประจำจังหวัดอุทัยธานี มูลนิธิอาสาสมัครเพื่อสังคม
- 2530 - 2534 หัวหน้าฝ่ายฝึกอบรม มูลนิธิโกลด์คิมทอง
- 2534 กรรมการและผู้จัดการมูลนิธิสืบนาคะเสถียร
- 2535 ผู้ผลิตรายการ โลกสวยด้วยมือเรา ออกอากาศทางสถานีโทรทัศน์ช่อง 5 โดยบริษัท แกรมมีเอนเตอร์เทนเมนต์
- 2538 ผู้ช่วยผู้จัดการฝ่ายผลิต บริษัทบิลเลียนเชนจูรี
- ผู้ผลิตรายการ สู่โลกกว้าง ออกอากาศทางสถานีโทรทัศน์ช่อง 9
- 2541 - 2544 ผู้ช่วยผู้จัดการฝ่ายผลิต บริษัทมีเดียมาสเทอร์สอินเตอร์เนชั่นแนล (1998)
- ผู้ผลิตรายการ แอคชั่น ฮอลิเดย์ ออกอากาศทางสถานีโทรทัศน์ช่อง 7

ผลงานหนังสือและงานเขียน

คอลัมนิสต์ประจำคอลัมน์สิ่งแวดล้อม นิตยสารอาทิตย์รายสัปดาห์

บรรณาธิการบริหารนิตยสาร THE EARTH 2000

นักเขียนประจำกองบรรณาธิการอนุสารอศท.

ผู้จัดการโครงการหนังสือ 50 ข้างภาพ: บันทึกแผ่นดินทอง ฉลองกาญจนาภิเษกของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.)

Photography co-Orinator หนังสือ The Elephant in Thai Lite & Legend จัดทำโดยสำนักพิมพ์ Monsoon Editons จัดจำหน่ายโดย Asia Book Co.,Ltd.

เส้นทางสู่เขมร

โดย: สัจภูมิ ละออ

กัมพูชาเป็นประเทศเพื่อนบ้านไทยมาแต่บรรพกาล !

ประเทศเพื่อนบ้านของไทย แม้เราจะเดินทางไปมาหาสู่กันเป็นประจำ แต่เรายังรู้จักกันเพียงผิวเผิน เสมือนรู้หน้าไม่รู้ใจ

ปัจจุบัน โลกเปลี่ยนไป เปิดโอกาสให้เราเรียนรู้กันมากขึ้น สื่อต่าง ๆ ทำหน้าที่เป็นเสมือนสะพานเชื่อมวัฒนธรรมระหว่างกัน ไม่ว่าจะเป็นกัมพูชา เวียดนาม ลาว และประเทศอื่น ๆ เรามีโอกาสรับรู้ข่าวสารกันมากขึ้น แต่เราก็กังไม่รู้อาณาชีวิต จิตใจซึ่งกันและกันอย่างแท้จริง

เพื่อร้อยรัดความสัมพันธ์อันงดงามระหว่างกัน เราจึงต้องเรียนรู้ซึ่งกันและกันให้มากขึ้น การเดินทางไปเยือนเยือนประเทศเพื่อนบ้าน จะได้เห็นทั้งด้านวิถีชีวิต วัฒนธรรม การศึกษา การเมือง การปกครอง การท่องเที่ยว นับเป็นหนทางหนึ่งในอันที่จะก้าวไปสู่สัมพันธภาพอันดีระหว่างกัน

ผู้เขียนเคยเดินทางสำรวจเส้นทาง เริ่มต้นจากปอยเปต ตามเส้นทางหมายเลข 5 ผ่าน ศรีโสภณ พระตะบอง โพธิ์สัตว์ กัมปงชนัง อุดงคัมชัย ไปสิ้นสุดถนนหมายเลข 5 ที่กรุงพนมเปญ รวมระยะทาง 430 กม. หลังจากนั้นออกจากพนมเปญไปตามหมายเลข 1 ผ่านสวายเรียง สูดสิ้นถนนหมายเลข 1 ที่มีोकโบ ระยะทาง 183 กม. แล้วผ่านด่านมีอกโบอันเป็นจุดผ่านแดนกัมพูชา-เวียดนาม ผ่านเคยนิงห์ไปบนถนนหมายเลข 22 จนถึงโฮจิมินห์ซิตี้ระยะทาง 71 กม รวมระยะทางทั้งสิ้น 684 กม.

ตลอดเส้นทางได้เห็นชีวิตประชาชนตามเมืองต่าง ๆ บนเส้นทางผ่าน มีวิถีชีวิต ความเป็นอยู่แตกต่างกันออกไป ตามสภาพภูมิศาสตร์ และอิทธิพลของประเทศใกล้เคียง เป็นต้นว่าจากปอยเปตไปจรดพนมเปญ พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นท้องนา มีทะเลสาบเป็นแหล่งน้ำขนาดใหญ่ ชาวบ้านมีอาชีพทำนาเป็นหลัก ส่วนชาวบ้านที่อยู่ติดทะเลสาบก็ทำประมงน้ำจืด และเครื่องปั้นดินเผา ลักษณะเด่นของชาวบ้านคือ มักพูดภาษาไทยได้ ข้าวของเครื่องใช้ต่าง ๆ มักซื้อจากชายแดนไทย อีกทั้งมีการเดินทางไปมาหาสู่กันระดับท้องถิ่นอยู่เสมอ

เส้นทางจากพนมเปญไปถึงโฮจิมินห์ซิตี้ พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่ม มีแม่น้ำโขงไหลผ่าน ชาวบ้านมีทั้งอาชีพทำนา เลี้ยงสัตว์ และประมงน้ำจืด แม้สินค้าไทยจะมีขายอยู่ทั่วไป แต่ในด้านความสัมพันธ์แล้ว ชาวบ้านส่วนใหญ่มีความสัมพันธ์กับชาวเวียดนาม ทั้งด้านธุรกิจการค้า และการทำมาหากิน

เพื่อให้เห็นภาพร่างของชีวิตผู้คน บนเส้นทางจากปอยเปตทะลุเข้าเวียดนามไปโฮจิมินห์ จึงขอนำประสบการณ์การเดินทาง และภาพที่เห็นมานำเสนอดังต่อไปนี้

ประจักษ์กัมพูชา

ตลาดโรงเกลือ - ปอยเปต

ความคึกคักของตลาดโรงเกลือ ปฏิเสธไม่ได้ว่า ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากนโยบาย "เปลี่ยนสนามรบให้เป็นสนามการค้า" ของรัฐบาล พล.อ.ชาติชาย ชุณหะวัณ เมื่อนโยบายผนวกเข้ากับ ความจำเป็นพื้นฐานของประชากรทั้งสองประเทศ การซื้อขายจึงนับวันจะเติบโต เริ่มจากการค้าขายกันระหว่างชาวบ้านธรรมดา ๆ เรื่อยมาจนถึงการค้าขายระดับประเทศ จากมูลค่าแต่ละปีเล็ก ๆ น้อย ๆ ขยายมาเป็นละปีหมื่นล้านบาท

ในปี พ.ศ. 2545 ที่ผ่านมา บริษัทศูนย์วิจัยกสิกรรมไทยจำกัด ระบุมูลค่าการค้าระหว่าง ไทย-กัมพูชาว่า รวมทั้งสิ้นประมาณ 18,726.35 ล้านบาท พร้อมบอกชื่อสินค้าของไทยที่ส่งเข้า กัมพูชาว่ามี น้ำมันสำเร็จรูป น้ำตาลทราย รถจักรยานยนต์และส่วนประกอบ เครื่องดื่ม ปูนซีเมนต์ ส่วนสินค้าของกัมพูชาที่เข้าไทยคือ สินแร่ โลหะ เศษโลหะ หนังสือ หนังสือพิมพ์ ไม้ซุง ไม้แปรรูป (สยามรัฐรายวัน, หน้า 4)

สินค้าต่าง ๆ ของไทย ส่วนหนึ่งไหลออกจากตลาดโรงเกลือ ผ่านปอยเปต สู่มืองสำคัญ ๆ ของกัมพูชา เช่น เมืองเสียมเรียบ พระตะบอง และกรุงพนมเปญ ในทางตรงกันข้าม สินค้าของ กัมพูชาที่ออกจากเมืองต่าง ๆ ของกัมพูชา ผ่านด่านปอยเปตเข้ามายังตลาดโรงเกลือ และกระจาย ออกตามภาคต่าง ๆ ของไทย

ตลาดโรงเกลือตั้งอยู่ในอำเภออรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว เป็นตลาดชายแดนไทย ตั้ง ประจันอยู่กับตลาดปอยเปต จังหวัดบันเตียเมียนเจย ของกัมพูชา

เส้นทางสู่ตลาดโรงเกลือของคนไทย จากกรุงเทพฯ ผ่านนครนายก สระแก้ว อรัญประเทศ เข้าตลาดโรงเกลือประมาณ 268 กม. นอกจากรถโดยสารประจำทางแล้ว ยังมีรถไฟจากหัว ลำโพงไปลงที่อรัญประเทศ แล้วต่อรถเข้าตลาดโรงเกลือได้อีกทางหนึ่ง

สินค้าในตลาดโรงเกลือ มีทั้งของเขมร จีนแดง และไทย คนเข้ามาซื้อของแต่ละวัน ส่วน ใหญ่เป็นคนไทย หลังไหลมาจากทั่วสารทิศ ไม่ว่าจะเป็นภาคอีสาน ตะวันออกและภาคกลาง สินค้า ที่ซื้อขายกันอยู่ มีทั้งเสื้อผ้ากระสอบ บุหรี่ เหล้า พรม นาฬิกา เครื่องใช้ไฟฟ้า สินค้าเหล่านี้ส่วนใหญ่ ผลิตในประเทศไทย รองลงมาเป็นของผลิตในจีนแผ่นดินใหญ่

ตลาดโรงเกลือคึกคักมาก นอกจากพ่อค้า แม่ขายแล้ว ยังมีนักพนันเข้าไปแสวงโชคแต่ละ วันนับพันคน ในตลาดมีสถานที่จ่อครดสำหรับรับนักเสี่ยงโชคกว้างขวาง เพียงบอกเจ้าหน้าที่ที่ ดูแลลานจ่อครดว่าจะไปบ่อนกาสิโนเท่านั้น ก็จ่อครดทั้งไว้ได้สบาย ๆ

นักพนันที่ไหลเข้าไปเล่นการพนัน นำเงินไหลผ่านชายแดนเข้าไปแต่ละวันไม่น้อย พล.อ. ลำเนา ชูศรี ผบ.สส.ยอมรับว่า ในแต่ละวันจะมีเงินสะพัดถึง 50 ล้านบาท(นสพ.กรุงเทพธุรกิจ ,หน้า4)

ผู้เก็บเกี่ยวผลประโยชน์จากบ่อน พ่อครัวชาวไทยซึ่งทำงานในบ่อนมาไม่ต่ำกว่า 3 ปีบอก ด้วยเสียงเรียบ ๆ ว่า แท้จริงแล้วรัฐบาลของกัมพูชาไม่ได้เต็มเม็ดเต็มหน่วยนัก เพราะยังมีกลุ่ม อิทธิพลของท้องถิ่นเป็นก้างขวางคออยู่ ในส่วนนั้นยังมีคนไทยรวมอยู่ด้วย

บ่อนส่วนหนึ่งเป็นของคนไทยก็จริง แต่กัมพูชาเป็นเจ้าของพื้นที่ เงิน "ค่าต่ง" หรือจะ เรียกว่าภาษีก็ตาม ต้องไหลเข้ามือรัฐบาลกัมพูชาวันหนึ่ง ๆ ไม่น้อย

เจ้าของบ่อนมีทั้งนักธุรกิจไทย นักการเมืองไทย นายทุนจากมาเลเซียและประเทศใกล้เคียง ส่วนใหญ่แล้วมีเจ้าหน้าที่ดูแลแทน ไม่มีเจ้าของบ่อนคนใดออกมาแสดงตัวว่าเป็นเจ้าของบ่อนเอง การเปิด-ปิดด่านชายแดนไทย-กัมพูชา

ด่านจะเปิดเวลา 07: 30 น. ปิดเวลา 17: 00 น. คนที่ผ่านชายแดนเข้าไป ต้อง กลับมาให้ทันเวลา ถ้ามีความจำเป็นต้องใช้เวลามากกว่า 1 วัน ต้องนำพาสปอร์ตไปทำวีซ่าที่จุดผ่าน ด่าน เสียค่าวีซ่า 20 ดอลลาร์ หรือจ่ายเป็นเงินไทยจำนวน 1,000 บาท

ถนนหมายเลข5 ระยะทางทั้งสิ้น 430 กม. ถ้านั่งรถโดยสารจากปอยเปตไปพนมเปญใน ปี พ.ศ.2544 ด้วยสภาพเส้นทางที่เป็นอยู่ ต้องใช้เวลาประมาณ 12 ชั่วโมงเป็นอย่างต่ำ

สภาพถนนเฉพาะช่วงปอยเปตถึงศรีโสภณอยู่ในสภาพใช้ได้ บริเวณตลาดปอยเปตเต็มไปด้วยโคลนเลนเมื่อฝนตก ฝุ่นฟุ้งกระจายยามหน้าแล้ง พื้นตัวตลาดปอยเปตไปเป็นทางลูกรังสลับ กับทางราดยาง มีสภาพเป็นหลุมเป็นบ่อลึกมากน้อยสลับกันไป

เส้นทางนี้ใช้ได้ดี หลังจากรัฐบาลไทยเคยให้ความร่วมมือ ส่งทหารช่างกองพันผสมไป ช่วยกู้ทุ่นระเบิด และซ่อมสร้างทางให้หลายครั้งด้วยกัน ครั้งสำคัญเริ่ม โครงการตั้งแต่ พ.ศ.2534 เสร็จสิ้นโครงการเมื่อ พ.ศ. 2536 โดยได้รับงบประมาณทั้งหมดจากองค์การสหประชาชาติ

ตามหลักฐานของกัมพูชา เส้นทางหมายเลข5 ปรับปรุงใช้ได้มาตั้งแต่ปี พ.ศ.2513 (TOURISM RESORT OF CAMBODIA P.8) ก่อนหน้านั้น แม้จะเป็นทางสำคัญของ ประเทศ แต่ก็มีสภาพไม่ต่างกับทางเกวียน ชาวบ้านใช้เดินไปมาหาสู่กันอยู่ทุกเมื่อเชื่อวัน เมื่อมีการ ตัดถนนอย่างเป็นทางการ ทางบางส่วนตัดใหม่ให้ตรง แต่โดยส่วนใหญ่ยังทับเส้นทางเดิม (โสภณ เรือง, สัมภาษณ์,2544)

เส้นทางไทย-กัมพูชาเคยมีใช้เดินทางไปมาหาสู่กันมาแล้วตั้งแต่บรรพกาล

ย้อนไปในอดีตสมัย "พระนคร"ยังเป็นเมืองหลวง ปรากฏร่องรอยเส้นทาง "สายไหม" ระหว่างโคราชกับนครธม จิตร ภูมิศักดิ์ บอกว่า " ผ้าไหมจากอำเภอปักธงชัยจังหวัดนครราชสีมา นั้น จะต้องเดินจากเมืองปักธงชัยมาทางตะวันออกเข้าสู่อำเภอนางรองจังหวัดบุรีรัมย์ เดินลงทาง ตะวันออกเฉียงใต้เข้าสู่บ้านประคำหรือผาคำ แล้วหักลงใต้ตัดทะลุทุ่งสัมปอ ซึ่งเป็นครก ข้ามคีน ในคองนี้ รุ่งขึ้นทะลุออกทางลง...ลงที่ช่องตะ โก เมื่อลงถึงแผ่นดินต่ำแล้วก็ตัดเข้าตำบลตาพระยาใน

ชายแดนรัฐเข้าเขตกัมพูชา เดินตัดคดงข้ามทุ่งถึงนครธม "(สังคมไทยลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ก่อนสมัยศรีอยุธยา, หน้า279)

ศรีโสภณบนถนนหมายเลข 5

ศรีโสภณปัจจุบันเป็นเพียงเขตหนึ่งของจังหวัดบันเตียเมียนเจย

บันเตีย หมายถึง ป้อม หรือปราสาท, เมียน หมายถึง มี, เจย หมายถึง ชัย รวมความแล้ว ความหมายของจังหวัดนี้ก็คือ ป้อมมีชัย นั่นเอง

จังหวัดบันเตียเมียนเจยมีพื้นที่ประมาณ 6,679 ตร.กม. แบ่งเขตการปกครองเป็น 8 เขต (เขต เท่ากับ อำเภอ) และมีทั้งหมด 604 หมู่บ้าน ประชากรสำรวจเมื่อปี พ.ศ. 2541 มีประมาณ 577,772 คน (TOURISM RESORT OF CAMBODIA P.68)

เมืองศรีโสภณเป็นเมืองผ่าน

ผ่านไปกรุงพนมเปญ พระตะบอง และผ่านไปเมืองเสียมเรียบ สถานที่ท่องเที่ยวที่ใกล้ศรีโสภณที่สุดก็คือ บันทายฉมาร์ หรือ ปราสาทแมว อยู่ห่างตัวเมืองไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ประมาณ 71 กม. เห็นตัวเลขของเส้นทางแล้วดูเหมือนใกล้ แต่เมื่อเห็นสภาพถนนไม่เอื้อให้เดินทางนัก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงฤดูฝน

พระตะบอง

นั่งรถโดยสารจากศรีโสภณไปถึงพระตะบองใช้เวลาประมาณ 3 ชั่วโมงในปี พ.ศ.2544 ปัจจุบันพ.ศ. 2548 ประมาณ 1 ชม.เศษ ๆ ก็ถึงแล้ว

ระยะทางจากปอยเปตถึงพระตะบองประมาณ 129 กม. แต่ถ้าจากศรีโสภณประมาณ 80 กม. สภาพทางปัจจุบันลาดยางหมดแล้ว

ถึงพระตะบองแล้ว หากจะไปนครวัด-นครธม ต้องลงเรือตรงหน้าโรงพยาบาลพระตะบอง ไปเสียมเรียบ เรือออกประมาณ 7.00 น.ของทุกวัน แต่ถ้าจะไปเมืองกัมปงชนังต้องนั่งรถเมย์ต่อไปอีกประมาณ 202 กม.

โพธิสัตว์

การเดินทางเข้าโพธิสัตว์ อาศัยถนนหมายเลข 5 จากปอยเปตผ่านพระตะบองไปประมาณ 234 กม. แต่ถ้าออกจากพระตะบอง โดยขึ้นรถที่อนุสาวรีย์คนถือตะบอง ก็จะเดินทางเพียง 105 กม. เท่านั้น

เมือง"กัมปงชนัง"

ริมฝั่งทะเลสาบกัมปงชนัง มีท่าเรือเล่นมาจากพนมเปญไปเสียมเรียบ และมีเรือจากเสียมเรียบกลับไปพนมเปญ ท่าเรืออยู่หน้าตลาดซึ่งเป็นตึกแถวเพียงแนวเดียว

เสียงเรือดังตึก ๆ กล่อมทำอยู่ตลอดเวลา ลำโน้่นเล่นออกจากท่าไป ลำโน้่นเล่นเข้ามาเทียบท่า สลับสับเปลี่ยนกันไป เหมือนรถโดยสารที่ผลัดเปลี่ยนกันมาจอดท่า และเหมือนชีวิตผู้คนที่เกิดมาคู่โลกแล้วจากไปเมื่อถึงเวลา

กัมปงชนังเป็นเมืองชายทะเลสาบ ตั้งอยู่ระหว่างโพธิสัตว์กับพนมเปญ ถ้าจะเยือนเมืองกัมปงชนังทางปอยเปต ต้องผ่านพระตะบอง ถึงโพธิสัตว์แล้วเลยไปตามถนนหมายเลข 5 อีกประมาณ 97 กม. แต่ถ้ามาจากพนมเปญ ได้ตามถนนหมายเลข 5 ระยะทางประมาณ 99 กม. หรือถ้าต้องการความสุนทรีย์ในการเดินทาง ก็นั่งเรือจากพนมเปญมาได้เหมือนกัน

นครอุดงค์มีชัย

สุสานและตำนานรัก

หลังจากสยามตีเมืองพระนครแตก (เมืองพระนคร, หน้า 213) เป็นเหตุให้กษัตริย์เขมรต้องถอยร่นไปหาชัยภูมิสร้างบ้านแปงเมืองใหม่ พระนครล่าสุดก่อนที่เจ้านครมจะสถาปนาพนมเปญเป็นเมืองหลวงใน พ.ศ. 2406 คือเมืองอุดงค์มีชัย (ประชุมเรื่องตำนานและนิทานพื้นบ้านเขมร, หน้า 490)

ถนนหมายเลข 5 ทอดตัวยาวผ่านเมืองอุดงค์มีชัย

เมืองอุดงค์ห่างจากกัมปงชนังเพียง 60 กม. แต่ถ้าเดินทางจากพนมเปญมาเมืองอุดงค์ ระยะทางประมาณ 40 กม. ส่วนใหญ่นักท่องเที่ยวจากพนมเปญ จะเหมาแท็กซี่มาเป็นคณะ เพราะสะดวกสบายทั้งไปและกลับ ออกจากพนมเปญแต่เช้า ใช้เวลากลางวันเที่ยวชมโบราณสถาน ใกล้เย็นจึงกลับเข้าเมือง

พนมเปญ

เมืองภูเขา"ยายเพ็ญ"

ดูเหมือนว่าชื่อเสียงของนครวัด-นครธม และทะเลสาบเขมร จะกลบชื่อเสียงของพนมเปญ ซึ่งเป็นเมืองหลวงของกัมพูชาไปเสียสิ้น แต่นั่นไม่ได้หมายความว่า พนมเปญ ไม่มีความสำคัญ

พนมเปญมีความสำคัญทั้งในแง่เป็นศูนย์กลางการปกครอง และประวัติศาสตร์อันยาวนาน นับแต่แรกก่อตั้ง จวบจนปัจจุบัน

การเดินทางสู่พนมเปญของคนไทย ปัจจุบัน พ.ศ.2548 ถ้าเดินทางปอยเปต-พนมเปญ ได้ไปบนถนนหมายเลข 5 จะใช้เวลาเพียง 6 ชม.เท่านั้น

สวายเรียง-ม็อกโบ

บนเส้นทางหมายเลขหนึ่ง

ถนนสายหมายเลข 1 เริ่มต้นจากพนมเปญทอดตัวผ่านสวายเรียง แล้วไปสิ้นสุดที่จุดผ่านแดนม็อกโบ

ความยาวของเส้นทางนี้เพียง 183 กม. แต่มีความสำคัญเป็นอย่างมาก เพราะเคยใช้เป็นเส้นทางลำเลียงกำลังพล อาวุธยุทโธปกรณ์ และใช้เป็นเส้นทางติดต่อค้าขายระหว่างเวียดนามและกัมพูชามาแต่บรรพกาล

ขณะที่ถนนหมายเลข 5 เชื่อมเมืองฝ่งตะวันตกกับฝ่งตะวันออกของพนมเปญเข้าด้วยกัน ถนนสายหมายเลข 1 ก็เชื่อมเมืองฝ่งตะวันออกกับตะวันตกเข้าด้วยกัน ขณะที่ถนนสายหมายเลข 5 เป็นเสมือนสะพานเชื่อมวัฒนธรรมไทยกับกัมพูชา ถนนสายหมายเลข 1 ก็เสมือนหนึ่งสะพานเชื่อมวัฒนธรรมเวียดนามกับกัมพูชา

ปลายทางถนนหมายเลข 5 และเลข 1 ของกัมพูชา เสมือนประตูสู่ประเทศเพื่อนบ้านเก่าแก่ที่เคยได้พึ่งพาอาศัยกันมาอย่างต่อเนื่องและยาวนาน

การเดินทางไปบนถนนหมายเลข 1 เริ่มต้นที่ตลาดโอลิมปิก นั่นคือเส้นทาง พนมเปญสู่เมืองสวายเรียงและไปสิ้นสุดที่จุดผ่านแดนสากลม็อกโบ รอยต่อของกัมพูชาและเวียดนาม

ลาชมร-เข้าเวียดนาม

ณ ด่านสากล "ม็อกโบ"

เขตกัมพูชาสิ้นสุดที่จุดผ่านแดนม็อกโบ จุดผ่านแดนสากลเล็ก ๆ นี้ค่อนข้างเงียบเหงา แม้จะมีกาสิโนอยู่ถึงสองแห่งก็ตาม

ระยะทางจากจุดผ่านแดนไทย-กัมพูชา(ปอยเปต) ถึงจุดผ่านแดนกัมพูชาเวียดนาม(ม็อกโบ)ประมาณ 613 กม. ผ่านเส้นทางหมายเลข 5 ปอยเปต-พนมเปญประมาณ 430 กม. ผ่านเส้นทางหมายเลข 1 ที่พนมเปญมาถึงม็อกโบประมาณ 183 กม. ต่อจากม็อกโบไปโฮจิมินห์เหลือประมาณ 71 กม.

รวมเส้นทางจากปอยเปต-โฮจิมินห์ประมาณ 684 กม.

เมื่อถึงจุดผ่านแดนม็อกโบแล้ว ต้องผ่านจุดตรวจคนออกเมืองกัมพูชา แล้วเข้าไปขอผ่านเข้าประเทศเวียดนาม คนไทยเข้าเวียดนามได้โดยไม่ต้องทำวีซ่า เพราะเรามีข้อตกลงร่วมกัน.

เส้นทางสำคัญอื่น ๆ ในเขมร

เส้นทางหลักของกัมพูชา

ถนนหมายเลข 5 พนมเปญ-บันเตียเมียนเจย ประมาณ 359 กม. สภาพทาง เป็น
ทางถนนลาดยาง สภาพดี

ถนนหมายเลข 6 พนมเปญ-เสียมเรียบ ประมาณ 314 กม. สภาพทางเป็น
ถนนลาดยาง สภาพดี ,ถนนหมายเลข 4 พนมเปญ-สีหนุวิลล์ ประมาณ 230 กม. สภาพ
ทางเป็นถนนลาดยาง สภาพดี ,ถนนหมายเลข 1 พนมเปญ – สวายเรียง ประมาณ 122 กม.
สภาพทางเป็นถนนลาดยาง สภาพดี

เส้นทางเรือ

พระตะบอง-เสียมเรียบ

พนมเปญ-เสียมเรียบ

พนมเปญ-เวียคนาม

เส้นทางรถไฟ

พนมเปญ-พระตะบอง-ศรีโสภณ

พนมเปญ-สีหนุวิลล์

เส้นทางเครื่องบิน

พนมเปญ-กรุงเทพ

พนมเปญ-เสียมเรียบ

พนมเปญ-สีหนุวิลล์

พนมเปญ-พระตะบอง ฯลฯ.

การเดินทางโดยเครื่องบินในกัมพูชา สามารถสอบถามรายละเอียดได้ที่ รอยัล
แจมแอร์ไลน์ หมายเลข (855) 23 994 502-7, เสียมเรียบ แอร์ไลน์ หมายเลข 023 723
963 -64 หรือบางกอกแอร์เวย์สำนักงานในพนมเปญ หมายเลข 023 722545-47. บางกอก
แอร์เวย์ในประเทศไทย หมายเลข 02 2655678.

ต้นฉบับสารคดี ไตยวน-คนเมือง ผู้คนของแผ่นดินล้านนา ฉบับพิมพ์ ๕๗/เครื่อง ๒/ไฟล์ Tiyyuan Lanna
feb.๐๔/กิก ๑๒ ม.ค.๕๗

ไตยวน-คนเมือง ผู้คนของแผ่นดินล้านนา

สมฤทธิ ลือชัย...เรื่อง

นพดล กันบัว, วิศาล น้ำค้าง...ภาพ

ณ ที่ราบริมฝั่งแม่น้ำปิง ชัยภูมิที่อุดมด้วยคุณลักษณะ ๗ ประการ วันพฤหัสบดีที่ ๑๒ เมษายน ปีร
วายน จุลศักราช ๖๕๘ (พ.ศ. ๑๘๓๙) ตรงกับขึ้น ๘ ค่ำ เดือนวิสาขะ พญาเม็งรายได้ฤกษ์สร้างเมืองนบุรี
ศรีนครพิงค์เชียงใหม่ อาณาจักรล้านนาเริ่มก่อเป็นตัวเป็นตนขึ้น ไตยวน-คนเมืองก็เริ่มจุติ

ใครเป็นไตยวน ใครเป็นคนเมือง

“ผมเป็นคนเมืองครับ” เวลาใครถามถึงชาติพันธุ์วรรณาของผม ผมก็จะตอบอย่างนี้แหละ แต่ก็เป็
นคำตอบที่ผมยังสงสัยอยู่ จะไม่ให้สงสัยได้อย่างไรละครับ ก็บรรพบุรุษและบรรพสตรีของผมไม่มีใครเป็น “คน
เมือง” แต่ผมกลับโผล่มาเป็นคนเมืองแต่ผู้เดียว

ชาติพันธุ์สายทางแม่อยู่ผม (คุณยาย) เป็น “ชาวยอง” มาจากลำพูน สายทางพ่ออยู่ (คุณตา) เป็น
“ชาวยวน” หรือ “ไตยวน” จากเชียงใหม่ แม่ผมจึงเป็นลูกผสม “ยอง-ยวน” ส่วนพ่อผมเป็น “ชาวยอง” จาก
ลำพูน ตกมาถึงรุ่นผม ผมไม่ใช่ “ยอง” และไม่ใช่ “ยวน” แต่เป็น “คนเมือง”

ตอนนั้นผมทราบแต่ว่าผมเป็นคนเมือง ก็เพราะผมเป็น “คนเหนือ” อยู่คำเมือง กินของกินเมือง”
หมายความว่า เป็นคนภาคเหนือ พูดภาษาเมืองเหนือ และกินอาหารเมืองเหนือ ก็เท่านั้น ผมไม่รู้หรอกครับว่า
“คนเมือง” ความหมายที่แท้จริงคืออะไร ในขณะที่เพื่อนผมบางคนบอกว่า เขาไม่ใช่คนเมือง แต่เขาเป็น
“ยอง” เป็น “ลื้อ” เป็น “ไตใหญ่” เขาเหล่านี้ล้วนเกิดที่ภาคเหนือ อยู่คำเมือง กินของกินเมือง เพื่อนผมกับผมดู
ไม่ต่างกัน แต่เหตุใดเขาจึงไม่ใช่ “คนเมือง”

และที่น่าสงสัยอีกก็คือ ปัจจุบันคนในภาคเหนือเหตุใดจึงไม่เรียกตนเองว่าเป็น “ไตยวน” หรือ “ยวน”
ดังที่ปรากฏในเอกสารประวัติศาสตร์ ซึ่งระบุว่าคนในดินแดนล้านนานั้นเป็นพวก “ไตยวน” หรือ “ยวน” และเหตุ
ใดจึงไม่ใช่เรียกขานสืบต่อมา

อาณาจักรแรกของชนชาติไท ในดินแดนภาคเหนืออยู่แถว ๆ อำเภอแม่สายต่ออำเภอเชียงแสนใน
จังหวัดเชียงราย แต่เดิมชาวลัวะเป็นเจ้าของพื้นที่มาก่อน ในตำนานกล่าวว่า ปู่ลาวจก ผู้นำของชาวลัวะ เป็น

ผู้สร้างหิรัญนครเงินยาง ต่อมาเกิดการผสมผสานระหว่าง “ลัวะกับไท” ตอนนี้แหละครับที่ชาวไทได้เคลื่อนย้ายเข้ามาสู่ดินแดนแถบนี้

ลาวเมืองผู้นำชาวลัวะ ได้นำเทพคำชายธิดาเจ้าเมืองเชียงรุ่ง (สิบสองปันนา) ซึ่งเป็น “ไท” มาเป็นมเหสี ทั้งสองได้บุตรมีนามว่า “เม็งราย” หรือ “มังราย” ซึ่งต่อมาก็คือ พญาเม็งราย ปฐมกษัตริย์แห่งล้านนาประเทศ ผมว่าประวัติศาสตร์ของชนชาติไทในเขตภาคเหนือ เริ่มตั้งแต่รัชกาลพญาเม็งรายนี้แหละ

พญาเม็งรายเป็นลูกครึ่งลัวะ-ไท ได้ปกครองหิรัญนครเงินยางต่อจากลาวเมืองผู้บิดา ต่อมาได้ยกไพร่พลมาสร้างเมืองใหม่ที่ลุ่มน้ำกก เมื่อ พ.ศ. ๑๔๐๕ ตั้งนามว่า “เชียงราย” แปลความก็คือ เมืองของพญาเม็งราย แต่อยู่ได้เพียง ๓ ปี ก็ยกพลทวนน้ำกกขึ้นไปสร้างเมืองใหม่นาม “ไชยปราการ” (อยู่อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่)

ตอนนี้แหละครับที่ดินแดนลุ่มน้ำกกทั้งหมด ตกอยู่ภายใต้การปกครองของพญาเม็งราย เอกสารโบราณเรียกดินแดนแถบนี้ว่า “แคว้นโยนก” และเรียกผู้คนในดินแดนนี้ว่า “ชาวโยนก” หรือ “ชาวยวน” หรือ “ไตยวน” หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง “พวกยวน” ก็คือพวกลูกผสมลัวะ-ไท เช่นเดียวกับพญาเม็งรายนั้นแหละ

เมื่อพญาเม็งรายรวบรวมดินแดนในลุ่มน้ำปิงได้เมื่อพุทธศตวรรษที่ ๑๙ พระองค์ได้สร้างอาณาจักรล้านนาขึ้นมา โดยมีเชียงใหม่เป็นเมืองหลวงของอาณาจักรของล้านนา ครอบคลุมทั้งลุ่มน้ำปิงและลุ่มน้ำกก และขยายไปถึงเมืองเชียงตุง (ปัจจุบันอยู่ในรัฐฉานของพม่า)

เมื่อปลายปีที่ผ่านมา ผมได้ไปเยือนเมืองเชียงตุง ได้พบกับเจ้าอยู่เมือง ซึ่งเป็นบุตรของเจ้าชายหลวง ผู้ครองนครเชียงตุงองค์สุดท้าย เจ้าอยู่เมืองได้เล่าว่า ตนเป็นเชื้อสายพญาเม็งรายรุ่นที่ ๕๙ ส่วนบุตรชายของตนชื่อ “มังราย” (นามเดียวกับผู้ให้กำเนิดตระกูล) เป็นรุ่นที่ ๖๐ ถ้าเป็นจริงดังที่เจ้าอยู่เมืองเล่า เชื้อสายของพญาเม็งรายก็ยังไม่สูญ สืบลูกสืบหลานจนมาถึงรุ่นที่ ๖๐ แล้ว ส่วนลูกหลานของพญาเม็งรายที่ภาคเหนือของไทยเราไม่รู้ว่ายังมีอยู่หรือไม่

แม้ว่าเชื้อสายเจ้าผู้ครองนครเชียงตุงจะเชื่อว่าตนเป็นทายาทของพญาเม็งรายก็ตาม ผมขอข้ามเนื้อหาที่จะกล่าวตรงส่วนนี้ไปก่อน เพื่อให้ท่านผู้อ่านเข้าใจง่ายและไม่สับสน เอาเป็นว่าอาณาจักรล้านนา เริ่มเมื่อพญาเม็งรายตั้งเมืองเชียงใหม่ เมื่อ พ.ศ. ๑๔๓๙ อาณาเขต ของล้านนานั้น ครอบคลุมดินแดนลุ่มน้ำปิงและลุ่มน้ำกกเอาแค่นั้นก่อนนะครับ

และเมื่อพญาเม็งรายสร้างเชียงใหม่แล้ว พระองค์ก็ขึ้นเป็นกษัตริย์ครอบครองอาณาจักรใหม่ที่มีอาณาเขตกว้างใหญ่กว่าเดิม ด้วยเหตุที่พระองค์เป็นกษัตริย์ของชาวยวน เมื่อมาสร้างเมืองเชียงใหม่ก็ต้องมีไพร่พลชาว “ยวน” จากลุ่มน้ำกกติดตามมา ดังนั้น ผู้คนในอาณาจักรล้านนาจึงถูกเรียกว่าเป็น “ชาวยวน” และเนื่องจากเชียงใหม่เป็นเมืองหลวงของอาณาจักร บางครั้ง “ชาวยวน” หรือ “ยวน” จะหมายถึงชาว

เชียงใหม่ โดยเฉพาะเช่น “ลิลิตยวนพ่าย” เป็นวรรณกรรมที่กล่าวถึงการบรรจบระหว่างอยุธยากับเชียงใหม่ ยวนในที่นี้ก็คือ เชียงใหม่

“ยวนเท” เป็นภาษาพม่า ใช้เรียกงานหัตถกรรมของชาวเชียงใหม่ ถ้าแปลตรงตัวก็คือ “เครื่องเชียงใหม่” เพราะพม่าได้ผลิตภัณฑ์ประเภทนี้ไปจากเชียงใหม่ ในขณะที่คนไทยเราเรียกงานหัตถกรรมชนิดนี้ว่า “เครื่องเงิน” เพราะเริ่มแรกไทยเราได้มาจากชาวเงิน

กล่าวให้ชัด ๆ อาณาจักรล้านนาก็คืออาณาจักรใหม่ “ของชาวยวน” นั่นเอง อาณาจักรแห่งนี้ นับตั้งแต่รัชสมัยพญาเม็งรายมาจนถูกพม่ายึดครองเมื่อ พ.ศ. ๒๑๐๑ สมัยพระเมกุฏ รวบรวมระยะเวลาได้ ๒๖๒ ปี สิ้นสมัยพระเมกุฏแล้ว พระพม่าได้ยกพระนางวิสุทธิเทวี เชื้อสายพญาเม็งรายขึ้นปกครองล้านนา และเมื่อสิ้นยุคสมัยของพระนางวิสุทธิเทวีแล้ว ราชวงศ์เม็งรายก็สูญไปจากล้านนา

แต่แผ่นดินล้านนายังคงอยู่ แม้จะถูกพม่ายึดครอง ๒๐๐ กว่าปี ผู้คนล้านนาก็ยังคงถูกเรียกว่า “ชาวยวน” ไม่เปลี่ยนแปลง แม้ในปัจจุบันชนชาติไทยอื่น ๆ ก็ยังคงเรียกคนภาคเหนือ หรือคนเชียงใหม่ว่า “ชาวยวน” หรือ “ไถยวน”

เหตุที่เรียกว่า “ไถ” หรือ “ไท” ก็เพื่อแสดงให้เห็นว่า เป็นชนชาติที่มีกำเนิดร่วมกัน มีวัฒนธรรมร่วมกัน ที่เชียงตุงยังคงมีการสืบพุทธศาสนาที่รับการถ่ายทอดไปจากเชียงใหม่ เมื่อครั้ง พ.ศ. ๑๙๘๙ สมัยพระเจ้าติโลกราช และเรียกกันโดยทั่วไปว่า “แก่งยวน” (กึ่ง แปลว่านิยาย)

แล้ว “คนเมือง” มีกำเนิดขึ้นมาได้อย่างไร

เรื่องนี้เป็นที่ถกเถียงกันมากในวงวิชาการโดยเฉพาะความหมายของคำว่า “คนเมือง”

บางคนกล่าวว่า คำนี้เกิดในสมัยถูกพม่ายึดครองล้านนา คนล้านนาต้องการแสดงตนว่าตนไม่ใช่พวก “ม่าน” (ชาวภาคเหนือเรียกพม่าว่า ม่าน) แต่เป็น “คนเมือง” คือคนล้านนา แนวความคิดนี้ไม่ค่อยสมเหตุผล เพราะถ้าใช้คำเดิมคือ “ยวน” ก็ต่างจากคำว่า “ม่าน” อยู่แล้ว เหตุใดต้องไปสร้างคำใหม่ให้วุ่นวาย

จิตร ภูมิศักดิ์ อธิบายว่า การที่คนเหนือเรียกตนเองว่า “คนเมือง” ก็เพื่อประกาศยืนยันว่า ตนเองไม่ใช่คนป่านารายชน แต่เป็นคนที่มีเจริญแล้วเป็นคนที่อยู่ในเมือง

ส่วนริดชาร์ด เดวิส นักวิชาการทางด้านมานุษยวิทยา ผู้ที่เคยศึกษาเรื่องคนเมืองในภาคเหนือของไทยได้อธิบายนัยยะของคำว่า “เมือง” ในความหมายนี้ว่าดินแดน ทั้งหมดที่อยู่ใต้การปกครองของเจ้าเมืองนั้น ๆ เช่น คนเมืองน่าน ก็คือคนในจังหวัดน่าน ทั้งหมดไม่ว่าจะอยู่ในกำแพงเมืองหรือป่าเขาลำเนาไพร

ถ้าพิจารณาจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ไม่ว่าจะเป็นเอกสาร หรือศิลาจารึกของล้านนาก็ตาม ไม่เคยพบคำว่า “คนเมือง” เลย คำนี้เพิ่งปรากฏครั้งแรกในรายงานของกรมหมื่นพิชิตปรีชากร ปี พ.ศ. ๒๔๒๗-๒๔๒๘ ในสมัยรัชกาลที่ ๕

ในทัศนะของผมเห็นว่า “คนเมือง” เป็นคำที่คนล้านนาเรียกตัวเองภายหลังจากการ “พื้นม่าน” หรือการกอบกู้เอกราชจากพม่าเมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๗ โดยพระเจ้ากาวิละ ซึ่งพระองค์ไม่ใช่เชื้อสายของพญาเม็งราย เป็นราชวงศ์ใหม่ซึ่งสถาปนามาพร้อม ๆ กับราชวงศ์จักรี

เมื่อขับไล่พม่าออกไปแล้ว ในล้านนาแทบจะหาผู้คนมาพื้นเชียงใหม่ไม่ได้ มีไพร่พลชาว “ยวน” เหลืออยู่น้อยมาก เมืองเชียงใหม่ต้องร้างไปพักหนึ่ง พระเจ้ากาวิละต้องมาตั้งค่ายพักอยู่ที่ป่าซางถึง ๑๕ ปี ถึงจะเข้ามาอยู่เชียงใหม่ได้ เมื่อมาอยู่เชียงใหม่ไพร่พลก็ยังไม่เพียงพอ จึงต้องออกไปรวบรวมพลเมืองจากแคว้นใกล้เคียง เรียกว่ายุค “เก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง”

ไพร่พลที่ถูกกวาดต้อนมามีทั้งพวกจีน ยอง ลื้อ ซึ่งต่างก็เป็น “ไท” หรือ “ไต” ด้วยกัน ล้านนาในยุคนี้จึงมีพลเมืองทั้ง จีน ยอง ลื้อ บวกกับพวก “ยวน” ซึ่งเป็นคนล้านนาแต่เดิม

ต่อมาเกิดการผสมกลมกลืนกันระหว่างพวก ยวน จีน ยอง ลื้อ อนุชนล้านนาในยุคต่อมาจึงไม่ใช่สายพันธุ์บริสุทธิ์ แต่เป็นลูกผสม ก็อย่างเช่นผมนี้แหละที่สืบมาจากชาวยองและชาวยวน และลูกผสมนี้แหละที่เรียกตนเองว่า “คนเมือง”

ปรากฏการณ์เช่นนี้ไม่ได้เกิดที่เชียงใหม่เท่านั้น แต่เกิดทุกจังหวัดในภาคเหนือ ยกเว้นแม่ฮ่องสอนที่คนส่วนใหญ่ยังคงสืบสายเลือดไทยใหญ่น้อยอย่างมั่นคง

เมื่อเป็นลูกผสมก็ไม่สามารถบอกได้เต็มปากว่าตนเองเป็น ยวน ยอง จีน หรือลื้อ ก็เลยบอกว่าตนเองเป็นคนเมืองอะไร เช่น คนเมืองเชียงใหม่ คนเมืองแพร่ หรือคนเมืองลำปาง คือไม่บอกเผ่าพันธุ์ แต่จะบอกสถานที่ภูมิลำเนาแทน ต่อมาก็เหลือแต่คำว่า “คนเมือง”

กล่าวโดยสรุปก็คือ “ยวน” เป็นคำเรียกตนเองของคนล้านนาในสมัยราชวงศ์เม็งราย (พ.ศ. ๑๘๓๙-๒๑๐๑) ส่วนคำว่า “คนเมือง” เป็นคำเรียกตนเองของคนล้านนาในสมัยราชวงศ์กาวิละคือเมื่อต้นรัตนโกสินทร์นี้เอง

ส่วนที่เรียกคนล้านนาว่า “ลาว” นั้น เป็นคำที่ชาวสยามโดยเฉพาะสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ใช้เรียกคนทางภาคเหนือด้วย คิดว่าเป็นพวกลาวเช่นเดียวกับลาวที่อยู่ฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง กับลาวในภาคอีสาน แต่คนเหนือเองไม่ยอมรับว่าตนเป็นลาว ที่ไม่ยอมรับไม่ได้หมายความว่ารังเกียจนะครับ

อัตลักษณ์ของคนล้านนา

เพื่อนเจ้าความคิดตั้งคำถามกับผมว่า “ถ้าอยากรู้ว่าบ้านหลังไหนเป็น “คนเหนือ” หรือไม่ ให้สังเกตอะไร ?”

ผมตอบว่า “มีหมอน้ำตั้งอยู่หน้าบ้าน” เพื่อนผมบอกว่าผิด เพราะเดี๋ยวนี้คนเหนือไม่นิยมตั้งหมอน้ำไว้หน้าบ้านแล้ว หรือ “บ้านมีกาแล” ก็ไม่ถูกอีก เพราะเศรษฐกิจกรุงเทพฯ บางคนก็สร้างบ้านแบบล้านนาอยู่ก็มี

คำตอบที่ถูกที่เพื่อนผมเฉลยก็คือ “ให้ดูว่าบ้านนั้นยอดไม้ด้วนหรือไม่ ถ้าด้วนแสดงว่าเจ้าของบ้านเป็นคนเหนือ”

คำอธิบายของเพื่อนผมก็คือ คนเหนือชอบทานยอดผักยอดไม้ ไม่ว่าจะใช้ทำอาหาร หรือใช้เป็นเครื่องเคียงกับน้ำพริกหรือลาบ

ข้อสังเกตนี้น่าจะจริง เพราะที่บ้านของผมก็กินยอดผักยอดไม้แทบทุกชนิด แม้แต่ไม้ประดับอย่างต้นฤาษีผสม ยังเด็ดเอามาฉีกไฟใช้กินกับลาบเลย พูดถึงผักที่กินกับลาบถ้ากินตามแบบฉบับของพื้นบ้านจริง ๆ แล้วละก็จะมีเป็นสิบ ๆ ชนิด แม้แต่ยอดใบเล็บครุฑก็ยังไม่ว้น

ข้อสังเกตนี้ยังคงเป็นเพียงลักษณะหนึ่งที่แสดงตัวตนของคนล้านนา แต่ในภาพรวมแล้ว อัตลักษณ์ของคนล้านนาคืออะไร หลายคนอาจมองไปที่รูปร่างหน้าตา หรือไม่กี่ที่เสื้อผ้าอาภรณ์ ในขณะที่บางคนมองไปที่ภาษา จะพิจารณาในด้านใดก็ตามสรุปรวมแล้ว อัตลักษณ์ของคนล้านนาก็อยู่ที่เรื่องวัฒนธรรม

ถ้าใคร “อู้กำเมือง ไหว้พระ ถือผี มีลายสัก มักข้าวหนึ่ง” นั่นแหละคนล้านนา

“กำเมือง” เป็นเอกลักษณ์ที่โดดเด่นที่สุดของความเป็นล้านนา ความโดดเด่นไม่ได้อยู่ที่ภาษา แต่อยู่ที่สำเนียง สำเนียงของภาษาล้านนาเป็นเอกลักษณ์ที่บ่งบอกได้ว่าเป็นคนเมืองหรือไม่ สำเนียงคนเมืองจะต่างจากสำเนียงชาวเขิน ลื้อ ยอง

ล้านนาเองเป็นอาณาจักรที่มีตัวอักษรของตน เรียกว่า “ตัวเมือง” เชื่อกันว่า พญาเม็งรายพัฒนามาจากตัวอักษรขอมยุคแรกเริ่มใช้บันทึกเรื่องราวทางศาสนาเลยเรียกตัว อักษรนี้ว่า “ตัวธรรม” อักษรของคนล้านนาได้แพร่ไปพร้อมกับพุทธศาสนา เข้าสู่ล้านช้าง และส่งต่อมาถึงคนอีสานในปัจจุบัน ทางเหนือขึ้นไปถึงเชียงตุง และเชียงรุ่งแคว้นสิบสองปันนา อาณาจักรดังกล่าวล้วนใช้อักษรของคนล้านนาทั้งสิ้น

แต่น่าเสียดายที่คนล้านนาในปัจจุบันหาคนอ่าน-เขียน “ตัวเมือง” ได้ยากเต็มที คนล้านนาเองควรสำนึกเรื่องนี้ไว้บ้าง

“ไหว้พระถือผี” คนล้านนาก็คล้ายกับคนไทเผ่าอื่น ๆ คือนับถือทั้งพุทธและผี แต่ล้านนาจะถือผีหนักกว่าคนอื่น สมัยเด็ก ๆ ทำอะไรผิดก็ถูกพ่ออุ้มแม่อุ้มชูว่า ระวังผีจะลงโทษ หรือถ้าไม่สบายป่วยไข้เป็นอะไรก็ตาม เชื่อว่าล้วนเกิดมาจากผีทั้งสิ้น เรียกได้ว่า “ผี” เกือบเป็นทุกสิ่งทุกอย่างของคนล้านนา

ใน “ฮิต ๑๒” ของคนล้านนาบอกว่า เดือน ๙ (เดือน ๑๑ ของคนภาคกลาง) จะต้องไหว้ผี ถือเป็นบุญกุศลที่ต้องกระทำเป็นประจำ ถ้า “ไหว้ไม่ดี พลีไม่ถูก” ก็จะถูกผีลงโทษ แต่ถ้า “ไหว้ดี พลีถูก” ชีวิตก็จะรุ่งเรือง

ต้องเข้าใจก่อนนะครับว่า ผีของล้านนานั้นไม่ใช่ผีอย่างที่เข้าใจกัน ไม่ใช่เป็นผีอย่างผีนางนาคพระโขนง หรือผีกระสือ ผีกระดัง ผีของคนล้านนาเป็นเรื่องของจิตวิญญาณ เป็นความเชื่อในเรื่องจารีตประเพณี ผีเป็นเรื่องกฎเกณฑ์ของสังคม ผีของล้านนาจึงมีบทบาทในด้านการคุ้มครองและการลงโทษ ไม่ใช่มีบทบาทคอยหลอกหลอน หรือคอยรังควานชาวบ้าน ผีอย่างนั้นคนล้านนาไม่นับถือ

ในสมัยก่อนหนุ่มสาวที่ไม่ได้แต่งงานกันจะถูกเนื้อต้องตัวกันไม่ได้ ถ้าเกิดทำไปก็จะต้อง “ผิดผี” ถือว่าทำผิดจารีตทำให้ผีบ้านผีเรือนไม่พอใจ ต้องทำพิธีขอขมาลาโทษ ด้วยความเชื่ออย่างนี้แหละครับ ที่ทำให้ดอกฟ้าเวียงพิงค์อยู่รอดปลอดภัย แต่พอนานไปความเชื่อเรื่องผีคลายลง ปัญหาทางเพศก็พุ่งขึ้นเต็มบ้านเต็มเมืองไปหมด ล้านนาควรจะเชิด “ผี” กลับมานะครับ

ในบ้านมีผีเรือน ในหมู่บ้านก็มีผีของชุมชน มีหอผีเรียกว่า “หอเจ้าที่” ซึ่งต้องทำพิธีไหว้เป็นประจำทุกวันสงกรานต์ ผีของหมู่บ้านต้องได้รับการกราบไหว้จากสมาชิกในชุมชน ส่วนเมืองก็มีผีประจำเมือง ส่วนมากจะเป็นดวงวิญญาณของบรรพบุรุษ อย่างเชียงใหม่ก็มีผีประจำเมืองเชียงใหม่ เวลาเกิดอาเพศเหตุร้ายในเมืองก็ต้องทำพิธีเพื่อขอขมาลาโทษหรือขอให้ผีคุ้มครอง

นอกนั้นป่าเขา ต้นไม้ใหญ่ แม่น้ำ คนล้านนาเชื่อว่าล้วนมีผีหรือวิญญาณทั้งสิ้น จะไปทำสิ่งใดที่เป็นเหตุให้ผีไม่พอใจไม่ได้ เวลาเข้าป่าผมจะถูกห้ามไม่ให้ทำโน่นทำนี่ ห้ามส่งเสียงดัง ห้ามเอาของป่ามาโดยไม่ขออนุญาตเจ้าที่ เวลากินข้าวก็ต้องปั้นข้าวเหนียวสักก้อน อาหารชนิดหนึ่งใส่ใบตอง แล้วกล่าวคำถวายเจ้าที่ เจ้าทางก่อนแล้วค่อยกิน เห็นไหมครับว่าคนล้านนาเกี่ยวข้องกับผีตั้งแต่เกิดจนตาย ตั้งแต่ตื่นจนเข้านอน แม้ว่าไทเผ่าอื่นจะถือผีอยู่บ้าง แต่ก็ไม่เหนียวแน่นเท่าคนล้านนาแน่ ๆ

เอกลักษณ์อีกประการหนึ่งของคนล้านนาก็คือ ลายสัก อันเป็นที่มาของคำว่า “ลาวพุงดำ” แต่ก่อนคนล้านนาโดยเฉพาะผู้ชายจะนิยมสักตามร่างกาย โดยเฉพาะส่วนขา บางคนสักตั้งแต่เอวลงไปถึงขา ดูคล้าย ๆ คนสวมกางเกงขาสั้น คนในสมัยก่อนนิยมสักกันไม่ว่าชายหรือหญิง จะสักมากสักน้อยตามความพอใจ แม้ขี้หม่อน (ยายทวด) ของผมสักรูปนกกำลังบิน แล้วถ่ายออกมาเป็นรูปมะขาม ๓ เม็ด ไว้ที่ขา

การลักหนี่กดำตามร่างกาย ทำเพราะเป็นความเชื่อ ไม่ใช่ทำเพราะความสวยงาม เขาเชื่อกันว่าจะคง กระพันชาติรี หรือไม่กี่แคล้วคลาดจากภัยอันตราย ต่อมาความเชื่อเสื่อม คนล้านนาก็ไม่นิยมลักเหมือนบุพชน เลยกลายเป็นพวก “ลาวพุงขาว” กันหมด

เหตุที่ชาวสยามเรียกคนล้านนาว่าลาวพุงดำ ก็ด้วยคิดว่าชนเผ่าล้านนา เป็นชนเผ่าที่นิยมลักตาม ร่างกายแต่เพียงเผ่าเดียว ความจริงหาเป็นเช่นนั้นไม่ เพราะถ้าศึกษาดูจะพบว่าพวกไทใหญ่ ไทเขิน ไทลื้อ ไทยอง รวมไปถึงพวกผู้ไทแถว ๆ นครพนม สกลนคร ก็นิยมลักตามร่างกายเช่นกัน เพียงแต่ขอบเขตการรับรู้ ของคนสยามสมัยก่อนค่อนข้างจำกัด เลยเห็นว่ามีแต่พวกล้านนาเท่านั้นที่มีรอยลัก

ส่วนเรื่อง “มักข้าวเนึ่ง” หรือชอบข้าวเหนียวเนึ่ง เป็นวัฒนธรรมร่วมของพวกชนเผ่าไทมากกว่าจะเป็น เอกลักษณะเฉพาะของคนล้านนา ที่ยกมาแสดงเป็นอัตลักษณ์ก็เพื่อเปรียบเทียบกับคนภาคกลางซึ่งชอบข้าว เจ้า

คนเหนือจะกินข้าวเหนียวเป็นหลัก ส่วนอาหารนั้นก็คล้าย ๆ ชนเผ่าไทยอื่น อาหารของคนล้านนา จะไม่มีกะทิ เครื่องปรุงหลัก ๆ ก็คือ พริก กะปิ เกลือ หอม กระเทียม ไม่ว่าจะต้มจะแกงอะไรก็จะขาด เครื่องปรุงหลักอันนี้ไม่ได้

อาหารที่เด่น ๆ ของคนล้านนาก็คือลาบ ลาบแบบล้านนาจะไม่เหมือนลาบอีสาน เครื่องปรุงหลักใน การทำลาบคือ เครื่องเทศ พริก และเกลือ ผสมด้วยน้ำเลือดหมู เมื่อคลุกเข้ากันแล้วก็เอาไปผัดเรียกว่าลาบคั่ว ส่วนบางคนก็ทานดิบ ๆ คนที่ไม่เคยลองกลัวว่าลาบดิบคงจะเหม็นคาว ไม่เหม็นหรือกรับ เพราะถ้าจะทำ ลาบดิบเขาจะเอาใบตะไคร้ไปช้ำกับน้ำเลือดหมูก่อน เพื่อดับกลิ่นคาว เมื่อคลุกกับเครื่องปรุงแล้วก่อนเสิร์ฟก็ โรยด้วยกระเทียมเจียว และผักที่ใช้ทานเป็นเครื่องเคียงส่วนมากจะมีกลิ่นและรสจัด ๆ จึงช่วยดับคาวได้เป็น อย่างดี มาลองกินลาบดิบของคนล้านนาดูบ้าง แล้วจะลิ้มรสชาติของญี่ปุ่นไปเลย

พอพูดถึงอาหารของคนล้านนา ขอแถมอีกสักประเภท คิดว่าท่านผู้อ่านคงรู้จัก นั่นคือ แกงโฮ๊ะ แต่ แกงโฮ๊ะแบบฉบับพื้นเมืองจริง ๆ ต้องทำอย่างนี้ครับ

แกงโฮ๊ะเป็นภูมิปัญญาของคนล้านนาที่จะไม่ทิ้งอาหารเหลือ เข้าใจว่าน่าจะเป็นที่วัดหรืองานปอย ต่าง ๆ เพราะจะมีอาหารเหลือมาก

เมื่อมีอาหารเหลือมาก ๆ พ่อครัวแม่ครัวก็จะเอาอาหารรวมกัน ทั้งค้ำคืนลัก ๑ คีน อาหารจะเริ่มบูด นิด ๆ จะมีรสเปรี้ยวหน่อย ๆ เทน้ำทิ้งแล้วก็เอาอาหารที่เหลือไปผัด ผัดใส่ขมิ้นใส่ขมิ้นชันและผักต่าง ๆ ปรุงรส ด้วยเกลือ บางทีใส่ใบถั่วเขียวผสมลงไปด้วย นับว่าเป็นสูตรเด็ดที่ทำให้แกงโฮ๊ะอร่อย เคี้ยวจนอาหารมีสีน้ำตาล แก่ ๆ แล้วก็ตักทานได้

เห็นไหมครับอาหารเหลือยังดัดแปลงให้เป็นอาหารล้ำ (อร่อย) ถ้าได้ลิ้มรสแกงโฮ๊ะตามสูตรดังกล่าว รับรองว่าท่านจะรักแกงโฮ๊ะไปจนตาย หากินไม่ยากหรือกรับ ถ้ารู้ว่าวัดไหนมีงานบุญ พองานเสร็จนั่นแหละ

ครบมหรกรรมแกงโหระก็เกิดขึ้น เวลาอยู่บ้านผมจะต้องไปสอบถามว่าวัดจะทำแกงโหระเมื่อไหร่ เพื่อจะได้ไปขอส่วนแบ่ง ทำที่บริจาคสัก ๑๐ บาท (เชื่อว่าเมื่อตายจะได้ไม่เป็นเปรต) ก็จะได้แกงโหระแสนอร่อยมากินเป็นกะละมังเลยล่ะครับ

แกงโหระที่ขายทั่วไปในตลาด ส่วนมากเป็นแกงโหระดัดแปลงพันธุกรรม คือไม่ได้ทำจากอาหารเหลือ ดังนั้นรสชาติจึงไม่เหมือนแกงโหระสายพันธุ์บริสุทธิ์ เพราะจะมีรสเปรี้ยวตามธรรมชาติ พวกแกงโหระจีเอ็มโอจะใส่น้ำมันไม่ต้องเพื่อให้เกิดรสเปรี้ยว แต่ก็สู้รสที่ปรุงตามแบบฉบับดั้งเดิมไม่ได้

เอาล่ะ เล่าเรื่องอัตลักษณ์ของคนล้านนามาพอสมควรแล้ว คิดว่าท่านผู้อ่านคงพอจะเข้าใจว่าคนล้านนานั้นเป็น “ยวน” เมื่อไหร่ และเป็น “คนเมือง” เมื่อไร

อัตลักษณ์ของคนล้านนาที่กล่าวว่า “ผู้กำเมือง ไหว้พระ ถือน้ำ มีลายสัก มักขำขึง” คงจะไม่ถูกต้องทั้งหมดในปัจจุบัน แต่ก็ต้องยอมรับว่านี่คือความเป็น “คนล้านนา” อย่างแท้จริง อย่างไรก็ตาม คนล้านนาควรรักษาอัตลักษณ์ของตนไว้ให้มากที่สุด มิฉะนั้นอาจจะเกิดคำกล่าวที่ว่า หากคน “ยวน” และ “คนเมือง” ในล้านนาไม่เจอ

เส้นทางไทย – กัมพูชา – เวียดนาม : จากปอยเปต สู่อโศกนิคม

สัจภูมิ ละออ

ประเทศเพื่อนบ้านไทย แม่เราจะเดินทางไปมาหาสู่กันเป็นประจำ แต่เรายังรู้จักกันเพียงผิวเผิน เหมือนรู้หน้าไม่รู้ใจ

ปัจจุบันโลกเปลี่ยนไปเปิดโอกาสให้เราเรียนรู้กันมากขึ้น สื่อต่างๆ ทำหน้าที่เป็นเสมือนสะพานเชื่อมวัฒนธรรมระหว่างกัน ไม่ว่าจะเป็นกัมพูชา เวียดนาม ลาว และประเทศอื่นๆ เรามีโอกาสรับรู้ข่าวสารกันมากขึ้น แต่เรายังไม่รู้สภาพชีวิตจิตใจซึ่งกันและกันอย่างแท้จริง

เพื่อรื้อฟื้นความสัมพันธ์อันงดงามระหว่างกัน เราจึงต้องเรียนรู้ซึ่งกันและกันให้มากขึ้น การเดินทางสำรวจข้อมูล เพื่อจัดทำเป็นสารคดีเส้นทางไทย – กัมพูชา – เวียดนาม ทั้งด้านวิถีชีวิต วัฒนธรรม การศึกษา การเมือง การปกครอง การท่องเที่ยว นับเป็นหนทางหนึ่งในอันที่จะก้าวไปสู่สัมพันธภาพอันดีระหว่างกัน

เส้นสำรวจเริ่มต้นจากปอยเปต ตามเส้นทางหมายเลข 5 ผ่าน ศรีโสภณ พระตะบอง โพธิ์สัตว์ กัมปงชนัง อุดมมัยไปยังสิ้นสุดถนนหมายเลข 5 ที่กรุงพนมเปญ รวมระยะทาง 430 กม. หลังจากนั้นออกจากพนมเปญไปตามหมายเลข 1 ผ่านสวายเรียง สิ้นสุดถนนหมายเลข 1 ที่ม็อกโบ ระยะทาง 183 กม. แล้วผ่านด่านเมือกโบอันเป็นจุดผ่านแดนกัมพูชา – เวียดนาม ผ่านเตยนิงที่ไปบนถนนหมายเลข 22 จนถึงอโศกนิคมสิ้นสุดระยะทาง 71 กม. รวมระยะทางทั้งสิ้น 684 กม.

ตลอดทางได้เก็บข้อมูลอันประกอบด้วยเรื่องราว ภาพชีวิต ความเป็นอยู่ เรื่องราวของผู้คนทั้งสองฟากฝั่งทาง และเมืองต่างๆ ที่ผ่านแล้วนำมาเขียนด้วยรูปแบบการเขียนประเภทสารคดี

ประสบการณ์การเดินทางสำรวจ ทำให้ทราบว่าชาวกัมพูชา ในซีกตะวันตกของกรุงพนมเปญ ไม่ว่าจะเป็นศรีโสภณ พระตะบอง โพธิ์สัตว์ และกัมปงชนัง ใช้เงินบาทซื้อสินค้าราคาแพงๆ มีคนพูดภาษาไทยได้ ส่วนคนรุ่นใหญ่ก็พยายามเรียนรู้ภาษาไทย ด้วยจุดประสงค์ต่างๆ กันเช่น อยากมาเที่ยวเมืองไทย และอยากเข้ามาทำงานในประเทศไทยเป็นต้น จึงไม่น่าแปลกใจที่ในพนมเปญ พระตะบอง และเมืองอื่นๆ มีครูเปิดสอนภาษาไทยให้กับเด็กๆ และวัยรุ่น

ส่วนในซีกตะวันออกของกรุงพนมเปญ ส่วนใหญ่ได้รับอิทธิพลจากเวียดนาม เช่น ในสวายเรียง เงินทองของเวียดนามเริ่มใช้ได้ แต่ในแง่สัมพันธ์กับไทยแล้ว ชาวกัมพูชาส่วนใหญ่ก็ยังรับรู้ข่าวสารจากทีวีไทยอีกทั้งใช้สินค้าของไทยอีกด้วย

ตลอดเส้นทาง นอกจากได้รู้สภาพเส้นทาง ยังได้เรียนรู้วิถีชีวิตของชาวเมืองต่างๆ ได้เรียนรู้จิตใจของผู้คน สิ่งทั้งหลายเหล่านี้ ล้วนแล้วแต่เป็นปัจจัยเอื้อให้เราได้เข้าใจกันมากขึ้น

ประตูสู่กัมพูชา : ตลาดโรงเกลือ - ปอยเปต

กลิ่นเสื้อผ้ามือสอง อับ สาบ โชน้อยอยู่ตามซอกเล็กๆ กลางแดดเดือนตุลาอันแรงร้อน ผู้คนจากทั่วสารทิศเข้ามาเดินชมสินค้ากันขวักไขว่ เสื้อผ้าที่เขวตามร้านรวงนั้น ส่วนใหญ่เป็นเสื้อผ้าสำเร็จรูปมือสอง มีทั้งเสื้อยืด เสื้อกันหนาว เสื้อคลุม กางเกงยีนส์ และชุดทหาร

ต้นตอของเสื้อผ้า ส่วนหนึ่งชาวกัมพูชาได้รับบริจาคมาจากหน่วยงานเอกชน องค์การด้านสิทธิมนุษยชน และหน่วยงานจากประเทศต่างๆ ที่ให้ความช่วยเหลืออีกส่วนมาจากเรือสินค้า ซึ่งพ่อค่านำติดมาขายให้เป็นกระสอบๆ จึงมีชื่อเรียกขานอีกอย่างหนึ่งว่า “เสื้อผ้ากระสอบ”

พ่อค้าชาวกัมพูชานำมาขายที่ตลาดโรงเกลือ เพราะกำลังซื้อของชาวไทยนั้นเมื่อก่อน นอกจากเสื้อผ้ากระสอบแล้วในตลาดโรงเกลือยังมีเครื่องมือ เครื่องใช้อื่นๆ อีกมากมาย ทำให้กลายเป็นศูนย์การค้าขายขนาดใหญ่

ตลาดโรงเกลือตั้งอยู่ในอำเภออรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว
เส้นทางจากกรุงเทพฯ ผ่านนครนายก สระแก้ว อรัญประเทศ เข้าตลาด-
โรงเกลือประมาณ 268 กม. นอกจากรถโดยสารประจำทางแล้ว ยังมีรถไฟจาก-
หัวลำโพงไปลงที่อรัญประเทศ แล้วต่อรถเข้าตลาดโรงเกลือได้อีกทางหนึ่ง

สินค้าในตลาดโรงเกลือ มีทั้งของเขมร จีนแดง และไทย คนเข้ามาซื้อ-
ของแต่ละวัน ส่วนใหญ่เป็นคนไทย พวกเขาหลั่งไหลมาจากทั่วสารทิศ ไม่ว่าจะเป็น-
เป็นภาคอีสาน ตะวันออกและภาคกลาง สินค้าที่ซื้อขายกันอยู่ มีทั้งเสื้อผ้ากระสอบ
บุหรี เหล้า พรม นาฬิกา เครื่องใช้ไฟฟ้า สินค้าเหล่านี้ส่วนใหญ่ผลิตในประเทศไทย
รองลงมาเป็นของผลิตในจีนแผ่นดินใหญ่

สินค้าจากกัมพูชามักมีแต่ของป่า และปลา

ปลาของกัมพูชามีมาก เพราะมีทะเลสาบอันกว้างใหญ่ นักธุรกิจได้สร้าง-
โรงงานทำปลาร้ารองรับอยู่ใกล้ๆ กับตลาดโรงเกลือ ผลิตได้แล้วก็ส่งเข้าสู่ส่วนกลาง
และกระจายออกไปตามภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย

ปัจจุบันตลาดโรงเกลือคึกคักมาก นอกจากพ่อค้า แม่ขายแล้ว ยังมีนัก-
พนันเข้าไปแสวงโชคแต่ละวันเป็นจำนวนมาก ในตลาดมีสถานที่จ่อตรงสำหรับรับ-
นักเสี่ยงโชคกว้างขวาง เพียงบอกเจ้าหน้าที่ที่ดูแลงานจ่อตรงว่าจะไปบ่อนเท่านั้น
ก็สามารถจ่อตรงทั้งวันได้สบายๆ

จำนวนคนที่ไหลเข้าไปเล่นการพนันนับพัน นำเงินไหลผ่านชายแดนเข้า-
ไปในบ่อนวันหนึ่งจำนวนมหาศาล บ่อนส่วนหนึ่งของคนไทยก็จริง แต่กัมพูชาเป็น-
เจ้าของพื้นที่ เงิน “ค่าตั้ง” หรือจะเรียกว่า ภาษีก็ได้ ต้องไหลเข้ามือรัฐบาลกัมพูชา-
วันหนึ่งๆ ไม่น้อย

เกี่ยวกับรายได้ส่วนนี้ “พิทักษ์” พ่อครัวชาวไทยซึ่งทำงานในบ่อนมาไม่ต่ำกว่า
3 ปีบอกด้วยเสียงเรียบๆ ว่า แท้จริงแล้วรัฐบาลของกัมพูชาไม่ได้เต็มเม็ดเต็มหน่วยนัก
เพราะยังมีกลุ่มอิทธิพลของท้องถิ่นเป็นก้างขวางคออยู่ ในส่วนนั้นยังมีคนไทยรวม-
อยู่ด้วย

ด้านชายแดนไทย - กัมพูชา เปิดเวลา 07:30 น. ปิดเวลา 17.00 น.
คนที่ผ่านชายแดนเข้าไปต้องกลับมาให้ทันเวลา ถ้ามีความจำเป็นต้องใช้เวลามากกว่า

4 สุวรรณภูมิ: ผู้คนและแผ่นดิน

1 วันต้องนำพาสปอร์ตไปทำวีซ่า เสียค่าวีซ่า 20 ดอลลาร์ หรือจ่ายเป็นเงินไทย-
จำนวน 1,000 บาท

ทุกเช้าก่อนด่านเปิดให้บริการ ชาวเขมรจำนวนมากจะมารอผ่าน-
แดน เพื่อนำสินค้าเข้ามาขายในตลาดโรงเกลือ มีทั้งหาบ คอน ใส่รถลาก และ-
นำติดตัวเข้ามาที่ละลังสองลัง เมื่อด่านเปิดคลื่นคนที่ไหลบ่าเข้ามานั้น เหมือนน้ำ-
เชื่อมที่กักเก็บน้ำไว้นานแล้วพังครืนลงด้วยแรงดัน

คนที่ทำมาหากินในตลาดโรงเกลือ ส่วนใหญ่พูดไทยได้ จึงไม่แปลกที่-
ใครก็ตามเมื่อเขาไปซื้อของจะได้ยินเสียงพูดเพี้ยนๆ เสียงตะโกนขายเสื้อผ้าสำเนียง-
แปร่งหู เด็กวัยรุ่นไม่น้อยเดินหาลูกค้าขายของจำพวกบุหรีเถื่อน เหล้าเถื่อน

พวกเขาจะเดินหาลูกค้าด้วยการถามไปเรื่อยๆ เมื่อมีคนสนใจก็จะพาไป-
ท้ายตลาด แล้วนำเอาสินค้ามาให้ดู ราคาสินค้าบางอย่างถูกกว่าราคาท้องตลาดมาก
แต่หลายคนก็ซื้อบุหรี หรือเหล้าก็ตามมักได้สินค้าที่ต่ำกว่ามาตรฐาน เช่นเหล้าปลอม
บุหรีนอกจากเป็นของปลอมแล้ว บางคนกะช่องออกดู บุหรีแต่ละรวมเต็มไปด้วยเชื้อรา

นั่นยังไม่ร้ายเท่าเรื่องจากปากคนขายไถ่อย่าง

"สมบัตร" พ่อค้าขายไถ่อย่าง อายุ 42 ปี เป็นชาวสระแก้วโดยกำเนิด
ว่างจากงานหว่านไถ เขาจะเอามอเตอร์ไซด์คู่ชีพ พ่วงเข้ากับล้อเลื่อนขนบข้างตระเวน-
ขายไถ่ไปตามที่ต่างๆ วันนี้เขาเพลินอยู่กับชินไถ่เสียไม่ยอมไปอยู่เบื้องหน้า
เสียงน้ำมันไถ่หยดตดต้องถ่านไฟดังฉ่าๆ เกิดเป็นควันลอยคว้างกลางอากาศ น่องไถ่
ปึกไถ่สูงส่งกลิ่นยั่ววนลูกค้าที่เดินผ่านไปมา สมบัตรเล่าเรื่องราวความเปลี่ยนแปลง-
ในตลาดโรงเกลือหลังจากบ่อนเขมรเปิดว่า โจร ขโมยชุกชุมมาก เคยมีคนไทย-
เข้าไปในตลาดบ่อยเปิด โดยทั้งเพื่อนๆ ไว้ที่ตลาดโรงเกลือ ระหว่งนั้นเอง พวก-
แก๊งกริชกรัฟก็เข้ามาบอกว่า เพื่อนอยู่ในกำมือของพรรคพวกตนแล้ว ถ้าไม่-
จ่ายเงินในจำนวนที่ต้องการ เพื่อนจะไม่ได้กลับมา

เมื่อจ่ายไปแล้ว เพื่อนๆ กลับเข้ามาจึงรู้ว่าโดนต้ม นี่เป็นเพียงตัวอย่างหนึ่ง
ที่พ่อค้าขายไถ่อย่างเล่าไปอย่างไปอย่างคนที่ซาชินกับเรื่องราวร้ายๆ ที่เกิดขึ้นอยู่ทุกเมื่อ
เชือวัน

ผ่านด่านตรวจคนเข้าเมืองไป เด็กๆ ขอทานมักเรเข้ามาขอเงิน เงินบาท

เงินเรียล เงินดอลลาร์ได้ยื่นต้อนรับทั้งสิ้น ถ้าใครหิบบยื่นให้เด็กคนหนึ่งคนใดไป เด็กคนอื่นๆ จะตามขอชนิดยากที่จะเลือกร่างๆ แต่ละคนแต่งกายด้วยเสื้อผ้าเก่าคร่ำคร่า ขาด ปะ และบางคนเสื้อผ้าเป็นเปรอะ

บ่อนกาสิโนขนาดใหญ่มีทั้งหมด 7 บ่อน (ปี 2545) อยู่ทางด้านซ้ายและขวามือ บ่อนเหล่านั้นมีรถมารับนักการพนันถึงหน้าด่าน ใครจะไปบ่อนไหนดูได้จากตราบ่อนข้างรถ แต่ถ้าไม่อยากจะรอก็ขึ้นรถบ่อนคันที่จอดไปก่อนก็ได้ ไม่มีการเรียกเก็บค่าบริการ เมื่อถึงบ่อนเจ้าของรถแล้ว ก็รอรถบ่อนที่ต้องการไปเล่นต่อที่หน้าบ่อนนั่นเอง เพียงครู่เดียวก็จะมีรถจากบ่อนต่างๆ แวะเวียนกันมารับไม่ขาดสาย

ในบ่อนแต่ละแห่งมีการพนันหลากหลายชนิด ไม่ว่าจะเป็นไฮโลว์ ไพ่บาคาร่า และตุ้มน้ำต่างๆ ที่เรียกกันว่า “สล๊อตแมชชีน” นักพนันมีทั้งคนแก่เดินยักเย้ยๆ ย่น เรื่อยลงมาถึงเด็กอายุไม่ถึง 10 ขวบ พังจากเสียงพูดจา และพูดคุยกับพนักงานต้อนรับแล้วจึงรู้ว่า เกือบ 100 เปอร์เซ็นต์เป็นคนไทย

ทุกบ่อนเปิดให้คนเข้าได้อย่างอิสระ มีกติกาต่างๆ ว่าห้ามพกพาอาวุธ และกล้องถ่ายรูปเข้าไปอย่างเด็ดขาด เข้าไปแล้วจะเล่นการพนัน หรือจะไปดูคนเล่นก็ได้ ถ้าเล่นต้องแลก “ชิป” เงินก้อน เริ่มจาก 500 บาทเรื่อยไปไม่มีที่สิ้นสุด

แลกชิปแล้วจะได้คู่มือรับประทานอาหารฟรี จะรับประทานอะไรกับข้าวอย่างไรก็ได้ ไม่มีการตรวจสอบให้เสียน้ำใจกัน งานเดียวไม่อิ่มจะวนไปเอาอีกก็ได้ไม่มีใครว่า หากนึกภาพไม่ออกก็ลองนึกภาพศูนย์อาหารในห้างสรรพสินค้าก็แล้วกัน ได้คู่มือแล้วก็เร่หาอาหารได้ตามใจชอบ ขนาดของศูนย์และชนิดของอาหารมีให้เดินเลือกไม่ต่างกัน

กวาดสายตามองตามมุมต่างๆ เห็นเด็กชายวัยไม่เกิน 10 ขวบ ถือถังน้ำขนาดเล็กยื่นให้พ่อคงหวังจะให้พ่อแลกเหรียญใส่ให้อีกครั้ง แต่พ่อหัวเราะทักๆ แทนคำตอบ แล้วก้มหน้าก้มตาเล่นตุ้มน้ำเบื้องหน้าต่อไป ไม่สนว่าลูกจะตีหน้าหงิมอย่างไร

อนาคตของชาติคนนี้จะเป็นอย่างไร ย่อมขึ้นอยู่กับจิตสำนึกของเด็กเอง สำหรับผู้ใหญ่ที่เข้าไปเล่นกันอย่างเมามัมนั้น คนเก็บสามล้อตัวอำเภอรวัประเทศบอว่า

คนในตลาดจำนวนไม่น้อยเข้าไปเสี่ยงโชคกัน ร้านค้าบางร้านยอมหยุดค้าขายเพื่อเข้าไปแสวงโชค ทางบ้านจึงต้องเลิกกิจการไปเพราะว่าเสียพนัน

ทั้งที่รู้ๆ กันอยู่ว่าการพนันไม่ทำให้ใครร่ำรวย แต่พอครีวในบ่อนมีคำอธิบายที่ได้รับมาจากนักพนันสมัครเล่น โดยเฉพาะพวกลูกจ้างใช้แรงงานว่า วันหนึ่งๆ หากเล่นได้ประมาณ 500 บาทก็ถือว่าดีกว่าทำงานอื่นๆ

การพนันมิได้มีเสีย ถ้าได้แล้วหยุดเล่นก็คงไม่เท่าไร แต่ถ้าเสียแล้วต้องตามทุนคืน ถ้ายิ่งตามยิ่งเสียแล้วอะไรจะเกิดขึ้น เมื่อเสียพนันแล้วย่อมอยากได้เงินคืน หรือไม่ก็ต้องการเงินจำนวนที่หายไป เพราะต้องกิน ต้องใช้ ต้องจ่ายค่าปัจจัยพื้นฐาน ไม่อยากคิดต่อเลยว่า พวกเขาเหล่านั้นจะหาเงินมาใช้โดยวิธีใด

นั่นเป็นเรื่องที่คนเสียพนันต้องคิด

ระหว่างเล่นพนันอยู่ที่โต๊ะ นักพนันอยากทราบอะไรก็เรียกบริการได้ทันที ไม่จำเป็นต้องใช้คูปอง เจ้าหน้าที่จะเดินมาบริการให้ ไม่ว่าจะเป็นเหล้า เบียร์ น้ำเปล่า เครื่องดื่มบำรุงกำลัง ส่วนบุหรี่ยังจะสูบอะไร เจ้าหน้าที่จัดเตรียมไว้ที่โต๊ะพนันเรียบร้อยแล้ว

บริการเหล่านี้ฟรีตลอดวัน ตลอดคืน

แต่สำหรับคนที่ต้องการหยิบฉวย หรือไม่เล่นพนันแต่เที่ยวหยิบโน้น กินนี้ แถมยังเก็บเข้าพกเข้าห่อก็ไม่ต้องกลัวว่าจะได้กลับมอลอยนวล เพราะกลองวงจรรบจะจับพิรุณนักพนันที่เข้าไปทุกคน หากใครทำอะไรผิดสังเกต ไม่ว่าจะเป็นโกงพนันหรือกอบโกยของกินเต็มพิกัด ก็อาจจะมีเจ้าหน้าที่มาพาออกจากบ่อนไปแต่โดยดี

แต่ชะตากรรมจะเป็นอย่างไรนั่นอีกเรื่องหนึ่ง

นักพนันถ้าต้องการค้างอ้างแรม แต่ละบ่อนก็มีโรงแรมอยู่ในตัว นักพนันสามารถพักได้ เสียค่าเช่าประมาณ 1,200 บาทต่อ 1 คืน นอกจากนั้นบางบ่อนบังคับให้แลกชิป 20,000 - 30,000 บาท ถึงจะอนุญาตให้ค้างในบ่อนได้ ชิพนั่นแลกแล้วถ้าไม่เล่นก็แลกคืนวันรุ่งขึ้นได้

นักพนันส่วนใหญ่ไม่ค้างคืนที่บ่อน

ก่อนเวลา 17.00 น. คนจะทยอยออกจากบ่อน รถตู้หลายคันเวียนมาส่งผู้โดยสาร คลื่นคนเขมรที่ออกไปขายของในตลาดโรงเกลือในตอนเช้ากลับเข้า-

มาในถิ่นของตัวเอง สวนทางกับนักพนันจากไทยที่กลับบ้านของตนเองเหมือนกัน
คนของประเทศหนึ่งปากกัดตีนถีบเพื่อความอยู่รอด แต่คนของอีกประเทศ
หนึ่งดันรนเข้ามาเสี่ยงโชคกับการพนัน นอกจากคนเดินสวนทางกันแล้ว จุดมุ่ง
หมายของคนแต่ละประเทศก็สวนทางกันอีกด้วย กลายเป็นภาพขัดแย้งที่เห็นและ
เป็นอยู่ทุกเมื่อเชื่อวัน

บริเวณคนเดินเข้า-ออกนั้นเอง มีเด็กวัยรุ่นเขมรเดินหาลูกค้าเข้าใช้บริการ
โสเภณี ราคาชั่วคราวเริ่มต้นที่ 500 บาท ถ้าค้างคืน 1,000 บาท แต่ถ้าต้องการ
ใช้บริการในระดับสูงราคาอยู่ระหว่าง 1,500 - 2,000 บาท หากใครสนใจเด็กหนุ่ม
นั้นจะพาไปเลือกหญิงที่รอให้บริการ

ค่าบริการเหล่านั้น เด็กหนุ่มในฐานะคนหา “แขก” จะได้คร่าวละ 100
บาท แต่ละวันเคยทำได้ถึง 10 ราย แต่บางวันก็น้อยกว่านั้น

ลูกจ้างชั่วคราวขององค์กรเอกชน ชื่อ เสนี เซ็น ชาวพมเปญอายุ 25
ปี เพิ่งจบการศึกษาระดับปริญญาตรีมาไม่นาน บอกถึงสถานการณ์โรคเอดส์ใน
กัมพูชาว่า ถ้าจะเปรียบเทียบกันจริงๆ แล้ว ชาวกัมพูชาเป็นโรคเอดส์มากในระดับต้นๆ
ของโลกเลยทีเดียว สาเหตุเพราะว่าโสเภณีกัมพูชาไม่ค่อยรักษาสุขภาพอนามัย
อีกทั้งขาดความรู้ ขาดวิธีการป้องกัน เนื่องจากส่วนใหญ่มีการศึกษาน้อย เรื่อย-
ไปจนถึงไม่ได้รับการศึกษาเลย

พ้นจากบ่อนเข้าไปในตลาดปอยเปต มีวงเวียนเล็กๆ ใกล้เคียง กันมีโรงแรม-
รับนักท่องเที่ยวราคาไม่เกิน 500 บาท บริเวณวงเวียนนั้นมีรถรับผู้โดยสารไปพมเปญ
และจังหวัดบนเส้นทางผ่าน ส่วนอีกสายหนึ่งไปเสียมเรียบ ดินแดนของอารยธรรม-
ขอมนั่นคือ นครวัด นครธม อันเลื่องชื่อ

ในตลาดปอยเปตมีการรถสองท่า คือ ที่วงเวียนและท้ายตลาดท่าที่วงเวียน
เมื่อพ้นด่านเข้าไปเห็นรถกระบะ และแท็กซี่ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นสีขาวคอยผู้โดยสารอยู่
รถกระบะคันที่กำลังจะออกจะมีผู้โดยสารนั่งอยู่บนกระบะท้ายแออัดยัดเยียด
ส่วนแท็กซี่จะมีผู้โดยสารนั่งอยู่ในรถ คนขับจะเคลื่อนรถออกจากท่าเมื่อมีผู้โดยสาร-
อย่างน้อย 5 คน บางคันยัดผู้โดยสารเข้าถึง 6 คน

เส้นทางปอยเปตสู่ศรีโสภณ อยู่ในเขตของจังหวัดบันเตียเมียนเจย

8 สุวรรณภูมิ : ผู้คนและแผ่นดิน

พื้นที่สองข้างทางยังเป็นไร่รกร้าง ชาวเขมรเชื้อสายจีน บ้านอยู่มงคลบุรี ซึ่งรวม-
โดยสารไปด้วยกันบอกว่า พื้นที่สองข้างทาง ส่วนหนึ่งเป็นบริเวณที่รัฐบาลจัดเตรียม-
ไว้สร้างเมืองใหม่ แทนปอยเปตที่อยู่กันอย่างแออัดยัดเยียด

เพราะกระแสนี้เอง นักลงทุนจากมาเลเซีย จึงมีมากกว่านซื้อที่ดิน-
เตรียมไว้ ส่วนจะทำกิจการอะไรต่อไปนั้นชาวบ้านยังไม่รู้แน่ชัด

ระยะทางจากปอยเปตสู่ศรีโสภณ 49 กม. ส่วนใหญ่เป็นที่รกร้าง และ-
ท้องทุ่งนา ยิ่งใกล้ศรีโสภณ ทุ่งนาก็ยิ่งกว้างใหญ่ไพศาล

—บันทึกพิเศษ— ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๒๑

ประวัติโดยย่อ

นายสังภูมิ ละอ

ประสบการณ์ : เริ่มทำงานที่ หนังสือพิมพ์บ้านเมืองในตำแหน่งพนักงานพิสูจน์อักษร สมัยมานะ แพร่พันธุ์ เป็นบรรณาธิการ ต่อมาย้ายเข้าทำงานนิตยสารจีเอ็ม, หนังสือพิมพ์ข่าวสด, และปัจจุบัน ตั้งแต่ พ.ศ. 2539 เป็นนักข่าวและรีไรเตอร์ เซกชัน จุดประกาย - วารณกรรม หนังสือพิมพ์รายวัน กรุงเทพธุรกิจ หน้าที่ที่ได้รับผิดชอบ คือ ทำสรุปหน้า 1 ของจุดประกาย - วารณกรรม, เขียนสารคดีคอลัมน์ รอยเท้านักเดินทาง ฉบับเสาร์อาทิตย์ บรรณาธิการคัดเลือกบทกวีลงตีพิมพ์ฉบับจุดประกายวารณกรรม เขียนคอลัมน์อื่นๆ ตามที่ได้รับมอบหมายจากบรรณาธิการ และยังมีบทกวี และสารคดี ลงตีพิมพ์ในนิตยสารรายสัปดาห์ฉบับอื่นๆ เช่น สกุลไทย, เนชั่นสุดสัปดาห์, สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์และวารสารวัฒนธรรมไทย เป็นต้น

ผลงาน : ผลงานรวมเล่มมีบทกวี 3 เล่ม ใช้นามปากกา ทิน ละอ คือ เรื่องอรุณ, ผ่าฝนหาฝัน และกรงชมดาว ผลงานสารคดี 4 เล่ม ใช้ชื่อจริง คือ เส้นทางชีวิตนักเขียน, เนีย! โรมานี, หลวงพระบางหัวใจของล้านช้าง (เขียนร่วมกับนักเขียนสารคดี 10 คน) และเพื่อกว้างแวงเมื่อเดือนมีนาคม 2544 นี้อ เดียวเขมร ทั้งสองเล่มหลัง ธีรภาพ โลหิตกุล เป็นบรรณาธิการ

เส้นทางเชื่อมร้อยอุษาคเนย์ ไทย จีน ลาว เวียดนาม เขมร พม่า

ยุทธพงศ์ จันทรวรินทร์

อาจารย์ประจำสำนักวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง จ.เชียงราย

ติดต่อ โทร (053) 916-722 หรืออีเมลที่ cyutthapong@mahoo.com

บทคัดย่อ: อุษาคเนย์หรือเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นภูมิภาคที่เริ่มมีความสำคัญในประชาคมโลกนับตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่สอง เป็นต้นมา ทั้งนี้เพราะเป็นภูมิภาคที่เป็นจุดยุทธศาสตร์สำคัญในการดำเนินนโยบายปิดล้อมคอมมิวนิสต์ของสหรัฐอเมริกา ปัจจุบันประเทศไทยได้มีกระแสตื่นตัวเรื่องการศึกษาภูมิภาคนี้มากขึ้นโดยนักวิชาการไทยเอง การทำความเข้าใจประเด็นเรื่อง “เส้นทางเชื่อมร้อยอุษาคเนย์ ไทย จีน ลาว เวียดนาม เขมร พม่า” เป็นการนำเสนอปัจจัยและอิทธิพลต่างๆ ที่มีทั้ง “เชื่อมร้อย” และ “แบ่งแยก” ผู้คน วิถีชีวิต และวัฒนธรรมในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ กล่าวคือ “สมัยโบราณ” อารยธรรมลุ่มน้ำเป็นปัจจัยหลักที่เชื่อมโยงคนในภูมิภาคนี้เข้าด้วยกันและมีการผสมผสานกลมกลืนกันทางวัฒนธรรม ต่อมาเมื่อสังคมในภูมิภาคนี้เริ่มพัฒนาเข้าสู่ระบบ “สมัยรัฐชาติ” ส่งผลให้ผู้คน วิถีชีวิต และวัฒนธรรมของคนในภูมิภาคแห่งนี้เริ่มมีการแบ่งแยกกัน โดยมีปัจจัยทางการเมือง วัฒนธรรมแห่งชาติ และชาติพันธุ์เข้ามาเกี่ยวข้อง เมื่อสังคม มีการเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ระบบใหม่คือ “สมัยโลกาภิวัตน์” ซึ่งจะส่งอิทธิพลอย่างมากต่อการเปลี่ยนแปลงโฉมหน้าสังคมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ กระแสโลกาภิวัตน์กลายเป็นปัจจัยหลักที่ส่งผลให้รัฐชาติสร้างเครือข่ายเพื่อความร่วมมือกันมากยิ่งขึ้นทั้งด้านเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมวัฒนธรรม จึงมีผลให้ผู้คนในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีการติดต่อเชื่อมโยงเข้าหากันอีกครั้ง

คำสำคัญ: เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อารยธรรมลุ่มน้ำ รัฐชาติ รัฐเครือข่าย เศรษฐกิจโลกาภิวัตน์

บทนำ

คำว่า “เอเชียตะวันออกเฉียงใต้” ยังมีคำเรียกอีกชื่อหนึ่งซึ่งกำลังใช้กันอยู่อย่างแพร่หลายโดยเฉพาะในแวดวงวิชาการก็คือคำว่า “อุษาคเนย์” ซึ่งคำนี้อาจเป็นคำค่อนข้างใหม่ คำว่า “อุษาคเนย์” นี้ได้ถูกบัญญัติโดยไมเคิล ไรต์ และสุจิตต์ วงศ์เทศ ซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญด้านไทยคดีศึกษา ซึ่งก็แปลว่า “เอเชียตะวันออกเฉียงใต้” นอกจากนี้เรายังมีชื่ออื่นๆ ที่ใช้เรียกภูมิภาค “เอเชียตะวันออกเฉียงใต้” หรือ “อุษาคเนย์” ทั้งที่คุ้นหู เช่น สุวรรณภูมิ แหวมทอง เอเชียอาคเนย์ และไมคุ้นหู เช่น อินเดียไกล หรือดินแดนมรสุมแห่งเอเชีย เป็นต้น อย่างไรก็ตามคำต่างๆ ที่ได้กล่าวมาข้างต้นได้ถูกแปลมาจากภาษาอังกฤษอีกทีก็คือคำว่า “Southeast Asia” หรือเขียนอีกแบบ “South East Asia” ซึ่งมีที่มาเมื่อช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 เมื่อลอร์ด หลุยส์ เมาทแบตตัน ได้มาตั้งกองบัญชาการขึ้นที่เกาะลังกาครันต่อมาเมื่อสงครามโลกครั้งที่ 2 สิ้นสุดลง แต่เป็นยุคเริ่มต้นยุคสงครามเย็น ปี ค.ศ. 1945 เป็นต้นมา ภูมิภาคนี้ก็

เอกสารเสนอ: งานสัมมนา โครงการตลาดวิชาเรื่อง “ผู้คน แผ่นดิน และผืนน้ำ ในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง” วันที่ 28 มกราคม 2548 ณ อาคาร DI ห้อง 301 มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง จัดโดยมหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง ร่วมกับมูลนิธิโตโยต้าและมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

กลายเป็นอีกภูมิภาคที่มีความสำคัญต่อสหรัฐอเมริกาในแง่ยุทธศาสตร์ความมั่นคง เพราะสหรัฐมีนโยบาย “ปิดล้อม ลัทธิคอมมิวนิสต์” (Containment Policy) กล่าวคือ สหรัฐต้องสกัดกั้นการขยายตัวของลัทธิคอมมิวนิสต์ในภูมิภาค เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะประเทศจีน และประเทศในอินโดจีน หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ โลกได้เริ่มรู้จัก ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ก็เพราะการดำเนินนโยบายของสหรัฐอเมริกาในช่วงสงครามเย็นนั่นเอง¹

ปัจจุบันนี้ประเทศไทยโดยเฉพาะวงการวิชาการได้เริ่มตระหนักถึงการศึกษาทำความเข้าใจกับประเทศเพื่อนบ้านที่อยู่รอบ อาทิ พม่า เพราะพม่ามีพรมแดนติดต่อกับประเทศไทยเป็นทางยาวประมาณ 2,200 กิโลเมตร หากแต่ความเข้าใจระหว่างกันดูเหมือนจะมีน้อย ทั้งสองประเทศอยู่ใกล้แต่เหมือนอยู่ไกล จนมีบางคนกล่าวว่า “เราแทบไม่รู้จักอะไรเลยเกี่ยวกับประเทศเพื่อนบ้านอย่างเช่น พม่า เหมือนใกล้เกลือกินด่าง หรืออยู่ใกล้รู้ไปเองแบบ อัดโนมัต”² ก็เห็นว่ามันจริง ๆ ก็คือคนไทยก็ยังคงไม่มีความรู้ และยังรู้แบบแผ่ส่วนคิดในแง่ลบ ยกตัวอย่าง ในกรณีเดียวกัน สิ่งที่คนไทยรู้เกี่ยวกับพม่าก็หนีไม่พ้นเรื่องประวัติศาสตร์ของการเสียกรุงศรีอยุธยา สมัยที่ผู้เรียน วิชาประวัติศาสตร์ อาจารย์ก็ให้ท่องว่าเราเสียกรุงฯ 2 ครั้ง เราเสียกรุงฯ ครั้งแรกในปี พ.ศ. 2112 ต่อมาเราก็ เสียกรุงฯ ครั้งที่สอง เมื่อปี พ.ศ. 2310 มีหน้าซ้ำปัจจุบันคนไทยยังเรียนรู้เรื่องราวของพม่าโดยผ่านสื่อภาพยนตร์ ละครโทรทัศน์ ซึ่งไม่นำไปสู่การสร้าง ความเข้าใจของกันและกัน หรือมีความรู้ที่แบบฉาบฉวยเฉพาะบางบทบางตอนที่ ถูกหยิบยกขึ้นมาสร้างเป็นหนังเป็นละคร นอกจากนี้ยังเห็นว่า ความสนใจที่คนไทยมีต่อประเทศเพื่อนบ้านปัจจุบันมีอยู่ เรื่องเดียวกันคือ การท่องเที่ยว ซึ่งก็ทำให้คนไทยรู้เรื่องราวของประเทศบ้านใกล้เรือนเคียงอย่างผิวเผินอยู่นั่นเอง

ความที่คนไทยเองไม่ค่อยมีความรู้เกี่ยวกับประเทศเพื่อนบ้านอย่างพม่าแล้ว แต่คนไทยกลับให้ความสำคัญกับการเรียนรู้เรื่องราวของประเทศมหาอำนาจที่อยู่ไกลออกไป เช่น สหรัฐอเมริกา เพียงเพราะเราเห็นว่าเป็นประเทศ ที่ศิวิไลซ์มากกว่า³ เจริญทางวัตถุมากกว่า และมีอาวุธยุทโธปกรณ์สามารถเอาชนะได้มากกว่า คนไทยเริ่มแต่ความ ซื่นซมยินดี อยากคบหาสมาคมจนถึงขนาดที่เราเรียกเขาว่า “มหามิตร” แต่คนไทยกลับมีทัศนคติที่กลับกันทันทีที่ เหลียวมองประเทศเพื่อนบ้าน เราไม่ซื่นซมยินดี และเราก็ไม่อยากจะคบค้าสมาคมเฉกเช่นประเทศมหาอำนาจ และที่ เจ็บปวดยิ่งกว่าก็คือการที่คนไทยมีคำติตราประเทศเพื่อนบ้าน เช่น “ศัตรูคู่อาฆาต” คนไทยนี่ก็ออกโดยอัดโนมัตว่า หมายถึงพม่า

ขอกลับมาที่หัวข้อสัมมนา “เส้นทางเชื่อมร้อยอุษาคเนย์ ไทย จีน ลาว เวียดนาม เขมร พม่า” หัวข้อข้างต้น ทำให้ผมนึกถึง 2 ประเด็นหลักขึ้นมาในใจทันทีก็คือ นึกถึงใคร และนึกถึงอะไร คำถามแรกนึกถึงใคร ผมนึกถึง ไมเคิล ไรต์ (Michael Wright) ผู้เชี่ยวชาญอุษาคเนย์ หรือบางคนอาจเรียกว่า “ฝรั่งคลั่งสยาม” ไมเคิล ไรท์ ได้ กล่าวไว้อย่างน่าสนใจว่า “ผมไม่เคยมองเมืองไทยแบบลอยๆ อย่างที่คนไทยบางคนมองกัน เหมือนกับว่าเมืองไทย เป็นเกาะ ผมเห็นสายสัมพันธ์ทั้งกาลเวลา และนิสัยใจคอระหว่างประเทศรอบด้าน...ผมว่าเอาความคิดใครก็ไม่มี ประโยชน์ผมพูดถึงอินเดียและจีน เพราะเห็นว่าเมืองไทยเข้าใจตัวเองไม่ได้ถ้าไม่มองประเทศเพื่อนบ้าน ไม่ใช่ว่าผม จะชวนให้ใครเอาเงินมา เอาอินเดียมา ไม่ใช่ แต่ว่าต้องเข้าใจเพื่อนบ้านถึงจะเข้าใจตัวเอง” คำถามต่อมาคือนึกถึง อะไรบนเส้นทางเชื่อมร้อยอุษาคเนย์ ไทย จีน ลาว เวียดนาม เขมร พม่า ผมนึกถึงว่าภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีปัจจัยอะไรบ้างที่ส่งเสริมให้มีการ “เชื่อมโยง” ของผู้คน วิถีชีวิต วัฒนธรรมในภูมิภาคนี้เข้าด้วยกัน หรือ “แยกออก” จากกัน ในทางตรงกันข้าม รวมไปถึงอนาคตของผู้คน วิถีชีวิต และวัฒนธรรมของคนในภูมิภาคนี้จะเป็นอย่างไร จึง

ขอพูดถึงเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยการแบ่งออกเป็นสมัยต่าง ๆ 3 สมัย คือ สมัยโบราณเป็นยุคแรกเริ่ม สมัยรัฐชาติหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นยุคต่อมา และปิดท้ายด้วยสมัยโลกาภิวัตน์

เอเชียตะวันออกเฉียงใต้สมัยโบราณ

สมัยโบราณหรือยุคเริ่มแรกของประวัติศาสตร์ ผมคิดว่ามีปัจจัยสำคัญยิ่งที่เป็นเสมือนสิ่งเชื่อมโยงส่งเสริมให้ คนในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ให้เข้ามาหากัน เกิดการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมของกันและกัน ปัจจัยที่ว่านี้ก็คือ อารยธรรมลุ่มน้ำ ที่เป็นฐานทรัพยากรหลักครอบคลุมทั้งภูมิภาค รวมเอาประเทศเพื่อนบ้าน พม่า เขมร ลาว ฯลฯ ซึ่งเดิม ไม่มีการแบ่งพรมแดนของฐานทรัพยากรนี้ ชุมชนโบราณในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จึงมีวิถีชีวิตที่สอดคล้องกับสภาพทางภูมิศาสตร์ เนื่องจากภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตั้งอยู่ในแนวเส้นศูนย์สูตร จึงเต็มไปด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ อุดมสมบูรณ์ไปด้วยป่าเขา และมีแม่น้ำเป็นแหล่งเลี้ยงชีวิตของคนบนคาบสมุทรอันได้แก่แม่น้ำใหญ่ 4 สาย คือ แม่น้ำโขง แม่น้ำแยงซี แม่น้ำสาละวิน และแม่น้ำอิรวดี ทั้งนี้ผืนแผ่นดินใหญ่มีพื้นที่กว้างขวาง และพื้นที่ราบลุ่มอุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรต่างๆ โดยแต่เดิมนั้นมีผู้คนตั้งหลักแหล่งไม่มากนัก จึงเปิดกว้างให้กลุ่มชนหลากหลายจากที่ต่างๆ เคลื่อนย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานตั้งแต่ว 3,000 ปีมาแล้ว ทั้งนี้ การเคลื่อนย้ายไม่ใช่การอพยพโยกย้าย แต่มีลักษณะการเคลื่อนไหวไปๆ มาๆ ดังนั้น บนคาบสมุทรที่มีความหลากหลายของทรัพยากรธรรมชาติ มีแม่น้ำเป็นเครื่องหล่อเลี้ยงชีวิต ความหลากหลายที่เต็มไปด้วยความอุดมสมบูรณ์ไม่ได้แบ่งให้ผู้คนใน ภูมิภาคนี้มีวิถีชีวิตแบบต่างคนต่างอยู่ แต่มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ชุมชนมีความเชื่อมโยงพึ่งพาอาศัยกัน ผู้คนมีการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมและเต็มไปด้วยความเคลื่อนไหวอยู่ภายในตัวของภูมิภาคเอง ทั้งจากการอพยพโยกย้ายถิ่นฐาน การบุกรุกของคนที่เข้มแข็งกว่า เป็นต้น

ผมอาจจะชี้ให้เห็นประเด็นสำคัญที่ว่าความคล้ายคลึงกันของผู้คนในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่สามารถพบเห็นได้ทั่วไปมีอยู่ 2 เรื่องหลักๆ คือ วัฒนธรรมประเพณีที่เกี่ยวข้องกับน้ำอย่างหนึ่ง และความเชื่ออีกอย่างหนึ่ง ซึ่งทั้งสองเรื่องเป็นสิ่งที่ติดตัวตามการเคลื่อนย้ายของผู้คนในภูมิภาคนี้ และยังคงตกทอดเป็นมรดกทางวัฒนธรรมจนถึงปัจจุบัน¹ มรดกทางวัฒนธรรมที่เป็นเจ้าของร่วมกันของคนในแถบนี้ที่เห็นชัดที่สุดก็คือ ประเพณีลอยกระทง ซึ่งเป็นพิธีกรรมร่วมกันของคนในที่นี้มาตั้งแต่ยุคดึกดำบรรพ์ เป็นสิ่งยืนยันถึงการประสานประเพณีที่เกี่ยวข้องกับน้ำเข้ากับค่านิยมเชื่อของผู้คนในภูมิภาคนี้ได้อย่างลงตัว ลอยกระทงเป็นพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับน้ำ เพราะน้ำเป็นผู้ให้กำเนิดแห่งชีวิต และความอุดมสมบูรณ์ ในขณะที่ถ่วงลอยกระทงก็เป็นพิธีกรรมที่สะท้อนความเชื่อเรื่องบูชาเทพเจ้าของผู้คนในแถบนี้รับเอาความเชื่อของลัทธิพราหมณ์-ฮินดูเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิต

สรุปแล้วอารยธรรมลุ่มน้ำตลอดจนความเชื่อเป็นปัจจัยร่วมสำคัญที่ทั้งเชื่อมร้อยและหล่อเลี้ยงผู้คนในภูมิภาคนี้ให้มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางสังคมและวัฒนธรรม ไม่มีการแบ่งแยกเรื่องของมาตุภูมิ ชาติพันธุ์ รัฐ หรืออาณาจักร หากแต่การเคลื่อนย้ายไปๆ มาๆ ของคนบนภาคพื้นเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทำให้เกิดความคล้ายคลึงกันในด้านอื่นๆ อีกมากที่พบเห็นได้ อาทิ ภาษา การแต่งกาย ศิลปะ คติทางศาสนา หรือประเพณี เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ความคล้ายคลึงกันอย่างกว้างๆ ของความเป็นอยู่ วิถีชีวิต และเรื่องราวทางวัฒนธรรมอันมีมาแต่โบราณของคนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นสิ่งที่ผู้คนมักจะละเลย และเป็นสิ่งสำคัญน้อยกว่าเรื่องราวของรัฐบาลที่มีจุดเด่นและมุ่ง ระเบิดให้เห็นเรื่องของความยิ่งใหญ่ของอาณาจักร ซึ่งนำไปสู่การจุดประเด็นของความขัดแย้งและแบ่งแยกของคนบนภูมิภาคนี้ในเวลาต่อมา

เอเชียตะวันออกเฉียงใต้สมัยรัฐชาติ

เมื่อระบบอาณานิคมเริ่มเข้ามามีอิทธิพลในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ระบบสังคมแบบเดิมได้ล่มสลาย และถูกแทนที่ด้วยการสถาปนาระบบรัฐชาติแทนระบบสังคมเก่า สังคมไทยที่มีลักษณะเป็นรัฐทุกวันนี้เป็นผลพวงที่รับมาจากยุโรปอีกที กล่าวคือ จุดกำเนิดของรัฐเกิดขึ้นในยุโรปหลังการล่มสลายของระบบศักดินา (feudal system) ต่อจากนั้นได้มีการสถาปนาสังคมที่มีอธิปไตยขึ้น ในคริสต์ศตวรรษที่ 17 นับแต่นั้นมาสังคมโลกได้เกิดระบบการเมืองแบบใหม่หรือระบบรัฐชาติที่มีลักษณะของการกำหนดอาณาเขตที่ชัดเจนและการปกครองตนเองโดยไม่ยอมรับอำนาจที่เหนือกว่า ระบบรัฐชาติได้ขยายตัวครอบคลุมไปทั่วโลกจนกระทั่งศตวรรษที่ 19 สำหรับประเทศไทยได้เกิดระบบรัฐชาติที่สมบูรณ์ในสมัยรัชกาลที่ 5 หรือเมื่อประมาณ 100 ปีล่วงมา

หากจะว่าไปแล้ว การสถาปนา "รัฐชาติ" เป็นเพียงประดิษฐกรรมทางการเมืองที่มนุษย์ได้สร้างขึ้นบนจินตนาการและท้ายสุดแปลงสิ่งเหล่านี้ออกมาเป็นเชิงรูปธรรมจนประจักษ์และจับต้องได้ อย่างไรก็ตามการเกิดขึ้นของรัฐชาตินำไปสู่การแบ่งแยกเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ออกเป็นเสี่ยงเสี่ยง ทั้งผู้คน วิถีชีวิต และวัฒนธรรม จากครั้งหนึ่งที่คนในภูมิภาคเคยมีความเป็นเอกภาพ กลมกลืนกับธรรมชาติแวดล้อมด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ กลายเป็นชุมชนที่เกิดความแปลกแยกและแตกต่างกันนับแต่นั้นเป็นต้นมา ทั้งนี้เพราะประดิษฐกรรมรัฐชาติดังกล่าววางอยู่บนพื้นฐานของ 3 ปัจจัยหลักคือ การเมือง (polity) ลักษณะทางชีววิทยา (biology) และวัฒนธรรมเอกพจน์ (homogenization)

รัฐชาติประกอบขึ้นจากดินแดนที่มีอาณาบริเวณเด่นชัด เพื่อแสดงถึงความเป็นเอกเทศทางการเมือง อีกทั้งเป็นเสมือนเปลือกแข็ง (hard shell) ที่ห่อหุ้มรัฐเพื่อสร้างหลักประกันความมั่นคงภายในรัฐ⁷ พร้อมไปกับการรวมศูนย์อำนาจการเมืองเพื่อให้อธิปไตยหรืออำนาจสูงสุดของรัฐสามารถแผ่ขยายครอบคลุมทุกปริมณฑลภายในเปลือกแข็งนั้น รัฐสามารถใช้อำนาจทางการเมืองควบคุมทุกอนุของชีวิตและทุกสิ่งทุกอย่างเท่าที่อธิปไตยของรัฐสามารถแผ่ขยายครอบคลุมอาณาเขตนั้น ความพยายามของรัฐเช่นนี้นำไปสู่ปัญหาบางประการตั้งแต่การตีเส้นแบ่งเขตที่ชัดเจนเป็นเรื่องที่ทำได้ยาก และมักลงเอยด้วยความขัดแย้งกับประเทศเพื่อนบ้าน ในกรณี พรมแดนระหว่างไทย-พม่ามีทางยาวประมาณ 2,200 กิโลเมตร นอกจากนี้การที่รัฐตีเส้นบาง ๆ ลงบนแผนที่เพื่อสร้างความเป็นเอกเทศทางการเมืองส่งผลให้ผู้คนกลายเป็นส่วนหนึ่งของความแปลกแยก แต่ถูกตัดขาดจากอาณาบริเวณภายนอกอื่น ๆ⁸ และในที่สุดก็ปิดกั้นผู้คน วิถีชีวิต และวัฒนธรรมของกันและกัน เพื่อยืนยันความเป็นเอกเทศทางการเมืองดังกล่าว

เมื่อรัฐจงใจสร้างกรอบให้ตนเองจนแยก "รัฐเรา" ออกจาก "รัฐเขา" การสร้างความเข้าใจระหว่างเราซึ่งหมายถึงคนไทยที่อยู่ภายในบริเวณเขตแดนของรัฐไทย และเขาที่ไม่ใช่คนของเราและอยู่นอกเขตของเราจึงมีอุปสรรคและจนในที่สุดนำไปสู่การสร้างมโนภาพเชิงอคติ ยกตัวอย่างเช่น มโนภาพของไทยที่มีต่อพม่ามักหนีไม่พ้นเรื่อง "ศัตรูถาวร" อันเนื่องมาจากภาพหลอนในอดีตที่คนไทยไม่แยกแยะว่าเรื่องในอดีตเป็นเรื่องของสองอาณาจักรไม่เกี่ยวข้องกับปัจจุบัน มิหนำซ้ำเมื่อพม่าเกิดการเปลี่ยนแปลงการเมืองจากประชาธิปไตยไปเป็นแบบสังคมนิยมในปี ค.ศ. 1962 เป็นต้นมายังทวีคูณช่องว่างระหว่างกันมากขึ้น แต่ที่เลวร้ายที่สุดก็คือว่าเราเกรงกลัวความแตกต่างทางการเมืองจนไม่ลืมหุ้มนิยาม เราจะต้องเข้าไปพึ่งพาประเทศมหาอำนาจอย่างสหรัฐอเมริกาจนเราลืมประเมินสภาพความเป็นจริงของสถานการณ์ เราลืมคิดไปว่าเราเป็นประเทศเพื่อนบ้านที่ต้องอยู่ร่วมกันและไม่สามารถย้ายหนี

กันไปไหนได้ ความอ่อนแอของเราเองได้เปิดช่องว่างให้กับสหรัฐอเมริกาสร้างมโนภาพที่ผิดๆ เกี่ยวกับประเทศเพื่อนบ้านให้กับไทยโดยอ้างภัยคุกคามจากลัทธิคอมมิวนิสต์ ทำให้เรามองประเทศเพื่อนบ้าน เช่น พม่า โดยไม่ใช้สายตาของ “กรุงเทพ” มอง “ย่างกุ้ง” แต่เป็นสายตาของ “วอชิงตัน” ที่มอง “ย่างกุ้ง” ในทำนองเดียวกันไทยจึงมองประเทศรอบๆ ตัวเราไม่ว่าจะเป็น ลาว กัมพูชา เวียดนามแบบที่เราไม่เข้าใจ เพราะเราพึ่งพาสายตาของคนมองอื่นมากเกินไป คนไทยส่วนใหญ่รุ่นปัจจุบันจึงเติบโตมาท่ามกลางความไม่มีสายใยกับประเทศเพื่อนบ้าน⁹ แต่ปฏิสัมพันธ์กับประเทศเพื่อนบ้านจึงมีแต่เรื่องการหาเรื่อง จับผิด หรือไปรบกับเพื่อนบ้าน

นอกจากวิถีทางทางการเมืองที่ใช้เพื่อแยกพวกเรออกจากพวกเขา รัฐยังใช้ลักษณะทางชีววิทยาเพื่อตอกย้ำถึงความแตกต่างเพื่อเนรมิตความเป็นชาติพันธุ์ขึ้น เช่น ความแตกต่างระหว่างคนไทยกับคนพม่า คนไทยกับคนเขมร เป็นต้น โดยเน้นลักษณะทางชีววิทยาที่แสดงออกจากร่างกายนอกที่ชัดเจน เช่น รูปร่างสูงต่ำ สีผิวดำขาว หน้าตาฝรั่งแขก ฯลฯ เน้นสารพัดลักษณะที่เห็นได้ถึงความแตกต่างระหว่างกันเพื่อเพาะชาติพันธุ์ไทยขึ้นมา โดยที่ไม่คิดว่าลักษณะที่แตกต่างที่เราเห็นไม่ว่าจะเป็นสีผิว รูปร่าง หน้าตา ผม ฯลฯ ถูกกำหนดโดยปัจจัยทางสภาพภูมิศาสตร์มากกว่าถูกกำหนดโดยลักษณะทางชีววิทยา ในความเป็นจริงไม่ว่าจะเป็นสีผิว รูปร่าง หน้าตา หรือผมของคนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ไม่ได้แตกต่างกันอย่างสุดขั้ว แต่สามารถสังเกตได้ถึงความคล้ายคลึงกัน เราเคยเห็นคนไทยดูคล้ายกับคนฟิลิปปินส์หรือกับคนพม่า เราจึงไม่ได้มีความแตกต่างในทางชีววิทยามากมายอย่างที่เรารู้สึก ในความเป็นจริง ต่างเป็นมองไกลคล้ายกัน เราเป็นพวกเดียวกันและเป็นพี่น้องกันได้เพราะเราเคยมีประวัติของไปมาหาสู่กัน มีการแลกเปลี่ยนและผสมกลมกลืนซึ่งกันและกันของคนในภูมิภาคนี้สืบเนื่องแต่อดีต ซึ่งปัจจัยที่สร้างให้เราเหมือนกันเราไม่พูดถึง แต่เรากลับพูดถึงความแตกต่าง เพราะรัฐจงใจใช้ความแตกต่างเพื่อนำมาสร้างคุณลักษณะของชาตินิยม

การสร้างชาตินิยมยังเกี่ยวพันไปถึงเรื่องการสร้างวัฒนธรรมเอกพจน์¹⁰ (homogenization) ซึ่งก็หมายถึงการทำให้ทุกคนมีวัฒนธรรมแบบเดียวกันเหมือนกันไปหมด วัฒนธรรมเอกพจน์ที่ว่านี้ก็คือวัฒนธรรมกรุงเทพนั่นเอง คนไทยต้องได้รับการหล่อหลอมจากแบบเดียวกันเพื่อสร้างคนเป็นแบบเดียวกัน ทั้งการพูดก็ต้องพูดภาษาไทยกลางเหมือนคนกรุงเทพ การแต่งกายแบบคนกรุงเทพ การนับถือศาสนาแบบคนกรุงเทพ ถ้าใครปฏิบัติตามคุณลักษณะที่ว่านี้ก็คือถือว่าเป็นคนไทย ในทางตรงกันข้ามถ้าใครแสดงออกถึงลักษณะที่ผิดแผกแตกต่างไปจากวัฒนธรรมกรุงเทพก็ไม่ใช้คนไทยแต่เป็น “คนอื่น” ในสายตาของคนไทยเอง การสร้างวัฒนธรรมเอกพจน์หรือการเอาลักษณะเมืองหลวงกรุงเทพเป็นศูนย์กลางได้นำสังคมไปสู่ปัญหายุ่งยากและเกิดปัญหาไม่เฉพาะกับคนในประเทศเอง แต่รวมไปถึงกับประเทศเพื่อนบ้านด้วย เพราะการที่เราไม่ยอมให้มีที่ว่างสำหรับหลากหลายทางวัฒนธรรมกลายเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดการแบ่งแยกกันทางวัฒนธรรมในที่สุด ภายในประเทศไทยเรามีปัญหาทางจังหวัดชายแดนภาคใต้ นอกประเทศไทยเราก็มักมีปัญหาเกี่ยวกับประเทศเพื่อนบ้าน เช่น เราดูถูกทางวัฒนธรรมประเทศบ้านใกล้เรือนเคียง เราหลงว่าวัฒนธรรมเราสูงกว่าเพราะเราเป็นชาติที่ยิ่งใหญ่ หากเปรียบเทียบภาษาไทยกับภาษาลาว คนไทยมักจะหัวเราะกับภาษาลาวในความตรงและชัดเจนของภาษาลาวที่ไม่ต้องแปลให้มากความเมื่อเทียบกับภาษาไทย แต่เราไม่เคยคิดว่าวัฒนธรรมไม่ว่าจะเป็นวัฒนธรรมกรุงเทพ หรือวัฒนธรรมท้องถิ่นก็ตามต่างได้รับอิทธิพลมาจากประเทศเพื่อนบ้านจนเกิดเกิดการผสมผสานกันทางวัฒนธรรม เพียงแต่เราไม่ยอมรับเรื่องความแตกต่างหลากหลายทางวัฒนธรรมเท่านั้นเอง คนในภูมิภาคนี้ก็กลายเป็นคนแปลกหน้าของกันและกันที่สุดในที่สุด

เอเชียตะวันออกเฉียงใต้สมัยโลกาภิวัตน์

เมื่อลมแห่งความเปลี่ยนแปลงได้พัดผ่านสังคมโลกในศตวรรษที่ 20 จนรัฐชาติทุกมุมโลกได้ถูกท้าทายมากขึ้นจากการพัฒนาระบบติดต่อสื่อสาร โทรคมนาคมและการขนส่ง ที่เชื่อมโยงเศรษฐกิจ การเมือง สังคมและวัฒนธรรมของแต่ละสังคมเข้าด้วยกัน เราได้ประจักษ์ถึงกิจกรรมต่างๆ เหล่านี้มีลักษณะข้ามชาติข้ามพรมแดนของรัฐมากขึ้น และรัฐชาติก็ถูกท้าทายมากยิ่งขึ้นจากการที่สังคมโลกประสานเชื่อมโยงจนเสมือนเกิดเป็นสายใยครอบคลุมไปทั่วโลก ปัจจุบันสังคมโลกมีการพึ่งพาอาศัยการมากขึ้นในด้านต่างๆ และเราเรียกปรากฏการณ์ที่กำลังเกิดขึ้นอย่างแพร่หลายนี้ว่า “กระแสโลกาภิวัตน์” (globalization) แม้แต่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก็อยู่ภายใต้กระแสที่ว่านี้

กระแสโลกาภิวัตน์ที่มีความเป็นพลวัตสูงเช่นนี้ จะส่งผลให้โลกเข้าสู่การจัดระบบระเบียบใหม่ (re-configuration) รัฐชาติต้องมีการปรับตัวครั้งใหญ่ภายใต้สภาวะการณ์ใหม่นี้ เปลี่ยนจากรัฐชาติมาเป็นรัฐเครือข่าย (from nation-states to networks of state) เพราะรัฐชาติต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นไทย พม่า กัมพูชา ฯลฯ ไม่สามารถอยู่อย่างเป็นเอกเทศได้ เนื่องจากกระแสโลกาภิวัตน์ได้เชื่อมโยงเอาเศรษฐกิจ การเมือง สังคมและวัฒนธรรมเข้ามาเกี่ยวพันกัน พรมแดนของรัฐที่ครั้งหนึ่งที่เป็นเสมือนเปลือกแข็งห่อหุ้มรัฐอยู่ขอบนอกเพื่อสร้างความมั่นคงปลอดภัยอยู่ภายในไม่สามารถสกัดกั้นการทะลุทะลวงของกระแสดังกล่าวไว้ได้ ในขณะที่การเชื่อมโยงของกิจกรรมข้ามชาติที่เกิดขึ้นอยู่ภายนอกมีความผันแปรสูง ส่งผลให้รัฐชาติในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีความเปราะบางมากขึ้น (vulnerability) จนรัฐต้องสร้างเครือข่ายเพื่อความร่วมมือระหว่างกันและเป็นพันธมิตรกัน เพราะกิจกรรมข้ามชาติที่กำลังเกิดขึ้นมีความซับซ้อนมากขึ้นเกินกว่ารัฐใดรัฐหนึ่งจะสามารถจัดการได้โดยลำพัง ตัวอย่างเช่น ความเชื่อมโยงและผลกระทบจากความผันผวนของระบบเศรษฐกิจการเงิน ไข้หวัดมรณะ ไข้หวัดนก หรือธรณีพิบัติ เป็นต้น

เนื่องจากสภาพบังคับของกระแสโลกาภิวัตน์ที่มีการเคลื่อนตัวอย่างรวดเร็วเป็นปัจจัยสำคัญที่บังคับให้รัฐชาติหมดอายุลง แต่นำไปสู่การเกิดใหม่ของรัฐเครือข่ายทุกมุมโลก รัฐเครือข่ายเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อาจประกอบขึ้นจากรัฐชาติเดิม เช่น ไทย จีน ลาว เวียดนาม เขมร พม่า เป็นต้น ในขณะที่รัฐชาติมีการจัดตั้งสถาบันที่เป็นเสมือนกลไกทำหน้าที่ควบคุมและจัดระเบียบอยู่ภายในสังคม แต่รัฐเครือข่ายจะทำหน้าที่ควบคุมดูแลสิ่งที่เป็ผลกระทบต่อความมั่นคงของภูมิภาคโดยรวมโดยอาศัยการประสานทรัพยากรร่วม เพราะลำพังรัฐเดียวไม่มีศักยภาพเพียงพอที่จะจัดการกับกิจกรรมข้ามชาติที่เต็มไปด้วยความรวดเร็วและผันผวนในระดับสูง ส่งผลให้รัฐต้องให้ความสำคัญกับองค์การระหว่างภูมิภาคมากขึ้นกว่าเดิม และมีบทบาทมากขึ้นตามไปด้วย เช่น อาเซียน (ASEAN) เนื่องจากองค์การระหว่างภูมิภาคมีความเป็นพลวัต คล่องตัวและสลับซับซ้อนไปท่ามกลางสถานการณ์สังคมโลกที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ในทางตรงกันข้ามกระแสโลกาภิวัตน์ทำให้รัฐมีขนาดเล็กลงเป็นสิ่งที่ตายตัวและเคลื่อนไหวไม่ได้ รัฐชาติจึงต้องลดบทบาทและฐานะลงโดยปริยาย

การเกิดขึ้นของกระแสโลกาภิวัตน์และรัฐเครือข่ายในอนาคต อาจนำไปสู่การแก้ไขปัญหานานาชาติที่มีร่วมกันของประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยอาศัยเงื่อนไขเวลาเป็นตัวแก้ปัญหา รัฐสามารถตกลงกันในบางประเด็นได้ง่ายขึ้น เช่น กรณีพิพาทเรื่องแนวพรมแดนระหว่างไทย-พม่า หรือประเทศอื่นๆ เพราะเรื่องพรมแดนของรัฐชาติอาจเป็นเรื่องที่หมดความสำคัญลงในโลกยุคใหม่ที่เป็นโลกไร้พรมแดน (borderless) นอกจากนี้ปัญหาการเมืองภายในประเทศบางประการ อาทิ ประเทศที่มีระบอบการเมืองที่ยึดมั่นในอุดมการณ์เหนียวแน่น มีพรรคการเมือง

เดียวหรือปกครองแบบเผด็จการอยู่ อาจมีความจำเป็นต้องผ่อนคลายนโยบายเพื่อจัดระเบียบทางเศรษฐกิจและสังคมเสียใหม่¹² เพราะต้องปรับเศรษฐกิจให้เข้ากับกระแสโลกาภิวัตน์ และการพัฒนาทางเศรษฐกิจอาจนำไปสู่การจัดระบบทางการเมืองใหม่ตามมาก็เป็นได้

การที่รัฐทั้งมวลถูกโยนโยให้เขามาหากัน และเชื่อมต่อกันเสมือนว่าทุกภาคส่วนของสังคมเสมือนถูกผนวกให้เข้าเป็นแผ่นผืนเดียวกันนั้น ปัจจัยสำคัญที่อยู่เบื้องหลังที่ผลักดันแต่ละรัฐแต่ละรัฐเข้ามาเชื่อมร้อยกันคือ เศรษฐกิจโลกาภิวัตน์ (economic globalization) ปัจจุบัน ประเทศต่างๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ไม่มีว่ารัฐจะใช้ระบอบการเมืองการปกครองประชาธิปไตยหรือเผด็จการ แต่ก็มีสิ่งที่เหมือนกันก็คือทุกประเทศต่างมีเศรษฐกิจมุ่งตลาดหรือตลาดเสรีเหมือนกัน (market-oriented economy) แม้กระทั่งพม่าที่อยู่ภายใต้ระบอบการปกครองแบบเผด็จการทหาร แต่พม่าได้เริ่มเปิดประเทศมากขึ้นนับจากปี ค.ศ. 1975 ตามมาด้วยการยกเลิกระบบเศรษฐกิจแบบสังคมนิยมและเริ่มเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจมุ่งตลาดในปี ค.ศ. 1988 เป็นต้นมา ความชัดเจนของผู้ปกครองพม่าที่ต้องการพัฒนาเศรษฐกิจอย่างเป็นรูปธรรมคือการเปลี่ยนจาก “สภารักษาความสงบเรียบร้อยและกฎหมายแห่งรัฐ” หรือ SLOC (State Law and Order Restoration Council) มาเป็น “สภาสันติภาพและการพัฒนาแห่งรัฐ” หรือ SPDC (State Peace and Development Council) ในปี ค.ศ. 1997 และมีการเปลี่ยนตัวผู้นำทหารรวมทั้งเปิดโอกาสให้กับคนรุ่นใหม่¹³ ให้เข้ามามีบทบาทเพื่อการพัฒนาประเทศ เฉกเช่นประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อื่นๆ ที่ได้มีปรับเปลี่ยนทางการเมืองรวมถึงการปฏิรูประบบเศรษฐกิจตลาดเสรี ดังนั้น กระแสเศรษฐกิจโลกาภิวัตน์จึงอิทธิพลอย่างสูงที่เข้าไปผลักดันทุกประเทศเปิดเสรีทางการค้าและการลงทุน และการที่ทุกประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ใช้ระบบเศรษฐกิจมุ่งตลาดเหมือนกันก็เป็นปัจจัยร่วมสำคัญที่จะนำแต่ละประเทศมาเป็นพันธมิตรกันทางเศรษฐกิจในเบื้องต้น และตามมาด้วยการประสานความร่วมมือในด้านอื่นๆ ก็เป็นไปได้ เช่นการเมือง สังคมและวัฒนธรรม จึงส่งผลให้เอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีพัฒนาการเข้าสู่การบูรณาการทางเศรษฐกิจที่สูงขึ้นเป็นลำดับ ตามแบบอย่างของสหภาพยุโรป หรือ EU ที่ประสบความสำเร็จสูงสุดในด้านการบูรณาการทางเศรษฐกิจ

นอกจากนี้ยังไม่มียุคใดในประวัติศาสตร์ที่ผู้คนและวัฒนธรรมสามารถเคลื่อนย้ายถ่ายเทข้ามพรมแดนของรัฐได้มากเท่ากับสมัยโลกาภิวัตน์ พรมแดนของรัฐที่เป็นเสมือนเปลือกแข็งไม่สามารถสกัดกั้นการทะลุทะลวงของผู้คนและวัฒนธรรมได้อีกต่อไป เสมือนว่ายุคใหม่นี้ได้หลอมละลายพรมแดนของรัฐที่ครั้งหนึ่งที่สามารถปิดกั้นสิ่งแปลกปลอมจากภายนอกไม่ให้เข้ามาภายในให้กลายเป็นรัฐไร้พรมแดน และไม่มียุคใดที่มีระบบการติดต่อสื่อสารประสิทธิภาพสูง ที่ผู้คนสามารถรับรู้เรื่องราวของกันและกันได้เท่ากับยุคนี้ นอกจากนี้ความสามารถในการเดินทางไกลทำได้ง่ายและสะดวก มีราคาถูกลงแต่ประหยัดเวลามากขึ้น ปัจจัยไตรมาสและการขนส่งนี้จะมีอิทธิพลเป็นตัวเร่งให้ผู้คนในภูมิภาคมีการปะทะสังสรรค์กันมากขึ้นกว่าแต่ก่อน เพราะเดิมทีการไปมาหาสู่กันของผู้คนมีข้อจำกัดเรื่องเวลาและสถานที่¹⁴ (time and space) หรือแม้แต่อุดมการณ์ทางการเมือง อุปสรรคเช่นนี้จะหมดไปในภูมิภาคนี้ เนื่องจากผลของการร่นระยะเวลาและสถานที่ที่สามารถเป็นจริงได้ในยุคนี้และจะมีผลมากยิ่งขึ้นในอนาคต เงื่อนไขดังกล่าวนี้ส่งผลให้คนเราได้เรียนรู้และยอมรับความแตกต่างทางวัฒนธรรมกันได้มากกว่าเดิมและส่งเสริมการผสมผสานกันทางวัฒนธรรม ทำให้ผู้คนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จะไม่เป็นคนแปลกหน้าของกันและกันอีกต่อไป

บทสรุป

ในสมัยโบราณในช่วงก่อนรัฐชาติ ผู้คนในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีการผสมกลมกลืนกัน ทั้งนี้ เพราะปัจจัยทางสภาพภูมิศาสตร์ และความหลากหลายทางชีวภาพที่มีความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรสายน้ำและ ผืนดินทำให้ผู้คนอพยพมาตั้งหลักแหล่งเมื่อหลายพันปีมาแล้ว เกิดการเคลื่อนย้ายของผู้คนพร้อมไปกับการผสมกลมกลืนกันทางวัฒนธรรม จนเราสามารถพบความละม้ายคล้ายคลึงกันที่เป็นเนื้อแท้ได้จากวิถีชีวิต วัฒนธรรม ภาษา การแต่งกาย คติความเชื่อทางศาสนา ของผู้คนในภูมิภาคแห่งนี้ คนเหล่านี้มีความเป็นอิสระไม่ยึดว่าตนเองนั้นติดอยู่กับศูนย์กลาง ณ ที่ใดที่หนึ่ง จนกระทั่งเมื่อมีการสถาปนารัฐชาติขึ้นมาบนภาคพื้นทวีป รัฐชาติกลายเป็นปัจจัยสำคัญที่แบ่งแยกผู้คนในภูมิภาคนี้ให้ออกจากกันอย่างชัดเจน รัฐสร้างเงื่อนไขที่เปลี่ยนความคล้ายคลึงกันของผู้คนไปเป็นความแตกต่างที่เห็นได้ชัด โดยการสร้างเงื่อนไขการเมือง ลักษณะทางชีววิทยา และวัฒนธรรมเอกพจน์ ขึ้นมา ผลคือผู้คนในภูมิภาคกลายเป็นคนแปลกหน้า ในที่สุดเราก็ถูกแบ่งแยกโดยสมบูรณ์ ต่อมารัฐชาติได้ถูกท้าทายมากขึ้นจากกระแสโลกาภิวัตน์ ผลของกระแสดังกล่าวได้เชื่อมโยงแต่ละสังคมให้เข้ามาหากัน สังคมมีการพึ่งพาอาศัยกันมากขึ้น ในทางกลับกันแต่ละสังคมก็สามารถสร้างผลกระทบถึงกันได้ง่ายขึ้นด้วย ทั้งนี้ปัจจัยสำคัญที่ทำให้โลกเชื่อมโยงเข้าหากันคือเศรษฐกิจโลกาภิวัตน์ การพัฒนาเศรษฐกิจแบบตลาดเสรีจะเป็นปัจจัยร่วมที่เชื่อมร้อยทุกประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ให้หันมาร่วมมือกันมากยิ่งขึ้นไม่ว่าประเทศเหล่านั้นจะมีระบอบการเมืองการปกครองแบบใด ในทำนองเดียวกันกระแสโลกาภิวัตน์ก็ทำให้สังคมในภูมิภาคนี้ถูกเปิดกว้างมากขึ้น จนนำไปสู่การไปมาหาสู่กันของผู้คนและการผสมกลมกลืนกันทางวัฒนธรรมของผู้คนในดินแดนแถบนี้ ทำให้คนเราตระหนักว่าเราคือ “คนอุษาคเนย์” เหมือน ๆ กัน

เชิงอรรถ

- 1 โครงการอบรมความรู้เกี่ยวกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เอกสารประกอบการสัมมนา วันที่ 27-28 เมษายน 2542 ณ ห้องประชุม ชั้น 4 ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร จัดโดย โครงการอบรมความรู้เกี่ยวกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (อุษาคเนย์) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ร่วมกับศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร
- 2 อัมพร จิรัฐกร (บรรณาธิการ), เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา : สายไปแล้วหรือยัง? (กรุงเทพฯ : จัดพิมพ์โดย โครงการอาณานิคมศึกษา 5 กุมภาพันธ์, 2543) หน้า 1.
- 3 พันธุ์สุรีย์ ลดาวัลย์, การพัฒนาเศรษฐกิจและการเมืองพม่า, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์คบไฟ, 2524) หน้า i.
- 4 นิภา เผ่าเจริญศรี (บรรณาธิการ) “ไมเคิลไรท์ ความเป็นไทยไมโนโลยี” นิตยสารอิมเมจ (ปีที่ 17 ฉบับที่ 9 กันยายน 2547) หน้า 315
- 5 การแบ่งยุคต่างๆ ออกเป็น 3 ยุคเป็นการแบ่งตามอำเภอใจ โดยมีเหตุผลของผู้เขียนคือให้ง่ายต่อการติดตามและเห็นชัดถึงความต่อเนื่องตลอดจนอุปสรรคของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้
- 6 มิลตัน ออสบอร์น เขียน มัทนา เกษกมล พรรณงาม เชาว์ธรรมสาร ธนาลัย ลิ้มปรีดิณศิริ แปล. เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ สังคมประวัติศาสตร์ (เชียงใหม่ : สำนักพิมพ์ตรีสิน (ซิลเวอร์บุคส์) หน้า 6.
- 7 อีระ นุชเปี่ยม, การเมืองโลกหลังสมัยใหม่ (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สยามบรรณกิจและการพิมพ์จำกัด, 1998) หน้า 84.
- 8 สุพิดา วรณปิติกุลม, “มองภาพกว้างประวัติศาสตร์แผนที่ไทย” วารสาร National Geographic ฉบับภาษาไทย (ฉบับเดือนมีนาคม, 2547) หน้า 32.
- 9 อัมพร จิรัฐกร, หน้า 80.
- 10 เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, “พลังท้องถิ่นกับการเปลี่ยนแปลงการจัดการทรัพยากรไทย” วารสาร OCTOBER (ฉบับที่ 4 เดือนสิงหาคม 2547) หน้า 165
- 11 โรวาน กิบสัน (บรรณาธิการ) ธันยวัชร ไซตะกุล (แปล) คิดใหม่เพื่ออนาคต Rethinking the Future, (พิมพ์ครั้งที่ 12) (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ผู้จัดการ, 2546) หน้า 273
- 12 ชัยอนันต์ สมุทรวณิช, จากรัฐชาติสู่รัฐตลาด (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์บ้านพระอาทิตย์, 2544) หน้า 22.
- 13 พันธุ์สุรีย์ ลดาวัลย์, หน้า 55.
- 14 ชัยอนันต์ สมุทรวณิช, หน้า 23.